

COLLOQUIA RUSSICA

Series I, vol. 2

PRINCIPALITIES IN LANDS OF GALICIA AND VOLHYNIA IN INTERNATIONAL RELATIONS IN THE 11TH-14TH CENTURIES

Publication after 2nd
International Conference,
Ivano-Frankivsk, 20-22th October, 2011

Editor: Vitaliy Nagirnyy

Krakow 2012

Editorial board:

Paweł Glinka (Krakow) – editorial assistant, Vytas Jankauskas (Kaunas),
Adrian Jusupović (Warsaw), Dominik Kadzik (Krakow), Adam Mesiarkin (Bratislava),
Vitaliy Nagirnyy (Krakow) – editor, Emilia Osowska (Krakow), Andriy Stasiuk (Ivano-Frankivsk),
Andrii Zhyvachivskyi (Warsaw), Barbara Żurek (Krakow) – editorial assistant.

Advisers:

Prof. Krzysztof Stopka (Krakow), PhD Myroslav Voloshchuk (Ivano-Frankivsk)

Revision, translation and stenographic recording:

Paweł Glinka, Magdalena Frączek, Marcin Kumięga,
Uliana Klymiuk, Halina Poslavska, Andrii Zhyvachivskyi.

Desktop publishing:

Emilia Osowska, Barbara Żurek

Cover design:

Barbara Żurek

On cover: front page – Yaroslav Osmomysl and boyars, a miniature from the *Radziwiłł Chronicle*;
king Yuri I of Galicia's seal;
last page: map of Galician-Volhynian Rus' in 13th c., map's author: Viktor Tsemushau

Editorial board might not share contributors views and their opinions are not to be identified with
Editorial board's outlook.

Copying and reprinting without written permission from the Editorial board is forbidden.

© Copyright by Jagiellonian University
Krakow 2012

ISSN 2083-9251

Editorial board:

Zakład Historii Europy Wschodniej, Instytut Historii,
Uniwersytet Jagielloński, ul. Gołębia 13, p. 303, 31-007 Kraków

Printed in:

Wydawnictwo Kasper Jarosław Dziubiński
ul. prof. Stefana Myczkowskiego 17/8
30-198 Kraków

COLLOQUIA RUSSICA

Серія I, том 2

КНЯЗІВСТВА ГАЛИЦЬКОЇ І ВОЛИНСЬКОЇ ЗЕМЕЛЬ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ ХІ – ХІV СТОЛІТЬ

Матеріали II Міжнародної
наукової конференції,
Івано-Франківськ,
20-22 жовтня 2011 р.

**Науковий редактор:
Віталій Нагірний**

Краків 2012

COLLOQUIA RUSSICA

Серия I, том 2

КНЯЖЕСТВА ГАЛИЦКОЙ И ВОЛЫНСКОЙ ЗЕМЕЛЬ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ XI – XIV ВЕКОВ

Материалы II Международной
научной конференции,
Ивано-Франковск,
20-22 октября 2011 г.

**Научный редактор:
Виталий Нагирный**

Краков 2012

ontents

PREFACE	11
ПЕРЕДМОВА	15
ПРЕДИСЛОВИЕ	19
The list of the participants of the conference	23
The welcoming speech of the coordinator of the conference PhD Myroslav Voloshchuk	26
The welcoming speech of the vice-rector of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University Prof. Ivan Myroniuk	29
The welcoming speech of the vice-director of the Institute of history and politology of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University PhD Mychailo Sygydyn	31
The welcoming speech of the Head of the Scientific Historical Students As- sociation of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University Mykola Lom- pas	33
The welcoming speech of the representative of the Students' Historical Scien- tific Association at the Jagiellonian University Marcin Kumięga	34
CHAPTER I: STUDIES	37
Моника Каминская, <i>Первый этап влияния романской архитектуры в Галицкой Руси</i>	39
Zuzana Orságová, <i>The marriages between the Árpáadian kings and princesses from the Rus'</i>	49
Катерина Валявська, <i>Володар Ростиславович та Олексій Комнін. Русько- візантійські матримоніальні зв'язки в першій чверті XII ст.</i>	55
Роман Сухар, <i>Роль галицького боярства У князівській усобиці 1153–1154 рр.</i>	65

Юрій Довган, <i>Озброєння галицьких воїнів У XII ст.: загальна характеристика</i>	71
Андрій Живачівський, <i>Половці на службі в Данила Романовича</i>	80
Адриан Юсупович, <i>„На двое будуцу”. Баскаки в Галицьком князстві в XIII в.</i>	86
Angelika Hergusová, <i>On the Question of Co-operation of Galician, Polish and Hungarian Rulers towards Přemysl Ottokar II after 1270</i>	91
Андрій Стасюк, <i>Russia/Ruthenia на сторінках францисканських джерел XIII ст.</i>	98
Paul Srodecki, <i>„Scutum inexpugnabile contra crudelem gentem Tartarorum”: the use of the „Christian outpost” propaganda to legitimize the conquest of Galicia-Volhynia under the two last Piast kings of Poland, 1323–1370.</i>	114
Андрій Федорук, <i>Воєнна діяльність Володислава Опольського на території „Шипинської землі” У 1374–1377 рр.</i>	121
Витас Янкаускас, <i>Положение волынского князя Любарта в династии Гедиминовичей</i>	132
Іванна Папа, <i>Гедиміновичі в Галичині та на Волині У XIV – XV ст.</i>	139
Laugynas Šedvydis, <i>Dukes of Holshany in Kiev from early 14th century to year 1430</i>	156
Эвелина Лилия Полянская, <i>„Угнетённая войной и опустошенная огнём”, или Свидригайло против Ягайло в борьбе за Волынскую землю в освещении Яна Длугоша и польской историографии</i>	165
Adam Mesiarkin, Dominik Blanár, <i>Slovak historiography of history of medieval Galicia and Volhynia</i>	172
Володимир Стефанишин, <i>Відносини Галицько-Волинського князівства з папською курією в другій половині 1240-х рр. в оцінці сучасної української історіографії</i>	179
Богдан Томенчук, <i>Давній Галич в новітніх археологічних дослідженнях</i>	185
Ігор Коваль, <i>Галицька „чорна археологія” і „білі плями” історії</i>	198
CHAPTER II: LECTURES	211
Dariusz Dąbrowski, <i>Rurik dynasty’s matrimonial Policy</i>	213
Márta Font, <i>Principles and Methods in the Policy of the Hungarian King, Andreas II concerning the Galician-Volhynian Principality</i>	228

Martin Homza, <i>Coloman King of Galicia (1208? – 1241) on the background of Arpad dynasty's foreign and home policy in the first half of the 13th century</i>	236
Leontiy Voytovych, <i>King Daniel Romanovych: last years of life (1253–1264)</i>	243
CHAPTER III: DEBATES	251
Debate I: <i>Foreign policy of the Galician and Volynian lands principalities in the second half of the 11th–12th c., the round table discussion with prof. Márta Font and prof. Leontiy Voytovych</i>	253
Debate II: <i>Galician–Volhynian Romanovich dynasty's state in international relations (13th – first half of 14th c.), the round table discussion with prof. Dariusz Dąbrowski, PhD Vitaliy Nagirnyy and PhD Myroslav Voloshchuk</i>	258
CHAPTER IV: LITERATURE REVIEW	267
<i>Historia Scepusii</i> , т. 1: <i>История Спиша</i> , науч. ред. Мартин Гомза и Станислав А. Срока, Братислава-Краков 2009–2010, 661 с. [<i>Historia Scepusii</i> , vol. 1: <i>Dejiny Spiša / Dzieje Spisza</i> , vedecká redakcja Martin Homza a Stanisław A. Sroka/redakcja naukowa Martin Homza i Stanisław A. Sroka, Bratislava–Kraków 2009–2010, 661 s.] – Vitaliy Nagirnyy	269
Майоров Александр Вячеславович, <i>Русь, Византия и Западная Европа: Из истории внешнеполитических и культурных связей XII–XIII вв.</i> , Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2011, 800 с. [<i>Studiorum Slavicorum Orbis</i> , Вып. 1] – Adrian Jusirović	271
Майоров Олександр, <i>Галицько-волинський князь Роман Мстиславич: володар, воїн, дипломат</i> , т. 1: <i>До вивчення джерел з історії внутрішньої та зовнішньої політики</i> , Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2011, 318 с.; т. 2: <i>Політична і культурна спадщина, родина, династія</i> , Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2011, 462 с. – Леонтій Войтович	272
Нагирный Виталий, <i>Внешняя политика княжеств Галицкой и Волынской земель в 1198 (1199) – 1264 годах</i> , Краков: Издательство Польской Академии Умеентности, 2011, 362 с. [Nagirnyj Witalij, <i>Polityka zagraniczna księstw ziem halickiej i wołyńskiej w latach 1198 (1199) – 1264</i> , Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii Umiejętności, 2011, 362 s. (<i>Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej Polskiej Akademii Umiejętności</i> , т. XII)]. – Márta Font	273

Томенчук Богдан Петрович, <i>Олешківська ротонда. Археологія дерев'яних храмів Галицької землі XII – XIII ст. Матеріали археологічних досліджень 1981–1984 рр.</i> , Івано-Франківськ: Гостинець, 2005, 168 с. – Мирослав Волощук	275
Томенчук Богдан Петрович, <i>Археологія некрополів Галича і Галицької землі. Одержавлення. Християнізація</i> , Івано-Франківськ: Гостинець, 2006, 328 с. – Мирослав Волощук	276
Томенчук Богдан Петрович, <i>Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали досліджень. 1976–2006 рр.</i> , Івано-Франківськ: видавець І. Я. Третяк, 2008, 696 с. – Андрій Стасюк	278
Voytovych Leontiy, <i>Galician-Volhynian sketches</i> , Bila Cerkva: Publisher Alexander Pshonkivskyy, 2011, 477 p. [Войтович Леонтій, <i>Галицько-волинські етюди</i> , Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2011, 477 с.] – Vitaliy Nagirnyu	280
<i>Princely epoch: history and culture</i> / [ed. Volodymyr Aleksandrovych]; National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of the Ukrainian Studies named after I. Kuryakivych, Lviv, 2011, Vol. 4, 308 p. [<i>Княжа Доба: історія і культура</i> / [відп. ред. Володимир Александрович]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Львів 2011, Вип. 4, 308 с.] – Vitaliy Nagirnyu	282
<i>Princely epoch: history and culture</i> / [ed. Volodymyr Aleksandrovych]; National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of the Ukrainian Studies named after I. Kuryakivych, Lviv, 2011, Vol. 5, 272 p. [<i>Княжа Доба: історія і культура</i> / [відп. ред. Володимир Александрович]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Львів 2011, Вип. 5, 272 с.] – Vitaliy Nagirnyu	284
<i>Студентські історичні зошити. Збірник студентських наукових праць</i> , Івано-Франківськ: Гостинець, 2010, Вип. 1, 154 с. – Андрій Живачівський, Андрій Стасюк	286
<i>Студентські історичні зошити. Збірник студентських наукових праць</i> , Івано-Франківськ: ПП Третяк Ігор, 2011, Вип. 2, 142 с. – Андрій Живачівський, Андрій Стасюк	287
Information about authores	289

reface

Dear Reader, the publication in Your hands is the second volume from the series of *Colloquia Russica*, which contains the materials from II International Conference „*Principalities in lands of Galicia and Volhynia in international relations in the 11th – 14th century*” which was held on October 20th–22th, 2011 at the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University in Ukraine. This annual conference regarding history of medieval Rus’ was organized by the students, graduates and academic staff from two universities – the Precarpathian University in Ivano-Frankivsk and the Jagiellonian University in Krakow. With pleasure i would like to notice that the initiative of publishing the series of *Colloquia Russica* finds its continuation and the second volume opens its pages for anyone interested in history.

Colloquia Russica is a project that involves organization of annual conferences, and its purpose is to engage young researchers of medieval history of Rus’ and Eastern Europe. Conference is also intended to facilitate the exchange of experience between different generations of researchers and between different scientific schools. The ways of organizing and conducting of the conferences (combination of papers by undergraduate and graduate students with papers by scholars, public lectures and round table discussions) and their widest international level serve the realization of this goal¹.

The conference „*Principalities in lands of Galicia and Volhynia in international relations in 11th – 14th century*” was the logical continuation of the i International Conference titled „*Medieval Rus’ and its neighbours (11th – the middle of the 13th century)*” („*Ruś średniowieczna a sąsiedzi (IX – połowa XIII w.)*”), which took place at the Jagiellonian University in Krakow on 24th–26th November 2010. The organizers dedicated the scholarly meeting in Ivano-Frankivsk to the history of Galician-Volhynian lands in the 11th – 14th centuries. This theme was chosen not by chance, because the ancient capital of Galician land – city of Halych – is situated just fifteen kilometres from Ivano-Frankivsk – the town where the scholarly debate occurred. The Precarpathian University welcomed 33 speakers and lecturers from seven countries: Ukraine (Ivano-Frankivsk, Lviv, Chernivtsi), Poland (Krakow, Warsaw, Lublin, Bydgoszcz), Lithuania (Kaunas), Germany (Gießen), Russia (St. Petersburg), Slovakia (Bratislava) and Hungary (Pécs). Eight discussion panels, four open lectures (delivered by professors Dariusz Dąbrowski, Márta Font, Martin Homza and Leontiy Voytovych) and two round table discussions devoted to the selected problems from the history of Galician-Volhynian

¹ Details regarding project of *Colloquia Russica* can be found in: *Porozmawiajmy o Rusi: wywiad z dr. Vitalijem Nagirnym, pracownikiem Zakładu Historii Europy Wschodniej Instytutu Historii UJ, rozmawiał Łukasz Wiater*, „*Societas Historiarum*”, 2011, 47 (1), s. 3-6; A. Jusupović, *Zaproszenie na konferencję „Ruś w epoce najazdów mongolskich (1223-1480)”*, „*Mówią wieki*”, 12 (633), 2012, s. 33.

lands in the Middle Ages took place during the conference². Participants were able to deliver their papers and lectures in hosts' language – Ukrainian or in two other languages of the conference – English and Russian, and the organizers have provided the translation of the abstracts in other languages used by participants. Furthermore, during discussing and commenting the language restrictions were absent (many of the participants talked their native language, what gave the scientific debate a particular colour). The conference concluded with the presentation of the latest researches on the history and archaeology of the Galician-Volhynian Rus', rewards for the best speakers and an excursion to the heritage park „Princely Halych”³.

*

The second volume of *Colloquia Russica*, traditionally, consists of the following parts: welcoming speeches, delivered by the organizers and guests of honour during the opening of the conference, selected papers of the graduate students and researchers, abstracts of the open lectures in all working languages of the conference (in English, Russian and Ukrainian), transcripts of two round table discussions. Furthermore, the volume contains new elements. Because of the extremely active discussions that took place during the conference, Editors decided to include in the current edition the stenographic records of discussions with individual papers containing the most interesting fragments of the debate. Also, the records of discussions after public lectures are published for the first time. Another *novum* is the last part of the publication which provides the information on scientific research, dedicated to archaeology and medieval history of Galician-Volhynian lands, which was presented during the conference. The short information about the authors is contained at the end of the publication.

*

Editors decided to begin two separate book series with this volume of *Colloquia Russica*. This is due to the idea of expanding the *Colloquia Russica* – idea of organizing specialized conferences and preparing for publication a number of scientific collections devoted to more narrow problems of the medieval history. Since this time the number one series (*Colloquia Russica. Series I*), to which this volume belongs (the first volume of the named series was published in 2011⁴), will include the materials from the annual

² Abstracts of conference participants' (students and PhD candidates) papers were published before conference in journal *Студентські Історичні Зошити*, vol. 2, Івано-Франківськ 2011, p. 10-54. Abstracts of papers by researchers and abstracts of open lectures were handed out to participants during the conference.

³ Opinions about the conference can be found in: M. Kumiega, *z gościnq na Rusi*, „Societas Historicorum”, 2011, 47 (1), s. 16; А. Живачівський, М. Камінська, „*Colloquia Russica*”. II Міжнародна наукова конференція „Князівства Галицької та Волинської земель в міжнародних відносинах (XI – XIV ст.)”, [in:] *Студентські Історичні Зошити*, т. 3, Івано-Франківськ, 2012, с. 111-112; Z. Orságová, *Medzinárodná konferencia Stredoveká Rus: „Halič a Volynsko v rámci systému medzinárodných vzťahov v 11. až 15. Storočí”, Ivano-Frankovsk, 20-22. októbra 2011*, [in:] *Histoia nova. Štúdie k slovenským dejinám*, т. 2, Bratislava 2011, s. 275-277; Л. Войтович, *Нове в дослідженні Княжої Доби*, [in:] *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України в 2011 р. Інформаційний бюлетень*, Львів 2012, с. 97-101.

⁴ *Colloquia Russica*, т. 1: *Rus' średniowieczna a sąsiedzi (IX – połowa XIII wieku). Materiały pokonferencyjne z międzynarodowej konferencji naukowej, Kraków, 24-26 listopada 2010 r.*, pod red. Vitaliya Nagirnego, Kraków 2011.

autumn conferences with students, graduates and researchers. Series number two (*Colloquia Russica. Series II*) will be devoted to the narrow research topics. This series will soon be published in two volumes: *Peremysbl and Peremysbl land of Ruthenian period (10th – half of 14th c.)* (*Przemysł i ziemia Przemyska za czasów ruskich (X – połowa XIV w.)*) and *The Central and Eastern Europe during the battle of Blue Waters* (*Europa Środkowo-Wschodnia w czasach bitwy nad Sinymi Wodami*).

*

In conclusion, on behalf of the Editorial board i would like to express my sincere gratitude to all those who participated in the conference and preparation of this publication.

First of all thanks to the students, graduates and researchers of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University in Ivano-Frankivsk and the Jagiellonian University in Krakow, who actively helped with organization of the conference. Among them: Yurii Dovgan, Uliana Klymiuk, Mykola Lompas, Andriy Pavliuk, Bogdan Paska, Andriy Stasiuk, Sofia Shemetuha, Oksana Yatskiv, Paweł Glinka, Marcin Kumięga, Bernadett Németh and Łukasz Wiater. For important advices and assistance in organizational matters I'd like to thank our colleagues from other cities: Adrian Jusupović and Andrii Zhyvachivskyi from Warsaw, Dariusz Dąbrowski from Bydgoszcz, Vytas Jankauskas from Kaunas and Adam Mesiarkin from Bratislava. Also, I'd like to thank Barbara Źurek and Justyna Sosfa for assistance in the preparation of graphic projects.

Special words of thanks should go to Scientific Historical Student Association, Student Senate of the Precarpathian University and Students' Historical Scientific Association at the Jagiellonian University (Koło Naukowe Historyków Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego).

The conference would not take place without the support and financial assistance of the Ukrainian and Polish institutions. In this regard, i express sincere gratitude to the Vice-Rector of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University prof. Igor Tsependa, Vice-Rector Prof. Ivan Myroniuk, Vice-Director of the Institute of History and Political Science PhD Mychaylo Sygydyn, Chairman of the Chair of World History of the Institute of History and Political Science Prof. Oleg Zhernokleyev, Director of the Institute of History of the Jagiellonian University Prof. Stanisław A. Sroka, Rada Kół Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Fundacja Studentów i Absolwentów Uniwersytetu Jagiellońskiego "Bratniak", managers of the „Princely Halych” and the Polish Embassy in Kiev. On behalf of the Organizing Committee i would like to express thankfulness to all of them.

List of the people critical to the success of the conference could not be complete without the chief coordinator from Ukraine – PhD Myroslav Voloshchuk, with whom i had the honour of cooperating and who helped with all organizational matters from the very beginning. Thanks to his commitment, we were able to resolve preliminary

issues quickly and efficiently and to hold the conference on the high level, for what i express my gratitude to him.

I express my warm thanks to all those who worked on the publication of the second volume of *Colloquia Russica*. Among them: Paweł Glinka, Dominik Kadzik, Marcin Kumiega, Emilia Osowska, Barbara Żurek and Magdalena Frączek from the Jagiellonian University, Uliana Klymiuk, Halina Poslavska and Andriy Stasiuk from the Precarpathian University. On behalf of the editorial board I'd like to thank my colleagues for their help and valuable advices: Adrian Jusupović, Vytas Jankauskas, Adam Mesiarkin and to advisers of the volume: prof. Krzysztof Stopka and PhD Myroslav Voloshchuk. Special thanks to Viktor Tsemushau and Stepan Tsemushau from Minsk for rendered graphics.

The publication of the second volume of *Colloquia Russica* was possible thanks to financial support from the Institute of History, Rada Kół Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego – for that, on behalf of the Editorial Board, i express my gratitude.

Vitaliy Nagirnyy

Передмова

Шановний Читачу, перед Тобою другий том із серії *Colloquia Russica*, який містить матеріали II Міжнародної наукової конференції під назвою „Князівства Галицької і Волинської земель в міжнародних відносинах XI – XIV ст.», що відбулася 20–22 жовтня 2011 р. в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника на Україні. Чергова зі щорічних наукових конференцій, присвячених історії середньовічної Русі, була організована силами студентів, аспірантів і наукових працівників двох вищих навчальних закладів – Прикарпатського університету в Івано-Франківську і Ягеллонського університету в Кракові. З приємністю хочу відзначити, що ініціатива публікації серії *Colloquia Russica* знаходить своє продовження і вже другий том відкриває сторінки для всіх, хто цікавиться історією.

Colloquia Russica – це проєкт, який передбачає організацію щорічних циклічних конференцій, а його метою є зацікавити молодих науковців середньовічною історією Русі та Східної Європи, а також сприяти обміну досвідом між різними поколіннями дослідників та між різними науковими школами. Реалізації цієї мети служать як способи організації та проведення конференцій (поєднання доповідей студентів і аспірантів з доповідями науковців, відкритими лекціями та круглими столами), так і їх максимально широкий міжнародний рівень¹.

Конференція „Князівства Галицької і Волинської земель в міжнародних відносинах XI – XIV ст.» стала логічним продовженням I Міжнародної наукової конференції під назвою „Середньовічна Русь і сусіди (IX – середина XIII ст.)», котра відбувалася в Ягеллонському університеті в Кракові 24–26 листопада 2010 р. Наукове зібрання в Івано-Франківську організатори присвятили історії галицько-волинських земель XI – XIV ст. Така тематика була вибрана не випадково, оскільки давня столиця Галицької землі – княжий Галич – розташована всього за півтора десятки кілометрів від Івано-Франківська – міста, в якому відбувались наукові дебати. Прикарпатський університет прийняв у своїх стінах 33 доповідачів і лекторів із семи країн: України (Івано-Франківськ, Львів, Чернівці), Польщі (Краків, Варшава, Люблін, Бидгощ), Литви (Каунас), Німеччини (Гісен), Росії (Санкт-Петербург), Словаччини (Братислава) та Угорщини (Печ). Під час конференції відбулися вісім секцій із доповідями, чотири відкриті лекції (виголошені професорами Даріушем Домбровським, Мартою Фонт, Мартіном

¹ Детальніше про концепцію проєкту *Colloquia Russica*, див.: Porozmawiajmy o Rusi: wywiad z dr. Vitaliyem Nagirnym, pracownikiem Zakładu Historii Europy Wschodniej Instytutu Historii UJ, rozmawiał Lukasz Wiater, „Societas Historicorum”, 2011, 47 (1), s. 3-6; A. Jusupović, Zaproszenie na konferencję „Ruś w epoce najazdów mongolskich (1223-1480)”, „Mówią wieki”, 12 (633), 2012, s. 33.

Гомзою та Леонтиєм Войтовичем), а також два круглі столи, присвячені вибраним проблемам з історії галицько-волинських земель у середньовіччі. Учасники мали можливість виголошувати доповіді й лекції на мові господарів – українській і на двох конгресових мовах – англійській і російській, а організатори забезпечили переклад тез на всі робочі мови та їх попередню публікацію². Крім того, при обговореннях і коментуваннях мовні обмеження були відсутні (багато учасників висловлювалися рідною мовою, що додавало науковим дискусіям особливого колориту). Конференцію завершили презентація найновіших досліджень з історії та археології Галицько-Волинської Русі, нагородження найкращих доповідачів і екскурсія до заповідника „Княжий Галич”³.

*

Другий том *Colloquia Russica*, вже традиційно, складається з таких частин: привітальні слова, виголошені організаторами й почесними гостями під час відкриття конференції; вибрані доповіді студентів, аспірантів і наукових працівників; тези відкритих лекцій на всіх робочих мовах конференції (англійській, українській і російській); стенограми двох круглих столів. Окрім цього, том містить нові елементи. З огляду на надзвичайно активні дискусії, які мали місце під час конференції, Редакція прийняла рішення вмістити в нинішньому виданні стенограми дискусій до окремих доповідей, які містять найбільш цікаві фрагменти наукової полеміки. Також уперше публікуються стенограми дискусій після відкритих лекцій. Ще одним *novum* є остання частина публікації, де подано інформацію про наукові дослідження, присвячені археології та середньовічній історії галицько-волинських земель, презентація яких відбулася під час конференції. У кінці публікації вміщена коротка інформація про авторів.

*

Починаючи з даного тому *Colloquia Russica*, Редакція прийняла рішення ввести дві окремі видавничі серії. Це зумовлено розширенням проекту *Colloquia Russica* – організацією вузькоспеціалізованих наукових конференцій і приготуванням до друку низки наукових збірників, присвячених більш вузьким проблемам з історії середньовічної Русі. Від цього часу перша серія (*Colloquia Russica. Series I*), до якої належить і цей том (перший том названої серії виданий У 2011

² Тези доповідей учасників конференції – студентів і аспірантів – були видані друком напередодні конференції в журналі *Студентські Історичні Зошити*, т. 2, Івано-Франківськ 2011, с. 10-54. Натомість переклади тез доповідей науковців і тез відкритих лекцій були роздані учасникам безпосередньо під час засідань.

³ Відгуки про конференцію, див.: М. Kumięga, *z gošćiną na Rusi*, „Societas Historicorum”, 2011, 47 (1), s. 16; А. Живачівський, М. Камінська, „*Colloquia Russica*”. II Міжнародна наукова конференція „Князівства Галицької та Волинської земель в міжнародних відносинах (XI – XIV ст.)”, [in:] *Студентські Історичні Зошити*, т. 3, Івано-Франківськ, 2012, с. 111-112; Z. Orságová, *Medzinárodná konferencia Stredoveká Rus: „Halič a Volynsko v rámci systému medzinárodných vzťahov v 11. až 15. Storočí”*, Івано-Франківськ, 20.-22. октoбра 2011, [in:] *Historia nova. Studie k slovenským dejinám*, т. 2, Bratislava 2011, s. 275-277; А. Войтович, *Нове в дослідженні Княжої Доби*, [in:] *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України в 2011 р. Інформаційний бюлетень*, Львів 2012, с. 97-101.

р.⁴), охоплюватиме матеріали щорічних осінніх конференцій за участю студентів, випускників, аспірантів і наукових працівників. Своєю чергою друга серія (*Colloquia Russica. Series II*) буде присвячена вузькій науково-дослідній тематиці. У цій серії найближчим часом вийдуть друком два томи: *Перемишль і Перемиська земля за руських часів (X – середина XIV ст.) (Przemysł i ziemia przemyska za czasów ruskich (X – połowa XIV w.))* і *Центрально-Східна Європа в часи битви над Синими Водами (Europa Środkowo-Wschodnia w czasach bitwy nad Sinymi Wodami)*.

*

На закінчення від імені Редакції висловляю щиру подяку всім тим, хто брав участь в організації конференції й підготовці до друку даної публікації.

Насамперед дякую студентам, аспірантам і науковим працівникам Прикарпатського університету в Івано-Франківську та Ягеллонського університету в Кракові, які активно допомагали в організації та проведенні конференції. Серед них: Юрій Довган, Уляна Клим'юк, Микола Ломпас, Андрій Павлюк, Богдан Паска, Андрій Стасюк, Софія Шеметуха, Оксана Яцків, Павло Глінка, Марчін Куменга, Бернадет Немет, Лукаш Вятер. За цінні поради та допомогу в організаційних справах дякую також нашим колегам із інших міст: Адріанові Юсуповичеві і Андрію Живачівському з Варшави, Даріушу Домбровському з Бидгощі, Вітасу Янкаускасу з Каунаса, Адамові Месяркіну з Братислави. За допомогу в приготуванні графічних проектів дякую Барабарі Журек і Юстині Сосфі.

Окремі слова подяки належать Науковій Історичній Студентській Асоціації, Студентському Сенату Прикарпатського університету та Науковому Колу Істориків Студентів Ягеллонського університету.

Конференція не відбулася б без підтримки та фінансової допомоги українських і польських інституцій. У зв'язку з цим щиру подяку висловляю Проректорові з міжнародних відносин Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника проф. Ігорю Цепенді, проректору з наукової роботи ПНУ проф. Іванові Миронюку, заступнику директора Інституту історії і політології ПНУ доц. Михайлові Сигидину, завідувачеві кафедрою всесвітньої історії Інституту історії і політології ПНУ проф. Олегіві Жерноклеєву, директорові Інституту Історії Ягеллонського університету проф. Станіславові А. Сроці, Раді Наукових Товариств Ягеллонського університету, Фондації „Братняк”, керівництву заповідника „Княжий Галич” і Посольству Республіки Польща в Києві. Від імені організаційного комітету конференції висловляю їм щиру подяку.

Перелік осіб, завдяки яким змогла відбутися конференція, був би неповним без її головного координатора з українського боку – к. і. н. Мирослава Волощука, з яким мені випала честь співпрацювати і який від самого початку тримав руку

⁴ *Colloquia Russica*, т. 1: *Rusь średniowieczna a sąsiedzi (IX – połowa XIII wieku). Materiały pokonferencyjne z międzynarodowej konferencji naukowej, Kraków, 24-26 listopada 2010 r.*, pod red. Vitaliya Nagirnego, Kraków 2011.

на пульсі всіх організаційних справ. Саме завдяки йому вдавалося швидко й результативно вирішувати підготовчі моменти й провести конференцію на високому рівні, за що висловлюю йому величезну подяку.

Теплі слова подяки висловлюю всі тим, хто працював над виданням другого тому *Colloquia Russica*. Серед них: Павло Глінка, Домінік Кадзік, Марчін Куменга, Емілія Осовска, Барбара Журекі Магдалена Фрончек з Ягеллонського університету, Уляна Клим'юк, Галина Пославська та Андрій Стасюк з Прикарпатського університету. За допомогу й цінні поради від імені Редакції дякую колегам: Адріанові Юсуповичу, Вітасу Янкаускасу, Адамові Месяркіну, а також рецензентам тому: проф. Кшиштофові Стопці і к. і. н Мирославі Волощуку. Окрему подяку висловлюю Вікторові Темушеву та Степанові Темушеву з Мінська за надані графічні матеріали.

Публікація другого тому *Colloquia Russica* була можливою завдяки фінансовій підтримці Інституту історії й Ради Наукових Товариств Ягеллонського університету, – за що від імені редакційної колегії висловлюю їм щиру подяку.

Віталій Нагірний

Предисловие

Уважаемый Читатель, перед Тобой второй том из серии *Colloquia Russica*, содержащий материалы II Международной научной конференции под названием „Княжества Галицкой и Волынской земель в международных отношениях XI – XIV вв.“, которая состоялась 20–22 октября 2011 г. в Прикарпатском национальном университете имени Василя Стефаника на Украине. Очередная из ежегодных научных конференций, посвященных истории средневековой Руси, была организована силами студентов, аспирантов и научных работников двух вузов – Прикарпатского университета в Ивано-Франковске и Ягеллонского университета в Кракове. С удовольствием хочу отметить, что инициатива публикации серии *Colloquia Russica* находит свое продолжение и уже второй том открывает страницы для всех, кто интересуется историей.

Colloquia Russica – это проект, предусматривающий организацию ежегодных циклических конференций, а его целью является заинтересовать молодых исследователей средневековой историей Руси и Восточной Европы. Конференции также имеют цель способствовать обмену опытом между разными поколениями исследователей и между разными научными школами. Реализации этой цели служат как способы организации и проведения конференций (сочетание докладов студентов и аспирантов с докладами ученых, открытыми лекциями и круглыми столами), так и их максимально широкий международный уровень¹.

Конференция „Княжества Галицкой и Волынской земель в международных отношениях XI – XIV вв.“ стала логическим продолжением I Международной научной конференции под названием „Средневековая Русь и соседи (IX – середина XIII в.)“, проходившей в Ягеллонском университете в Кракове 24–26 ноября 2010 г. Научное собрание в Ивано-Франковске организаторы посвятили истории галицко-волыньских земель в XI – XIV вв. Таковая тематика была выбрана не случайно, поскольку древняя столица Галицкой земли – княжеский Галич – находится всего в полутора десятках километров от Ивано-Франковска – города, в котором происходили научные дебаты. Прикарпатский университет принял в своих стенах 33 докладчиков и лекторов из семи стран: Украины (Ивано-Франковск, Львов, Черновцы), Польши (Краков, Варшава, Люблин, Быдгощ), Литвы (Каунас), Германии (Гисен), России (Санкт-Петербург), Словакии (Братислава) и Венгрии (Печ). Во время конференции состоялись восемь секций

¹ Подробнее о концепции проекта *Colloquia Russica*, см.: Porozmawiajmy o Rusi: wywiad z dr. Vitalijem Nagirnym, pracownikiem Zakładu Historii Europy Wschodniej Instytutu Historii UJ, rozmawiał Lukasz Wiater, „Societas Histori-corum”, 2011, 47 (1), s. 3-6; A. Jusupović, Zaproszenie na konferencję „Ruś w epoce najazdów mongolskich (1223-1480)”, „Mówią wieki”, 12 (633), 2012, s. 33.

с докладами, четыре открытые лекции (прочитанные профессорами Дариушем Домбровским, Мартой Фонт, Мартином Гомзой и Леонтием Войтовичем), а также два круглых стола, посвященных избранным проблемам истории галицко-волинских земель в средние века. Участники имели возможность выступать на языке хозяев – украинском и на двух конгрессовых языках – английском и русском, а организаторы обеспечили перевод тезисов на все рабочие языки и их предыдущую публикацию². Кроме того, при обсуждении и комментировании докладов или лекций языковые ограничения отсутствовали (значительная часть участников высказывалась на родном языке, что придало научным дискуссиям особый колорит). Конференцию завершили презентация новейших исследований по истории и археологии Галицко-Волинской Руси, награждение лучших докладчиков и экскурсия в заповедник „Княжий Галич”³.

*

Второй том *Colloquia Russica*, уже традиционно, состоит из следующих частей: приветственные слова, произнесенные организаторами и почетными гостями на открытии конференции; избранные доклады студентов, аспирантов и научных работников; тезисы открытых лекций на всех рабочих языках конференции (английском, украинском и русском); стенограммы двух круглых столов. Кроме этого, том содержит новые элементы. Учитывая чрезвычайно активные дискуссии, которые имели место во время конференции, Редакция приняла решение поместить в нынешнем издании стенограммы дискуссий к отдельным докладам, которые содержат наиболее интересные фрагменты научной полемики. Также впервые публикуются стенограммы дискуссий после открытых лекций. Еще одним *novum* является последняя часть публикации, где представлена информация о научных исследованиях, посвященных археологии и средневековой истории галицко-волинских земель, презентация которых состоялась во время конференции. В конце публикации помещена краткая информация об авторах.

*

Начиная с данного тома *Colloquia Russica*, Редакция приняла решение ввести две отдельные издательские серии. Это обусловлено расширением проекта *Colloquia Russica* – организацией узкоспециализированных научных конференций и подготовлением к печати ряда научных сборников, посвященных более узким

² Тезисы участников конференции – студентов и аспирантов – были напечатаны накануне конференции в журнале *Студентські Історичні Зошити*, т. 2, Івано-Франківськ 2011, с. 10-54. Переводы тезисов докладов научных работников и тезисов открытых лекций были розданы участникам непосредственно во время заседаний.

³ Отзывы о конференции, см.: М. Kumięga, *z gościna na Rusi*, „Societas Historicorum”, 2011, 47 (1), s. 16; А. Живачівський, М. Камінська, „*Colloquia Russica*”: II Міжнародна наукова конференція „Князівства Галицької та Волинської земель в міжнародних відносинах (XI – XIV ст.)”, [in:] *Студентські Історичні Зошити*, т. 3, Івано-Франківськ, 2012, с. 111-112; Z. Orságová, *Medzinárodná konferencia Stredoveká Rus: „Halič a Volynsko v rámci systému medzinárodných vzťahov v 11. až 15. Storočí”, Івано-Франківськ, 20.-22. октoбра 2011*, [in:] *Histoia nova. Studie k slovenským dejinám*, т. 2, Bratislava 2011, s. 275-277; Л. Войтович, *Нове в дослідженні Княжої Доби*, [in:] *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України в 2011 р. Інформаційний бюлетень*, Львів 2012, с. 97-101.

проблемам по истории средневековой Руси. С этого времени первая серия (*Colloquia Russica. Series I*), к которой принадлежит и этот том (первый том этой серии издан в 2011 г.⁴), будет охватывать материалы ежегодных осенних конференций с участием студентов, выпускников, аспирантов и научных работников. В свою очередь вторая серия (*Colloquia Russica. Series II*) будет посвящена узкой научно-исследовательской тематике. В этой серии в ближайшее время выйдут в свет два тома: *Перемышль и Перемышльская земля в русские времена (X – середина XIV в.)* (*Przemysł i ziemia Przemyska za czasów ruskich (X – połowa XIV w.)*) и *Центрально-Восточная Европа во времена битвы над Синими Водами (Europa Środkowo-Wschodnia w czasach bitwy nad Sinymi Wodami)*.

*

В заключение от имени Редакции выражаю искреннюю благодарность всем тем, кто принимал участие в организации конференции и подготовке к печати данной публикации.

Прежде всего, выражаю благодарность студентам, аспирантам и научным сотрудникам Прикарпатского университета в Ивано-Франковске и Ягеллонского университета в Кракове, которые активно помогали в организации и проведении конференции. Среди них: Юрий Довган, Ульяна Климыук, Николай Ломпас, Андрей Павлюк, Богдан Паска, Андрей Стасюк, София Шеметуха, Оксана Яцкив, Павел Глинка, Марчин Куменга, Бернадет Немет, Лукаш Вятер. За ценные советы и помощь в организационных делах благодарю также наших коллег из других городов: Адриана Юсуповича и Андрея Живачивского из Варшавы, Дариуша Домбровского из Быдгощи, Витаса Янкаускаса из Каунаса, Адама Месяркина из Братиславы. За помощь в приготовлении графических проектов спасибо Барабаре Журек и Юстине Сосфа.

Отдельные слова благодарности относятся к Научной Исторической Студенческой Ассоциации, Студенческому Сенату Прикарпатского университета и Научном Коду Историков Студентов Ягеллонского университета.

Конференция не состоялась бы без поддержки и финансовой помощи украинских и польских институций. В связи с этим искренние слова благодарности выражаю Проректору по международным отношениям Прикарпатского национального университета имени Василия Стефаника проф. Игорю Цепенде, проректору по научной работе ПНУ проф. Ивану Миронюку, заместителю директора Института истории и политологии ПНУ доц. Михаилу Сигидину, заведующему кафедрой всемирной истории Института истории и политологии ПНУ проф. Олегу Жерноклееву, директору Института истории Ягеллонского университета проф. Станиславу А. Сроке, Раде Научных Обществ Ягеллонского университета, Фонду „Братняк”, руководству заповедника „Княжий Галич”

⁴ *Colloquia Russica*, т. 1: *Ruś średniowieczna a sąsiedzi (IX – połowa XIII wieku). Materiały pokonferencyjne z międzynarodowej konferencji naukowej, Kraków, 24-26 listopada 2010 r.*, pod red. Vitaliya Nagirnego, Kraków 2011.

и Посольству Республики Польша в Киеве. От имени организационного комитета конференции выражаю им искреннюю благодарность.

Перечень лиц, благодаря которым смогла состояться конференция, был бы неполным без ее главного координатора с украинской стороны – к. и. н. Мирослава Волощука, с которым я имел честь сотрудничать и который изначально держал руку на пульсе всех организационных дел. Именно благодаря ему удавалось быстро и результативно решать организационные моменты и провести конференцию на высоком уровне, за что выражаю ему огромную благодарность.

Теплые слова благодарности выражаю все тем, кто работал над изданием второго тома *Colloquia Russica*. Среди них: Павел Глинка, Доминик Кадзик, Марчин Куменга, Эмилия Осовская, Барбара Журек и Магдалена Фрончек из Ягеллонского университета, Ульяна Климыук, Галина Пославская и Андрей Стасюк из Прикарпатского университета. За помощь и ценные советы от имени Редакции спасибо коллегам: Адриану Юсуповичу, Витасу Янкаускасу, Адаму Месяркину, а также рецензентам тома: проф. Кшиштофу Стопке и к. и. н. Мирославу Волощуку. Отдельную благодарность выражаю Виктору Темушеву и Степану Темушеву из Минска за предоставленные графические материалы.

Публикация второго тома *Colloquia Russica* была возможна благодаря финансовой поддержке Института истории и Совета Научных Обществ Ягеллонского университета – за что от имени редакционной коллегии выражаю им искреннюю благодарность.

Виталий Нагирный

ist of participants of the conference

- Adamovič Viktor, Comenius University, Bratislava, Slovakia
Bak Volodymyr (Бак Володимир), PhD, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Blanár Dominik, M.A., Comenius University, Bratislava, Slovakia
Ciuciak Roman (Цюцьяк Роман), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Dąbrowski Dariusz, Prof., Kazimierz Wielki University, Bydgoszcz, Poland
Dovgan Yurii (Довган Юрій), PhD, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Fedoriv Volodymyr (Федорів Володимир), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Fedoruk Andriy (Федорук Андрій), PhD, Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine
Font Márta, Prof., University of Pécs, Pécs, Hungary
Gumeniak Andriy (Гуменьяк Андрій), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Herucová Angelika, Comenius University, Bratislava, Slovakia
Homza Martin, Prof., Comenius University, Bratislava, Slovakia
Jankauskas Vytautas, PhD, Vytautas Magnus University, Kaunas; Vilnius Kolegija, Vilnius, Lithuania
Jusupović Adrian, PhD, Institute of National Remembrance; University of Warsaw, Warsaw, Poland
Kabal Olha (Кабаль Ольга), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Kamińska Monika, M.A., Jagiellonian University, Krakow, Poland
Karrellová Lucja, M.A., Comenius University, Bratislava, Slovakia
Klymiuk Uliana (Клим'юк Уляна), M.A., Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Kornelyuk Vasyl (Корнелюк Василь), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Koval Igor (Коваль Ігор), PhD, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Kozlovskyy Serhiy (Козловський Сергій), M.A., Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine

- Kumięga Marcin, Jagiellonian University, Krakow, Poland
Kurin Mariana (Курін Мар'яна), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Lewek Konrad, Jagiellonian University, Krakow, Poland
Lompas Mykola (Ломпас Микола), the Head of the Scientific Historical Students Association, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Mayorov Aleksandr (Майоров Александр), Prof., St. Petersburg State University, St. Petersburg, Russia
Mesiarkin Adam, M.A., Comenius University, Bratislava, Slovakia
Myroniuk Ivan (Миронюк Іван), Prof., the vice-Rector of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Nagirnyy Vitaliy, PhD, Jagiellonian University, Krakow, Poland
Nemish Nadiya (Неміш Надія), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Oliynyk Julia (Олійник Юлія), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Orságová Zuzana, M.A., Comenius University, Bratislava, Slovakia
Papa Ivanna (Папа Іванна), Mgr, Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine
Paska Bogdan (Паска Богдан), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Pavliuk Andriy (Павлюк Андрій), M.A., Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Polańska Ewelina Lilia, M.A., John Paul II Catholic University of Lublin, Lublin, Poland
Povsheniuk Nazariy (Повшенюк Назарій), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Shemetuha Sofia (Шеметуґа Софія), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Srodecki Paul, M.A., Justus-Liebig-Universität, Gießen, Germany
Stasiuk Andriy (Стасюк Андрій), M.A., Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Stefanyshyn Volodymyr (Стефанишин Володимир), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Suchar Roman (Сухар Роман), Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine
Svincitskyi Dmytro (Свінцицький Дмитро), the Head of the Students' Senate, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
Sygydyn Mychailo (Сигидин Михайло), PhD, the vice-Director of the Institute of History and Politology, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

-
- Šedvydis Laurynas, M.A., Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania
- Tomenchuk Bogdan (Томенчук Богдан), PhD, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
- Тумар Ірина (Тимар Ірина), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
- Vadrna Marek, M.A., Comenius University, Bratislava, Slovakia
- Valyavska Kateryna (Валявська Катерина), Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine
- Voloshchuk Myroslav (Волощук Мирослав), PhD, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
- Voynovych Leontiy (Войтович Леонтій), Prof., Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine
- Yatskiv Oksana (Яцків Оксана), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
- Yavorskyu Andriy (Яворський Андрій), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
- Zhernokleyev Oleg, Prof., Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine
- Zhyvachivskyu Andriy, M.A., East European Studies, University of Warsaw; Tadeusz Manteuffel Institute of History, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland

he welcoming speech of the coordinator of the conference PhD Myroslav Voloshchuk

Шановні друзі,

від імені оргкомітету конференції щиро радий вітати Вас усіх на Прикарпатті. Безумовно я відчуваю велике задоволення від того, що до нашого університету задля участі у даній конференції, завітали знані європейські вчені, докторанти і аспіранти, випускники і студенти! Від щирого серця я вітаю в стінах нашого навчального закладу:

- віце-ректора Печського університету в Угорщині, члена-кореспондента Університету міста Майнца (Німеччина) професора Марту Фонт;

- професора кафедри історії Словаччини Університету імені Яна Амоса Коменського з Братислави (Словаччина) Мартіна Гомзу;

- завідувача кафедри музеології Санкт-Петербурзького Державного університету (Росія) професора Олександра Майорова;

- професора Університету імені Казимира Великого в Бидгощі (Польща) Даріуша Домбровського;

- завідувача кафедри історії середніх віків та візантиністки Львівського національного університету імені Івана Франка (Україна) професора Леонтія Войтовича;

- доктора Віталія Нагірного з Ягеллонського університету у Кракові (Польща);

- доктора Адріана Юсуповича з Варшавського університету (Польща);

- доктора Вітаса Янкауса з Університету Вітовта Великого у Каунасі (Литва);

- к.і.н. Андрія Федорука з Чернівецького університету імені Юрія Федьковича (Україна);

- к.і.н. Юрія Довгана з Прикарпатського університету (Україна);

- к.і.н. Богдана Томенчука з Прикарпатського університету (Україна);

- к.і.н. Ігоря Коваля з Прикарпатського університету (Україна);

- молодих дослідників з Кракова (Польща), Варшави (Польща), Любліна (Польща), Братислави (Словаччина), Каунаса (Литва), Гісена (Німеччина), Чернівців (Україна), Львова (Україна) та Івано-Франківська (Україна).

Окремо хочу привітати наших почесних гостей:

- проректора з наукової роботи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, професора Івана Миронюка;

- заступника директора Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доцента Михайла Сигидина.

На сьогодні вивчення галицько-волинської минувшини, без сумніву, неможливе без урахування напрацювань іноземної історичної науки, без залучення джерел не тільки руського, але й іноземного походження. Для прикладу, лише угорська актова спадщина, яка донині збереглася у формі десятків томів документів, практично не введена в наукових обіг через брак фахівців з даної проблематики. Це при тому, що значна частина даного матеріалу оцифрована і цілком доступна на відповідних сайтах у мережі Інтернет. Аналогічною є ситуація з документами німецького походження, матеріалами папської канцелярії тощо. Лише останнім часом істориками поступово долається стереотип про „загальновідомість” середньовічної історії Галичини та Волині. Сьогодні з упевненістю можна сказати, що в історії галицько-волинських земель залишається ще багато „білих плям”. Я особисто, займаючись вивченням русько-угорських відносин XII – XIV ст., щораз більше в цьому переконуюся.

Відтак об’єднання наших спільних зусиль у даній царині може створити усі умови для поглибленого переосмислення цілої низки подій вітчизняного середньовіччя, сприяти його розумінню та популяризації.

Ця конференція, яка є лише другою за послідовністю проведення (як відомо, перша з ініціативи студентського активу відбулась у листопаді минулого року в Інституті Історії Ягеллонського університету у м. Кракові в Польщі), має на меті поглибити в середовищі молодого покоління вчених інтерес до такого типу досліджень, отримати необхідні настанови від старших колег, залучити молодь до наукових дискусій. Це важливо, оскільки без припливу нової молодої генерації вчених годі сподіватися на позитивні зрушення в даному напрямі. Медієвістика, на жаль, не належить до особливо привабливих з точки зору дослідницької діяльності сфер, оскільки передбачає оволодіння міждисциплінарними знаннями, вивчення мов, зокрема древніх, якими наразі ніхто не спілкується ні в активній, ні в пасивній формі. Тому можна сміло сказати, що молоді люди, присутні сьогодні на нашому форумі, – це майбутня наукова еліта, цвіт вітчизняної та зарубіжної науки.

Безумовно в самій організації і проведенні даної конференції помітне місце посідає студентський актив, без підтримки якого реалізувати наш спільний проект було б неможливо. Від грудня 2010 р. при Інституті історії і політології діє Наукова історична студентська асоціація, яка об’єднує десятки кращих молодих дослідників. Наші студенти активно беруть участь у різноманітних студентських конкурсах, олімпіадах, конференціях, у тому числі за межами України. Активно розвивається співпраця НІСА із закордонними студентськими організаціями, в першу чергу з Науковим Колом Істориків-Студентів Ягеллонського університету

(KNHS UJ). Поступово збільшується кількість періодичних видань, де вони можуть надрукувати результати своїх напрацювань. І звичайно ж, необхідно відмітити активну участь членів Наукової Історичної Студентської Асоціації у підготовці даної конференції.

Без сумніву, конференції із серії *Colloquia Russica* сприятимуть подальшому професійному та особистісному зростанню студентів, випускників і аспірантів, створюватимуть необхідні підстави для самовдосконалення та поглибленого пізнання історичного минулого своєї батьківщини і сусідніх країн.

Відповідно до концепції проведення нашої конференції, її робота передбачатиме не тільки студентські виступи. Під час роботи учасники матимуть можливість взяти участь у круглих столах, де своє бачення місця галицько-волинських земель у міжнародних відносинах окресленого періоду представлять відомі вчені, які, що відродно, відгукнулися на запрошення і всі приїхали до Івано-Франківська. у процесі проведення засідань нами заплановані також відкриті лекції та презентації найновішої наукової літератури. Наша робота чітко регламентована, передбачає час, відведений на дискусію та обговорення виступів. Квінтесенцією, очевидно, буде екскурсія до Старого та Нового Галича, на яку зможуть поїхати всі охочі.

На завершення хочу висловити свою подяку всім, хто спричинився до організації даної конференції. В першу чергу, щиро дякую за всебічну підтримку ректорату Прикарпатського університету, дирекції Інституту історії і політології. Щирі слова подяки належать нашим іноземним партнерам – Інституту історії та Науковому Колу Істориків-Студентів Ягеллонського університету у Кракові – які започаткували серію *Colloquia Russica* та активно допомагали у підготовці нашої конференції. Окремо необхідно подякувати Посольству Польської республіки у Києві за фінансову допомогу та Заповіднику „Давній Галич” за можливість проведення екскурсії у Старий і Новий Галич.

Я переконаний, що наша робота відбуватиметься у приємній науковій і творчій атмосфері, створить гарні враження і незабутні спомини.

Отож, ще раз від імені всіх, хто брав участь у підготовці нашого форуму, щиро вітаю всіх учасників і гостей, бажаю наснаги на час проведення конференції, цікавих виступів і дискусій, творчих здобутків та їх втілення в життя.

*к.і.н. Мирослав Волощук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Інституту історії і політології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

he welcoming speech of the vice-rector of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University Prof. Ivan Myroniuk

Шановні учасники і гості конференції,

від імені ректорату Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника я щиро вітаю учасників Міжнародної наукової конференції „*Князівства Галицької і Волинської земель в міжнародних відносинах XI – XIV ст.*”!

Проведення такого типу конференцій, які об'єднують учасників (студентів, молодих та вже добре знаних в Європі вчених) із цілої низки країн – України, Польщі, Росії, Угорщини, Литви, Словаччини, Німеччини – підкреслює перспективність подальшого вивчення обраної проблематики. Де, як не в Івано-Франківську, проводити конференції присвячені Галицько-Волинському князівству? Близьке розташування нашого міста до історичного Галича, щорічні археологічні розкопки, що проводяться там останніми десятиліттями силами наших викладачів і студентів, формують усі необхідні умови для глибокого переосмислення дочасних історичних напрацювань, а подібні конференції повинні лише стимулювати такі наміри.

Історична Галичина – це унікальний за всіма характеристиками регіон. Відомий з давніх-давен своїми державницькими традиціями, правлінням руських князівських династій, західноєвропейських монархів створили усі підстави для перетворення Галицької землі на дуже своєрідний край. Поліетнічна складова землі, конфесійна толерантність її мешканців заклали основу для збереження власної самоідентичності та помноження її на здобутки культури інших народів.

Тим не менше, завданням даної конференції має стати не тільки обговорення найбільш гострих історичних проблем, які на сьогодні не вирішені в науці. Перед істориками постає завдання збереження історичної пам'яті, яка останніми роками нещадно нищиться силами несанкціонованих археологічних досліджень на території Старого Галича. Приватні колекції за кількістю одиниць зберігання давно перевищують колекції провідних українських музеїв. Дана тенденція загрозна і вирішити її виключно адміністративним шляхом, мабуть, неможливо. До справи порятунку національних надбань повинні долучитися представники інтелігенції, інтелектуальна еліта, вчені.

Тому від свого імені, від імені ректорату університету передаю найпалкіші поздоровлення гостям, які приїхали до нас, бажаю плідної і творчої роботи під час засідань секцій конференції, жвавих дискусій та розумних наукових компромісів. Зичу усім міцного здоров'я та приємного перебування як у нашому університеті, так і в місті.

Проф. Іван Миронюк
проректор з наукової роботи
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

he welcoming speech of the vice-director of the Institute of history and politology of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University PhD Mychailo Sygydyn

Вельмишановне товариство,

щиро радий Вас вітати в стінах нашого університету, особливо з нагоди проведення такої знаменної конференції, присвяченої історії Галицько-Волинської держави. Це вже друга конференція такого типу, і, що важливо, в ній беруть участь не тільки знані європейські вчені, але й молоді перспективні талановиті дослідники – аспіранти і студенти. Для них це особливо цінний досвід апробації не тільки своїх власних напрацювань, але й живого спілкування з відомими науковцями. Завдяки таким заходам зростає кількість зацікавлених середньовічними старожитностями не лише Галичини чи України загалом, але й країн Центральної Європи. Яскравим підтвердженням цього є приклад наших колишніх випускників, а тепер викладача Ягеллонського університету в м. Кракові, доктора Віталія Нагірного та докторанта Інституту історії Польської Академії наук у м. Варшаві, Андрія Живачівського, які також взяли участь в організації форуму і сьогодні присутні в цій залі.

Тим більш відрадно, що даний захід організований і проведений силами не лише наших викладачів, але й студентів, що свідчить про поглиблення студентської наукової роботи. В даному випадку Інститут історії і політології, який об'єднує кілька спеціальностей (історія, політологія, міжнародні відносини) в рамках університету виглядає досить перспективно. На сьогодні опубліковано вже другий випуск *Студентських історичних зошитів* (ідея створення якого також належить студентському активу); кращі молоді дослідники активно долучаються до участі у всеукраїнських конкурсах студентських наукових робіт та займають призові місця на олімпіадах з історії. Наші студенти постійно залучаються до археологічних досліджень. Прикладом цього є не лише багаторічна робота на території об'єктів літописного Галича, але й розкопки, проведені у складі Карпатської археологічної експедиції Інституту історії, етнології і археології Карпат.

Вивчення ж галицько-волинських старожитностей для нашого Інституту є безумовно одним із пріоритетних напрямів, що обумовлено насамперед історичною традицією. Наші вчені десятки років займаються вивченням даної

теми, результатом чого стала низка праць, а також можливість проведення такого типу конференції, на якій представлені учасники із семи країн. Таке поважне міжнародне представництво свідчить про глибокий інтерес до вітчизняної історії, активне вивчення нашої минувшини за кордоном, що в перспективі може створити всі передумови для написання новітніх фундаментальних досліджень із даної теми.

Від імені дирекції та всього колективу Інституту історії і політології ще раз вітаю всіх учасників конференції з початком роботи, бажаю цікавих обговорень, дискусій, хорошого настрою, позитивних результатів та приемних вражень від перебування в Івано-Франківську та в Прикарпатському університеті.

*Доцент Михайло Сигидин,
заступник директора Інституту історії і політології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

he welcoming speech of the Head of the Scientific Historical Students Association of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University Mykola Lompas

Шановні учасники конференції, шановні гості,

широ вітаю Вас із початком Міжнародної наукової студентсько-викладацької конференції „Князівства Галицької і Волинської земель в міжнародних відносинах XI – XIV ст.”. Мені приємно, що одним із учасників і організаторів даної події виступає НІСА (Наукова історична студентська асоціація). Подібні конференції є надзвичайно важливими, насамперед, для студентів, оскільки сприяють набуттю досвіду і здобуттю практичних навичок. Саме в студентські роки формується професійний рівень майбутнього науковця.

Проведення конференції сприяє зацікавленню студентів науковими дослідженнями, розширює їхній кругозір. Потрібно сказати, що завдяки організації подібних заходів розвивається і студентська наука. Конференції, які проводяться на такому рівні, є стимулом для проведення студентами власних наукових форумів. Конференція – це не тільки обмін досвідом, але й чудова нагода для нових знайомств, що сприяє налагодженню наукових відносин і розвитку історичної науки загалом.

Отож, бажаю всім гарних наукових доповідей та жвавої і конструктивної дискусії.

*Микола Ломпас
голова Наукової історичної студентської асоціації
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

he welcoming speech of the representative of Students' Historical Scientific Association at the Jagiellonian University Marcin Kumięga

Dear professors, PhDs and students, participants of this conference. It is a great honor for me, that i can say a few words of welcome from our Students' Historical Scientific Association at the Jagiellonian University (KNHS UJ) in Krakow to such an excellent guests.

In fact, i am very positively surprised that i could be here, on this second conference, and also - for most of us - our second meeting. It is because when organizing the first conference, in Krakow 2010, our basic idea, with the present here Konrad Lewek and Łukasz Skowronek, was just to make a small students' meeting, which could be hardly called even „a conference”, mostly for a few students of history and archaeology in Krakow and even the fewer from other major cities in Poland. After a long discussions and strong suggestions of present here PhD Vitaliy Nagirnyy we have founded courage to invite you, dear guests from Ukraine, Slovakia and Lithuania and organize an almost professional conference for young scholars, with a part for the best professional experts-scholars as well. However, we have never suspected that the result of this single project would give such a rich harvest, as the project of *Colloquia Russica* proves to be, that is: a cycle of students' conferences, professional conferences, lectures and even a historical contest for the best scientific paper about Medieval Rus', which would be announced on the end of this conference. All those events, barely after a year, are already planned for many future years in many different cities and countries. From all of that we, students from Students' Historical Scientific Association (KNHS) are very proud, as it is an effect of our small idea, which found a lot of interest among you and by you it would be extended.

When taking a look both on the conference program and on this conference room, i am very happy from two reasons. First, that from my deep study of the program, or from what i have heard from the organizers, this current, second edition of the conference is even much bigger and better organized than the previous one in Krakow. Bigger, because i can see among us student guests from Germany and Chernivtsi in Ukraine as well as prof. Alexander Majorov from St. Petersburg and prof. Márta Font from Pécs (Hungary). It is very nice to see, that every year there are more and more respectable historians interested in participating in the project. And i am glad that this year the organizers had solved clearly the small problems we had during conference in Krakow

with abstracts of papers, which are already printed and put together in *Students' Historical Notebooks* (vol. 2). But i am gladder from the second reason. It is because most of your faces are already known to me. It means that we could meet every year on such conferences, share new experiences concerning our historical interests and to foster our connections.

This is what i hope for and what i wish for all of us, as well as a lot of strength to cover such a tight program, concentration during all the interesting papers and pleasant time on the evening cultural parts.

Marcin Kumiega
Member of Students' Historical
Scientific Association
at the Jagiellonian University

CHAPTER I
STUDIES

Моника Каминьская
(Краков)

ПЕРВЫЙ ЭТАП ВЛИЯНИЯ РОМАНСКОЙ АРХИТЕКТУРЫ В ГАЛИЦКОЙ РУСИ

Статья посвящена влиянию романской архитектуры на сакральное строительство Галицкой Руси. Автор характеризует два принципиально разных этапа: польское влияние в первой половине XII в. и венгерское – во второй половине XII и начале XIII вв. Подчёркивается, что в дошедших до наших дней письменных источниках не имеется упоминаний об иностранных строителях, однако о влиянии польской, а, конкретнее, малопольской архитектуры можно сделать вывод из серии аналогий между самыми древними постройками Галицкой земли и малопольской архитектурой XI – начала XII вв. – таких как строительный материал и его обработка, некоторые параметры сооружения и весьма незначительная рельефная декорация. Постройки Галицкой Руси в первой половине XII столетия сохранили свой русско-византийский характер, но во время волны венгерского влияния на территории Галича можно встретить уже практически все архитектурные формы, известные византийской и романской архитектуре.

Архитектура Галицкой Руси, непосредственно соседствующей с польским государством и Венгрией, т. е. открытой прямому воздействию латинской культуры, была, несомненно, одной из самых интересных среди всех древнерусских архитектурных школ. Своему смешанному романско-византийскому характеру она обязана сначала польскому, а затем венгерскому влиянию.

Согласно историческим и археологическим источникам, до начала XII в. в Юго-Западной Руси не существовало никаких каменных сооружений. Исключение составлял только архитектурный комплекс палатиум-ротонда на Замковой Горе в Перемышле (XI в.), характерный для раннепяславского типа строительства и датированный временем правления Болеслава Храброго¹.

Первой каменной постройкой в Галицкой земле было сооружение, открытое и изученное в 1956–1964 гг. Анджеем Жаки². Это была церковь, которая

¹ Z. Pianowski, „Sedes regni principales”. Wawel i inne rezydencje piastowskie do połowy XIII wieku na tle europejskim, Kraków 1994, s. 98-101; E. Sosnowska, *Stratygrafia archeologiczna w rejonie zespołu rotunda-palatium na wzgórzu Zamkowym w Przemyślu*, [in:] *Przemyśl wczesnośredniowieczny*, red. nauk. E. Sosnowska, Warszawa 2010, s. 203-229.

² A. Żaki, *Przemyska cerkiew księcia Wołodara w świetle źródeł pisanych i archeologicznych*, [in:] *Sprawozdania Polskiej Akademii Nauk*. 1968/1, Kraków 1968, s. 47-50.

располагалась в северо-восточной части современного замкового детинца в Перемышле. Храм находился в плачевном состоянии – апсиды были видны лишь как негативы фундаментов, а каменные стены строения дошли до наших дней в небольших фрагментах. Зато сохранилась часть пола – плиты из песчаника. План сооружения представлял собой классическую древнерусскую церковь крестово-купольного типа с тремя нефами и тремя восточными апсидами³ (рис. 1). Автор исследования идентифицировал святыню как известную из письменных источников (*Густинская летопись*⁴ и *Хроника Яна Длугоша*⁵) церковь св. Иоанна Крестителя, построенную по указу князя Володаря⁶.

Обычно в поисках информации о конкретной каменной церкви в Киеве, Чернигове, Великом Новгороде или же в другом значимом культурном центре в древнерусских летописях мы находим записи о точной дате её возникновения, о её основателе и дате её освящения. В случае первых монументальных строений Галицкой Руси такая информация отсутствует. Заметка о церкви под 1126 г. у Яна Длугоша весьма лаконична: „DECIMA NONA Marcii Wolodor Premiesliensis dux moritur et in ecclesia sancti Iohannis, Guam ipse fundaverat, Premislie sepelitur, duos filios, Wlodimirum et Rosczislaum reliquens”⁷. Так же сжата информация 6633 (1125) г. в *Густинской летописи*: „И положен бысть Премышлю в церкви святого Иоанна”⁸. Что касается остальных описываемых в данной статье сооружений, информации о них ещё меньше.

Церковь Володаря в Перемышле, как и последующие примеры архитектуры Галицкой земли (церковь в Звенигороде, Спасская церковь, собор Успения Богородицы, церковь св. Пантелеймона и другие галицкие храмы) в значительной степени отличались от большинства древнерусских построек, воздвигнутых до татаро-монгольского нашествия. Древнерусская архитектура, берущая истоки из византийского строительства (из т. н. „средневизантийского” стиля), характеризовалась чертами, отличавшими её от романского типа строительства. Во-первых, материалом, из которого строились храмы и сооружения светского характера (дворцы), а также элементы фортификации (ворота), был, как правило, плоский византийский кирпич. Правда, древнерусская архитектура уже с самого начала, т. е. со строительства Десятинной церкви, не основывалась исключительно на кирпиче – камень использовался при *opus mixtum*, а также являлся зачастую главным материалом для фундаментов; однако практически нигде, где не было выявлено романского влияния, камень не было основным строительным материалом. В романской архитектуре Центральной Европы кирпич стал популярным лишь к концу XII в., а его внешний вид отличался от кирпича, используемого на Руси. Во-вторых, планы церквей были в достаточной степени унифицированы. В X – XI вв. церкви имели три или пять нефов и шесть столбов, из которых четыре

³ Z. Pianowski, *Op. cit.*, s. 101-102.

⁴ *Latopis Hustyński*, tłum. i wyd. Henryk Suszko, Wrocław 2003, s. 126.

⁵ *Ioannis Dlugosii Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae*, lib. 3-4, Warszawa 1970, p. 304.

⁶ A. Żaki, *Op. cit.*, s. 49-50.

⁷ *Ioannis Dlugosii, Op. cit.*, p. 304.

⁸ *Прибавление къ Ипатьевской летописи*, [in:] *Полное Собрание Русских Летописей*, т. 2, Санкт-Петербург 1843, с. 292. Новейшее издание *Густинской летописи* (ПСРА, т. 40, СПб 2003) было мне недоступно.

восточных поддерживали главный купол святыни, а два западных, соединённые обычно с боковыми стенами, выделяли нартекс. В XII в. самым популярным типом храма стал четырёхстолбовый вариант крестово-купольной церкви. На этом фоне романская архитектура проявляется весьма разнородно – на территории Польши и Венгрии, т. е. стран, находящихся в непосредственной близости к Руси, в раннем средневековье мы встречаем как постройки из нескольких нефов, так и простые одночастные помещения, а также разнообразные типы строений центрального плана. Древнерусские храмы были украшены заимствованными из Византии фресками и мозаикой, в то время как на Западе распространялось рельефное декорирование (капители колонн, архивольты, поля порталов и т. д.). Несмотря на то, что и романское, и византийское (в т. ч. древнерусское) зодчества использовали наследие античной архитектуры, они различались дополнительно рядом деталей.

Самым ранним на территории Руси примером использования романской техники воздвижения стен при сохранении типично византийско-русского плана постройки была как раз церковь св. Иоанна Крестителя в Перемышле, датированная началом XII в. Несколько позже (в 30-х гг. XII в.), когда в Галицкой земле возрастает политическое значение Звенигорода, в нём появляется храм, являющийся частью двора, аналогичный перемышльскому как по строительной технике, так и по плану⁹.

Уже в 40-х гг. XII в. новой столицей стал Галич. Именно отсюда ведут своё начало одни из наиболее интересных в плане техники, декорации (а также в нескольких случаях и плана) памятники архитектуры русских княжеств. с архитекторами, прибывшими из Малопольши, связана также Спасская церковь. в *Ипатьевской летописи* упоминается о святыни под 1152 г.¹⁰, однако в научной литературе церковь датируется ещё первой половиной XII столетия¹¹. Объект исследовался двукратно, начиная от раскопок Лва Лаврецкого и Исирода Шараневича в конце XIX в.¹² и заканчивая восьмидесятыми годами XX в.¹³. План постройки, как и в случае с храмами в Перемышле и Звенигороде, остался традиционным.

По причине чрезвычайно скурых данных в письменных источниках исследователи древнерусской архитектуры прибегли к помощи аналогий с романской архитектурой соседей Галицкой Руси. Было замечено, что способ обработки камня Спасской церкви в Галиче аналогичен способу обработки

⁹ Раскопками детинца в Звенигороде руководил в 1965–1968 гг. Александр Ратич. В Звенигороде памятники сохранились еще хуже, чем храм в Перемышле. По остаткам ансамбля детинца видны лишь главные черты плана и строительной техники зданий (О. О. Ратич, *Раскопки в Звенигороде на Белке*, [in:] *Археологические открытия 1965 года*, Москва 1966, с. 247-249.

¹⁰ *Ипатьевская летопись*, [in:] *Полное Собрание Русских Летописей*, т. 2, Санкт-Петербург 1908, стб. 462.

¹¹ О. М. Иоаннисян, *Раскопки церкви Спаса в окрестностях Галича*, [in:] *Археологические открытия 1980 года*, Москва 1981, с. 252 и сл.

¹² I. Szaraniewicz, *o rezultatach poszukiwań archeologicznych w okolicy Halicza w r. 1883*, „Przegląd Archeologiczny”, 3, 1883, s. 3-9.

¹³ См.: О. М. Иоаннисян, *Новые исследования одного из памятников галицкого зодчества XII в.*, „Советская Археология”, 1983, 1, с. 231-244.

песчаника малопольских сооружений¹⁴. Характерная обработка камня в форме латинской буквы „L” была отличительной чертой польского зодчества конца XI – середины XII в.¹⁵. Примерами строений Малопольши, высеченных таким образом, могут быть костёл св. Андрея в Кракове или костёл св. Иоанна Крестителя в Прандотине¹⁶. Обработка камня буквой „L” (рис. 2) видна в остатках перемышльской церкви Володаря¹⁷, а также в стенах Преображенского собора в Переславе-Залесском, что свидетельствует о миграции романского влияния на север. Кроме того, вышеперечисленные южнорусские церковные постройки так же, как и техника воздвижения стен, объединяют очень широкие фундаменты (их ширина доходила до 2,7 м). Для фундаментов первой половины XII в., помимо их ширины, характерно также появление в них крупных необработанных камней, залитых известняковым раствором¹⁸. Фундаменты Спасской церкви в Галиче были ленточными, т. е. фундаменты стен и столбов были соединены друг с другом. Подобные ленточные фундаменты известны из новой, возникшей после основательной перестройки в XII в. формы костёла св. Андрея в Кракове¹⁹.

Каменная галицкая архитектурная школа, несомненно, выделяется на фоне всего древнерусского зодчества до монгольского нашествия. Камень как основной строительный материал использовался также в Великом Новгороде (в памятниках архитектуры Новгорода и Старой Ладоги XII в. использовались известняковые плиты, а на рубеже XII и XIII вв. в пользование вошли также другие виды камня, однако исследователи единогласно объясняют этот факт экономическими предпосылками – легкодоступный строительный материал – а не влиянием романской архитектуры²⁰) и в архитектуре Залесской земли. С другой стороны, строительство из кирпича отнюдь не было неизвестным в романской архитектуре явлением. На территории Польши сохранились позднероманские сооружения, построенные из кирпича – костёл св. Иакова в Сандомире и некоторые цистерианские постройки (Могила, Тшебница, Хенрыков, Колбач). Романское кирпичное строительство считается наследием древних римлян²¹. Позднероманский и готический кирпич не происходит, однако, непосредственно от античной плинфы, а от несколько более высокого, вылепленного без формы ломбардского кирпича²². Традиция строительства из кирпича никогда не была забыта в Италии и Лангедоке, а в XII в. она была перенята регионами Северной и Центральной Европы²³, небогатыми камнем. Следует вспомнить и о киевских

¹⁴ П. А. Раппопорт, *Зодчество Древней Руси*, Ленинград 1986, с. 90.

¹⁵ А. Tomaszewski, *Romańskie kościoły z czasami zachodnimi na obszarze Polski, Czech i Węgieł*, Wrocław 1974, s. 113.

¹⁶ О. М. Иоаннисян, *Зодчество древнего Галича и архитектура Малопольши*, „Acta Archaeologica Carpathica”, 27, 1988, с. 193.

¹⁷ А. Żaki, *Archeologia Małopolski Wczesnośredniowiecznej*, Wrocław 1974, rys. 95, s. 157.

¹⁸ О. М. Иоаннисян, *к вопросу о датировке древнерусского каменного храма в урочище Цвинтариски в окрестностях древнего Галича*, [in:] *Проблемы изучения древнерусского зодчества (по материалам архитектурно-археологических чтений, посвященных памяти П. А. Раппопорта 15–19 января 1990 г.)*, Санкт-Петербург 1996, с. 85.

¹⁹ Idem, *Зодчество древнего Галича*, с. 190-191.

²⁰ Idem, *Between Byzantium and the Romanesque West: The Architecture of Old Rus' in the 10th – 13th Centuries*, [in:] *Rom und Byzanz im Norden. Mission und Glaubenswechsel im Ostseeraum während des 8-14Jh*, t.1, hrsg. M. Müller-Wille, Stuttgart 1997, s. 309-310.

²¹ Z. Świechowski, B. Gumińska, L. Nowak, *Sztuka romańska*, Warszawa 1975, s. 29.

²² J. Piekalski, *Wrocław średniowieczny*, Wrocław 1991, s. 39.

²³ Z. Świechowski, B. Gumińska, L. Nowak, *Op. cit.*, s. 29.

находках кирпича, похожего на поздне-романский, который, скорее всего, проник на территорию Руси уже в XII – XIII вв.²⁴. Кирпич, который находили на территории Руси, часто называемый „брусчатым“, очень близок ломбардскому кирпичу²⁵.

Как заметил Павел Раппопорт, малопольские храмы конца XI – начала XII вв. были построены по заказу частных лиц – магнатов, а не князя (в Кракове костёл св. Андрея основал в конце XI в. палатин Сецех, а в Прандотине костёл воздвиг комес Прандота). Это наблюдение привело к возникновению теории о вольной группе строителей, т. е. не связанной с княжеским двором, реализующей частные заказы²⁶. Теоретически такая артель могла бы работать и на соседней территории, в Юго-Западной Руси, используя собственные технологии и образцы, приспособлявая их к древнерусской архитектурной модели.

Каменное строительство Галича после ухода в конце сороковых годов первой строительной артели развивалось дальше. Во время правления Ярослава Осмомысла, галицкого князя в 1153–1187 гг., или даже ещё в конце правления его отца Владимира²⁷ активную строительную деятельность начали вести в Галицком княжестве строители из второй после Польши соседствующей с этой частью Руси страны – Венгрии. Благодаря этим приезжим мастерам возник главный собор древнего Галича – храм Успения Пресвятой Богородицы. Первое упоминание об этом соборе в исторических источниках появляется под датой 1187²⁸, но принято датировать его основание значительно раньше, даже концом 40-х гг. XII в.²⁹. План церкви остался традиционным, хотя благодаря дополнительным галереям здание стало иметь более презентабельный вид. Ключ к приписыванию этой и последующих церквей Галицкой земли каменотёсам из Венгрии – главные черты и изменения каменного декорирования, а также техника построения стен и фундаментов (уже не такие широкие, как в первых галицких храмах)³⁰.

Планы сооружений, возникших в Галицкой земле во второй половине XII в., были в значительной степени неоднородны – от классических построек крестово-купольного типа до романских ротонд и тетраконхос (рис. 3). Следует обратить внимание на то, что не только монументальная архитектура перенимала романские формы во второй половине XII в. На территории Галицкой земли находилась единственная известная в своём роде деревянная ротонда, открытая в Олешкове³¹.

²⁴ П. А. Раппопорт, *Строительное производство Древней Руси (X–XIII вв.)*, Санкт-Петербург 1994, с. 37.

²⁵ Р. И. Могитич, *К вопросу о становлении школ строительства из брусчатого кирпича в Галицко-Волынской Руси XII – XIV веков*, [in:] *Проблемы изучения древнерусского зодчества (по материалам архитектурно-археологических чтений, посвященных памяти П. А. Раппопорта 15–19 января 1990 г.)*, Санкт-Петербург 1996, с. 87.

²⁶ П. А. Раппопорт, *к вопросу о сложении галицкой архитектурной школы*, [in:] *Славяне и Русь*, ред. Е. И. Крупнов, Москва 1968, с. 461–462.

²⁷ *Ibidem*, с. 172.

²⁸ *Ипатьевская летопись*, стб. 656.

²⁹ П. А. Раппопорт, *Русское зодчество X – XIII вв.: Каталог памятников*, Ленинград 1982, с. 108.

³⁰ О. М. Иоаннисян, *Польско-русская и венгерско-русская границы в 11–13 вв. и их отображение в развитии средневековой архитектуры*, [in:] *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu*, pod red. M. Parczewskiego, Rzeszów 1996, s. 172.

³¹ О раскопках в Олешкове см.: Б. Томенчук, *Олешківська ротонда. Археологія дерев'яних храмів Галицької землі XII – XIII ст.*, Івано-Франківськ 2005.

Подводя итог, хочу отметить, что первые памятники каменной архитектуры Галицкой Руси можно связать с деятельностью прибывших из Польши строителей на основании черт, общих с малопольским романским стилем конца XI – первой половины XII в., т. е. камня в качестве главного строительного материала (обработанного определённым способом), практически полного отсутствия декорирования фасадов зданий, а также широких, зачастую ленточных фундаментов. Дополнительным аргументом, говорящим в пользу тезиса о малопольском влиянии в Галицкой Руси, является теория Павла Раппопорта о вольной артели каменотёсов, исполняющих заказы русских князей (галицких, позже залесских), а также общая характеристика культурных влияний, исходящих из фактора непосредственного соседства со странами сферы латинской культуры. В первой половине XII в. в Галицкой Руси обозначилось, таким образом, польское влияние, а во второй половине XII и в начале XIII в. – влияние романской архитектуры Венгрии.

Иллюстрации:

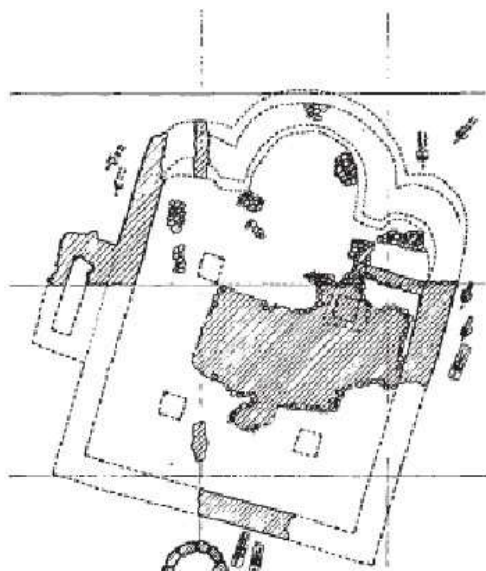

Рис. 1. План церкви Володаря в Перемышле. Источник: А. Żaki, *Archeologia Małopolski Wczesnośredniowiecznej*, Wrocław 1974, rys. 113, s. 172.

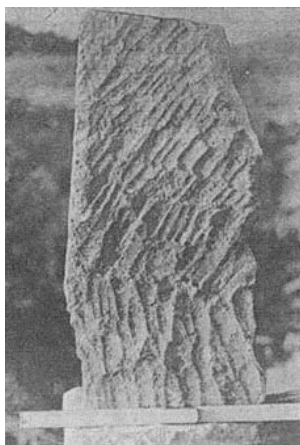

Рис. 2. Каменный блок из галицкой церкви Спаса. Источник: П. А. Раппопорт, *Строительное производство Древней Руси (X – XIII вв.)*, Санкт-Петербург 1994, рис. 33, с. 40.

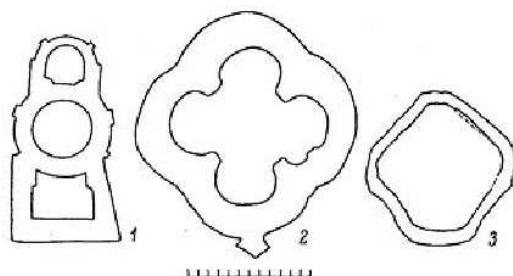

Рис. 3. Планы некоторых галицких церквей второй половины XII – начала XIII в. (1 – церковь пророка Ильи, 2 – тетраконхос из Побережья, 3 – т. н. „полигон”). Источник: П. А. Раппопорт, *Русское зодчество X – XIII вв.: Каталог памятников*, Ленинград 1982, табл. 10, с. 126.

*

Monika Kamińska, *The first wave of Roman architecture influences in Galician Rus'*

The article is devoted to the influence of Roman architecture on sacral building of Galician Rus'. The author characterizes two stages of different principles: the Polish influence in the first half of the 12th c. and the Hungarian – in the second half of the 12th and beginning of the 13th c. It is underlined that the mentions about foreign builders are not present in the written sources preserved to our days, however it is possible to draw conclusion about the influence of the Polish, and, to be more precise, Lesser Polish architecture from the series of analogies between the most ancient buildings of Galician land and Lesser Polish architecture of 11th – beginning 12th c. – such as a build material and its treatment, some parameters of building and very insignificant relief scenery. Buildings of Galician Rus' in the first half of the 12 c. kept the Ruthenian-Byzantine character, but from the times of the wave of Hungarian influence on the territory of Galicia it is possible to meet practically all architectural forms, already known in Byzantine and Roman architecture.

*

Моніка Камінська, *Перший етап впливу романської архітектури в Галицькій Русі*

Стаття присвячена впливу романської архітектури на сакральне будівництво Галицької Русі. Автор характеризує два принципово різних етапи: польський вплив у першій половині XII ст. і угорський – у другій половині XII й на початку XIII ст. Підкреслюється, що в письмових джерелах, які дійшли до наших днів, немає згадок про іноземних будівельників, проте про вплив польської, а, конкретніше, малопольської архітектури можна зробити висновок із серії аналогій між найдавнішими спорудами Галицької землі і малопольською архітектурою XI – початку XII ст. – таких як будівельний матеріал і його обробка, деякі параметри спорудження і вельми незначна рельєфна декорація. Споруди Галицької Русі в першій половині XII ст. зберегли свій русько-візантійський характер, але під час хвилі угорського впливу на території Галича можна зустріти вже практично всі архітектурні форми, відомі візантійській і романській архітектурі.

*

Stenographic record of the discussion

Moderator: Mariana Kurin

- **Moderator:** beginning of the discussion.
- **Prof. Leontiy Voytovych (ЛНУ).** *Comment:* Я хочу обратити Ваше внимание на то, что кроме Раппопорта и Иоанисяна есть ещё два современных украинских археолога, которые ведут раскопки в Галиче, – Юрий Лукомский и Богдан Томенчук. Я думаю, их работы будут для Вас интересны.

• **Moderator.** *Question:* Вы говорили о влиянии романской архитектуры на Галицкую Русь. Прослеживается ли оно в других регионах Руси?

• **Monika Kamińska.** *Answer:* Да. Влияние романской архитектуры лучше всего прослеживается в Залесской земле (оно было в определённом смысле продолжением романского влияния в Галицкой земле). Кроме того, в таких культурных центрах, как Киев или Смоленск имеются церкви в форме ротонды, чуждой древнерусской архитектуре. Помимо этого, историки архитектуры усматривают романские черты в деталях планов различных древнерусских церквей, например, о раннем романском влиянии могло бы свидетельствовать сооружение колонн между столбами в Спасском соборе XI в. в Чернигове. Колонны как самостоятельные опоры сводов церкви были использованы вместо традиционных крестовых столбов в Гродно в церкви св. Бориса и Глеба на Коложе. В Гродно были также обнаружены остатки святыни с прямо закрытой, по романскому образцу, пресвитерией (Пречистенская церковь), хотя её древнерусское происхождение оспаривается.

• **Iryna Tymar (ПНУ).** *Question:* Сохранились ли памятники влияния романской архитектуры на Руси?

• **Monika Kamińska.** *Answer:* Ротонды из Киева и Смоленска не сохранились – всё, что от них осталось, было изучено археологами. Храмы Владимира, Суздаля и других городов Залесской Руси сохранены в очень хорошем состоянии.

• **Prof. Dariusz Dąbrowski (UKW).** *Question:* Что для Вас обозначают термины „польская артель” и „польское влияние”? Можно ли сказать, что храмы, о которых Вы упоминали, строили поляки? Или это были иностранцы, которые работали в Польше? Можете ли Вы это объяснить? Это будет интересно для лучшего понимания контекста Вашего доклада.

• **Monika Kamińska.** *Answer:* Утверждать о моноэтничности строителей было бы весьма рискованно. Возможно, лучше было бы сказать „группа рабочих, прибывших из Польши”. Наверняка можно говорить о том, что эта артель ранее работала на территории Малопольши, использовала конкретные, хорошо изученные образцы и технику исполнения, которые впоследствии распространяла в русских землях.

• **Prof. Dariusz Dąbrowski (UKW).** *Comment:* Не надо забывать о том, что на Руси существовали отдельные иностранные коммуны (например, немецкие в начале XIII в.). Может быть, что именно благодаря им архитектура западного типа распространялась на Руси.

• **Prof. Oleg Zhernokleyev (ПНУ).** *Question:* Можем ли мы говорить о влиянии древнерусской культуры на польскую и вообще на западную архитектуру?

• **Monika Kamińska.** *Answer:* Следы такого влияния немногочисленны по сравнению с информацией о романском влиянии на древнерусскую архитектуру, тем не менее, несколько примеров стоит привести. Во-первых, в Люблине находятся русско-византийские

фрески начала XV в. Во-вторых, не следует забывать и о теории О. Иоаннисяна о том, что обкладка полов керамической плиткой в Польше была перенята в XI в. именно из Руси (хотя ещё раньше они появились в Болгарии, однако заимствование такого обычая посредством контактов с Русью кажется более правдоподобным). В-третьих, во время раскопок на Олбине (Вроцлав) при аббатстве св. Винцента были найдены экземпляры византийской плитки, созданной, вероятнее всего, строителями, приехавшими из Руси.

Что же касается Запада, то в Швеции, а конкретно в Визби, расположен храм, план которого (трёхнефное, трёхапсидное строение с четырьмя столбами и тремя дополнительными часовнями с южной, северной и западной сторон, типичное для конца XII – начала XIII в.) приписывают влиянию древнерусской архитектуры, вполне вероятно, что это была церковь, построенная для русских купцов. Помимо святыни из Визби, исследователи усматривают русское либо же непосредственно византийское влияние на план гробового храма Эстерна Снаре в Калундборге (храм в форме греческого креста).

- **Moderator:** summary of the discussion.

Zuzana Orságová
(Bratislava)

THE MARRIAGES BETWEEN THE ÁRPÁDIAN KINGS AND PRINCESSES FROM THE RUS'

This paper deals with one of the specific aspects of mutual Hungarian-Ruthenian relations, namely dynastic policy, particularly the marriages of Árpáodian kings to the princesses from Rus'. Curiously, relatively much is known or rather preserved regarding these ladies, though all of them became the queens of the Kingdom of Hungary in the 11th or 12th century respectively. All of them lived quite interesting lives – Anastasia, the wife of Andrew I, and Euphrosyna, who married Géza II, were also politically influential figures. Euphemia, the daughter of Volodymyr Monomakh and the wife of Koloman the Learned became famous rather as the only Árpáodian queen to be divorced – on the grounds of adultery.

Since the Kingdom of Hungary was a neighbour of the Ruthenian principalities and often intervened in their affairs – even the mutual interferences between the Árpáodian kings and Piasts often took place within the areas of Kievan Rus', it is quite natural that some of Árpáodian queens came from the Rurik dynasty. In fact, there were three of Hungarian kings marrying noble women from Rus' – only German princesses were becoming wives of Árpáodian kings more frequently.

This paper aims to briefly outline the unions contracted by Árpáds and Rurikids, namely those when a Russian princess became a Queen of the Kingdom of Hungary – therefore this paper refers particularly to the marriages of Andrew I and Anastasia of Kiev, of Koloman the Learned and Euphemia as well as Géza II and his Rurikid wife Euphrosyna, the daughter of Mstyslav, Grand Duke of Kiev. Some authors mention the option of Galician first marriage of Stephen III – this option will be further discussed below.

As it has been stated the proximity of both lands and affairs interconnections naturally resulted into contracting marital unions – the first Hungarian king (though at that point still probably far from being actually crowned and ruling the country) to marry a woman from Rus' was Andrew I, nephew of Saint Stephen. The story of his

flight to Bohemia (together with his brothers Levente and Béla) is well known and does not need to be discussed at this point¹. The important thing is that when Béla established himself in Poland, marrying Adelaida, the daughter of Mieszko II and his wife Richeza of Lotharingia², Andrew and Levente moved to Rus', seeking their fortune elsewhere³. Andrew indeed succeeded at least regarding the fact that he married Anastasia, the daughter of Yaroslav the Wise, Grand Duke of Kiev. As for instance Béla IV two centuries later, Yaroslav also managed to forge an extensive network of alliances through marriages of his daughters: the most famous of them Anna married the French King Henry I and later acted as a regent during the minority of her son Philip⁴ – quite an unusual praxis for the Árpadian Kingdom of Hungary, where only Elisabeth the Cuman acted as an official regent for her minor son Ladislaus IV. As the level of literal tradition in France was much higher in compare to that of the contemporary Kingdom of Hungary, there is relatively a lot known about Anna's activities as the Queen of France – especially if compared to Anastasia. Another sister Elisabeth married Norwegian King Harald III. According to some sources, Yaroslav's daughter was also Agatha who became the wife of Edward the Exile and therefore was also the mother of Saint Margaret of Scotland⁵, but this option is rather questioned.

Turning back to Anastasia: according to some views Andrew must have been married before he actually wedded her as there was quite a distinctive age difference between his first child – daughter Adelaida and son Solomon, born in 1053. Due to the daughter's name, some scholars assumed that Andrew's first wife might have come from German milieu. János Bak offers another view, when he lists „unknown pagan woman” as Andrew's first wife⁶. According to different opinions, Anastasia married future Hungarian king already in 1038 and definitely was his wife at the times of his coronation⁷. For instance, Makk quotes Anonymus, who included an account about Andrew, taking over possessions within the Kingdom of Hungary, which were close to the „native soil” of his Ruthenian wife⁸.

As it has been mentioned, not much is known about Anastasia's activities as the Hungarian Queen. We know that except for first born Solomon, she gave birth also to the second son, David. The names of other issues are not recorded⁹. Her influence may

¹ These relatives of Stephen I were in danger as prospective heirs to the throne of Hungary, since royal court did not want to pass the claims to the line of Stephen's cousin Vazul. Look general history works as for instance those of: p. Engel, *The Realm of Saint Stephen. a History of Medieval Hungary, 895-1526*, London 2001, p. 452 or: G. Kristó, *Die Árpadien Dynastie: die Geschichte Ungarns von 895 bis 1301*, Budapest 1993, p. 210.

² Adelaida herself is also sometimes referred to as Richeza/Rycheza.

³ „Quod Andreas et Luentaegreferentes, ne ipsius nomine viverent in Polonia, in Rutheniamtransierunt”. See: *Simonis de Kéza Gesta Hungarorum*, ed. L. Veszprémy, F. Schaer, Budapest 1999, p. 120.

⁴ For Queen Anna look for instance the study from V. Bogomoletz, *Anna of Kiev: An Enigmatic Capetian Queen of the Eleventh Century*, „French History”, 19, 2005, p. 299-323.

⁵ There are various versions of Agatha's origin, including Kingdom of Hungary, Kiev Rus, Germany or even Bulgaria, none of those have been approved as the definite one.

⁶ See: J. Bak, *Roles and Functions of Queens in Árpadian and Angevin Hungary (1000–1386 A.D.)*, [in:] *Medieval Queenship*, ed. J. C. Parsons, Stroud 1993, p. 23.

⁷ The opinion that Anastasia was the only wife of Andrew I. is supported for example in: G. Kristó, F. Makk, *Die ersten Königen Ungarns*, Herne 1999, p. 106, 114.

⁸ *Ibidem*.

⁹ However, it is known that Andrew II. had also an illegitimate son, George: „(A.) duxi tuxorem filiam ducis Ruthenorum de qua genuit Salomonem et David, de concubine vero, quam habuitde villa MorothgenuitGeorgium”, see: *Chronicon Monacense*, [in:] *Scriptores Rerum Hungaricarum*, vol. 1, ed. I. Szentpetréy, Budapest 1937, p. 72.

be partly seen within the ecclesiastical field, for example when the Eastern rite convents at Visegrád and near Tihany were established in 1051¹⁰.

Anastasia does not disappear from public life even as a widow. After getting over a turbulent period, when her husband was defeated by his younger brother and prospective throne claimant Béla¹¹, who ruled the kingdom for three years only, her son Solomon ascended the throne, soon to be challenged by his cousins Ladislaus, Lampert and Gejza. While Solomon was fighting the decisive battle at Mogyoród, his mother together with her daughter-in-law, German princess Judith, were awaiting him in Mošon¹². Solomon did not linger with his family long and immediately got involved in plots against his cousins again.

The last account regarding Anastasia refers to the place where she took a shelter in the turbulent period. As for instance the *Chronicon Knauzianum* states: „Uxor autem et mater eius in Aqmundrequiescunt”¹³. Therefore the trace of Andrew I’s Queen is lost in the Styrian abbey of Admont¹⁴.

After few decades later, the Árpáds were facing (once again) the inner dynastical turmoil, when Álmoš involved himself in various plots against his older brother, King Koloman the Learned. When Álmoš married Russian princess Predslava, the daughter of Svjatopolk II Izyaslavovich, Grand Prince of Kiev, Koloman as a widower¹⁵ turned his attention also to the option of choosing a Rurikid wife.

Subsequently, Koloman married Euphemia in 1112 – the same year when he lost his second born son Ladislaus. She was the daughter of Volodymyr Monomach, at that time the ruler of Pereyaslav and Volodymyr. It may well have been a very tactical and wise move, since Sviatopolk died in 1113 and Vladimir took over Kiev. However, Euphemia was the very same year sent back to her father’s household and Koloman divorced her on the ground of adultery. None can really say what had happened in Hungary, but according to the chroniclers, the Queen was caught red-handed¹⁶. Being sent home, she found herself pregnant and she gave birth to a son called Boris, later on in Kiev. Though Boris was constantly trying to claim the Hungarian throne, he never succeeded and was never acknowledged as Koloman’s issue by the Árpáds. Princess Euphemia, who was the Queen of Hungarian Kingdom for a brief time indeed, spent the rest of her life in St. Spas monastery in Berestovo, where she died in 1138 and was buried among other members of her dynasty as well¹⁷.

¹⁰ See for example: G. Kristó, F. Makk, *Op. cit.*, p. 114.

¹¹ Agnatic seniority system was still a pertaining custom during the early Arpádian period. Béla hoped to succeed Andrew as the King of Hungary, but his hopes were soon dashed when Andrew had his son Solomon crowned. Béla pretended to accept the situation, but fled to Poland to organize an army and subsequently defeated Andrew.

¹² See for instance the account in the *Chronici Hungarici Compositio saeculi XIV.*, [in:] *Scriptores Rerum Hungaricarum*, vol. I, p. 394.

¹³ *Chronicon Knauzianum*, [in:] *Scriptores Rerum Hungaricarum*, vol. I, p. 332.

¹⁴ Though she could have died before 1094, as discussed in her brief profile by prof. L. Voytovich. See: А. Войтович, *Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.)*, розділ 3. VI. 5. Available on: <http://izbornyk.org.ua/dynasty/dyn26.htm> [15. I. 2012].

¹⁵ His first wife, Felicia of Sicily died probably around 1102. She was the mother of Koloman’s successor, Stephen III.

¹⁶ „(Euphemiam), quam in adulterio deprehensam peccantem, nec violenta temeritate dimisit”, see: *Chronici Hungarici Compositio saeculi XIV.*, p. 429.

¹⁷ See for instance: M. Dimnik, *Dynastic Burials in Kiev before 1240*, p. 83. Available on: <http://www.history.org.ua/JournALL/ruthenica/7/5.pdf> [9.X. 2011]

The case of another Ruthenian princess on Árpadian throne is quite different. Euphrosyna, the wife of Géza II, became quite a distinctive figure of her period. The future queen was the daughter of Mstislav I. – who became as all the fathers of Rurikids Queens in Hungary, at some point the Grand Prince of Kiev. Future Queen's mother was Mstislav's second wife, Novgorod noblewoman Liubava. According to the dates of the birth of their children, Euphrosyna married Géza in 1146¹⁸. However, she became politically more active after death of her husband in 1162. Stephen III succeeded his father while being still in a minor age, therefore Queen mother Euphrosyna managed to gain a significant position at his court, although she was not declared to be an official regent. She was one of Stephen's main counsellors, together with Lucas, archbishop of Esztergom.

It is known that Euphrosyna participated also within the foreign affairs. For instance, she belonged to the circles supporting the alliance with Bohemia and another Hungarian neighbour, Austria¹⁹. At this point we encounter last Rurikid lady to be considered as a prospective wife for an Árpadian king. Euphrosyna's son Stephen III was betrothed to a daughter of the Galician Prince Yaroslav²⁰. Some authors list this lady, whose name is even not recorded, as Stephen's first wife²¹. On the other hand, according to some authorities, the couple was only engaged never to marry²². As the foreign affairs' matters developed in a different direction, Stephen finally married Agnes, the daughter of Babenberg Henry II.

Queen mother Euphrosyna also participated in the negotiations with papal legate in 1169 that resulted into contracting the concordat with the Holy See. Géza's widow remained active and respected during the whole reign of Stephen, being his stable support, which the young king challenged by the claims of his uncles Ladislaus and Stephen (anti-kings as Ladislaus II and Stephen IV)²³. Though the situation turned out well for Stephen III., his reign lasted only for few years. After his death in 1172, he was succeeded by his younger brother Béla.

The adventurous life story of Béla III, one of the most significant kings to rule the Árpadian Kingdom of Hungary does not need to be discussed at this point at length²⁴. The important aspect of Béla's succession from a view of this paper's topic is that his relationship to his mother was quite different from that of his late brother Stephen.

¹⁸ Date presented by Slovak or Hungarian but also Ukrainian historiography, see for instance above mentioned: А. Войтович, *Op. cit.*, розділ 3. 14. IX. 14. Available on: <http://izbornyk.org.ua/dynasty/dyn26.htm> [15. I. 2012].

¹⁹ Aiming to secure the Hungarian position against the alliance of Holy Roman and Byzantine emperors.

²⁰ At the time of betrothal, Galician Prince seemed to be a promising ally against Byzantium.

²¹ For instance J. Bak, *Op. cit.*, p. 23.

²² As for example: F. Makk, *The Árpáds and the Comneni: political relations between Hungary and the Byzantium in the 12th century*, Budapest 1989, p. 89.

²³ In 1162, Ladislaus II. took over the throne, being widely supported by Byzantine Emperor Manuel I, but he died suddenly half a year afterwards. His brother claimed throne for himself as Stephen IV. Since his rule was also vastly backed by Byzantines, he did not gain much support in Hungary. Moreover, Stephen III. was supported by the Holy Roman Emperor Frederick I., which contributed to his final victory.

²⁴ Emperor Manuel did not see the chance to overthrow King Stephen, he decided to choose more diplomatic way. Therefore, the future Béla III. was offered to come to Byzantium, where he was adopted by Manuel and was betrothed to his presumptive heirress, Maria. However Manuel's second wife gave him his own son, which made Béla's situation quite inconvenient. But after Stephen III. died in the Kingdom of Hungary, Béla was summoned back to his homeland to be crown a King.

Queen Euphrosyna, accustomed to be an influential figure at the royal court, would prefer her youngest son Géza to become a king. Naturally, she would have a greater impact on a son she was close to – on the other hand, she could not have developed any strong relationship with Béla, who was brought up in Byzantium.

Queen mother, perceiving the weakening of her prominent position, got herself involved in plots against Béla, organized by Géza. However, Bela III turned out to be a stronger adversary – in the end, both Géza and his mother were imprisoned, as *Annales Posonienses* state, Euphrosyna in Braničevo²⁵. After being released, she actually left for Byzantium where Geza settled down as well. Later on coming adventurously to the Holy Land, the Queen might have entered the Knights of Saint John in Jerusalem convent (Hospitallers) where she might have died then as well²⁶.

There was no princess from Rus' becoming the Queen of Hungary within the following, last century of Árpadian reign in the realm. However, both dynasties carried on contracting the alliances as for instance when Bela IV married two of his daughters to princes from Rus'. Anastasia, Euphemia and Euphrosyna wedded Árpáds in different periods, but curiously some aspects of their lives were quite similar.

All of them got involved in the internal conflicts between the rivalling lines of the Árpáds – Anastasia married Andrew when he was an exile as a result of dynastical conflicts; she witnessed the fights between her husband and his brother Béla as well as her son's defeat. Euphemia should have been a tightening tool to prevent the Ruthenian support of Koloman's revolting brother Álmos. Euphrosyna supported her firstborn against her brothers-in-law and her youngest against his brother Béla.

Then all ladies became somehow significant through their sons – Anastasia and Euphrosyna as loyal supporters of their firstborns, facing various crisis during their rule – Euphemia – though quite in a figurative sense – through the deeds (or rather misdeeds) of her son Boris. On the other hand, their lives and the periods they lived in differed in various aspects. To sum up, they all in a way contributed to the mutual relations between Rus' and the Kingdom of Hungary as well as somehow influenced the affairs in the country they married to – however not necessary in an originally intended manner. „Ruthenian” queens are also interesting from another point of view – being queens of Hungary in the 11th, or 12th century respectively, there is relatively a lot known about them in comparison with the majority of the other queens of this period²⁷.

*

Зузана Орсагова, Шлюби між угорськими Арпадами і руськими княгинями

У статті розглядається один зі специфічних аспектів русько-угорських взаємовідносин, а саме династична політика, передусім шлюби угорських королів із династії Арпадів

²⁵ 1186: „Eodem anno...mater veroeiustenetur captive in Brons”, see: *Annales Posonienses*, [in:] *Scriptores Rerum Hungaricarum*, vol. 1, p. 127 and year 1187: „Eodem tempore mater regis in exilium in Greciammittitur”. Ibidem.

²⁶ If we are to believe the charter of her daughter Elisabeth from 1186, referring to Euphrosyna as dead already, see: *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis*, vol. 2, ed. G. Fejér, Buda 1829, p. 230. However the *Annales Posonienses* dating differs, which weakens the authority of the charter, see: *Annales Posonienses*, p. 127.

²⁷ With the exception of Gisela, wife of Saint Stephen.

із руськими княгинями протягом XI – XII ст. Основна увага приділяється княгиням: Анастасії, дружині Андрія I, Євфемії, дочці Володимира Мономаха і дружині Коломана Книжника та Єфросинії, виданій заміж за Гейзу II. Підкреслюється, що дані представниці Рюриковичів прожили цікаве життя, і стали важливими фігурами У політичному житті Угорського королівства.

*

Зузана Орсагова, *Браки между венгерскими королями и русскими княгинями*

В статье рассматривается один из специфических аспектов русско-венгерских взаимоотношений, а именно династическая политика, особенно браки венгерских королев с династии Арпадов с русскими княгинями в XI – XII в. Основное внимание уделяется княгиням: Анастасии, жене Андрея I, Евфемии, дочери Владимира Мономаха и жене Коломана Книжника и Евфросинии, выданой замуж за Гейзу II. Подчеркивается, что эти представительницы династии Рюриковичей прожили интересную жизнь и стали важными фигурами в политической жизни Венгерского королевства

*

Stenographic record of the discussion

Moderator: Andriy Zhyvachivsky

- **Moderator:** beginning of the discussion.
- **Prof. Dariusz Dąbrowski (UKW).** *Question:* When in your opinion were Géza II and Euphrosynia Mstyslavivna married?
- **Zuzana Orságová.** *Answer:* The established date of this wedding is 1146, estimated according to the dates of births of their children. In particular, Louis VII of France, crossing the Kingdom of Hungary with his army of crusaders, became the godfather of newly born future Stephen III in 1147. Therefore it is assumed that Euphrosynia must have been married to Géza II. at least in 1146. This date is to be found also in Slovak, Hungarian or Ukrainian historiography. However, it may remain the topic to be questioned and further on researched.
- **Prof. Dariusz Dąbrowski (UKW).** *Question:* How do you think why did Andrew II decide to seat in Halych instead of Koloman his younger son Andrew?
- **Zuzana Orságová.** *Answer:* i am not sure whether i was asked this question, as my paper „finished” at the end of the 12th century – therefore i was not dealing with Koloman etc. However, i think that this transmission from Koloman to Andrew was much influenced by the dynastical potential, which Koloman as a husband of Lesser Polish Princess Salomea, no longer had. In addition, Andrew married not only a Ruthenian, but also an Orthodox princess, which must have supported his position.
- **Moderator:** summary of the discussion.

Катерина Валявська
(Чернівці)

ВОЛОДАР РОСТИСЛАВИЧ ТА ОЛЕКСІЙ І КОМНІН. РУСЬКО-ВІЗАНТІЙСЬКІ МАТРИМОНІАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ В ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ XII СТ.

У статті висвітлюється малодосліджений аспект русько-візантійських зв'язків у першій чверті XII ст. Звертається увага на політичні мотиви, які призвели до укладення матримоніального союзу між сином імператора Олексія і Комніна та дочкою князя Володаря Ростиславича. Автор відзначає, що посилення територіальної експансії Угорського королівства на Балканах стало головною причиною зближення глави правлячого дому Комнінів із галицьким правителем. Натомість останній знайшов необхідну дипломатичну підтримку з боку візантійського імператора при вирішенні своїх політичних питань на Русі.

Русько-візантійські матримоніальні зв'язки беруть свій початок ще з часів одруження князя Володимира Святославича із цесарівною Анною. На жаль, у візантійській історичній традиції не збереглося жодного повідомлення про шлюб імператорської родини Комнінів з членами князівської династії Рюриковичів. Тому головним писемним джерелом для дослідження цього важливого аспекту залишаються давньоруські літописи (*Повість временних літ* [далі: *ПВЛ*]¹ та *Київський літопис* [далі: *КЛ*])². З іншого боку, у нашому розпорядженні є також низка візантійських молівдовулів, які проливають світло на вказану проблему. Так, з певними застереженнями можна говорити про Феофану Музалон як жінку князя Олега Святославича, про яку пишуть у науковій літературі³, або Марію Мономах, матір князя Володимира Мономаха, три печатки котрої було знайдено на території колишньої Давньої Русі⁴. Загалом, русько-візантійські

¹ *Ипатьевская летопись*, [in:] *Полное Собрание Русских Летописей*, т. 2, Москва 2001, стб. 2-286.

² *Ibidem*, стб. 286-715.

³ В. Л. Янин, *Печати Феофана Музалон*, „Нумизматика и сфрагистика”, 2, 1965, с. 76-90; V. Bulgakova, *Bizantinische Leisiegel in Ost Europa*, Wiesbaden 2004, s. 209-2011.

⁴ В. Л. Янин, Г. Г. Литаврин, *Новые материалы о происхождении Владимира Мономаха*, [in:] *Историко-археологический сборник А. В. Арциховскому к 60-летию со дня рождения и 35-летию научной, педагогической и общественной деятельности*, ред. Д. А. Авдусин, В. Л. Янин, Москва 1962, с. 220-221.

матримоніальні зв'язки досі перебувають на маргінесі наукових зацікавлень, тому перелік праць про них зводиться до дуже обмеженого списку. Зокрема, Ніколай Баумгартен у своїй праці *Généalogies et mariages*⁵ нарахував з X до початку XIII ст. близько дванадцяти шлюбів між представниками давньоруського княжого роду і візантійського імператорського дому. Така, безумовно велика, кількість матримоніальних союзів насторожує, оскільки вони не знайшли належного відображення у джерелах, авосновному є плодом уяви істориків. Цей, допевної міри фантазійний, підхід став предметом справедливої критики Олександра Каждана, для якого неможливість відшукати „візантійський слід”, служила красномовною причиною для заперечення можливості такого шлюбу. Результатом цього стало те, що список із „дванадцяти шлюбів” Каждан скоротив до трьох⁶. Однак, мені видається вразливим сам методологічний підхід вченого, який полягає у недовірі до повідомлень *ПВА* і *КА* про русько-візантійські шлюби у першій чверті XII ст., та повній довірі до візантійських нарративних джерел, у яких відомості про це відсутні. Виходячи з принципу ведення літописання на початку XII ст., очевидно, що ми маємо справу з інформацією сучасника, довіряти якому все ж є достатні підстави. Інакше слід визнати, що літописець взагалі не розібрався у тогочасній міжнародній ситуації. Проте останнє виглядає малоімовірним.

Метою моєї праці є дослідження чи не найбільш загадкового русько-візантійського матримоніального союзу зі всього їх переліку. Мова йде про шлюб між донькою руського князя Володаря, сина Ростислава, і „церевичем” із сім'ї Комнінів, про який під 6612 р. (1104 р.) автор *ПВА* писав: „Ведена дщи Володарева за цсрвичь за Влажниничь Цсрюграду”⁷.

Специфічність та вузькість теми не потребує окремого монографічного дослідження, тому в історіографії вона представлена дотично, як, наприклад, у вже згаданих працях Н. Баумгартена та О. Каждана. Своєю чергою, цю проблему не оминули також Михайло Грушевський, Леонтій Войтович, Олександр Головко, Віталій Нагірний⁸. При цьому, необхідно відзначити й дослідження Олександра Назаренка⁹, який по-новому інтерпретує свідчення іноземних джерел про події в Галицькій землі та галицько-візантійські відносини в першій половині XII ст. Свою спробу встановити „родинні зв'язки” візантійської династії Комнінів з галицькими Ростиславичами здійснив також Октавіуш Юревич у своїй праці *Андроник і Комнин*¹⁰.

⁵ N. Baumgarten, *Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides russes du Xe au XIIIe siècle*, Roma 1928, tabl. V.

⁶ A. Kashdan, *Rus' – Byzantine Princely Marriages in the Eleventh and Twelfth Centuries*, „Harvard Ukrainian Studies”, 12/13, 1988/1989, p. 425.

⁷ *Ипатьевская летопись*, стб. 256.

⁸ М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. 2, Київ 1992, с. 414; Л. Войтович, *Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження*, Львів 2000, с. 65; О. Головко, *Галицька держава князів Ростиславичів в історії Центрально-Східної Європи (IX – XII ст.)*, [in:] *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*, т. 5, Київ 2005, с. 97-98; В. Нагірний, *Відносини між Галицьким князівством і Візантією в XII – на початку XIII ст.*, [in:] *Питання історії України*, т. 6, Чернівці 2003, с. 45-46.

⁹ А. Назаренко, *Первые контакты Штауфенов с Русью (К истории русско-немецких отношений в 30-е гг. XII в.)*, [in:] *Восточная Европа в исторической ретроспективе: к 80-летию В. т. Паушто*, Москва 1999, с. 171-177.

¹⁰ О. Юревич, *Андроник и Комнин*, Санкт-Петербург 2006, с. 50-52.

Щодо проблеми мого дослідження, то вона не зводиться лише до ідентифікації не названого в літописі по імені сина Олексія і Комніна чи знаходження доньки Володаря серед жінок імператорської сім'ї, а повною мірою охоплює інший його аспект: політичний зміст або спрямованість союзу. Іншими словами, мене цікавлять мотивації у встановленні цього династичного альянсу. Підтримка його з боку візантійського імператора явна чи ні, однак була певним гротеском, враховуючи постійну конфронтацію Ростиславичів із київським князем. Схоже, що Олексій I вперше відійшов від практики укладання політичних угод зі своїм традиційним північним союзником. Що могло змусити візантійського імператора укласти союз із перемиським князем та яким був характер їх взаємин?

УХІ–ХІІ ст. ворогами Візантійської імперії стали кочівники з південноруських степів, але ще більшу небезпеку на східних її кордонах починають становити турки-сельджуки, які переселяються в Іконію¹¹. Крім того, південнослов'янські народи все активніше створюють свої незалежні держави, користуючись підтримкою з боку Угорщини¹². У цей самий час норманський герцог Роберт Гвіскар, захопивши місто Діррахію на Балканах, спробував розвинути свою експансію в напрямку Фесалонік¹³. За цих умов імператор Олексій I Комнін проявив себе достатньо успішним дипломатом: він зробив на Заході своїми союзниками венеціанців, розпочав переговори з папою римським Григорієм VII та німецьким імператором Генріхом IV. Проте остаточна перемога над норманами була здобута завдяки повстанню, що спалахнуло на півдні Італії, та смерті Роберта Гвіскара¹⁴.

Скориставшись внутрішньополітичною кризою в середовищі степових кочівників, Олексій I зміцнив північні кордони, завдавши відчутного удару печенігам. Для цього імператор звернувся за допомогою до половецької орди. У візантійських творах половці названі „Σκίθαις” („скіфами”), які під керівництвом ханів Боняка і Тугоркана активно сприяли перемозі візантійської армії над печенігами у битві 24 квітня 1091 р.¹⁵. Проте не зважаючи на активну боротьбу на південно-східних кордонах, у Візантії також продовжували пильно стежити за європейськими справами. Так, утвердження Угорщини в Далмації на початку ХІІ ст. загрожувало володінням Імперії в цій частині Балканського півострова¹⁶.

Що ж стосується міжнародної політики Володаря, то її слід розглядати спільно з діяльністю його брата, Василька Ростиславича. До початку ХІІ ст., на думку Олега Мазура, сусідні монархи могли зазіхати на Галицьку землю, мотивуючи це „неповноцінністю” місцевої владної верхівки. Натомість Ростиславичі належали до визнаної всіма дворами династії Рюриковичів, що легітимізувало їх владу¹⁷, але не позбавило від зовнішніх зазіхань. Відстоюючи свої права на Перемишль

¹¹ Ф. Успенский, *История Византийской империи*, т. 3, Москва 1997, с. 70-77.

¹² С. Чиркович, *История сербов*, Москва 2009, с. 29, 35-38.

¹³ Ф. Успенский, *Op. cit.*, т. 3, с. 66-67.

¹⁴ *Ibidem*, с. 68-69.

¹⁵ Анна Комнина, *Алексиада*, пер. Я. И. Любарского, Москва 1965, с. 233-236.

¹⁶ Ф. Успенский, *Op. cit.*, т. 3, с. 81-84; M. Font, *Koloman the Learned, king of Hungary*, Szeged 2001, p. 65-68.

¹⁷ О. Мазур, *Князівська влада У галицьких волостях на зламі XI – XII ст.*, [in:] *Другий Міжнародний конгрес українців. Історія*, ч. 1, Львів 1994, с. 11.

і Теробовлю, князі Василько і Володар Ростиславичі вели запеклу боротьбу з волинським князем Давидом Ігоровичем (1087–1100) та київським князем Святополком Ізяславичем (1093–1113)¹⁸.

У цей період Польське князівство та Угорське королівство також належали до безпосередніх противників галицьких Ростиславичів¹⁹. За твердженням Івана Крип'якевича, Перемишль був захоплений поляками, проте Ростиславичі змогли повернути собі волость у період князювання Владислава Германа (1080–1102)²⁰. Про цю боротьбу немає відомостей в руських джерелах. Лише Ян Длугош (під 1090 р.) у своїх *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae* говорить про загальне повстання проти польської влади в західноруських землях²¹. Попри часте використання праці Длугоша вітчизняними і зарубіжними дослідниками, робота щодо встановлення джерел, якими користувався хроніст, поки що не завершена. Тому до його свідчень треба ставитись обережно. У ПВА під 1092 р. також стисло повідомляється про участь половців у поході князя Василька Ростиславича на Польщу: „В се же лѣтъ воеваша Половцѣ Лахи с Васильемъ Ростиславличемъ”²². На думку О. Головка, про конфлікт галицьких Ростиславичів з Польщею наприкінці XI ст. містяться відомості ще у фрагменті з *Vita Ottonis babenbergensis* (написаний наприкінці 50-х років XI ст. німецьким монахом Гербордом). Автор життєпису говорить, що руський „гех” перебував у ворожих відносинах із поляками, але згодом уклав з ними династичний союз²³. Проте дослідник зазначає, що Герборд, який писав через півстоліття після зазначених подій, змішав двох руських володарів: київського князя Святополка і опис шлюбів його доньки Збислави з Болеславом III Кривоустим та перемишльського князя Володаря Ростиславича і опис конфлікту якогось руського „гех” з Польщею. На користь цього твердження свідчить та обставина, що, згадуючи про більш пізнє викрадення Володаря поляками, Герборд використав щодо нього, як і стосовно Святополка, титул „гех Ruthenorum”²⁴. Цілком можливо, останнє було зроблено у зв'язку з тим, що Володар мав самостійний статус, який дозволяв йому поводити себе незалежно від київського князя. Однак, слід відзначити, що у першій половині XII ст. Польське князівство не складало для Галицької землі реальної небезпеки, оскільки мало багато проблем зі своїми західними сусідами²⁵.

Згідно з рішеннями Любецького з'їзду 1097 р., Галицька земля була визнана володінням Ростиславичів. Проте майже одразу київський князь Святополк

¹⁸ Детальніше про це, див.: М. С. Грушевский, *Волинский вопрос 1087–1102 гг.*, „Киевская Старина”, 33, 1891, 4, с. 35–55; 33, 1891, 5, с. 259–265; М. Ф. Котляр, *Галицько-Волинська Русь*, Київ 1998, с. 76–78, 115–116; А. Плахонін, *Перша волинська криза (1084–1087 рр.)*, [in:] *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*, т. 3, Київ 2003, с. 66–68.

¹⁹ *Ипатьевская летопись*, стб. 206.

²⁰ І. П. Крип'якевич, *Галицько-Волинське князівство*, Київ 1984, с. 70.

²¹ Ioannis Dlugossii, *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae*, lib. 3–4, Varsaviae 1970, p. 167–168; польськомовне видання: *Jana Długosza Roczniki, czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 3–4, Warszawa 1969, s. 201–202.

²² *Ипатьевская летопись*, стб. 206.

²³ *Herbordi Vita Ottonis babenbergensis*, ed. A. Bielowski, [in:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 2, Lwów 1872, p. 74.

²⁴ *Ibidem*, p. 74; О. Головка, *Op. cit.*, с. 429.

²⁵ К. Грот, *Из истории Угрии и славянства в XII веке (1141–1173)*, Варшава 1889, с. 19.

Ізяславич порушив хресне цілування, висунувши свої претензії на володіння перемишльського та теребовлянського князів: „Еко се есть волость вѣца моеѣ и брата”²⁶. Зазнавши нищівної поразки від Василька і Володаря „на поли на рожни”²⁷, Святополк вирішив заручитися військовою підтримкою угорського короля Коломана I Книжника (1095–1116), про що у *ПВЛ* розповідається так: „Ерославъ снѣ Стополчъ прииде съ Оугры и король Коломанъ и вѣспѣа и сташа вколо Перемышла по Вагру”²⁸. Характеризуючи русько-угорські відносини у першій половині XII ст., Костянтин Грот висловив думку про планомірну наступальну політику Угорщини на західноруські землі. Він вважав, що Коломан, беручи участь у поході проти Галицької землі у 1099 р. на боці київського князя, переслідував власну завойовницьку мету²⁹. Свого часу, М. Грушевський навіть припускав, що з цього приводу між Коломаном та Ярославом Святополковичем могла існувати певна домовленість³⁰. Саме тому зазначена подія, тобто загроза з боку Угорщини, викликала активізацію візантійсько-руських відносин у першій чверті XII ст. і, відповідно, зумовила їх антиугорську спрямованість. М. Грушевський, пов’язував шлюб Володарівни і сина імператора Олексія і Комніна із конфліктом перемиського князя з угорським королем та зацікавленістю Ростиславичів землями Нижнього Подунав’я³¹.

В сучасній вітчизняній та зарубіжній історіографії думки з означеного питання не знайшли однозначного висвітлення. Так, Марія Сохан розглядає династичний союз як захід, спрямований проти угорської агресії³². Натомість, Л. Войтович вважає, що укладання матримоніального союзу між візантійським імператором і перемишльським князем було наслідком пошуків Візантією союзника проти кочівників південноруських степів, які все частіше проникали на Балкани³³.

На думку О. Назаренка, договір візантійського імператора не з київським князем, а з князями, що в давньоруській династичній системі „*corpus fratrum*” були підвладними Києву, цілком ймовірно, міг тлумачитися як угода про певну форму „васальної залежності”, навіть якщо за змістом він таким і не був³⁴. Що й не дивно, адже в уявленні Олексія I, виходячи з доктрини візантійського ойкуменізму, він був батьком великої сім’ї правителів народів і держав, що перебували у сфері впливу Візантії. Цікаво, що про участь Ростиславичів у воєнному конфлікті між Києвом та Константинополем у 1116 р. джерела не повідомляють, у той час як уже наступного року галицькі князі підтримали Володимира Мономаха

²⁶ *Ипатьевская летопись*, стб. 244.

²⁷ Л. Войтович, *Перемиське князівство. Джерела державності*, [in:] *Перемишль і Перемиська земля протягом віків*, вип. 3, Львів 2003, с. 39-50.

²⁸ *Ипатьевская летопись*, стб. 245.

²⁹ К. Грот, *Op. cit.*, с. 22.

³⁰ М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. 2, с. 414.

³¹ *Ibidem*, с. 414.

³² М. Сохан, *Політичні відносини династії Ростиславичів з Польщею у XII ст.*, [in:] *Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України*, Галич 2008, с. 78.

³³ Л. Войтович, *Галицька Русь и Византия в XI – XII веках: избранные проблемы*, [in:] *Colloquia Russica*, т. 1: *Rusь średniowieczna a sąsiedzi (X – połowa XIII wieku)*, pod red. V. Nagirnego, Kraków 2011, с. 134.

³⁴ А. Назаренко, *Op. cit.*, с. 176-177.

у поході на волинського князя Ярослава Святополковича³⁵. У зв'язку з цим важливим також є факт, що візантійський історик Іоанн Кіннам, який описав правління імператорів Іоанна II та Мануїла I Комнінів, називав суздальського князя Юрія Володимировича як „σύνμαχος” („союзника”), а галицького князя Володимирка Володаревича – „πρόσπονδος” („васалом”) Мануїла³⁶. Це дає підстави вважати достовірним існування особливого договору між правителями Візантії та Ростиславичами, який міг тлумачитись візантійцями як визнання руськими князями зверхності імператорської влади³⁷.

Інша, не менш важлива проблема полягає у знаходженні відповіді на питання: хто із синів Олексія I Комніна одружився на доньці Володаря? Маючи у своєму розпорядженні повні списки сім'ї Комнін, зазначимо, що імператор Олексій I Комнін мав трьох синів, до яких можна віднести вжите у ПВА „цървичь”. Останнє у давньоруській літературі не має суворо детермінованого значення і може позначати всіх представників імператорської сім'ї. Тому не дивно, що Іван Крип'якевич у своїй праці *Галицько-Волинське князівство* писав про шлюб Володарівни із самим імператором Олексієм I³⁸, не зважаючи на те, що зазначеним терміном найчастіше позначали спадкоємця престолу. Син Олексія Іоанн, майбутній імператор, не міг у цей час одружитися з руською князівною, оскільки у 1108 р. він пошлюбив Пірошку-Ірину, доньку угорського короля Ласло I (1077–1095)³⁹. Обмаль інформації збереглося про інших синів імператора – Андроніка, Ісаака, Мануїла. Андроніку в 1104 р. було шість років, а Ісаак був ще молодшим; про Мануїла його сестра Анна Комніна ще не згадує взагалі⁴⁰. Розв'язати цю загадку допомагає лінгвістичний метод. Так, Василій Василевський на основі порівняльного аналізу показав, що у цьому випадку слово „заміжня” скоріше слід розуміти як „заручена” або „запрошена”⁴¹. Тому правдоподібніше, що з руською князівною був заручений, а не одружений один із синів Олексія I Комніна. В історіографії існує абсолютно протилежна думка, найяскравіше представлена О. Кажданом, який вважав, що використаний у *КА* термін „цървичь” є помилкою літописця. Історик обґрунтовував свою думку тим, що візантійсько-русські шлюби, які мали історичну основу, були пов'язані із самозванцями або членами візантійських династій другого рангу⁴².

На мою думку, відсутність повідомлень про шлюби з членами руських родин у візантійських актових чи нарративних джерелах не може служити запереченням їх наявності. Принаймні про родинні зв'язки імператорської родини Комнінів

³⁵ *Ипатьевская летопись*, стб. 283-284.

³⁶ Іоанн Кіннам, *Краткое обозрение царствования Иоанна и Мануила Комнинов (1118–1180)*, пер. В. Н. Карпова, Санкт-Петербург 1859, с. 115, 235.

³⁷ А. Назаренко, *Op. cit.*, с. 175-176.

³⁸ І. П. Крип'якевич, *Op. cit.*, с. 71.

³⁹ *Chronici Hungarici composition saeculi XIV*, ed. A. Domanovszky, [in:] *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*, t. 1, Budapest 1937, s. 439.

⁴⁰ Анна Комніна, *Op. cit.*, с. 24-35.

⁴¹ О. Юрєвич, *Op. cit.*, с. 51.

⁴² А. Kashdan, *Op. cit.*, p. 429.

із князями Ростиславичами свідчать два факти. Перший з них демонструє епізод із русько-візантійських стосунків, який, крім того, може вказувати на пріоритет Ісаака Комніна як можливого чоловіка доньки Володаря Ростиславича. Син Ісаака Андронік після втечі з в'язниці до Галицької землі був з почестями прийнятий князем Ярославом, сином Володимирка Володаровича, тобто своїм двоюрідним братом, у 1165 р.: „Прибѣже ись Црагорода братанъ црѣвь кюръ Андроникъ къ Иррославу оу Галич и приа и Иррославъ с великою любовью и да ему Иррославъ нѣколько городовъ на оутѣшениє”⁴³. Крім того, існують свідчення, що Андронік розмовляв руською мовою, принаймні, біля надгробної плити імператора Мануїла I він шептав грецькі слова з руським акцентом, той же акцент проявився в нього в розмові з охоронцем під час втечі⁴⁴. Другий факт вміщений в листуванні між німецьким імператором Конрадом III (1138–1152), першим із династії Штауфенів, та візантійськими імператорами Іоанном II (1118–1143) і Мануїлом I (1143–1180) Комнінами, про що розповів у *Di Teten Friedrichs oder richtiger Cronica* фрайзингенський єпископ Оттон (помер у 1158 р.). Крім головної теми – питання про союз проти короля сицилійських норманів Рожера II, в листуванні говорилося про вжиття візантійцями відповідних політичних заходів у зв'язку з пограбуванням і вбивством на Русі людей Конрада. В першому посланні останнього до візантійського імператора вказувалося: „Preterea de Reutenis, qui ad contemptum imperii nostri, occisis hominibus nostris, pecuniam nostram sibi usurpaverunt, sicut convenit in causa amici et propinqui tui, et sicut nobis scripsisti, ita facias”⁴⁵. У відповідь Іоанн II запевняв німецького імператора: „De causa, quae facta est in Rossia, sicut imperio meo scripsisti, sicut convenit imperio meo facere in causa amici et propinqui sui, sic et feci. Sed de caballariis nobilitatis tuae, quod scripta tua nominatim comprehendebant, et magis de eo qui defecit in viventibus ex eis, sic fecit imperium meum, ut scripsisti”⁴⁶. На думку О. Назаренка, в цьому листуванні йде мова про напад, який був здійснений на німецьких послів, а прохання Конрада до візантійського імператора вирішити дану проблему наштовхує на думку, що Іоанн II володів особливими можливостями дипломатичного тиску на руських князів, чого не міг дозволити собі німецький імператор. Необхідно зауважити, що на підставі зазначеного епізоду Володимир Ламанський обґрунтовував свою тезу про загальноєвропейський характер супрематії візантійських імператорів над християнським Сходом, а відповідно і Руссю⁴⁷. Так само трактував цей епізод і В. Василевський, який писав, що „візантійському імператору належала верховна влада над всім християнським східним світом, як західному імператору належить така ж влада в католицькому Заході”⁴⁸.

⁴³ *Ипатьевская летопись*, стб. 524.

⁴⁴ О. Юревич, *Op. cit.*, с. 52.

⁴⁵ Bischof Otto von Freising und Rahewin, *Die Taten Friedrichs oder richtiger Cronica*, ed. F.-J. Schmale, Darmstadt 1965, s. 39.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 40.

⁴⁷ В. Ламанский, *Видные деятели западнославянской образованности в XV, XVI и XVII вв. (Историко-литературные и культурные очерки)*, [in:] *Славянский Сборник*, т. 1, Санкт-Петербург 1875, с. 467.

⁴⁸ В. Васильевский, *Древняя торговля Киева с Регенсбургом*, „Журнал Министерства Народного Просвещения”, 1888, 7, с. 140.

Проте, О. Назаренко висловив сумнів щодо існування взаємного визнання верховної влади двох володарів над двома частинами християнського світу. Вчений дійшов до таких висновків, проаналізувавши детальніше зміст листування Конрада III з Іоанном II. Так, вступну частину переписки останніх складають роздуми на тему, хто з них двох є справжнім римським імператором, при цьому слід відзначити, що Конрад не був коронований імператорським вінцем. На зазіхання останнього візантійський імператор дав таку відповідь: „Iohannes in Christo Deo fidelis rex porphirogenitus, sublimis, fortis, augustus, Cominos et imperator Romanorum, ad nobilissimum fratrem et amicum imperii mei. Nobilissime et dilecte amice imperii mei, rex”⁴⁹. Скоріше за все, в листуванні двох монархів ішлося не про уявлення, а про реальне юридичне питання, яке буквально потребувало втручання Іоанна II Комніна, „sicut convenit in causa amici et propinqui tui”⁵⁰. Оскільки інцидент трапився на Русі, то „друг і родич” повинен бути „руським”. Таким чином, О. Назаренко доводить, що в листуванні між Конрадом III та Іоанном II говорилося про посольство німецького імператора до волинського князя Ізяслава Мстиславича, яке в 1139 р. було перехоплене Володимирком Володаровичем, сватом Іоанна II Комніна, оскільки один із братів останнього (Андронік або Ісаак) був одружений на сестрі галицького князя – Ірині (1104). Останнє дало підстави О. Назаренку стверджувати про існування особливого договору між галицькими князями та візантійськими імператорами, укладання якого вчений пов’язує із шлюбом Володарівни і „Шлеґинич”⁵¹. Проте, на мою думку, якщо листування Конрада III з Іоанном II демонструє змагання володарів за право de-facto називатися римським імператором, то це не заперечує уявлень візантійського імператора про виняткове право зверхності над східним християнським світом, а, відповідно, твердження про сюзеренітет над галицькими землями є перебільшеними, хоча особливі відносини („родинні та дружні”) між галицькими князями та візантійськими імператорами з часу укладання матримоніального зв’язку в 1104 р., беззаперечно, мали місце.

Підсумовуючи усе вище сказане, зазначу, що матримоніальний союз, укладений в першій чверті XII ст. між дочкою Володаря Ростиславича та сином Олексія і Комніна став передумовою подальшої активізації русько-візантійських політичних зв’язків. У особі галицького князя візантійський імператор знайшов стратегічно важливого союзника у Східній Європі, за допомогою якого міг протистояти угорському просуванню на Балканах. Натомість Володар та його наступники одержали з боку імператорів із династії Комнінів необхідну підтримку у вирішенні конфліктних питань не тільки із західними сусідами, але також і з руськими правителями, в першу чергу з київськими та волинськими князями, які продовжували претендувати на Галицьку землю.

⁴⁹ Bischof Otto von Freising und Rahewin, *Op. cit.*, s. 172.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ А. Назаренко, *Op. cit.*, с. 171-173.

*

Kateryna Valyavska, Volodar Rostislavich and Alexios i Komnenos. Matrimonial ties between Rus' and Byzantium in the first quarter of 12th century

A scantily explored aspect of connections between Rus' and Ruthenia in the first quarter of the 12th c. is explained in the article. The attention is attached to the political reasons which resulted to the conclusion of matrimonial union between the son of emperor Alexios i Komnenos and the daughter of prince of Volodar Rostislavich. The author points out that the strengthening of territorial expansion of Hungarian kingdom in the Balkans became the main reason of rapprochement of the head of Komnenos ruling house with the Galician ruler. The latter found in person of the Emperor the diplomatic support he needed to resolve political issues in Rus'.

*

Екатерина Валявская, Володарь Ростиславич и Алексей i Комнин. Русско-византийские матримониальные связи в первой четверти XII в.

В статье освещается малоисследованный аспект русско-византийских связей в первой четверти XII в. Обращается внимание на политические мотивы, которые привели к заключению матримониального союза между сыном императора Алексея I Комнина и дочерью князя Володаря Ростиславича. Автор отмечает, что усиление территориальной экспансии Венгерского королевства на Балканах стало главной причиной сближения главы правящего дома Комнинов с галицким правителем. В свою очередь последний нашёл необходимую дипломатическую поддержку со стороны византийского императора при разрешении политических вопросов на Руси.

*

Stenographic record of the discussion

Moderator: Mariana Kurin

- **Moderator:** beginning of the discussion.
- **Prof. Leontiy Voytovych (ЛНУ).** *Comment:* Про те, що син Олексія Андронік знав руську мову, свідчить також Никита Хоніат. Я погоджуюсь із тим, що Андронік вивчив цю мову якраз завдяки своїй матері-русинці.
- **Prof. Márta Font (PTU).** *Comment:* У меня небольшое дополнение. Не упускайте из виду, что политика Коломана I и Ласло имела антивизантийскую направленность. Поэтому политический контекст этого брака был более сложным, чем Вам могло казаться, и здесь обязательно надо обратить внимание на династические связи Арпадов.

- **PhD Volodymyr Bak (ПНУ).** *Question:* Які інтереси міг переслідувати Олексій Комнін, одружуючи свого сина з дочкою перемишльського князя Володимира?
- **Kateryna Valyavska.** *Answer:* Я вважаю, що головною метою цього русько-візантійського матримоніального союзу було спільне протистояння активній експансії Угорського королівства, яка загрожувала як володінням Візантійської імперії на Балканах, так і претензіям галицьких Ростиславовичів на Нижнє Подунав'я.
- **Moderator:** summary of the discussion.

Роман Сухар
(Чернівці)

РОЛЬ ГАЛИЦЬКОГО БОЯРСТВА У КНЯЗІВСЬКІЙ УСОБИЦІ 1153–1154 РР.

У статті розглядається діяльність галицького боярства під час усобиці між Ярославом Володимировичем та Ізяславом Мстиславичем у 1153–1154 рр. Особлива увага приділяється їхнім суспільно-політичним інтересам та світоглядним пріоритетам, які вони захищали в боротьбі проти київського князя. Автор відзначає, що саме завдяки активним діям місцевих бояр Галицька земля не потрапила під владу Ізяслава, який внаслідок значних втрат свого війська в кровопролитній битві під Тербовлею був змушений відступити.

Політична діяльність галицького боярства у XII ст. входить до кола питань, які завжди привертала увагу дослідників суспільного устрою Давньої Русі. Однозначно вважаючи Галицьку землю класичним прикладом олігархічного правління, історики, тим не менш, розходяться у своїх судженнях щодо ролі місцевих бояр у її суспільно-політичному розвитку. Хоча в працях Сергія Соловйова, Михайла Грушевського, Івана Крип'якевича, Володимира Пашуто, Олега Рапова, Петра Толочка, Миколи Котляра, Сергія Пашина, Олександра Майорова, Петра Стефановича та інших дослідників¹ цьому аспекту приділяється чимало уваги, низка питань досі залишаються актуальними для вітчизняної історичної науки.

¹ С. М. Солов'єв, *История России с древнейших времен*, т. 1-2, Москва 1959, с. 466-471, 482-487; М. Грушевський, *Галицьке боярство XII – XIII вв.*, „Записки Наукового Товариства імені Шевченка”, 20, 1897, с. 1-20; І. Крип'якевич, *Галицько-Волинське князівство*, Львів 1999, с. 91-105, 147-160 [перше видання: Київ 1984]; В. Т. Пашуто, *Черты политического строя Древней Руси*, [in:] А. П. Новосельцев, В. Т. Пашуто, Л. В. Черепнин, В. П. Шушарин, Я. Н. Щапов, *Древнерусское государство и его международное значение*, Москва 1965, с. 11-76; О. М. Рапов, *к вопросу о боярском землевладении на Руси в XII – XIII вв.*, [in:] *Польша и Русь. Черты общности и своеобразия в историческом развитии Руси и Польши XII – XIV вв.*, ред. Б. А. Рыбаков, Москва 1974, с. 190-207; П. П. Толочко, *Историчні портрети: Із історії давньоруської та європейської політики X – XII ст.*, Київ 1990, с. 241-267; М. Ф. Котляр, *Галицько-Волинська Русь*, Київ 1998, с. 114-152; С. С. Пашин, *Галицьке боярство XII – XIII вв.*, „Вестник Ленинградского Государственного Университета”, 23, 1985, 4, с. 15-21; А. В. Майоров, *Галицько-Волинська Русь. Очерки соціально-політичних відносин в домонгольський період. Князь, бояре і городська община*, Санкт-Петербург 2001, с. 187-285; П. С. Стефанович, *Відносини князя і знати в Галицькому і Волинському князівствах до кінця XII в.*, [in:] *Средневековая Русь*, ред. А. А. Горский, т. 7, Москва 2007, с. 120-220.

Метою даного повідомлення є визначення ролі галицьких бояр в усобиці, яка спалахнула після смерті князя Володимирка Володаровича взимку 1152/1153 рр. Приводом до неї стало те, що молодий галицький князь Ярослав Володимирович, під впливом свого боярського оточення, не повернув спірних „волости” київському князю Ізяславу Мстиславичу. Мова йшла про Бужськ і декілька міст, розташованих на кордоні Галицької землі та „Рускої землі” (у верхів'ях річки Горинь), які Володимирко зобов'язався повернути після поразки під Перемишлем у 1152 р.² Саме цим більшість сучасних дослідників пояснюють причину походу Ізяслава з великими військовими силами на Ярослава через рік, зимою 1154 р.³ Свідчення літопису про цей похід цінне тим, що воно переказує промову, виголошену безпосередньо перед вирішальною битвою, яка відбулася під Теребовлею, тих самих „галицькийи мужи”, котрі після смерті Володимирка стали служити його сину. В *Іпатіївському літописі* ця промова переказана більш докладно, ніж у Лаврентіївському, і з характерною відмінністю у вступній фразі літописця, яка зайвий раз свідчить про його безплідну спробу знайти строгі термінологічні принципи у виборі давньоруськими книжниками лексики для опису означених суспільно-політичних реалій. В *Іпатіївському літописі* фраза виглядає наступним чином: „Галицькийи же мужи почаша молвити кнзю своєму Іррославу”⁴; У *Лаврентіївському*, який є вторинною переробкою цього тексту: „здумаша боларе Володимерковича и рѣша кназю своєму”⁵. Очевидно, що обидва словосполучення – „галицькийи мужи” та „боларе Володимерковича” – означали одне й те саме – дружину Ярослава. Літописці використовують їх рівноправно, і це настільки ж природно, наскільки природно назвати князя двома різними способами – по імені або по батькові (у тій самій статті *Лаврентіївського літопису*, де спочатку дружина названа за приналежністю до князя, далі говориться про „галичане” та „галицькийи мужи”)⁶. Це позначення дружинників за місцем їх проживання („галицькийи мужи”) часто наводять як доказ процесу „осідання дружини”⁷. Напевно, це справедливо, особливо для Галицької землі, ще в кінці XI ст. виключеної з кола областей, де діяв порядок почергового заміщення столів. Однак, як би далеко не зайшло це „осідання”, головне значення, в усякому випадку – на даний момент, мав зв'язок дружини з князем – і про це чітко говорить паралельне позначення дружинників за приналежністю до визначеного князя. Про це прямо заявляє й сам Ярослав у промові, яку він виголосив для Ізяслава Мстиславича і передає через київського посла Петра Бориславича, котрий волею долі опинився в Галичі у момент смерті Володимирка Володаровича: „Бѣ ѿца моєѣ поналѣ а мене Бѣ на его мѣстѣ вставиль а полкъ еѣ и дружина е оу мене суть

² *Ипатьевская летопись*, [in:] *Полное Собрание Русских Летописей* [далі: *ПСРА*], т. 2, Москва 2001, стб. 454.

³ С. М. Соловьѣв, *Op. cit.*, с. 486; М. С. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. 2, Київ 1992, с. 436; І. Крип'якевич, *Op. cit.*, с. 100-101; П. П. Толочко, *Op. cit.*, с. 149-150, 244-245; М. Ф. Котляр, *Op. cit.*, с. 123-124.

⁴ *Ипатьевская летопись*, стб. 466.

⁵ *Лаврентьевская летопись*, [in:] *ПСРА*, т. 1, Москва 1997, стб. 340.

⁶ П. С. Стефанович, *Отношения князя и знати*, с. 186.

⁷ А. А. Горский, *Древнерусская дружина*, Москва 1989, с. 44-45.

развѣ ѡдино копие поставлено оу гроба его а и то в руку мою ест⁸. Водночас вживання автором *Лаврентійвського літопису* дієслова „здумаша” свідчить про те, що давньоруська традиція „думи” князя і його дружини не була чужою Галицькій землі.

Не менший інтерес, ніж ці „термінологічні” дані, має промова галицьких бояр, з якою вони звернулися до Ярослава Володимирковича перед битвою: „ты еси молодѣ а поѣди прочѣ и наѣ позоруи како ны будеть ѡцѣ твои кормиль и любиль а хочемъ за ѡца твоѣгъ чѣсть и за твою голову своѣ сложити [...] ты еси оу наѣ кнзѣ ѡдинѣ вже са тобѣ што оучинить то што намѣ дѣяти а поѣди кнже к городу ать мѣ са бѣемъ сами съ Изаславомъ а кто наѣ будеть живѣ а прибѣгнетъ к тобѣ а тогда са затворимъ в городѣ с тобою”⁹. Для нас ця промова важлива тим, що дає можливість визначити ті мотиви, які спонукали галицьких бояр до боротьби з київським князем. За їх словами, „головы своѣ сложити” вони готові за ті „кормѣ” і „любовѣ”, що отримували від Володимирка, і за „чѣсть” його та його сина. Крім того, вони боялися втратити свого „отчинного” князя, яким на той момент У їхніх очах був тільки Ярослав¹⁰.

Отже, галицькі бояри ставлять питання максимально широко: вони, згадуючи все те, чим зобов’язані покійному князеві, висловлюють повну готовність боротися за свою власну династію (чий статус визначався дуже широким поняттям „чѣсть”¹¹), з якою вони пов’язували благополуччя своїх родів. Як показав перебіг битви, це були не порожні слова: галичани билися в ній не на життя, а на смерть, і, хоча багато з них загинуло і потрапило у полон до противника („бѣѣ плачь великъ по всеи земли Галичьстѣи”, – закінчує розповідь про битву літописець¹²), Ізяслав змушений був відступити.

Не дивлячись на те, що самі бояри ніяк не згадують ті „волости”, через котрі Ізяслав послав Петра Бориславича покласти „грамоты крѣстьяныа” перед Володимирком, деякі історики схильні вважати, що все-таки головним предметом боротьби були саме вони. Наприклад, Микола Дашкевич вважав, що так звані „кормѣ”, за які галицькі „мужи” були вдячні попередньому князю, слід розуміти саме ці „волости” – міста, котрі вони отримали від Володимирка Володаровича в управління на умовах, що відповідали пізнішому кормлінню. Найого думку, бояри утримували Ярослава Володимирковича від повернення спірних територій, так як вони у принципі були зацікавлені в тому, щоб збільшити територію своєї землі, тому що разом з нею розширювався простір, який підлягав їх управлінню¹³.

Ці міркування М. Дашкевич виклав дуже узагальнено. При цьому невідомо, чи знав він повідомлення Василя Татіщєва про цю усобицю, оскільки саме воно,

⁸ *Ипатьевская летопись*, стб. 464.

⁹ *Ibidem*, стб. 466-467.

¹⁰ П. С. Стефанович, *Князь и бояре: клятва верности и право отъезда*, [in:] А. А. Горский, В. А. Кучкин, П. В. Лукин, П. С. Стефанович, *Древняя Русь: очерки политического и социального строя*, Москва 2008, с. 178.

¹¹ П. С. Стефанович, *Древнерусское понятие чести в памятниках литературы домонгольской Руси*, „Древняя Русь: Вопросы медиевистики”, 2004, 2, с. 81.

¹² *Ипатьевская летопись*, стб. 468.

¹³ Н. П. Дашкевич, *Княжение Даниила Галицкого, по русским и иностранным известиям*, Киев 1873, с. 23-24.

на відміну від давніх літописних свідчень, дає більше підґрунтя для таких суджень. В. Татищев повідомляє, що Ярослав був готовий Ізяславу міста „некоторые возвратить, но бояре его не восхотели, говоря: „Мы не хотим тем князю своему порока нанести, но положась на Бога, будем его всею нашею возможностью засчисчать, доколе Бог изволит”¹⁴.

За В. Татищевим, галицький князь навіть хотів повернути частину спірних міст, але саме бояри не дозволили це йому зробити. Це повідомлення дійсно змушує припустити особливу зацікавленість бояр Ярослава у цих „волости”. Питання полягає тільки у тому, як правильно звернув увагу П. Стефанович, наскільки йому можна довіряти¹⁵. За *Іпатіївським літописом*, князь виражає готовність битися, а бояри про погоринські міста не згадують¹⁶. Урочистість промови та рішучість бояр, а також масштабність кровопролитної битви вказують на користь того, що боротьба йшла за щось більше, ніж просто спірні „волости”, нехай навіть такі, управління якими приносило чималий дохід головним (хоча, очевидно, не всім) учасникам бойового зіткнення. Тому нам здається, що причини рішучості бояр потрібно шукати у загальній політичній ситуації. На це, зокрема, свого часу вказував М. Грушевський¹⁷. Не слід забувати, що літопис прихильний до Ізяслава і про причини його походу на Ярослава взагалі мовчить. Зате слід згадати мету, яку переслідував київський князь під час спільного з угорцями походу в Галицьку землю у 1152 р. Після поразки Володимирка та його втечі до Перемишля Ізяслав Мстиславич прямо заявляв Гейзі II: „Аче Володимеръ оумреть а Бѣ оубиль его зане ступиль есть хрѣстьного чѣлованиа [...] нѣиъ же даи на и Бѣ самого же имивѣ а волость его възмивѣ”¹⁸. Тоді угорський король відмовився сприяти планам Ізяслава щодо розподілу „волости” галицького князя і уклав мир з останнім. За логічним припущенням П. Стефановича, „затеваая через полтора года поход на сына Владимирка, Изяслав хотел воспользоваться неуверенностью молодого князя и имел ту же самую цель – захватить всю Галицкую „волость” и лишитъ Юрия Суздальского († 15 мая 1157 г.) союзника в „русских” делах (а вопрос о пограничных городах служил лишь удобным предлогом)”¹⁹. Безумовно, що плани Ізяслава не були таємницею для галицьких бояр, і їх рішучість та одностайність у підтримці свого молодого князя мають конкретні пояснення: у випадку захоплення Галицької землі київським князем при нових порядках їх соціальне і політичне становище повинно було кардинально змінитися.

При цьому не можемо погодитися з висновком М. Дашкевича, що уже в поведінці бояр під Тербовлею проявилось перетворення „дружини” і „галицький мужи” в місцевих бояр, котрі починають впливати на князя не так, як загалом впливали тоді дружинники²⁰. Галицькі бояри, відсилаючи до міста

¹⁴ В. Н. Татищев, *История Российская*, т. 3, Москва–Ленинград 1964, с. 46.

¹⁵ П. С. Стефанович, *Отношения князя и знати*, с. 188.

¹⁶ *Ипатьевская летопись*, стб. 466-467.

¹⁷ М. С. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. 2, с. 436.

¹⁸ *Ипатьевская летопись*, стб. 451

¹⁹ П. С. Стефанович, *Отношения князя и знати*, с. 188-189.

²⁰ Н. П. Дашкевич, *Op. cit.*, с. 20.

з поля битви свого князя, дійсно, проявили твердість духу та певну самостійність. Але чи слід бачити за цією самостійністю їх непомірні соціально-політичні амбіції? Скоріше за все мова може йти про звичайну підтримку галицького князя його дружиною, яка виходила перш за все з політичних міркувань із посиланням на традиційні дружинні цінності. Тому О. Майоров у даному випадку піддає справедливій критиці думки тих істориків, які вважають, що бояри, запропонувавши князю не брати участі в битві, тим самим начебто завдали йому нечуваної образи²¹, і пропонує дивитися на цю справу простіше: вони просто „заинтересованы в благополучии своего князя и стремятся не избавиться от него, чтобы присвоить княжескую власть, а обеспечить князю относительную безопасность как гаранту независимости и благополучия всей Галицкой земли”²². До цього ж потрібно додати, що бояри знали про фізичну кволість Ярослава Володимировича²³, через яку він навряд чи зміг би вправно вести свій „полк” у битві проти такого досвідченого воєначальника, яким був Ізяслав Мстиславич.

Таким чином, у збройному конфлікті між Ярославом та Ізяславом у 1153–1154 рр. одностайна рішуча позиція галицького боярства стала визначальною. Саме завдяки їм вдалося підготувати Галицьку землю до організованої боротьби проти експансіоністських зазіхань київського князя, і незважаючи на тактичну поразку в кровопролитній битві під Теребовлею, боярам вдалося завдати військовим силам Ізяслава Мстиславича значних втрат, внаслідок яких останній був змушений відмовитися від захоплення „волости” Ярослава Володимировича.

*

Roman Sukhar, *The role of Galician boyars during domestic war between princes in 1153–1154*

The role of Galician boyars during the domestic war between Yaroslav Volodymyrovych and Izyaslav Mstislavich in 1153–1154 is examined in the article. A special attention is paid to their social and political interests and world view priorities, which they protected during fight against the Kievan prince. The author points out that due to the active actions of local boyars the Galician land did not get under the power of Izyaslav, who was forced to step back due to considerable losses in his army after the sanguinary battle of Terebovl.

*

Роман Сухар, *Роль галицького боярства в княжеской усобице 1153–1154 гг.*

В статье рассматривается деятельность галицкого боярства во время усобицы между Ярославом Владимировичем и Изяславом Мстиславичем в 1153–1154 гг. Особое внимание уделяется общественно-политическим интересам и мировоззренческим приоритетам бояр, которые они отстаивали в борьбе с киевским князем. Автор отмечает, что именно благодаря активным действиям местных бояр Галицкая земля не

²¹ В. Т. Пашуто, *Op. cit.*, с. 67–68; М. Ф. Котляр, *Історія України в особах: Давньоруська держава*, Київ 1996, с. 185.

²² А. В. Майоров, *Op. cit.*, с. 246.

²³ С. О. Горбенко, *Ярослав Осмомисл – реконструкція антропологічна та історична*, Львів-Винники 1996, с. 98–99.

попала под власть Изяслава, который вследствие значительных потерь своего войска в кровопролитной битве под Теробовлей был вынужден отступить.

*

Stenographic record of the discussion

Moderator: Mariana Kurin

- **Moderator:** beginning of the discussion.
- **Prof. Leontiy Voytovych (АНУ).** *Comment:* Зверніть увагу на те, що Ярослав Осмомисл не міг брати участь у битві через свої фізичні вади. Власне саме цим може бути пояснена його відсутність на полі бою.
- **PhD Adrian Jusupović (IPN-UW).** *Question:* Какую реальную угрозу для местного боярства приносили изменения на княжеском троне (например смена князя или целой династии)?
- **Roman Suchar.** *Answer:* Если говорить о событиях усьобицы 1153–1154 гг., то они для галицких бояр могли иметь самые плачевные последствия. Об этом свидетельствует тот факт, что после сражения под Теробовлей князь Изяслав приказал убить всех пленных бояр. Таким образом, захват Галицкой земли киевским князем, безусловно, негативно отразился бы на общественно-политическом положении местного боярства. Можно предположить, что в случае такого сценария развития событий именно Изяслав был бы первым, кто начал активную борьбу против галицких бояр, а не его внук, волынский князь Роман Мстиславич, который через сорок пять лет захватил Галич.
- **Moderator.** *Question:* Чи прослідковується роль бояр у визначенні тактики військових дій галицьких військ?
- **Roman Suchar.** *Answer:* Повідомлення літописів дають підстави вважати, що в битві під Теробовлею, яка відбулася 17 лютого 1154 р., галицькі бояри відігравали роль самостійних воєначальників. Їхній план бою проти війська Изяслава Мстиславича чітко проглядається у промові, з якою вони звернулися до князя Ярослава Володимирковича. Власне бояри самі командували своїми полками на полі бою, але відсутність серед них єдиного керівництва, яке повинно було координувати дії окремих галицьких військових підрозділів, не дало їм можливості успішно протистояти війську киявського князя, хоча останньому було завдано значних втрат.
- **Moderator:** summary of the discussion.

Юрій Довган
(Івано-Франківськ)

ОЗБРОЄННЯ ГАЛИЦЬКИХ ВОЇНІВ У XII СТ.: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У статті розкриваються проблеми походження основних видів озброєння воїнів Галицької землі та його еволюції протягом домонгольського періоду. Основна увага приділена XII ст. Представлено короткий аналіз і класифікацію більшості видів наступального озброєння (окрім луків – окремого специфічного елемента озброєння). Розглянуто такі види озброєння, як бойовий топір, меч, спис, піка, сулиця, бойовий щит, захальявний ніж.

Протягом останніх п'яти – шести десятиліть у розвитку спеціальних історичних дисциплін намітилось кілька кардинально нових тенденцій. Зокрема, утвердилася думка про те, що вивчення історії зброї є невід'ємною частиною дослідження давньоруського побуту та культури. Зброєзнавство набуває дедалі більшого значення в історико-культурних, етнічних і хронологічних визначеннях. Ця дисципліна давно вийшла за межі кабінетів колекціонерів і вчених та разом із десятками різних дисциплін гуманітарного профілю проникає в дозвілля й коло інтересів пересічної людини. За останні півстоліття в Європі та Америці виникли особливі товариства, інститути, музеї й чимало періодичних видань, які присвячені проблемам зброєзнавства та військової уніформістики. Щороку європейські та американські вчені публікують більше 20 монографій, спеціальних праць та понад 150 статей лише з історії зброї (!), не враховуючи довідників. Після 1991 р. цей процес тільки посилюється за рахунок включення до нього країн колишнього СРСР, зокрема України.

Руська середньовічна зброя є предметом зацікавлення науковців уже близько двох століть. Серед найбільш значимих праць необхідно відмітити дослідження Артемія Арциховського¹, А. Медведева², Анатолія Кірпічнікова³, Павла

¹ А. В. Арциховский, *Русское оружие X–XII вв.*, „Доклады и сообщения исторического факультета Московского Государственного Университета”, 4, 1946, с. 5-6.

² А. Ф. Медведев, *Ручное метательное оружие (лук и стрелья, самострел)*, Москва 1966.

³ А. Н. Кирпичников, *Военное дело на Руси в XIII–XV вв.*, Ленинград 1976; Idem, *Древнерусское оружие. Выпуск первый: Мечи и сабли IX–XIII вв.*, „Археология СССР”, 1966, вып. Е1-36, 107 с.; Idem, *Древнерусское оружие. Выпуск второй: Копья, сулицы, боевые топоры, булавы, кистени IX–XIII вв.*, „Археология СССР”, 1966, вып. Е1-

Раппопорта⁴ та інших. Серед сучасних авторів варто відзначити праці українських дослідників⁵ Михайла Рожка⁶, Володимира Петегирича⁷, Святослава Терського⁸, Сергія Пивоварова, Андрія Федорука⁹, Богдана Прищепи¹⁰ та польських науковців Радослава Лівоха¹¹, Єжи Гінальського та Петра Котовича¹².

Метою статті є розгляд і коротка характеристика озброєння тільки однієї із земель володінь Рюриковичів – Галицької, і протягом лише одного XII ст. Це зумовлено, насамперед, тим, що наступне століття є чітким рубежем у розвитку східноєвропейського зброярства і позначене вагомими змінами, зумовленими монгольським нашествям. Попередні ж століття (IX – XI) були епохою збройного і бойового „зростання” та становлення, зокрема технологій, зразків, форм і т. п.

Коротко кажучи, озброєння воїнів Галицької землі (князівства) протягом XII ст. за номенклатурою предметів не відрізнялося від попередніх і наступних епох. Тобто і в IX, і в X, і в XI та XII ст. билися мечами, списами, бойовими сокирами й ціпами та булавами. Серед обладунку першість стійко утримували щит, шолом і кольчуга. Різниця між озброєнням різних епох полягала, головню, в нюансах і деталях: формі руків'я, піхов та прикрас, написів на них і т. д.

Меч. Усупереч поширеному твердженню, мечі не були наймасовішою зброєю. Нею довгий час залишалися списи та бойові сокири, в основному через простоту виготовлення й дешевизну. Натомість меч завжди був зброєю головною, статусною, показною і, разом з тим, відносно масовою, тому будь-яку характеристику озброєння доцільно розпочинати з нього.

36, 107 с.

⁴ П. А. Раппопорт, *Военное зодчество западных земель X – XIV вв.*, Ленинград 1967.

⁵ В даному місці я перелічу тільки найбільш значимі праці. Ширший огляд сучасної історіографії, див.: В. І. Кійко, *Історіографія розвитку військової справи У Галицько-Волинському князівстві*, „Вісник Національного Університету Львівська Політехніка”, 634, 2008, с. 134-139.

⁶ М. Рожко, *Зброя дальнього бою стародавньої Тустані*, „Записки Наукового Товариства імені Шевченка”, 244, 2002, с. 287-311.

⁷ В. М. Петегирич, *Оружие и снаряжение всадника*, [in:] *Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды)*, Киев, 1990, с. 163-171.

⁸ С. Терський, *з історії української зброї XIII-XVIII ст.: сокири-бердиши та алебарди*, „Вісник Національного Університету Львівська Політехніка. Держава та Армія”, 528, 2005, с. 16-27; Idem, *Озброєння дружинника X–XI ст. на волінських землях за археологічними джерелами*, [in:] *Actes testamentibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича*, Львів 2011, с. 665-668 [Серія: Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, Вип. 20].

⁹ С. Пивоваров, А. Федорук, *Археологічні дані про арбалетне озброєння на Буковині (за матеріалами розкопок городища в с. Зелена Липа)*, [in:] *Музейний щорічник 2003. (Матеріали науково-практичної конференції „Музей та музейна справа на початку III тисячоліття” м. Чернівці, 14 травня 2003 р.)*, вип. 2 (24), Чернівці 2003, с. 86-91; С. В. Пивоваров, *Середньовічне озброєння з городища XIV ст. в Зеленій Липі*, [in:] *Археологічні Студії*, т. 2, Київ-Чернівці 2003, с. 204-211; С. Пивоваров, А. Федорук, *До питання про найманство в Галицькій Русі У XIV ст. (за даними розкопок городища в с. Зелена Липа)*, [in:] *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології і етнології*, т. 1, Чернівці 2002, с. 140-149; А. В. Федорук, *Кам'яне здрю з городища XIV ст. в Зеленій Липі*, [in:] *Археологічні Студії*, т. 3, Київ-Чернівці 2008, с. 217-220.

¹⁰ Б. Прищепя, *Шолом війни княжої доби з Дорогобурж*, [in:] *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сторінки воєнної історії краю*, Вип. 30, Луцьк 2009, с. 34-36.

¹¹ R. Liwoch, *Bulawy z Zachodniej Ukrainy*, „Acta Militaria Mediaevalia”, 2, 2006, с. 67-78; Idem, *Zachodnioukraińskie miecze i trzewiki pochew mieczowych od X do połowy XIII w.*, „Acta Militaria Mediaevalia”, 4, 2008, с. 39-59.

¹² J. Ginalski, P. N. Kotowicz, *Elementy uzbrojenia i oporządzenia jeździeckiego z grodziska wczesnośredniowiecznego „Horodyszczce” w Trepczu, pow. Sanok, stan. 2*, „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, 25, 2004, с. 187-257; P. N. Kotowicz, *Przemiany w uzbrojeniu plemiennym i wczesnopolskim (VI – poł. XIII w.) w polskiej części dawnych księstw ruskich – wybrane przykłady*, „Вісник Національного Університету Львівська Політехніка. Держава та Армія”, 571, 2006, с. 18-47; Idem, *Early medieval war-flails (kistens) from Polish Lands*, „Fasciculi Archaeologiae Historicae”, 21, 2008; M. Glinianowicz, P. N. Kotowicz, *Militaria wczesnośredniowieczne z latopisowego Sanoka*, [in:] *Стародавній Іскоростень і слов'янські гради*, 1, Коростень 2008.

Загалом руські мечі, в тому числі й галицькі, типологічно беруть початки з IX–XI ст. Стосовно їх походження в європейській науці утвердилася думка про західноєвропейське в цілому й норманське (варязьке) коріння та виробництво¹³. Так уважав, зокрема, Всеволод Арендт, який відмічав: „[...] дволезові мечі в Росії [...] взагалі або імпортовані з Швеції, або є калькою скандинавських типів”¹⁴. На думку Бориса Рибаківа, в IX – X ст. на Русі переважали франкські клинки, виготовлені в численних майстернях на Рейні¹⁵.

Найкращу систематизацію норвезьких (скандинавських) клинків ще в першій половині XX ст. здійснив Ян Петерсен. Він виділив 26 типів мечів з окремими підтипами для IX – XI ст.¹⁶. Як зазначав А. Кірпи́чников, класифікація Я. Петерсеном мечів з Норвегії виявилася дуже вдалою і її можна застосувати до більшості лез, віднайдених по всій Європі¹⁷. За Я. Петерсеном, руські мечі цього типу (всього більше 100 екземплярів) поділяються на 13 підтипів¹⁸. Причому, різниця між ними часом буває помітна навіть сторонньому оку, а іноді вгледіти її можуть лише фахівці.

Порівняно з IX – X ст., археологічний матеріал, який є основним джерелом для вивчення давньоруського зброярства, для XII ст. представлений набагато скромніше. Цей феномен – факт, що про більш давню епоху нам відомо більше, ніж про ближче до нас століття, – пояснити відносно просто: поширенням християнізації в середовищі всіх верств суспільства, а особливо нобілітету. Язичництво з його курганами й погребальними подарунками для покійників остаточно зникає, а християнський обряд поховання не передбачав покладання до могили зброї чи інших речей.

У зброєзнавчій літературі мечі XI – XIII ст. отримали назву „романських” (у радянській історіографії – „капетингських”). Їх класифікація, як і для попереднього періоду, проводиться, в основному, за руків’ям і перехрестям. За типологічною схемою А. Кірпи́чникова, переважаючим типом меча на Русі в цей час стає тип № 9 III – з перехрестям, кінці якого опущені вниз до леза¹⁹. Мечі XI – другої половини XII ст., використовувані на Русі, мали низку особливостей. Вони стали легші (біля 1 кг), іноді коротші (доходять до 86 см) і мали на 0,5–1,5 см вужчі леза, ніж мечі X ст. Дол, який часто невірно називають кровосмоком, з широкої смуги перетворився на вузький жолобок. Перехрестя на руків’ї стало довшим (до 18–20 см), як і саме руків’я (до 12 см і більше). Наконечник меча більше загострився, а виробництво його здешевилось і, як наслідок, стало масовішим²⁰. На мою думку, такі зміни в конструкції меча зумовлені двома чинниками: 1) загальним

¹³ Див.: А. Н. Кирпичников, *Древнерусское оружие. Выпуск первый*, с. 19-31.

¹⁴ Ibidem, с. 19.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ J. Petersen, *De norske vikingesverd*, Kristiania, 1919, s. 59-180 [Серія: *Videnskapsselskabet's Skrifter*, 2: *Hist.-filos. Klasse*, nr 1]. Див. теж: <http://chomikuj.pl/kwasiu1985/Archeologia/Jan+Petersen+-De+Norske+Vikingsverd,420063089.pdf>. [20 X 2012].

¹⁷ А. Н. Кирпичников, *Древнерусское оружие. Выпуск первый*, с. 19.

¹⁸ J. Petersen, *Op. cit.*, s. 59-180

¹⁹ А. Н. Кирпичников, *Древнерусское оружие. Выпуск первый*, с. 50; Див. теж: Idem, *Мечи Киевской Руси (IX – XI вв.)*, „Советская Археология”, 1961, 4, с. 189-198.

²⁰ Idem, *Древнерусское оружие. Выпуск первый*, с. 52.

розвитком фехтування; 2) ускладненням власне кінного бою та його способів. Це передбачало, в першу чергу, посилення захисту руки й кисті та зробило саму зброю мобільнішою через її полегшення. Розпочалося власне фехтування²¹, тобто прийом ворожого клинка на свій клинок, а не на щит, як було раніше. Перелічені вище зміни в розвитку середньовічних руських мечів, на мою думку можна також повністю віднести до мечів, які використовували в Галицькій землі У XII ст.

Списи були наймасовішою і найдоступнішою зброєю. Причиною цього була їх простота, дешевизна виготовлення та розповсюдженість.

Списи XII – XIII ст. типологічно поділяються, за А. Кірпічниковим, на 7 типів з додатковими підтипами. Основними для Галицької землі були списи з ланцетовидними, подовжено трикутними й піковидними лезами²². Це типи № і і № III (III а та III Б), що становлять 82% від загального числа археологічних знахідок²³. У цілому, Русь не була батьківщиною якоїсь певної форми списа, але тут використовували для оснащення війська найсучасніші краці й розповсюджені типи списів, що виникали на Заході та Сході в поєднанні із загальнослов'янськими зразками. Серед давньоруських наконечників з X ст. відсутні типові для західних країн каролінгські списи з бічними „крильцями” (крилоподібними пагінцями). Нема також характерних для Скандинавії екземплярів з посрібленням на втулці списа.

Списи XI – XII ст. за своїми формами були загальноруськими: вони однакові як на півночі, так і на півдні (за невеликим винятком).

Характерно, що в 3/4 чоловічих поховань XI – XII ст. саме зі списом. Списоносці, похоронені в курганах XI ст., були, здебільшого, сільськими мешканцями й „бідність” зброї відповідала їх соціальному стану²⁴. Саме тому спис, поряд із бойовою сокирою, був найпопулярнішою та наймасовішою зброєю.

У XII ст., а особливо в XIII ст. розмаїття форм наконечників змінюється все більшою уніфікацією. У цілому можна говорити, що в цей період чітко спостерігається тенденція до звуження та зменшення плечиків звичайного листоподібного списа. Серед лез списів цього часу виділяють два: подовжено-трикутні і тип піки, який переважає над усіма іншими. Стосовно пік, то у своєму вдосконаленні вони досягли найвищої точки, ставши самостійним кавалерійським списом.

З іншого боку, не дивлячись на масовість і простоту виготовлення, спис – не тільки простонародний, але й аристократичний вид зброї. Із посиленням феодалізації війська стають дедалі професійнішими. В Європі і на Русі кіннота з XI ст. поступово перетворюється на головний рід військ. Усе більш устанавлюється лицарство як стан і рицарство як рід військ. Головний тактичний прийом лицаря на війні – таранний удар списом. Сучасні дослідники європейського

²¹ Детальніше про це, див.: С. В. Мишенев, *История европейского фехтования*, Ростов-на-Дону – Санкт-Петербург 2004, с. 150-172.

²² А. Н. Кирпичников, *Древнерусское оружие. Выпуск второй*, с. 7.

²³ Ibidem, с. 16-19.

²⁴ Ibidem, с. 19.

фехтування говорять навіть про культ одного прийому²⁵. Саме цей прийом привів до фундаментальних змін у конструкції обладунку, типів шоломів, кінського спорядження та, власне, і самого списа. Проте перевага воїна зі списом стала зрозумілою ще на початку цього процесу. З усієї холодної зброї спис діставав противника швидше, ніж меч чи топір. Саме бажання зменшити відстань, зробити бій, так би мовити, дистанційним зумовило популярність списа. У кількох країнах середньовічного Сходу цей процес досяг своєї кульмінації у виникненні нового роду військ – кінних лучників, які взагалі не вступали в рукопашний бій. Це трапилося в сасанідському Ірані. На Русі до цього не дійшло.

Цікаві зображення літописних мініатюр, які проливають світло на деталі процесу. Зокрема, на одній із мініатюр *Радзивілівського літопису* (аркуш 41, угорі) зображений знатний дружинник, боярський син Лют Свенельдович. Полюючи кінно, він зазнав нападу списоносця-вершника. Для того, щоб показати безсилля, приреченість і нерівність боротьби, митець зобразив Люта, котрий відбивається сокирою, хоча текст літопису про це мовчить! Єдиноборство закінчилося перемогою списоносця і вбивством Люта²⁶.

При дворах феодалів були великі запаси зброї, в тому числі списів. Це стосувалося не тільки князів, але й бояр, передусім галицьких. Коли в 1230 р. князь Данило захопив двір галицького боярина Судислава, то знайшов багато списів і стріл²⁷.

У військовій лексиці спис отримав кілька символічних значень. Найбільш знайомі „взяша град копием”, „изрядивше копия” тощо. Поряд із мечем, спис також був урочистою меморіальною зброєю. Спис іноді ставили біля домовини князя, що, очевидно, було знаком влади. В розповіді про молоді роки князя Всеволода III говориться, що він і його брат Михаїл „доидоста стояла де дня и отня, креста господня заступленим родителей своїх молитвою и своим златым копием и острым мечем”²⁸. Показово, що більшість зображень святих воїнів домонгольського періоду представляють бійця зі списом у правій руці, який лівицею притримує щит²⁹. Таким чином, більшість археологічних і писемних джерел висувають спис як головну зброю ближнього бою, особливо у XII – XIII ст. Цікаво, що данина спису була віддана наприкінці середньовіччя, коли його значення було другорядним: „И то годно ведати как в старину, когда пушек и пороуху, и всякого огнестрельного бою не было, лучше и краше и рыцарственнее копейного оружия не бывало и тем великую силу против конных и пеших людей чинили”³⁰.

Військова справа Галицької землі залишила помітний і винятково оригінальний слід у розвитку саме древкової зброї, зокрема, тих її зразків, що не

²⁵ С. В. Мишенев, *Op. cit.*, с. 168.

²⁶ *Радзивілівская летопись*, [in:] <http://www.bibliotekar.ru/rus/95.htm> [20 IX 2012]

²⁷ *Ипатьевская летопись*, [in:] *ЛСРЛ*, т. 2, Санкт-Петербург 1908, стб. 758.

²⁸ *Новгородская четвертая летопись*, [in:] *ЛСРЛ*, т. 4: *Новгородская и псковская летописи*, Санкт-Петербург 1848, с. 166.

²⁹ Див. наприклад мініатюри *Радзивілівського літопису*, [in:] <http://www.bibliotekar.ru/rus/95.htm> [20 IX 2012]

³⁰ *Учение и хитрость ратного строения пехотных людей*, с. 112, цитую за: А. Н. Кирпичников, *Древнерусское оружие. Выпуск второй*, с. 23.

набули значного поширення або стали популярними набагато пізніше в Західній Європі. Мова йде про рогатину й піку. **Рогатину** в Західній Європі застосовували виключно як знаряддя мисливства, натомість на Русі широко використовували в бою. Що стосується **піки**, то вона не була відомою на Заході аж до турецького нашестя. Натомість у руських землях пікоподібний (легкий, вузький і ковзкий) наконечник почав поширюватися саме в XI–XII ст., що було прямим запозиченням від кочівників Степу. Відомо, що піку використовували в основному для метання. Однак у Галицькій землі в бойових умовах її використовували не для метання, а для удару. Це підтверджує літописна термінологія: „удари”, „прободє”, „пободоста”, „насунуті”³¹ тощо. На мій погляд, досить нетипове використання піки для таранного удару, яке спостерігаємо у Галицькій землі, можна пояснити її прикордонним розташуванням, куди проникали, з одного боку, лицарська традиція бою з таранним списовим ударом, а з іншого – багаті традиції кочового Степу, де домінувало метання піки. Так і виник симбіоз: використання легкого леза, як У східної піки, при застосуванні таранного способу бою відповідно до західної традиції.

Бойова сокира. Популярність цього виду зброї пояснюється тим, що сокира завжди була під руками й могла миттєво перетворитись із господарського знаряддя у зброю.

Бойові сокири (топори) X – XIII ст. умовно поділяють на 8 основних типів з підтипами. Для південних, у т. ч. галицьких, земель найхарактернішими були типи № IV і № V, які, як зазначає Кірпи́чников, „[...] збереглися в селянському побуті Західної України і Молдови до XX століття”³². Формою леза такий топір дуже близький до гуцульської бартки. Умовно всі сокири поділяються на бойові й робочі, з яких перші відрізняються набагато меншими розмірами самої сокири леза. Топорище ж могло бути достатньо довгим. Такі пропорції пояснюються тим, що удар по обладунку швидше досягне цілі, коли ударна поверхня мала (гачкоподібна), а сила замаху (через довгий держак) і його швидкість – велика. До того ж, возити із собою зручніше компактну зброю. Навпаки, для роботи найзручніше якнайширше лезо, з великою робочою поверхнею, яка дає можливість економити зусилля й не робити повторних рухів. Вага й розміри знаряддя тут принципового значення не мали, оскільки робочу сокиру майже нікуди не транспортували, принаймні на самому воїнові.

Булава й бойовий ціп (кистень) – види озброєння, які появились на Русі не пізніше IX ст. під впливом кочового Степу. Серед власне руських, у тому числі галицьких, булав XI–XIII ст. виділяються 6 типів. Перші три типи – це ціпи видовженої або овальної форми. Тип 4 має вигляд кубика з різними кутами й напаяними на грані крупними половинками кульок (кубовидний ціп). 5 і 6 типи мають вигляд бронзових гирьок з 5 великими й 8 малими шипами. 6 тип

³¹ Див. наприклад: *Ипатьевская летопись*, стб. 803 та ін.

³² А. Н. Кирпи́чников, *Древнерусское оружие. Выпуск второй*, с. 38.

біконічної форми з прямокутним вушком³³. У ранньому періоді їх виготовляли з кості, а з X ст. – лише з металу, причому як із бронзи, так і зі сталі. Пов'язана така еволюція, передусім, із додатковим посиленням захисту доспіху. Кістяний ціп просто розлітався на друзки при ударі об залізний шолом. Цій же меті служила і зміна форми – кубовидна й біконічна зазнавали руйнувань значно менше.

В руських писемних пам'ятках бойовий ціп не згадується й нам майже нічого не відомо про його бойове використання. Лише одного разу раз **бойова гирия** зображена на мініатюрі *Радзивилівського літопису* в руках повсталих киян під час сцени вбивства Ігоря Ольговича в 1147 р.³⁴ Нам також нічого не відомо про його використання в галицьких землях. Безсумнівно, однак, що у середньовічній Галицькій землі, бойовий ціп був ознакою не стільки простолюдина, скільки воїна. Така тенденція збереглася і в подальшому, наприклад, у Московській Русі³⁵, хоча там бойовий ціп з часом набуде рис розбійницької зброї.

Своє застосування бойові ціпи знаходили, переважно, у кінному бою й були допоміжним видом зброї в тісних сутичках, коли основна зброя не могла використовуватись.

Ножі, як власне бойовий засіб, принаймні в літописах, не згадують. Вони розцінювались як знаряддя праці. Поодинокі повідомлення про те, що городяни „пішли в ножі” мали тільки підкреслити нестримний шал битви, коли в хід ішло все, що було під рукою. Проблема ножівництва до останнього часу не розроблялась і тільки недавно дослідження в цій винятково вузькоспеціалізованій галузі розпочав київський дослідник і коваль Богдан Попов³⁶.

Відтак, для наступального озброєння воїнів Галицької землі XII ст. були характерні загальноєвропейські³⁷ та загальноруські зразки, які зазнали значного розвитку. Наймасовішою й основною зброєю піхоти були списи та бойові сокири, тоді як основним видом наступальної зброї вершника-княжого дружинника – меч. Допоміжним, але водночас важливим озброєнням були сокири, булави, бойові ціпи й ножі.

*

Yurii Dovgan, *Armament of Galician soldiers in the 12th c.: general characteristics*

The article describes the origin of the main kinds of Galician Rus' soldiers' weapons and its evolution during the pre-Mongol period. The main attention is paid to the 12th century. The short analysis and classification of the most kinds of the offensive weapons (besides bows – single specific weapons element) are presented. The following types of weapons are studied: battle axe, sword, spear, lance, spears, flail, boot knives.

³³ Ibidem, с. 58-65.

³⁴ Радзивилловская летопись, [in:] <http://www.bibliotekar.ru/rus/95.htm> [20 IX 2012]

³⁵ Сигизмунд Герберштейн, *Записки о Московии*, Москва 1988, с. 198.

³⁶ Б. Попов, *Восоздавая дух эпохи*, „Клинок”, 2004, 4, с. 22-27.

³⁷ Див.: А. Е. Мусин, *Milites Christi Древней Руси. Воинская культура Русского средневековья в контексте религиозного менталитета*, Санкт-Петербург 2005, с. 337-347.

*

Юрий Довган, *Вооружение галицких воинов в XII ст.: общая характеристика*

В статье раскрываются проблемы происхождения основных видов вооружения воинов Галицкой Руси и его эволюции на протяжении домонгольского периода. Основное внимание уделяется XII ст. Представлено краткий анализ и классификацию большинства видов наступательного вооружения (кроме луков – отдельного специфичного элемента вооружения). Рассмотрено такие виды вооружения, как боевой топор, меч, копьё, пика, сулица, боевой цеп, захалавный нож.

*

Stenographic record of the discussion

Moderator: Prof. Aleksandr Mayorov

- **Moderator:** beginning of the discussion.
- **Marcin Kumięga (UJ).** *Question:* Can we tell from the archaeological or iconographical sources what was the length of the spear among infantry and cavalry?
- **Yurii Dovgan.** *Answer:* In the iconography the tips of spears are present very tentatively, as whether probably the unique source of their image is the miniature of *Radziwiłł Chronicle*. These pictures give the orientation about the kinds of duel, features of tactic and the separate specific details. But tips of spears as well as hilts of the swords do not identify satisfactorily. The archaeological materials are produced with it better. The question is in particular about already mentioned Anatolij Kirpichnikov and his monograph *Древнерусское оружие (Old Russian weapons)*, where the exhaustive, in my opinion, description of weapon is given. Accordingly, among the cavalry in this period a narrow tip and lance as a type of spear begins to prevail on the whole, and the infantry uses diamond-shaped spears and often by spears for throwing.
- **Marcin Kumięga (UJ).** *Question:* In the 10th and early 11th c. the mace was rather the item of the prestige than the ordinary weapon. Did the usage of it change in 11–13th c. and it commonly returns to the battlefields?
- **Yurii Dovgan.** *Answer:* i would say that in the next century, it not only returned, but became more formalized status. Moreover, just in early medieval maces had not turned into the subject of military and state authority, legalized and sanctified by tradition. The fact that maces are often enough founded evidences against the thesis that they were in the pre-Mongol period attached as importance respected feudal regalia. But even then the gilded mace allocated the feudal among the ordinary warriors. In the 14–15th c. returns to the battlefield rather than mace,

but the battle hammer (kelep or ciocan). The reason is that to cut through armors is almost impossible, but yet possible to stun to death; the crushing weapons of indicated types was appointed just for this. Although used the ax and mace.

- **Marcin Kumięga (UJ).** *Question:* The saber is generally a nomadic weapon. Was it also used on Slavic Rus' or even produced there, or it should be considered as a nomadic import? Was its usage common on Rus'?

- **Yurii Dovgan.** *Answer:* Saber weapon is uniquely of the oriental origin, but it is understood that initially the weight and width of the blade is almost no different from the sword. Its use has been associated with the discovery of the stirrups. Emphasis on stirrups gave the opportunity to the wide cutting movement and the absence armor hit as a large area of the body. In Rus', you call the Slavic, saber used primarily in the borderlands with the steppe regions of Kiev, Pereyaslav, Chernihiv and Galician lands. Moreover there is mutual influence of nomads on Rus' and of Russ on nomads. i think that talking about the massive import of swords from rus' to the nomad is not scientifically correct. There are no convincing data that confirmed or disproved it. That is why mutual influences – uniquely yes, and imports – under the question.

- **Moderator:** summary of the discussion.

Андрій Живачівський
(Варшава)

ПОЛОВЦІ НА СЛУЖБІ В ДАНИЛА РОМАНОВИЧА

У статті на базі літописних згадок подано огляд та аналіз проблеми перебування половців на службі галицько-волинського князя Данила Романовича. Автор прослідковує еволюцію половецько-галицьких відносин від союзницьких спільних дій до повного переходу половців у підпорядкування князя Данила. Перебування половців на службі Данила Романовича відіграло важливе значення у військових кампаніях князя, сприяло вирішенню ключових політичних питань.

Висвітлюючи роль кочових східних народів у історії України, треба наголосити на тому, що частина сучасних українських земель була не лише окраїною між Сходом та Заходом, але й частиною того Сходу, де іранські, тюркські та інші народи проживали віками. В українських степах кочували хозари, угорці, печеніги, чорні клобуки та половці (кипчаки), пізніше – монголи й татари.

При вивченні контактів між Руссю, в першу чергу між південноруськими князівствами, та Степом, значна частина проблем ще не досліджена взагалі або з'ясована досить побіжно. До таких малодосліджених питань належать відносини галицько-волинських князів з половцями, перш за все проблема перебування половців на службі у Данила Романовича. В даній праці я спробую заповнити цю прогалину. Основна мета – показати еволюцію відносин Данила з половцями, не вдаючись до детального аналізу діяльності половецької кінноти під час конкретних військових кампаній Романовичів.

Загальновідомий факт, що на службі в батька Данила – князя Романа Мстиславича – перебували чорні клобуки¹. Натомість, половці традиційно були союзниками чернігівських Ольговичів, противників Мономаховичів (лінія галицько-волинських Романовичів була однією з гілок Мономаховичів). Ситуація змінилася за часів правління в Галичі князя Мстислава Мстиславича зі смоленської гілки Мономаховичів, котрий був одружений з дочкою половецького хана Котяня і часто залучав половців до своїх військових кампаній. Один з найбільш впливових

¹ Ширше про це, див.: W. Nagirnyj, *Polityka zagraniczna księstw ziem halickiej i wołyńskiej w latach 1198 (1199) – 1264*, Kraków 2011, s. 111-112.

половецьких ханів – хан Котян – був традиційним союзником Мстислава. з огляду на це можна вважати, що після зайняття Мстиславом галицького трону половці стали союзниками Галицького князівства. Це мало важливі наслідки для галицько-волинських земель. Якщо раніше половці фактично не появлялись у Галичині і тим більше на Волині, то, починаючи з утвердження Мстислава Мстиславича в Галичі, кочівників неодноразово залучали до усобиць місцеві правителі; так, зокрема, маємо згадки в літописі під 1213 та 1219 рр. відповідно: „Мъстиславъ же великою похвалоу створи Данилови и дары емоу дасть великыи и конь свои борзыйи сивыйи и реч емоу поиди княже в Володимеръ а азъ поидоу в Половци мьстивѣ сорома своего Данилови же приехавшю в Володимеръ” та „Лестьковоу и не велѣ князю Данилоу ехати къ Лестькоу Фила же строаше на брань мнаше же бо тако никто можѣ стати противоу емоу на брань встави же Каломана в Галичи и созда градъ на цркви прчѣтое влѣцча нашеа Бѣа таже не стѣрпѣвшю wskвернення храма своего и вдасть ю Мъстиславоу бѣ бо тоу с Коломанѣмъ Иванъ Лекинъ и Дмитръ ибо Половцемъ же приехавшимъ видити рати. Оугромъ же и Лахомъ гонащимъ а оуверноувса Половчинъ застрѣли Оуза во шко и спадшю емоу с фара”². Після смерті Мстислава в 1228 р. ситуація не змінилась, оскільки сформований Мстиславом союз із половцями успадкував його зять – волинський князь Данило Романович³. Цей союз із половецьким ханом Котяном базувався на близьких родинних зв'язках – Котян був дідусям дружини Данила, Анни⁴. Даний альянс цікавий для дослідників уже тим, що Данило першим із репрезентованої ним династії змінив акцент у відносинах з половцями і почав залучати їх на службу і як найманців, і як союзників.

Перші дані про перебування половців на службі в Данила Романовича⁵ *Галицько-Волинський літопис* подає під 1228 р., коли розповідає про спільні військові дії Данила з половцями під час походу на Волинь коаліції київського князя Володимира Рюриковича і чернігівського князя Михайла Всеволодовича. В давньоруському джерелі читаємо: „Ростиславъ Пиньскыи не prestaще клевета бѣша бо дѣти его изыманы. Володимеръ же Къевьскыи собра вои. Михайль Черниговскыи тако бо бѣ. ѿць его постригль ѿца моего. бѣ бо емоу боазнь велика во срѣци его. Володимеръ же всади Котана. и вси Половци и придоша къ Каменцю Володимеръ же сос всеми князи. и Коураны. и Пинаны. и Новгородци. и Тоуровцы шбьѣдоша Каменѣць. Данило бо творащоуѣ. миръ сотворити с ними. перевода ими. и ѣха в Лахы. по помощь а Павла своего посла ко Котаневи река. ѿче измати воиноу сю. приими ма в любовь собѣ. шн же ѣхавъ. вза землю Галичьскоую иде в землю Половецкоюу. и не шбратиса к нимъ бѣ бо королевичъ въ Галичѣ и Соудиславъ с нимъ. миръ бо имѣаше со Володимеромъ. и Михаиломъ сим же нѣ воспѣвошимъ ничто же вратишаса”⁶. Як бачимо, в цій

² *Ипатьевская летопись*, [in:] *Полное Собрание Русских Летописей*, т. 2, Санкт-Петербург 1908, стб. 735, 737.

³ W. NagiŃnyj, *Op. cit.*, s. 200.

⁴ D. Dąbrowski, *Genealogia Mściślawowiczów. Pierwsze pokolenia (do początku XIV wieku)*, Kraków 2008, s. 313, 365.

⁵ *Ипатьевская летопись*, стб. 761.

⁶ *Ibidem*, стб. 754. В історіографії зустрічаємо розбіжності в датуванні даної події, однак найбільш аргументовано видається думка, що вона мала місце на межі квітня і травня 1228 р., див.: W. NagiŃnyj, *Op. cit.*, s. 193, прим. 279. Там же огляд історіографії питання.

кампанії половці спочатку виступали на стороні противників Романовичів, однак досить швидко Данилові, шляхом переговорів з кочівниками, вдалося залучити їх на свою сторону і спрямувати проти київського і чернігівського князів⁷.

Наступна згадка про половців на службі у Данила Романовича відноситься до літа 1230 р., коли половці допомагали князеві проти угорських військ – „Даниил приведе к себе ляхи и половце Котяневи”⁸. В 1233 р., у ході війни волинського князя з угорським королем, Данило знову оперся на допомогу половецького хана Котяна⁹. Але вже через рік половці виступили на стороні ворожої Романовичам коаліції в складі чернігівського князя Михайла та смоленського князя Ізяслава, який „возвел половцев на Киев”¹⁰.

Вагомі зміни у відносинах між Романовичами та половцями відбулися після 1237 р. Як справедливо зазначав П. Голубовський, після 1237 р. половці все частіше появляються на службі різних руських князів. На його думку, кочівники перебували в повній залежності від руських князів, зокрема від Данила Романовича. На підтвердження цього історик навіть цитує з літопису: „Даниль же вороуживса поемь вое свое поиде рѣцѣ Сяноу. бродоу же глоубокоу соушоу. и приѣхаша Половци напередѣ. и приѣхавше видиша стада ихъ. не бѣ бо страж ихъ оу рѣкѣ Половцем же не смѣющимъ разьграбити ихъ. бес повеления княжа”¹¹. Як видно з даної згадки, половці у війську Данила були не союзниками, а – швидше за все – перебували на службі в князя. Така інтерпретація літописного фрагмента дозволяє нам відмітити важливу зміну у відносинах між Романовичами та половцями – із союзників половці поступово перетворюються на військовий контингент, який перебував на службі в Романовичів.

Чергова літописна згадка, котра датується 1243 р., дає нам підстави говорити, що певна кількість половців знаходилася на службі у Данила Романовича й після монгольської навали. Літопис подає: „Данилоу же. боудоушоу во Холмѣ. приѣже к нему Половчинъ его. именемъ Актаи. рекши тако Батыи воротилса естъ изо Оугоръ. и ѿрадил естъ на та два богатыра. возискати тебе. Манъмана. и Бала”¹². З даного повідомлення бачимо, що особи половецького походження виконують різного роду завдання князя Данила. Хотів би відзначити, що в даному фрагменті літописець вжив вираз „половчин його”, тобто можемо припустити, що для давньоруського книжника очевидним і добре знаним був факт перебування половців у війську й на службі Романовичів. Якщо порівняти згадки про половців у літописах ще до битви на річці Калка чи навіть кілька років після битви, то важко буде знайти вираз „половчин його” чи інші подібні, якими б окреслювали характер відносин між руськими правителями та половцями. Натомість У 40-х рр. XIII ст.

⁷ Про це, див.: О. Б. Головка, *Половецкий фактор У політичному розвитку Південно-Західної Русі (остання третина XII – перша половина XIII ст.)*, „Східний світ”, 2004, 1, с. 68.

⁸ *Ипатьевская летопись*, стб. 760.

⁹ *Ibidem*, стб. 770; W. Nagirnyj, *Op. cit.*, s. 200.

¹⁰ *Ипатьевская летопись*, стб. 773. Див. теж: О. Б. Головка, *Op. cit.*, с. 68

¹¹ П. В. Голубовский, *Печенеги, Торки и Половцы до нашествия Татар. История южно-русских степей IX – XIII вв.*, Киев 1884, с. 232.

¹² *Ипатьевская летопись*, стб. 794.

руські князі вже не звертаються до половецьких ханів „отче” чи „брате”, як це було раніше¹³. Більше того, про самих ханів практично зникають згадки з літописів, які інформують нас тільки про рядових половецьких воїнів або окремі загопи на службі в руських князів.

Зустрічаємо половців у війську Романовичів і під час битви під Ярославом (17 VIII 1245). Літописець детально описав бій під Ярославом між угорсько-польськими військами під керівництвом Ростислава Михайловича з однієї сторони та військами Данила й Василька Романовичів з іншої. Результат битви був надзвичайно важливий для кожної зі сторін, що визначило її запеклість. І варто відмітити, що саме половецькі загопи відіграли чи не найвагомішу роль у перемозі Романовичів¹⁴.

Черговий масив даних про перебування половців на службі в Романовичів відноситься до початку 1250-х рр. У 1251 р. вони допомагають галицько-волинським князям у військовій кампанії проти ятвягів¹⁵. Під 1252 р. літописець знову згадує про половців як про союзників Данила під час кампанії проти литовського князя Мендовга: „Миндоѡгъ собравъ силоу великоу на гороѡ Выкинтѡвъ именемъ Твиреметъ въѣха же Тевтевиль. изъ города. Роусь и Половци. Данилови с ними и Жемоить с ними и мнозии пѣишцѣ. гонащимъ же имъ. застрѣли кочь Половчинъ. Миндогова въ стегно. и возвратиса Минодовгъ в землю свою”¹⁶.

Остання згадка про половців на службі у Романовичів датована 1253 р., коли вони допомагали Данилу й Василькові під час походу до Чорної Русі: „Въ 67 лѣт [6761 (1253)] Тевтивиль. присла Ревбоу река поиди к Новѡгородоу. Данило же поиде с братомъ Василкомъ. и со сѣмъ Лвоѡ. и с Половци со сватомъ. своимъ Тѣгакомъ. и приде к Пиньскоу”¹⁷.

Підведемо основні підсумки. Нав’язання союзу між Данилом Романовичем та половцями, а потім і поява половців на службі у князя були зумовлені різними факторами та причинами. Важливим кроком для встановлення безпосередніх зв’язків з половцями було одруження Данила з дочкою Мстислава Мстиславича, яка водночас була онукою одного з найсильніших та найвпливовіших половецьких ханів – Котяна. Як умілий політик Данило не міг не використати родинні зв’язки своєї дружини з половцями для нав’язання більш близьких контактів з ханом Котяном. На мою думку, важливу роль у зближенні Данила й Котяна відіграла битва на Калці. Після смерті Мстислава Данило Романович, можливо, не одразу, але протягом короткого проміжку часу, зумів заключити/відновити союз із ханом Котяном і отримати від нього військову допомогу. Проте до другої половини 1230-х рр. ми не маємо даних про перебування половців на службі в Романовичів і можемо говорити тільки про військовий союз між Данилом та Котяном. Перші безпосередні згадки про половців на службі в Романовичів появляються тільки

¹³ Див. наприклад: *Ibidem*, стб. 802. Пор.: *Ibidem*, стб. 753.

¹⁴ *Ibidem*, стб. 795.

¹⁵ *Ibidem*, стб. 811.

¹⁶ *Ibidem*, стб. 815-816.

¹⁷ *Ibidem*, стб. 817-818.

після 1237 р. Зважаючи на брак добре вишколеної кінноти у руських князів, перебування половців у військах Романовичів, безумовно, мало відчутно посилити княжі військові сили. Як слідує з літописних згадок, половці стали невід'ємною складовою війська, а також могли реалізовувати й іншого роду завдання, наприклад, здійснювати розвідку, виконувати дипломатичні обов'язки та ін.

Літописні дані дозволяють також прослідкувати еволюцію взаємовідносин між князем та половцями. На початковому етапі спільних дій обидві сторони були тільки союзниками, притому рівноправними, і тільки в окремі моменти, залежно від політичної ситуації. Але вже після битви під Ярославом у 1245 р. можемо говорити про повне підданство половців князеві Данилу.

*

Andriy Zhyvachivsky, *Cumans in service of Daniel Romanovych*

The review and analysis of the problem of Cumans in service of Galician-Volhynian Prince Daniel Romanovych is given in the article on the base of annalistic mentions. The author shows the evolution of Cuman-Galician relations from the inter-allied general actions to complete passing of Cumans into service of Prince Daniel. The stay of Cumans in service of Daniel Romanovych played the important role in the soldiery campaigns of Prince, instrumental in the decision of the key political questions.

*

Андрій Живачивський, *Половцы на службе в Даниила Романовича*

В статье на основании летописных данных рассматривается и анализируется проблема пребывания половцев на службе в галицко-волинского князя Даниила Романовича. Автор прослеживает эволюцию половецко-галицких отношений от совместных союзных действий до полного перехода половцев в подчинение князю Даниилу. Пребывание половцев на службе в Даниила Романовича сыграло важную роль в военных кампаниях князя и помогло в решении ключевых политических вопросов.

*

Stenographic record of the discussion

Moderator: Andriy Pavliuk

- **Moderator:** beginning of the discussion.
- **Marcin Kumięga (UJ).** *Question:* Почему половцы участвовали в кампаниях русских князей и как это оплачивалось?

- **Andriy Zhyvachivskyu.** *Answer:* Важко точно відповісти на дане питання. Літописи не подають конкретних причин їх участі в акціях руських князів. Потрібно зазначити, що половецькі хани мали родинні зв'язки з тими чи іншими руськими князями і часто підтримували своїх родичів. Не можемо сказати, чи князі платили золотом, якого на той час на Русі не було багато. Можливо, можна порівняти половців та їхні набіги з кримськими татарами на службі в Богдана Хмельницького, коли платою була здобич, завойована під час кампанії, і, особливо, живий товар – люди. Хоча, з іншої сторони, можна привести як приклад чорних клобуків, торків чи берендеїв, які оселялись на пограничних територіях і за несення служби отримували землю та право проживання на ній.
- **Serhiy Kozlovskyu (ЛНУ).** *Comment:* Що стосується оплати половців і берендеїв то тут необхідно зазначити, що половці як оплату брали награбоване, а берендеї воліли отримати землю в надання.
- **Moderator:** summary of the discussion.

Адриан Юсупович
(Варшава)

„НА ДВОЕ БУДУЩУ”. БАСКАКИ В ГАЛИЦКОМ КНЯЖЕСТВЕ В XIII В.

Монголы, покидая в 1242 г. Русь, приступили к организации на завоеванных землях своей администрации и к назначению баскаков. Анализ Галицко-Волынской хроники позволяет выявить двух баскаков русского происхождения: Милея и Андрея, наместника в Кременце, которого летописец характеризовал как „на двое будущу”. Информация источника касается событий 1254 г. Эти данные показывают, что на должность баскаков выбирали не случайных людей. Монголы искали кандидатов на баскаков среди представителей местной элиты, которые раньше, вероятно, были княжескими слугами. Претенденты должны были хорошо ориентироваться в политической ситуации и иметь поддержку местного населения, чтобы наиболее успешно отстаивать интересы хана.

Монгольское нашествие, несомненно, наложило свой отпечаток на все русские земли. Агрессоры сеяли террор и разрушение, чтобы, в конце концов, навязать Руси свое господство. Эта политика не обошла и князей Галицко-Волынской земли. В *Галицко-Волынской хронике* читаем: „Данилови же со братомъ пришедшоу ко Берестью и не возмогоста ити в поле, смрада рад и и множества избьеных; не бѣ бо на Володимѣрѣ не всталъ живыи, церкви святой Богородици исполнена троупѣ иныа церкви наполнены быша троубѣ и телесѣ мертвых”¹.

Положение сыновей Романа Мстиславовича после монгольского нашествия было чрезвычайно неустойчивым. В условиях нехватки кадров они постарались сохранить status quo занятых кочевниками земель. Для этого князья были вынуждены подавить сопротивление галицких бояр во главе с Григорием Васильевичем и Доброславом Судичем, оппозиционно настроенных по отношению к Романовичам, и нейтрализовать притязания на Галич князя Ростислава Михайловича. Вскоре также оказалось, что монголы намереваются включить Русь в свою зону влияния. При создавшемся положении Романовичи

---

¹ *Ипатьевская летопись*, [in:] *Полное Собрание Русских Летописей*, т. 2, Санкт-Петербург 1908, стб. 788.

были вынуждены установить нормальные отношения с ханом. Поэтому в конце 1245 г. Даниил Романович направился в Орду за ярлыком, подтверждающим его зависимость от хана и, вероятно, права на Галицкое и Владимирское княжества².

Летописцы, описывая положение русских земель после монгольского нашествия, стараются обойти молчанием практическую сторону этого события. Описания ограничиваются сообщениями, касающимися путешествий русских князей за ярлыками. В то же время древнерусские авторы в основном умалчивают о распространении монгольской администрации на Русь. Тем не менее мы sporadически обнаруживаем в источниках известия о монгольских служащих. Известно, что в Золотой Орде использовалось два термина для определения высших административных чиновников: „даруга” (этот термин, видимо, монгольского происхождения) и „баскак” (это слово татарского происхождения). Оба термина обозначают одно и то же. Исследователи переводят их как „даватель” или „охранитель”³.

Баскаки были представителями ханской власти в русских княжествах. Они делились на молодых и старых. Начальник этой войсково-административной организации – большой баскак – находился во Владимире-на-Клязьме. Задачей баскаков, помимо сбора дани⁴, был контроль над князьями и удержание порядка в русских княжествах. Эта специфическая чиновничья организация не была слепо покорная хану. В определенной степени она зависела от русских князей, и наоборот⁵. В своей работе я на примере Галицко-Волынского княжества постараюсь показать влияние системы баскачества на функционирование княжеской власти и ответить на вопрос, какие условия был вынужден выполнить русичь, чтобы стать ханским служащим, и какие последствия влекло за собой это назначение.

В литературе ведется спор о том, когда баскаки появились на русских землях⁶. Часть исследователей считает, что в источниках монгольские служащие

² W. Nagirnyj, *Polityka zagraniczna księstw ziemi halickiej i wołyńskiej w latach 1198 (1199) – 1264*, Kraków 2011, s. 226-232. Автор доказал, что Даниил Романович навязал отношения с монголами перед апрелем 1244, возможно ещё в 1243 г.

³ Б. Д. Греков, А. Ю. Якубовский, *Золотая Орда и ее падение*, Москва-Ленинград 1950, с. 130.

⁴ Были два вида дани: „выход” (или „дань”, которая уплачивалась регулярно) и чрезвычайные налоги (одним из таких налогов был „запрос”). Сначала дань была натуральной, но после переписи населения в 6765 (1257) г. все чаще сплачивалась серебром. Дань в пользу хана платили по числу дымов и от каждой сохи, рала или плуга. Данью было обременено все население, кроме духовенства. За уплату дани в срок ответственными были князья. Они также были обязаны оказывать военную поддержку в планированных ханом экспедициях. Подробнее об этом см.: G. Szeszak, *Sytuacja kościoła prawosławnego na Rusi w świetle jaryków chańskich z XIII i XIV wieku*, „Zsopismo Prawno – Historyczne”, 1979, 31, 2, s. 49. в некоторых княжествах должность баскаков – сборщиков дани – была заменена системой аренды налогов.

⁵ В. В. Каргалов, *Баскаки*, „Вопросы Истории”, 1972, 5, с. 212-216.

⁶ Ibidem. В. Каргалов считал, что система собирания дани через бесерменов „существовала до начала 60-х годов XIII ст.”, а баскаки появились после 1262 г. Ч. Хальперин, ссылаясь на францисканского миссионера Карпини, который упоминает систему баскачества в 1245 г., считал, что они появились на Руси сразу же после монгольского нашествия. При этом, первым известным баскаком считает Милея. Дальше автор отмечает, что в ярлыке [Мунке–Тимура] с 1267 г., пожалованном русской церкви, между чиновниками упомянуты баскаки, которые должны были соблюдать финансовую независимость церкви. Ч. Хальперин анализирует также *Житие Михаила Черниговского*. Согласно этому источнику, после нашествия монголов на Русь для русских земель были назначены монгольские губернаторы (властители и наместники). См.: J. Ch. Halperin, *Russia and the golden horde. The Mongol impact on Medieval Russian History*, London 1987, p. 33, 44. А. Насонов, как и Ч. Хальперин, считает, что сложно определить, когда возникла система баскачества. По его мнению, она появилась ещё перед 1262 г. Свою концепцию историк доказывает через анализ интенсивности появления в источниках слова „баскак”. А. Насонов пришёл к интересному выводу, что, в зависимости от региона, этот термин записан по-разному.

на территории Руси упоминаются уже с первых лет существования баскаческой администрации⁷. В *Галицко-Волынской хронике* она упоминается под 6763 (1254) г.⁸. Летом этого года имел место поход Куремсы на Даниила и Василька Романовичей. *Хроника* эти события описывает следующим образом: „В та же лето (или преже или потомъ) приехаша Татаре ко Бакоте и приложися Милей к нимъ. Данилови же пошедшу на воину на Литву на Новъгородокъ бывшую раскалью посла, сына си Лва на Бакоту посла. Левъ дворьского перед собою изъехавше яша Милея баскака и приведе Левъ Мелея оцю си и бысть паки Бакота королева отца его. Потом же сдумавъ со снмъ и отпоусти и а пороучникъ бысть Левъ яко верну ему быти и паки приехавши Татаромъ и створи льстыи предасть ю паки Татаромъ Бакоту”⁹.

Как можно полагать на основе этого текста, держащий Бакоту Милей¹⁰ нес службу на дворе Даниила Романовича и одновременно был ханским служащим. Когда в 1254 г. татарские армии вошли в эти земли с целью не допустить обособления Романовичей, Милей был вынужден решить, кем на самом деле он является: баскаком или княжеским подданным.

Возможно, в аналогичном положении оказался другой чиновник Даниила Романовича – Андрей, который, вероятно, был баскаком. Из описания похода Куремсы в 1254 г.¹¹ на Владимирскую и Галицкую земли мы узнаем, что какой-то Андрей был „на двое будущу” (буквально действующим на две стороны), потому что когда-то он клялся Даниилу Романовичу¹², а во время осады Кременца монголами не только сдал им город, но и начал с ними сотрудничать. Из дальнейшего сообщения *Хроники* узнаем, что позднее хан велел убить его за коллаборационизм. Хронист передает, что ему было вырезано сердце. Эта информация должна была наглядно подкрепить известие, что Андрей „держашу неправду в сердце”¹³.

Как можно полагать из источника, в 1254 г. Андрей был чиновником, который служил Даниилу Романовичу в течение многих лет, а в упомянутом году занимал должность наместника в Кременце. Видимо, как и Милей, он перешел на службу к монголам еще до 1254 г., будучи одновременно на службе в Даниила Романовича. Сложно определить, когда кочевники установили систему баскачества на Руси. Возможно, она действовала еще с момента нашествия на русские княжества.

Как показывает проведенный выше анализ, баскаки представляли собой весомый фактор в княжеской политике, из-за чего на эту должность избирались не случайные лица; монголы четко определяли кандидатов, выбирая их из местных

Такое отличие может свидетельствовать об объеме и об общем характере этой управленческой структуры. См.: Н. Насонов, *Монголы и Русь. История татарской политики на Руси*, издание второе, Санкт-Петербург 2006 с. 222-232.

⁷ См.: А. Н. Насонов, *Op. cit.*, с. 222; J. Ch. Halperin, *Op. cit.*, p. 33. Г. Хрусталева, *Русь: от нашествия до „ига” 30-40 гг. XIII в.*, Санкт-Петербург 2004, с. 259-260.

⁸ М. Грушевський, *Хронологія подій галицько-волинської літописи*, „Записки Наукового Товариства імені Шевченка”, 41, 1901, с. 37.

⁹ *Ипатьевская летопись*, стб. 828-829.

¹⁰ См.: W. Nagirnyj, *Op. cit.*, s. 218.

¹¹ М. Грушевський, *Op. cit.*, с. 37.

¹² Наверно летописец имеет ввиду ритуал крестоцелования. Эта форма клятвы обязывала вновь избранных чиновников.

¹³ *Ипатьевская летопись*, стб. 829.

элит, возможно, из тех, кто одновременно пребывал на княжеской службе. Это было целенаправленным и продуманным шагом. Баскаки должны были хорошо ориентироваться в местной ситуации и иметь поддержку в завоеванных областях, чтобы как можно лучше представлять интересы хана. Лучше всех эту задачу могли выполнить местные бояре. Они могли отвечать также и за сбор нужных ханам полков¹⁴. Как показывает пример Андрея и Милея, возникшая ситуация вызывала замешательство. Слуги Даниила Романовича стали „на двое будущу”. Они выполняли волю как князя, так и хана. Положение принуждало их к лавированию между повелителями. Надо также подчеркнуть, что *Галицко-Волынскую хронику* мы знаем из *Ипатьевского списка* XV века и *Хлебниковского свода* XVI века, восходящих к общему протографу. *Хроника* создавалась в XIII ст. и, наиболее вероятно, имела разные редакции и авторов. Интересующие нас статьи, касающиеся Андрея и Милея, видимо, были отредактированы между 1262–1264 гг.¹⁵, в период, когда монголы укрепляли свое господство на Руси. По представлению хрониста настоящей проблемой было то, кому они на самом деле верны, а название их „на двое будущу” соответствовало действительности. Для Романовичей они были коллаборационистами. Хан же считал их элементом стабилизирующим и укрепляющим влияние Орды на Руси. Русские баскаки должны были, видимо, также предупреждать князей от лица хана и вносить элемент недоверия и неуверенности в их внутреннюю политику. Романовичи не имели выбора и были вынуждены нормализовать отношения со своими слугами „на двое будущу”. Не следует также забывать, что и русские баскаки были поставлены перед таким же выбором, как и русские князья в Орде – служба или смерть. Романовичи, вероятно, прекрасно понимали новые реалии, о чем свидетельствует реакция Льва Даниловича, который заступился перед отцом за Милея¹⁶.

Надо подчеркнуть, что не сохранилось сведений о количестве баскаков и указаний на те города или княжения, в которых они пребывали. Тем не менее, анализ тех фрагментарных известий, которые сохранились и касаются баскаков, возможно, позволит лучше понять ханскую политику на завоеванных территориях и роль в ней русских элит.

¹⁴ А. Н. Насонов, *Op. cit.*, с. 226.

¹⁵ Л. В. Черепнин, *Летописец Даниила Галицкого*, „Исторические Записки АН СРРР”, 12, 1941, с. 249-253. Л. Черепнин считал, что *Галицко-Волынская хроника* имеет три редакции: 1) редакция 1211 г., описывающая детские годы Даниила и Василька Романовичей, автором которой мог быть упомянутый в источнике Тимофей; 2) редакция 1238-1245 гг., которую мог написать тысяцкий Демьян; 3) редакция 1256-1257 гг., возникшая при кафедре холмского епископства. В. Пашуто считает, что текст был отредактирован соответствующим образом около 1246 г. в Холеме а потом еще раз в 60-х годах XIII столетия, см.: В. Т. Пашуто, *Очерки по истории галицко-волынской Руси*, Москва 1950, с. 91-93, 97-99, 101. По мнению А. Генсьорского, первая редакция была создана около 1255 г. в Холеме, см.: А. I. Генсьорский, *Галицко-Волыньский Летопис. Процес складання. Редакції і редактори*, Київ 1958, с. 16, 23, 66-67, 90-99. А. Ужанков считает, что первая редакция *Галицко-Волынской хроники* возникла в период от конца 1246 г. до начала 1247 г., вторая же редакция была создана вероятно после смерти Даниила Романовича, около 1264 г., однако не раньше, чем 1262 г., см.: А. Н. Ужанков, *Проблемы историографии и текстологии древнерусских памятников XI-XIII веков*, Москва 2009, с. 265-273, 317-318. В более ранних публикациях А. Ужанков датировал возникновение первой редакции концом 40-х – началом 50-х годов XIII в., см.: Idem, *Летописец Даниила Галицкого. Редакции, время создания*, „Герменевтика Древнерусской литературы X-XVI в.”, 1, 1989, с. 265-273; Idem, *Летописец Даниила Галицкого. Проблема авторства*, „Герменевтика Древнерусской литературы X-XIII в.”, 3, ч. 1, 1992, с. 149-180.

¹⁶ *Ипатьевская летопись*, стб. 828-829.

*

Adrian Jusupović, „На двое будущу”. Baskaks (Darughachi) in Principality of Galicia in 13th century

After retreating from Rus' in 1242, Mongols started the organization on the conquered lands of their own administration and appointment of baskaks (Darughachi). The analysis of the *Galician-Volhynian Chronicle* allows us to point out two baskaks descended from Rus' – Miley and the governor of Kremenets – Andriy, called by the chronicler „на двое будущу”. There is a reference about them from the year of 1254. It proves that the candidates for an office of baskak were not chosen by chance. They were found by Tatars among the regional elites, probably from the duke's vassals. The candidates had to understand the political situation and to have support of the local population to be able to represent khan's interests appropriately.

*

Адріан Юсупович, „На двое будущу”. Баскаки в Галицькому князівстві в XIII ст.

Монголи, покидаючи в 1242 р. Русь, приступили до організації на завойованих землях своєї адміністрації і призначення баскаків. Аналіз *Галицько-Волинської хроніки* дозволяє виявити двох баскаків руського походження: Мілея і Андрія, намісника в Кременці, якого літописець охарактеризував як „на двое будущу”. Інформація джерела стосується подій 1254 р. Ці дані показують, що на посаду баскаків вибирали не випадкових людей. Монголи шукали кандидатів на баскаків серед представників місцевої еліти, які, ймовірно, раніше були княжими слугами. Претенденти повинні були добре орієнтуватися в політичній ситуації та мати підтримку місцевого населення, щоб найбільш успішно відстоювати інтереси хана.

Angelika Herucová
(Bratislava)

ON THE QUESTION OF CO-OPERATION OF GALICIAN, POLISH AND HUNGARIAN RULERS TOWARDS PŘEMYSL OTOKAR II AFTER 1270

After death of Austrian ruler in 1246 power vacuum presented itself with possibility of creating a hegemony in Central Europe. The conflict of 1270 and 1271 between the Bohemian and Hungarian kings is usually considered as the beginning of the last stage of the war over the Babenberg heritage. It was the last time the Polish and Galician rulers appeared as Hungarian allies and acted as enemies of Přemysl Otokar II in this war. Expansive politics of the Bohemian king gave everyone the reason to stand against him. The question, usually not considered in historiography, is the character of the help provided by the Polish and the Galician rulers. The paper is trying to back up the theory that they took an active part in the war and it helped to push the circumstances in favour of Stephen Vol.

The war over Austria and Styria began after the death of Friedrich II of Babenberg in 1246. He was the last male member of the family and therefore he had no direct successor. Vacuum of power in the region presented itself with possibility of creating hegemony in Central Europe. Bohemian royal family, thereafter represented by Přemysl Otokar II, was the most successful in claiming rights to rule in the area till the year 1252 when Hungarian king Béla IV joined the war over the Babenberg heritage. Eight years later he lost it in the Battle of Kressenbrunn¹. During that time he was able to put together a strong alliance of foreign supporters. Most of them were married to his daughters. His oldest daughter Kinga was spouse of Bolesław the Chaste Duke of Lesser Poland; Anna married Rostislav Mikhailovich unsuccessful attempted ruler of Galicia; younger Elisabeth was wedded to Heinrich I Duke of Bavaria, the next Costanzia had become the wife of Lev Danylovich King of Galicia and the Hungarian king's youngest daughter Iolanda/Helena married Bolesław the Pious Duke of Greater Poland².

¹ p. Engel, T. Palosfalvi, A. Ayton, *Realm of St. Stephen: a History of Medieval Hungary, 895-1526*, London 2001, p. 106. About the war over the Babenberg heritage look also: V. Vaniček, *Velké dějiny země Koruny české*, vol. 2: 1197-1250, Praha 2000, p. 582; vol. 3: 1250-1310, Praha 2000, p. 758.

² *Foundation for medieval genealogy – FMG*, [in:] url:[fmg.ac/Projects/MedLands/HUNGARY.htm] [10.X.2011].

Béla's son-in-laws, in some cases their fathers and other relatives, came to the battlefield of Kressenbrunn in 1260 and provided military support for Hungarian troops. Although they were defeated the coalition did not fall apart. There was no other warfare till the end of Béla's rule; however there was notable coordination between them in political matters³.

Béla IV died in May 1270. He was succeeded by his oldest son Stephen V. The new king was against enclosing peace with Přemysl from the beginning and therefore he fought with his father for last ten years. With him on the throne, after decade of hibernation, the conflict was awakened and the new war over the Babenberg heritage was on the horizon⁴.

However, the reasons for the struggle may have changed. It would have been foolish from the Hungarian king to believe he had possible chance to succeed in an attempt to subdue Austria or Styria. In accordance with that, none of the proceeding actions of Stephen V suggested that he was trying to attach these lands to his power.

Even though, there were other reasons to lead a war. The previous hostility between the old and the new king caused that some nobles, formerly loyal to Béla IV, feared reprisals against them and therefore they parted from Hungarian kingdom. Among them Princess Anna fled to the court of Přemysl Otokar II in Prague taking a treasure with her that might include the king's crown⁵.

The conflict within the years 1270 and 1271 between Bohemian and Hungarian king is usually considered as the beginning part of the last phase of the war over the Babenberg heritage which ended with slaughter of Bohemians and their allies in the Battle of Marchfeld in 1278. Nonetheless, the winner and receiver of the lands in question was not the Hungarian king (at that time Ladislaus the Cuman), though he was present, but Rudolph I of Habsburg. Also the peace treaty that was sealed after the conflict in 1271 was not broken until Stephen V died in August 1272 and a little while afterwards⁶. One more thing separates the events that occurred during the reign of Stephen V from those that occurred later. It was the last time the Polish and Galician rulers appeared as Hungarian allies and acted as enemies of Přemysl Otokar II in the war over the Babenberg heritage⁷.

Béla IV was a great politician and ruler, but he cannot take full credit for the survival of the coalition, neither can Stephen V. Aggressive and expansive politics of the Bohemian king gave everyone his own reasons why strike against Přemysl Otokar II.

The list of Stephen V's north-eastern allies is known from the mentioned peace treaty. It was Boleslaw the Chaste Duke of Lesser Poland, Boleslaw the Pious Duke of Greater Poland, Lev Danielovich King of Galicia with his brother Mstyslav Prince of Volhynia and their nephew Vasylo⁸. The question usually not considered in Slovak

³ *Historia Scepusii*, vol. 1, ed. M. Homza, S. A. Sroka, Bratislava 2009, p. 151-156.

⁴ P. Engel, T. Palosfalvi, A. Ayton, *Op. cit.*, p. 106-107.

⁵ „de insigniis Regalibus; corona videlicet, gladio, monili, sella, scutellis et aliis clenodiis ac thesauro delatis per dominam Annam in Regnum Boemorum” (*Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus* [later: *CDAC*], ed. G. Wenzel, vol. 3, Pest 1862, p. 152, 255).

⁶ P. Engel, T. Palosfalvi, A. Ayton, *Op. cit.*, p. 108.

⁷ S. Szczer, *Historia Polski: średniowiecze*, Krakow 2008, p. 267.

⁸ „Item prediete ordinacioni et paci includi volumus et includimus excellentes dominos, Philippum Francorum et Karulum Sicilie Reges Illustres; Karulum juniorem Primogenitum ipsius Regis Karuli, generum nostrum; Michaellem Angelum Paleologum Imperatorem Grecorum; Andronicum juniorem Imperatorem Grecorum, generum nostrum; Bou-

historiography is whether or not they took any active part in the quarrel. Available sources provide some information, but probably not enough to decide for sure which actions were actually related to the war and which have had much more to do with the individual politic of the particular dukedom. However, by putting them in chronological order, the bigger picture might occur.

Before any negotiations with Přemysl Otokar II took place in August 1270 Stephen V visited Krakow. According to the *Annals of Krakow Franciscans* he met with his sister Kinga and her husband Boleslaw and after some formal acts they closed alliance by swearing on the cross⁹. As far as it is known Stephen did not meet any other of his brother-in-laws or his sisters in person. That binds us to believe the coordination of the moves of the allies lied on Boleslaw the Chaste.

In the autumn Přemysl Otokar II initiated pursue of a truce with Hungarian king, probably as a precaution. Stephen V met him near Bratislava at 16 of October 1270. The truce was enclosed and the temporary peace was supposed to last from 11 of November – the St. Martin's day – for two years¹⁰.

It is mentioned in the *Chronicle of Greater Poland* and in the *Annals of Greater Poland* that Boleslaw the Pious visited Boleslaw the Chaste in Krakow around the St. Andreas Apostle day (30 XI 1270)¹¹. The actual subject of discussion could have been completely different nevertheless the two Polish dukes met right before the events of the war accelerated.

In December Přemysl Otokar headed back from his venture to the south to spend Christmas in Prague. In order to do that he needed to cross the Alps, Stephen V with the part of his Hungarian and Cuman troops tried to attack him. The rest of the army plundered and ravaged Austria. The Bohemian king heard of it beforehand and avoided them¹². The source database consists only of materials from the western side. That stands in the way of understanding the seemingly treacherous attack of Hungarians.

The whole winter and the beginning of spring Přemysl Otokar spent in preparations for revenge. The Austro-Bohemian troops invaded Hungarian kingdom in mid-April 1271. They occupied most of nowadays Slovakia, conquered Pressburg, Trnava, Nitra and some other cities, built the bridge over Danube, crossed it and marched to-

---

zlaum Cracovie et Sandomerie Boizlaum Maioris Polonie; Henricum Bawarie Inclitos Duces, generos nostros; Belam Ducem de Machow et de Bozna, fratrem nostrum; Urossium Regem Servie, et Stephanum filium eius, juniorem Regem Servie, generum nostrum; Swetizlaum Imperatorem Bulgarorum; et Leonem generum nostrum, Ruthenorum Ducem; Mitizlaum fratrem eiusdem; et Wazulem filium Wazule Ducis Rutenorum; aliosque fideles fautores et familiares nostros cum filiis, omnibus terris, Regnis, Ducatibus, iuribus ac possessionibus eorumdem" (*CDAC*, vol. 3, p. 152, 255-256).

⁹ „Eodem anno 7 Calendas Septembris Stephanus rex Ungarie venit Cracoviam, visitare limina sancti Stanislai, et ut videret ducem Boleslaum sororium suum, utpote qui habebat dominam Kyngam germanam suam. Fecit quoque predictus rex pacem et concordiam cum Boleslao perpetuam prestito super crucem de ligno Domini iuramento, hec eciam fecit idem dux et omnes barones utriusque partis" (*Rocznik franciszkański krakowski*, ed. A. Bielowski, [in: *Monumenta Poloniae Historica* [later: *MPH*], vol. 3, Lwów 1878, p. 49). The event is included in the year 1268 (apart from some other sources), but according to one of Stephen V's donations he was in Poland „post coronacionem" therefore in year 1270 (*CDAC*, vol. 12, Budapest, 1874, p. 39, 42. *Historia Scepusii*, vol. 1, p. 154).

¹⁰ „Nos Ottakarus etc. [...] cum domino St[e]phano serenissimo Rege Ungarorum etc. [...] ecce treugas absque omni fraude et dolo a festo Sancti Martini proximo affuturo per duos annos cum ipso statuimus; quas per nos et per nostros fideliter promittimus observare; hujusmodi nempe treugas venerabiles patres dominos, Salzbergensem Archiepiscopum etc, aliosque fideles et fautores nostros ex parte nostra nominatim et apiciatiter includendo" (*CDAC*, vol. 3, p. 148, 244-245).

¹¹ *Kronika Wielkopolska*, ed. A. Gieysztor, Warszawa 1965, p. 289; *Rocznik Wielkopolski*, ed. A. Bielowski, [in: *MPH*, vol. 3, p. 36.

¹² „Stephanus rex Ungarie circa festum s. Thomae apostoli misso exercitu in Austriam a parte meridiana Danubii, illam provinciam devastavit, occisis et in captivitate abductis plus quam XVII millibus hominum" (*Hermannii Altabensis Annales*, ed. G. H. Pertz, [in: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores* [later: *MGH. SS*], vol. 17, Hannoverae 1861, p. 406).

wards allied castles on the western border of the kingdom capturing fortresses on the way. They ran into Stephen's army near the River Rába, between Mošon and Győr where the battle occurred on 21 of May 1271. Both sides had great losses mostly by drowning. There was no provable winner or more accurately both kings were certain the victory was theirs. In that spirit Austrian and Czech sources speak of splendid defeat of Hungarians and vice versa the Hungarian texts praise over the precious victory of their king¹³. Shortly after the battle, the invaders army left the kingdom because of problems with food resources¹⁴. Přemysl returned to Bohemia after „festum pentecostes”¹⁵, in year 1271 that was on 24 of May.

According to Austrian annals Stephen regrouped his army and made an immediate and dreadful counter attack to Austria and Moravia¹⁶. Assuming he needed some time to catch breath after the Battle near Raba and knowing it was after Přemysl Otokar disbanded his army just before the end of May, this attack most likely occurred on the first week of June.

On 9 of June 1271 Boleslaw the Chaste „cum innumeris Ruthenorum, Comanorum et Litanorum”, and Conrad II of Masovia with their armies invaded Silesia and burned and robbed villages near Wroclaw. Thanks to outraged letters of Thomas II Bishop of Wroclaw the exact date, list of Polish noble participants and full list of damages was prevailed¹⁷. Even though the bishop did not pay much attention to the foreign participants it is no secret who were the „Rutheni”. According to *Chronicle of Galicia-Volynia* Lev and Mstyslav Danielovich with some supporting troops went to help Duke Boleslaw in his war against Duke of Wroclaw¹⁸. The Duke at the time was Henryk IV the Probus. Because he was underage he lived in Prague in custody and under regency of Přemysl Otokar II. Therefore the attack on Wroclaw was probably strictly aimed on the Bohemian king and was a result of co-operation between the rulers¹⁹. Some historians claim that also Boleslaw the Pious and Leszek Czarny partook on the attack. However neither of them was mentioned in the testimony of the eye-witness bishop Thomas II. Apart from that, the participation of Boleslaw the Pious was very unlikely. Since 1270 he led his own renewed war against the Dukes of Brandenburg and in spring 1271 the Duke of Greater Poland organized huge but unsuccessful expedition against captured fortress Santok²⁰. The reasons for that were undoubtedly related with Greater Poland own politics, but it is worth mentioning that the Dukes of Brandenburg were allied with the Bohemian king – Otto III of Brandenburg was married to Božena sister of

¹³ „apud Posonium, post circa Musunium, quo idem Rex Bohemorum castra sua defixerat, militiae suae aciem ad bellum praeparando, ac demum in fluuio Rebutcze (Rábca) vnde de area certaminis, quum Patri nostro [Stephano] felix cesserat victoria, vt vix euasit fugitiuus” (*Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* [later: *CDH*], vol. 5/2, Budae 1829, p. 99. See also: *Continuatio Vindobonensis*, ed. W. Wattenbach, [in:] *MGH. SS*, vol. 9, Hannoverae 1851, p. 703-704.

¹⁴ *CDH*, vol. 5/1, Budae 1829, p. 109-114; V. Vaniček, *Op. cit.*, vol. 3, p. 132-136.

¹⁵ *Hermani Altabensis Annales*, ed. G. H. Pertz, [in:] *MGH. SS*, vol. 17, p. 406.

¹⁶ „Stephanus autem rex Ungarie, missis in Moraviam et in Austriam Ungaris et Comanis, per incendia et rapina et multas strages hominum plurima mala gessit” (*Ibidem*).

¹⁷ *Schlesisches Urkundenbuch* [later: *SU*], ed. W. Irgang, vol. 4, Köln-Wien 1988, p. 91-100.

¹⁸ „Въ лѣто 6781. Умиришася с ляхы с Болеславомъ князем. Болеславъ же ся тогда заратилъ с вородьславскимъ княземъ. Идоша ему в помочъ Левъ, Мьстиславъ, а Володимерь самъ не иде, но посла свою рать со Жииславомъ. Про то не иде самъ, заратил бо ся бяше со ятвязи.” (*Ипатьевская летопись*, изд. А. Шахматов, [in:] *ПСРА*, т. 2, Санкт-Петербург 1908, с. 870.

¹⁹ S. Szczur, *Op. cit.*, p. 299-301.

²⁰ *Ibidem*, p. 277-278.

Přemysl Otokar²¹.

In July the Hungaro-Bohemian peace treaty was enclosed. Some sources say that the first attempt to bargain a deal was made before the Battle near the River Rába through Palatine Mojs in Mošoš, but Přemysl required that he would keep the conquered territory which Stephen declined²². However after the Hungaro-Cuman and Polish-Galician riot over Austria, Moravia and Silesia, they achieved an agreement. On 2 of July the prelates of the both kingdoms declared that they guarantee the peace²³. The treaty was sealed on 3 of July 1271 by Hungarian king²⁴ and on 14 of July by the King of Bohemia²⁵. Stephen V gave up his claims over Austria, Styria, Carinthia and Carniola – the first two were the heritage after Babenberg, the second two heritage after meanwhile died out House of Sponheim. He also gave up his right over the treasure stolen by Princess Anna²⁶. Simply Stephen just promised not to want things he did not have. On the other hand Přemysl Otokar II promised to return all the territories he occupied²⁷ and he agreed to let the Hungarian king secularise the castles and properties of those who fled to Bohemia – that was up to ten castles on the western border of Hungarian kingdom²⁸.

From this viewpoint it is clear that thanks to help from Polish and Galician rulers – their taking a part in the war and ravaging Silesia – pushed the circumstances in favour of Stephen V even though he cannot be considered the victor of this war. It was Přemysl Otokar II who got what he wanted – peace and no interruptions from his eastern neighbour for a little while. But he could have get much more and only because of the Galician, Polish and Hungarian Rulers cooperated even after the death of Béla IV, after the breaking year 1270, he did not.

²¹ *Foundation for medieval genealogy* – FMG, [in:] [url:\[fmg.ac/Projects/MedLands/BRANDENBURG,%20PRUS-SIA.htm\]](http://fmg.ac/Projects/MedLands/BRANDENBURG,%20PRUS-SIA.htm) [27 X 2011].

²² V. Vaniček, *Op. cit.*, vol. 3, p. 136.

²³ *Archiv koruny české*, vol. 2: *Katalog listin z let 1158–1346*, ed. R. Koss, Prague 1928, p. 18, 24–25.

²⁴ *CDAC*, vol. 3, p. 152, 248–256.

²⁵ *CDH*, vol. 5/1, p. 113–124.

²⁶ „Item renunciatus iuri et accioni, quod et que videbantur nobis competere, seu etiam competebant in Ducatibus Stirie, Karinthie, Carniole et Marchie, nullam de cetero nostro vel heredum nostrorum nomine contra ipsum Regem et suos heredes moturi materiam questionis. Renunciamus insuper juri et accioni nobis et nostris heredibus competentibus de insigniis Regalibus; corona videlicet, gladio, monili, sella, scutellis et aliis clenodiis ac thesauro delatis per dominam Annam in Regnum Boemorum” (*CDAC*, vol. 3, p. 152, 255).

²⁷ „Vt de cetero perpetua pax inter nos et ipsum Regem Boemie debeat observari, nec eidem Regi vel suis tarbationes vel molestias inferemus, vel inferri per nostros paciemur, includentes eidem paci, et eadem vallantes Regna nostra, [...] cum omnibus at tinenciis eorumdem, secundam signa, distinciones et metas antiquas, prout etiam progenitores nostri et antecessores Reges Ungarie usque tempus vite domini Bele gloriose memorie patris nostri possederunt et tenuerunt” (*Ibidem*, p. 249).

²⁸ „Ceterum quaedam castra, intra limites regni Hungariae constituta, quorum principale Dominium ad ipsum regem pertinet, Keuszeg videlicet etc. [...] qui a rege Hungariae transfugientes, se ad nos transtulerunt, detinent occupata, iuxta ordinationem Baronum nostrorum, et ipsius regis Vngariae recuperanda et habenda, de nostra voluntate deseruimus, adiiciendo et expresse cauendo, quod detentores praedictorum Castrorum nec per Teutonicos, nec per Boemos iuuabimus, nec iuuari aliquatenus permittemus, palam vel occulte; [...] postquam se a rege Hungariae ad nos cum ipsis castris transtulerunt” (*CDH*, vol. 5/1, p. 117).

*

Ангеліка Геруцова, Проблема співробітництва галицьких, польських і угорських правителів проти Пшемисла Оттокара II після 1270 рю

Після смерті австрійського правителя в 1246 р. в Центральній Європі появився певний вакуум який представив можливість для одного із місцевих правителів добитися гегемонії у регіоні. Конфлікт 1270–1271 рр. між королями Чехії та Угорщини зазвичай розглядається як початок останньої фази у війні за спадщину Бабенбергів. Востаннє польські й галицькі правителі були угорськими союзниками і виступали проти Пшемисла Отокара II в цій війні. Експансивна політика чеського короля зумовлювала опір його сусідів. В праці основна увага приділяється питанню, яке зазвичай обминається увагою в історіографії, – проблемі характеру допомоги, яку польські і галицькі правителями надавали угорському королеві. У статті зроблено спробу підтримати теорію, згідно з якою вони взяли активну участь у війні, що допомогло змінити хід подій на користь Стефана V.

*

Ангеліка Геруцова, Проблема сотрудничества галицких, польских и венгерских правителей против Пшемисла Оттокара II после 1270 гю

После смерти австрийского правителя в 1246 г. в Центральной Европе появился некоторый вакуум, который создал возможность для одного из местных правителей добиться гегемонии в регионе. Конфликт 1270–1271 гг. между королями Чехии и Венгрии обычно рассматривается как начало последнего этапа в войне за наследие Бабенбергов. Последний раз польские и галицкие правители были венгерскими союзниками и выступали против Пшемисла Отокара II в этой войне. Экспансивная политика чешского короля вызывала сопротивление его соседей. В работе основное внимание посвящено вопросу, недостаточно изученному в историографии, – проблеме характера помощи, которую польские и галицкие правители оказали венгерскому королю. В статье делается попытка поддержать теорию, согласно которой они взяли активное участие в войне, что помогло изменить ход событий в пользу Стефана V.

*

Stenographic record of the discussion

Moderator: Andriy Zhyvachivskyi

- **Moderator:** beginning of the discussion.

- **Prof. Dariusz Dąbrowski (UKW).** *Comment:* I hope that you will continue researches of this subject as very much interesting events take place just after that time on what you finished your lecture.
- **Prof. Márta Font (PTU).** *Comment:* I fully agree with Dariusz Dąbrowski. You well retined chronology of events and connection between political events and dynastic policy.
- **Marcin Kumięga (UJ).** *Question:* In June 1271 there was an attack of Stephan V on Bohemia and a few days later an attack of Boleslaus, Prince of Krakow and the princes of Halych on Silesia. Would you risk a hypothesis, that those attacks were coordinated, for example during the Stephan's visit to Krakow in 1270 or by some later post contacts? Or rather they happened independly, without such coordination?
- **Angelika Herucová.** *Answer:* It is unlikely that those attacks were independent. As it was said in the paper the coordination is visible from the timeline – the attacks occurred consecutively in very short period, the circumstances in Silesia tie the events to the Bohemian king and finally there is the peace treaty between Přemysl Otokar II and Stephen V where the Polish and the Galician rulers are included. On the other hand, Stephen's visit to Krakow in August 1270 was too distanced from attacks in July 1271, so the actual coordination must have had appear later. However, it is believable that the possibility of attack and settlement of the future coordination were discussed during the visit.
- **Marcin Kumięga (UJ).** *Question:* What could be the aim of an aggression of the prince of Halych on Bohemia, when there was such a large geographical distance between those regions? Did he receive any real political profits or just realized his alliance, perhaps matrimonial?
- **Angelika Herucová.** *Answer:* The research did not focus on the aims of the prince of Halych, so there might be some undiscovered reasons, but most likely it was realization of matrimonial alliance, as you suggested. Reconciliation between the Polish and the Galician rulers and the military aid provided by Galicians as a result of that is also mentioned in the *Chronicle of Galicia-Volhynia*, therefore it might have been a good gesture towards Boleslaus, Prince of Krakow. Not to forget the material profit from the riot – the list of taken items can be finding in the letter of the bishop Thomas II (*SU*, vol. 4, p. 94-96, 130).
- **Moderator:** summary of the discussion.

Андрій Стасюк
(Івано-Франківськ)

RUSSIA/RUTHENIA НА СТОРІНКАХ ФРАНЦИСКАНСЬКИХ ДЖЕРЕЛ XIII СТ.

Стаття присвячена вивченню історії Францисканського Ордену на Русі крізь призму джерелознавчого аналізу міноритських документів XIII ст. Автор звертає увагу на важливість виокремлення з численних францисканських джерел XIII ст. згадок, які стосуються руських земель. Наявність „русських епізодів” у письмових пам’ятках авторства монахів-францисканців підкреслює існування впливу політико-релігійного характеру Ордену Братів Менших на Русі в XIII ст.

Невід’ємним атрибутом історії Францисканського Ордену в Середньовічній Європі, безперечно, є місії ченців-міноритів до „невірних”, „еретиків” та „схизматиків”. Серед них особливе місце займала діяльність Братів Менших на Русі у XIII – XV ст.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених історії Католицької церкви на Русі, проблема діяльності францисканців у руських землях не знайшла достатнього висвітлення. Серед українських вчених XIX – XXI ст. дана тематика опосередковано відображена в працях Ісидора Шараневича, Антіна Петрушевича, Михайла Грушевського, Миколи Чубатого, Богдана Боднарюка¹. Значно більше уваги цим питанням приділили польські історики кінця XIX – початку XXI ст., серед яких Владислав Абрахам, Каміліуш Кантак, Єжи Клочовський, Тадеуш Трайдос, Маргарита Мацішевська та Даріуш Карчевський². Однак на

¹ И. Шараневич. *История Галицко-Волымирской Руси оть найдавніишихъ временъ до року 1453*, Львовъ 1863, с. 225-228; А. Петрушевич. *Историческое извѣстіе о церкви св. Паятелеймона близъ города Галича, теперь костель св. Станислава оо. Францискановъ, яко древнѣйшемъ памятникѣ романскаго зодчества на Галицкой Руси съ первой половины XIII столѣтія*, Львовъ 1881, с. 18-20; М. Грушевський. *Історія України-Руси: в 10 т., 11 кн.*, Київ 1993, т. 3, с. 298-301; М. Чубатий. *Історія Християнства на Русі-Україні*, т. 1: до 1353 р., Рим – Нью Йорк 1965, с. 597, 598, 606, 634-635, 693; Б. Боднарюк, *Францисканство доби Середньовіччя: напрями розвитку і проблеми орденської теології*, „Питання стародавньої та середньовічної історії, археології і етнології”, 1997, 3, с. 33-45.

² W. Abraham, *Powstanie organizacji kościoła łacińskiego na Rusi*, Lwów 1904, t. 1, s. 178-194; K. Kantak, *Franciszkanie Polscy*, t. 1: 1237-1517, Kraków 1937, s. 271-295; J. Kłoczowski, *Wspólnoty zakonne w średniowiecznej Polsce*, [in:] *Dzieje chrześcijaństwa Polski i Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, red. J. Kłoczowskiego, Lublin 2010, s. 253-258; T. Trajdos, *Dominikanie a franciszkanie we Lwowie do 1370 r.*, [in:] *Dzieje Podkarpacia*, Krosno 2001, t. 5, s. 423-448; M. Maciszewska, *Klasztor bernardynski w pejzażu przedmieść późnośredniowiecznych miast i miasteczek Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, [in:] *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. H. Manikowskiej i H. Zaremskiej, Warszawa 2002, s. 129-139; D. Karczewski, *Klasztor Franciszkanów w Haliczu do początku XVII wieku*, Rękopis, 6 s. Висловлюю щирю подяку докторові Даріушу Карчевському за надану мені можливість ознайомитись із рукописом його статті.

сьогодні не існує ґрунтового комплексного дослідження, присвяченого Ордену Францисканців на Русі епохи Середньовіччя.

Місіонерська діяльність католицьких жебрущих орденів Домініканців (*Ordo Fratrum Praedicatorum*) та Францисканців (*Ordo Fratrum Minorum*) в XIII – XV ст. тісно пов'язана з політичною, релігійною та культурною історією земель Галичини та Волині зазначеного періоду. Згідно з повідомленнями Яна Длугоша (*Ioannis Dlugosii, 1415–1480*), домініканці започаткували власні місії на землях Русі протягом 1228–1233 рр. у Києві, а після їх вигнання місцевим князем Володимиром Рюриковичем (1223–1238) монахи-проповідники у 1238 р. осіли в Галичі³. Проблема ж початків діяльності францисканців на Русі виглядає значно складнішою через брак автентичних джерел та недостатню історіографічну базу даної проблеми. Покликуючись на францисканську історичну традицію XVII – XIX ст., вважають, що перші Брати Менші прибули на руські землі в 30-х рр. XIII ст. Зокрема, вже у 1234/1236 рр. місійний осередок діяв у Перемишлі, а в 1238 р. було засновано монастир у Галичі⁴. Проте, інформаційна можливість так званої „історіографічної традиції” є досить обмежена, малодостовірна й подекуди базується виключно на політичній та релігійній кон'юктурі. Таким чином, спробуємо на прикладі опрацювання середньовічних джерел францисканського походження простежити присутність міноритів на Русі в XIII – XV ст.

Політонім „Русь” (*Russia/Ruthenia/Ruscia*) впродовж XIII – XV ст. застосовувався європейськими канцеляріями для позначення численних східнослов'янських князівств, у тому числі земель Галичини та Волині. Від початку першої третини XIII ст. папська курія проводила активне листування з представниками руських княжих династій, використовуючи титулатурну форму звернення *Dux* або *Rex Russiae/Ruthenorum*⁵. У випадку, коли адресатом виступав галицько-волинський князь Данило Романович (1201–1264), останній завжди удостоювався титулу *Rex/Regis Russiae*⁶. Очевидно, офіційна католицька церковна канцелярія землі, що знаходилися під зверхністю Данила Романовича, вже від 30-х – 40-х рр. XIII ст. впевнено ототожнювала з доволі таки широким поняттям „Русь”. Після коронації галицько-волинського князя в кінці листопада або в кінці

³ *Ioannis Dlugosii, Annales seu Cronicae ingliti regni Poloniae*, t. 3; lib. 5-6, Varsaviae 1973, s. 283; Н. Шавелева, *Древняя Русь в „Польской истории” Яна Длугоша (Книги I-IV). Текст, перевод, комментарии*, ред. А. Назаренко, Москва 2004, с. 209, 364; М. Чорний, *Формування земельної власності домініканських монастирів Галичини у XIII – першій половині XV ст.*, [in:] *Туржійські історичні читання*, ред. В. А. Смолій, О. І. Гуржій, Черкаси 2009, С. 259.

⁴ *Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomerji z Wielkim księstwem Krakowskim na rok 1895*, Lwow 1895, s. 327, 336; J. Pelenski, *Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych*, Kraków 1914, s. 206-207; А. Мączka, *Pierwsze placówki misyjne Franciszkanów na Rusi Czerwonej (XIII i XIV wiek)* [in:] *630 rocznica przybycia Franciszkanów do Sanoka*, red. W. Banach, E. Kasprzak, Sanok 2008, s. 17.

⁵ *Historica Russiae Monumenta, ex antiquis extevarum gentium archivis et bibliothecis de prompta*, ed. A. Turgenio, t. 1, Petropoli 1841, p. 20-21; 30-31; 57-59; 61-62; 65-69.

⁶ *Ibidem*, p. 57-59; 61-62; 65-68; *Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia (1075–1953)*, ed. A. Welykyi, vol. 1: *1075–1700*, Romae 1953, s. 27-42; С. Большакова, *Папские послания галицкому князю как исторический источник*, [in:] *Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования*, ред. В. Пашуто, Москва 1975, с. 122-129; *Боротьба Південно-Західної Русі і України проти експансії Ватикану та унії (X – початок XIII ст.)*. *Збірник документів і матеріалів*, упоряд. А. Гринів та ін., Київ 1988, с. 26-28; *Документи Інокентія IV папи*, [in:] *Християнська спадщина Галицько-Волинської держави: ціннісні орієнтири духовного посту українського народу*, *Матеріали міжнародної ювілейної наукової конференції*, Івано-Франківськ–Галич 2006, с. 345-357.

грудня 1253 р. за Данилом остаточно і пожиттєво закріпився титул короля Русі, а його держава отримала статус королівства. Проте, не всі наступники першого руського короля удостоїлися такого високого звання: молодший брат Данила – Василько Романович (1203–1269) та його син Лев Данилович (1228–1301) надалі залишалися князями. Тільки онук Данила Романовича – Юрій Львович (1252–1308) на власній печатці титулувався як король Русі та князь Володимирії – Regis Russiae et Principis Ladimirie⁷.

У 1340 р. зі смертю галицько-волинського князя Юрія-Болеслава Тройденевича (1306–1340) припинила існування династія Романовичів і вже в середині XIV ст. землі Галичини та Волині були розділені між Польським королівством та Великим князівством Литовським. Проте, статус королівства дані території зберігали до першої третини XV ст. Зокрема, титулом дідичів та господарів Русі („Russieque dominus et heres/Russie heres”) користувалися: польський король Казимир III (Kasimirus, 1349–1370), палатин угорського короля і намісник в Галичині Владислав Опольський (Ladislavus, 1372–1378, 1385–1387), угорський король Людовік і Анжуйський (Lodovicus, 1370, 1378–1382), польська королева Ядвіга Анжуйська (Hedviga, 1385–1399) та литовсько-польський монарх Владислав II Ягайло (Ladislavus, 1386–1434)⁸.

Таким чином, королівство Русі (Regnum Russiae) формально існувало аж до впровадження в 30-х рр. XV ст. у державі Ягеллонів нового адміністративного поділу, сформованого на принципі воєводства⁹. Своєю чергою, поняття „Русі” й надалі продовжувало побутувати у канцелярії Католицької церкви протягом XIV – XV ст., ототожнюючись переважно із землями Галичини, Волині, Київщини, Чернігівщини та Поділля. Застосовуючи дану парадигму як основу ідентифікації терміна „Русі” на сторінках середньовічних католицьких документів, використаємо її при характеристиці францисканських джерел XIII – XV ст.

Перші повідомлення францисканських монахів про Русь датуються 1241/1242 р., представляючи собою три листи-послання, які інформують всіх християн про татарську загрозу. Відповідні документи вміщені у *Великій хроніці* (*Chronica Majora*)¹⁰ авторства монаха-бенедиктинця Матвія Паризького (Mattheus Parisiensis, бл. 1200–1259). Серед кореспонденції францисканців варто виділити перший лист провінціального вікарія Братів Менших у Польщі Йордана (Jordanus, ?–після 1242). У тексті свого послання францисканець інформує та попереджає весь християнський світ про вторгнення і розорення монголами відомої йому Русі, у якій було сім князів („Russia nobis cognita, quae septem duces habuisse dicitur”),

⁷ И. Шараневичь, *Op. cit.*, с. 123; М. Грушевський, *Op. cit.*, т. 3, с. 110; М. Чубатий, *Op. cit.*, с. 665; А. Войтович, *Юрій Львович і його політика*, [in:] *Галичина і Волинь У добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького*, Львів 2001, с.70-78.

⁸ *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie*, т. 3, Lwow 1872, т. 3, s. 13, 46, 52; 75; 77.

⁹ А. Войтович, *Королівство Русі: факти і міфи*, [in:] *Дрогоичинь 1253. Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 755-ї річниці коронації Данила Романовича*, ред. О. С. Жернокієв, М. М. Волошук, І. Ф. Гурак, Івано-Франківськ 2008, с. 16.

¹⁰ В. Матузова, *Английские средневековые источники IX – XIII вв. Тексты, перевод, комментарии*, ред. В. Пашуто, Москва 1979, с. 107-171.

Польщі („Polonia”) та Угорщини („regnum Ungariae”). Також автор констатує, що татарським плем'ям („gente Tartariorum”) були прогнані, очевидно, з територій вище вказаних земель, Брати Проповідники („fratribus Preadicatoribus”) та Брати Менші („et nostris”) разом з іншими правовірними („cacterisque fidelibus”)¹¹. Другий лист адресований братам Домініканського та Францисканського орденів (Fratribus universis), створений спільно домініканським монахом Р. (frater R. de ordine Preadicatorum) та міноритом Й. (J. de ordine fratrum Minorum). Характеризуючи вторгнення монголів до Європи, автори відзначили, що кочівники розорили більшу частину Русі („Rusciam”) та знищили місто Київ („civitatem Rionam/Kiovam”) разом із тамтешнім замком („et castrum”). Опираючись на свідчення руських біженців, яких монахи зустріли у Саксонії („Narraverunt nobis profugi de terra illa, in Saxonia”), автори розповідають, що русини („Ruscenos”) протистояли татарам протягом двадцяти років, а їхні замки („castris”) та землю („tegram”) монголи захопили за допомогою тридцяти двох штурмових машин („triginta duabus machinis impugnaverunt”)¹². Автором третього листа знову виступає вікарій польських францисканців Йордан разом з кустодієм та празьким гвардіаном братом А. (frater A. custos Pragensis et gardianus). Послання написане до герцога Генріха II Брабантського (H. duci Brabantiae, 1207–1248) і містить коротке повідомлення про те, що татари знищили Малу та Велику Індію, Перське царство і пройшли через 72 князівства Русі („in Ruscia septuaginta et duos/LXXII principes pertransierunt”)¹³.

Численні згадки про Русь у листах францисканських монахів, присвячених монгольському вторгненню в Європу, є свідченням контактів Братів Менших з руським населенням на початку 40-х рр. XIII ст. Інформацію про спустошення Русі монголами мінорити могли отримати як під час безпосередніх місій у цих землях до 1241 р., так і від руських біженців на теренах Польщі, Моравії, Богемії, Саксонії чи Угорщини. Тим не менше, францисканські листи з *Великої хроніки* Матвія Паризького особливо цінні в контексті дослідження місіонерської діяльності Братів Менших на Русі в кінці 30-х – на початку 40-х рр. XIII ст.

Одним з найдавніших автентичних джерел міноритського походження, що містить численні згадки про руські землі, є *Історія монголів, яких ми називаємо татарами (Historia Mongalorum quos nos Tartaros appellamus)*¹⁴, написана францисканським монахом Іоанном де Плано Карпіні (Johannes de Plano Carpini, 1180–1252) на основі його дипломатичної місії протягом 1245–1247 рр. до великого монгольського хана Гуюка (1206–1248). У праці легата папи римського Інокентія IV (Innocentius IV PP., 1243–1254) висвітлено надзвичайно велику

¹¹ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, ed. C. J. Erben, vol. 1: 600–1253, Pragae 1855, p. 478-479; В. Матузова, *Op. cit.*, с. 130, 157.

¹² *Regesta diplomatica*, p. 485-486; В. Матузова, *Op. cit.*, с. 131, 158.

¹³ *Regesta diplomatica*, p. 485; В. Матузова, *Op. cit.*, с. 132-133, 159-160.

¹⁴ Основні видання: *Relation des Mongolos ou Tartares par le frère Jean du Plan de Carpin de l'ordre des frères mineurs, légat du Saint-Siège Apostolique, nonce en Tartarie pendant les années 1245, 1246, 1247*, ed. M. D' Avezac, Paris 1838, 392 p.; *Іоаннъ де Плано Карпини Історія Монгаловъ. Вильгельмъ де Рубрукъ Путешествіе въ Восточныя страны*, изд. А. Малина, Санкт-Петербургъ 1911, 224 с.; *Путешествіе в восточныя страны Плано Карпини и Рубрука*, ред. Г. Богоявленского, Москва 1957, 272 с.; *Spotkanie dwóch światów. Stolica Apostolska a Świat Mongolski w połowie XIII wieku. Relacje powstałe w związku z misją Jana di Piano Carpiniego do Mongolów*, red. J. Strzelczyka, Poznań 1993, 333 s.

кількість руських епізодів політичного, релігійного та географічного характеру. з них варто виділити згадки, присвячені страті у ставці хана Батия (1201–1255) двох чернігівських князів – Михайла Всеволодовича (1179–1246) та Андрія Мстиславича (?–1245), а також повідомлення про отруєння матір'ю великого хана Гююка володимиро-суздальського князя Ярослава Всеволодовича (1191–1246)¹⁵. Не менш цікавим є опис Карпіні спустошення кочівниками руських („in terra Rusciae”) міст та замків („civitates et castra”) разом зі столицею Русі – Києвом („Kioviām... metropolis Rusciae”)¹⁶. Особливої уваги заслуговують короткі повідомлення францисканця про руських інформаторів у Орді. Зокрема, з тексту джерела слідує, що інформаторами місіонерів були руські священники („clericos ruthenos, Rutenis clericis”) та золотник („aurifaber”) великого хана – Кузьма Русин („Ruthenum, qui vocatur Cosmas”)¹⁷.

Легат-францисканець, окрім основної місії спрямованої до монголів, зумів налагодити певні дипломатичні зв'язки з руськими князями. Зокрема, у розділі *Про ті області, через які ми проїхали, і про їх розташування, про двір імператора Татар і його князів і про свідків, які нас там знайшли (De provinciis et situ earum per quas transivimus, et de curia imperatoris Tartarorum et principum ejus, et de testibus qui nos invenerunt ibidem)* Іоанн Карпіні розповідає про зустріч при дворі мазовецького князя Кондрата (Conradus, 1188–1247) з Васильком – князем Русі („Dominus Vasilico, Dux Rusciae”)¹⁸, братом Данила. Разом з молодшим Романовичем францисканська місія, за словами автора, прибула у його володіння (ймовірно на Волинь у м. Володимир), де Карпіні виголосив перед князем та єпископами („episcopos”) лист Інокентія IV, у якому папа закликав до єдності церкви („redire ad Ecclesiae unitatem sanctae matris”)¹⁹. Окрім папського послання, монах-францисканець особисто намагався схилити Василька та вище духовенство до унії, однак волинський князь відповів, що не може приймати такі рішення без старшого брата Данила, який саме в цей час перебував у Орді. З княжого двору Василька францисканські ченці, в супроводі слуги волинського володаря, вирушили до Києва, який, як згадує папський легат, слугував столицею Русі („in Kioviām, quae metropolis est Rusciae”). Вже на околицях Київської землі місія опинилася на територіях, які безпосередньо залежали від монголів, адже згідно зі свідченнями Іоанна Карпіні У Каневі („Canovae”), за 154 км. на південь від Києва, був присутній татарський управитель міста алан Михайл („alanus... Micheas”)²⁰.

В Орді Брати Менші провели більше року, побувавши в ставках татарських володарів Куремси („Corenza”), Мауці („Mauci”) та Батия, а також були присутні на церемонії інтронізації великого монгольського хана Гююка влітку 1246 р. неподалік Каракурма. Під час подорожі та перебування на території Чингізидів, Іоанн Карпіні зустрів низку руських князів, серед яких були: Данило Романович

¹⁵ *Relation des Mongolos*, p. 225, 227, 365; *Spotkanie dwóch świątów*, s. 122-123, 169-170.

¹⁶ *Relation des Mongolos*, p. 279; *Spotkanie dwóch świątów*, s. 139.

¹⁷ *Relation des Mongolos*, p. 260, 284, 366-367; *Spotkanie dwóch świątów*, s. 134, 140, 170-171.

¹⁸ *Relation des Mongolos*, p. 342; *Spotkanie dwóch świątów*, s. 157.

¹⁹ *Relation des Mongolos*, p. 343-344; *Spotkanie dwóch świątów*, s. 158.

²⁰ *Relation des Mongolos*, p. 345; *Spotkanie dwóch świątów*, s. 159.

(„Rex Daniel Rusciae”), Олександр Ярославович (1221–1263) та вже згаданий нами батько Олександра – Ярослав Всеволодович („Dux Ieroslaus”), а також інші менш знатні князі, воїни та духовники, які походили з Русі („Rutheni”) ²¹.

На зворотній дорозі францисканська місія знову відвідала володіння Романовичів, цього разу на зустрічі з Іоанном Карпіні був присутній галицько-волинський князь Данило. За словами автора твору, Романовичі після довгих нарад з вищим духовенством („episcopis”) та знаттю („probis viris”) відповіли папському легатові, що: „прагнуть мати папу своїм отцем і зверхником, а святу Римську Церкву – владаркою і вчителькою” („dicentes quod Dominum Param velent habere in dominum et in patrem, et sanctam Romanam Ecclesiam in dominam et magistram”) ²². Разом з францисканцями, руські князі відправили до папи власних послів з відповідним листом. Однак, як стверджує Карпіні, Данило та Василько ще раніше відправили до Ліону якогось абата/ігумена („suum abbatem”), ім'я якого не вказано в тексті джерела.

З точки зору найновіших досліджень, проведених львівським науковцем Іваном Паславським, згаданим у *Історії монголів* абатом слід вважати ігумена київського Святоспаського монастиря Петра, який у 40-х рр. XIII ст., згідно зі студіями Ярослава Дашкевича, посідав сан галицького єпископа ²³. Єпископ Петро, на думку І. Паславського, у 1244–1245 рр. був присутній на Першому Ліонському соборі і саме ця особа згадується у *Великій хроніці* Матвія Паризького (Matthaei Parisiensis *Chronicon Majus*) та у *Буртонських анналах* (*Annales Burtonenses*) як руський архієпископ Петро („archiepiscopus de Russcia, Petrus nomine; archeopiscopus Ruthenus, nomine Petrus”) ²⁴. На відміну від І. Паславського, Віталій Нагірний вважає, що посольство архієпископа/ігумена Петра не було організоване Романовичами. Натомість, дипломатичні контакти між Апостольською Столицею та галицько-волинськими князями були налагодженні за посередництва домініканських ченців, причому з ініціативи Романовичів. Відповідно, немає підстав вважати місію францисканця Карпіні відповіддю папи на посольство Петра або свідченням безпосередньої зацікавленості зі сторони понтифіка контактами з Данилом та Васильком ²⁵.

Не вникаючи в дискусійні деталі щодо ініціаторства та посередництва дипломатичних стосунків між Інокентієм IV та Романовичами у другій половині 40-х рр. XIII ст., можемо впевнено констатувати, що значну роль у даних зв'язках

²¹ *Relation des Mongolos*, p. 374-375; *Spotkanie dwóch światów*, s. 174-175.

²² *Relation des Mongolos*, p. 373; *Spotkanie dwóch światów*, s. 174; Український переклад фрагмента здійснений І. Паславським у монографії: І. Паславський, *Український епізод Першого Ліонського собору (1245 р.). Дослідження з історії європейської політики Романовичів*, Львів 2009, с. 55.

²³ Детальніше про це, див.: Я. Дашкевич, *Данило Романович і єпископ Петро в освітленні караїмського джерела*, [in:] *Українські землі часів короля Данила Галицького: церква і держава*, Львів 2005, 74-91; Idem, *Данило Романович і єпископ Петро в освітленні караїмського джерела* [in:] Я. Дашкевич, *Постатті: Нариси про діячів історії, політики, культури*, Львів 2007, с. 35-61.

²⁴ І. Паславський, *Op. cit.*, с. 8, 55-56.

²⁵ V. Nagirnyy, „*Supientes tuis votes annuere*”: *Kto byl inicjatorem rokowań między książętami balicko-wołyńskimi a Stolicą Apostolską w połowie lat 40-ych XIII wieku?*, [in:] „*Дрогощинь 1253*”, *Матеріали міжнародної наукової конференції з нагоди 755-ї річниці коронації Данила Романовича*, ред. О. С. Жернокієв, М. М. Волошук, І. Ф. Гурак, Івано-Франківськ 2008, с. 134-141; Idem, *Polityka zagraniczna księstw ziem balickiej i wołyńskiej w latach 1198 (1199) – 1264*, Kraków, 2011, s. 248-256 (там також обширна історіографія проблеми).

відіграв представник Ордену Братів Менших – Іоанн Карпіні. Його *Історія монголів* натомість є одним з найвагоміших середньовічних джерел до вивчення політичної та релігійної ситуації на Русі в 40-х рр. XIII ст. Цінні відомості папського легата про зародження діалогу між галицько-волинськими князями та папською курією є лише яскравим підтвердження участі Ордену Братів Менших у складних політико-релігійних відносинах між Романовичами та Апостольською Столицею впродовж другої половини 40-х – першої половини 50-х рр. XIII ст.

Місія до монголів Іоанна Карпіні, окрім власне твору її очільника, знайшла письмове відображення і в інших учасників цього посольства. Одним з таких був особистий перекладач папського легата – брат Бенедикт Поляк (*Benedictus Polopus*, 1202–1280). Праця Бенедикта збереглася у вигляді скороченого звіту *Реляція брата Бенедикта Поляка (Relatio Fr. Benedicti Poloni)*, де автор подав основні події та факти францисканської місії до монголів 1245–1247 рр. Згадки, що стосуються Русі в короткому повідомленні Бенедикта мають досить фрагментарний характер. Зокрема, при описі шляху до Орди автор відзначає, що, за сприяння польського князя Конрада, посольство прибуло до руського міста Києва („Kioviam, civitatem Ruscie”), де місцеві градоначальники надали францисканцям дружинників для охорони шестиденної дороги монахів до першої татарської застави. Окрім вище наведеного епізоду, Русь у реляції Бенедикта згадується ще двічі: після переходу річок Дніпра („Nepere”) та Дону („Don”) автор інформує про прибуття місії до ставки Батия, що знаходилась на р. Итіль („Ethil”), яку русини називають Волга („quem Rusci vocant Volga”), та при описі східних народів, які проживали на лівій стороні Русі („In Ruscia vero in antea”)²⁶.

Загалом повідомлення брата Бенедикта передають короткий зміст місії Іоанна Карпіні, однак не слід забувати, що польський францисканець був особистим перекладачем папського легата, і вся інформація, яка потрапила до Карпіні, безпосередньо адресувалася через Бенедикта. Оскільки основними інформаторами францисканців під час монгольської місії 1245–1247 рр. виступали власне руські князі, клірики, воїни, знатні люди та ремісники, Бенедикт повинен був добре розуміти руську мову і, очевидно, мати елементарні знання з монгольської. Дані навики, як припускає польський історик Ежи Стжельчик, францисканський монах міг здобути під час попередніх візитів на Русь²⁷, можливо, як місіонер чи дипломат.

Важливим відображенням посольства Іоанна Карпіні до монголів є порівняно недавно відкрите джерело авторства не відомого на ім'я францисканського монаха, який у тексті названий Ц. де Брідія (*C. de Bridia*). У 1965 р. в бібліотеці Єльського університету (США) англійським вченим Георгом Д. Пайнтером було виявлено рукопис, датований близько 1440 р., із заголовком *Історія татарів брата Ц. де Брідія (Hystoria Tatarorum Fratri C. de Bridia)*. Ще один рукопис даного тексту,

²⁶ Benedykt Polak, *z Europy do Azji przez Kazachstan (1245–1247)*, wyd. J. Strzelczyk, Warszawa 2008, s. 47–48, 73–74.

²⁷ Ibidem, s. 34.

датований 1339 р., був віднайдений та опрацьований на початку ХХІ ст. в одній зі швейцарських бібліотек Грегорі Гузманом²⁸. Польський історик Герард Лябуда визначив пам'ятку авторства Ц. де Брідія як скорочену компіляцію праць Карпіні та Бенедикта, адресовану міністру польсько-чеської провінції Братів Менших – Богуславу (Boguslaw, 1247–1261)²⁹. Проте, російський дослідник Олександр Юрченко ідентифікує *Історію татарів* Ц. де Брідія як розширене повідомлення авторства брата Бенедикта Поляка³⁰. Існує також думка, що францисканець Ц. де Брідія особисто брав участь у посольстві Іоанна Карпіні до монголів і з власного досвіду написав згаданий текст. Зокрема, польські науковці Маріан Плезя та Є. Стжельчик підкреслюють, що такий факт дійсно міг мати місце, але в обмеженій формі, тобто Ц. де Брідія був учасником місії 1245–1247 рр., проте належав до тих ченців, які залишилися заручниками у ставці Батия на р. Итиль (Волга)³¹.

Серед „руських епізодів” у праці Ц. де Брідія, в першу чергу, фігурує згадка про спільне походження польської, руської та чеської мов і повідомлення про битву на р. Калка 1223 р., де об'єднанні половецькі („Comani”) та руські („Ruthenis”) війська, за словами автора, зазнали нищівної поразки від татар³². Продовжуючи розповідь про військові успіхи монголів, францисканець повідомляє про захоплення Батием Русі („Rusiam”) та спустошення її столиці Києва („et capta Kyouia, metropoli Rusie”)³³. Цікаво також, що в тексті Ц. де Брідія вміщена згадка про галицького короля з династії Арпадів – Коломана (Colomanus, 1208–1241, Rex Galicie, 1214–1221). Зокрема автор, описуючи битву на р. Шайо У 1241 р. між монголами та угорцями, підкреслює, що в ній взяли участь два брати-королі („duo reges fratres”), а саме Бела IV (Bela, 1206–1270) та „блаженної пам'яті Коломан” („et Colomanus felicitis memorie”)³⁴.

Як відомо, ані Іоанн Карпіні, ані Бенедикт Поляк у своїх творах не згадують короля Коломана. Проте, Ц. де Брідія вміщує інформацію про представника королівської угорської династії, титулюючи його блаженної пам'яті королем. Така обізнаність і лояльність францисканського монаха щодо особи Коломана, на нашу думку, може бути пояснена як імовірністю походження Ц. де Брідія з теренів Угорського королівства, так і тим, що монах знав про підтримку Коломаном місіонерської діяльності Ордену Братів Менших у Боснії та Далмації в 30-х рр. ХІІІ ст. З руських князів Ц. де Брідія згадує тільки чернігівських правителів Михайла Всеволодовича („dominus Michael de maioribus Rusie ducibus”) та Андрія Мстиславича („ducis Andree in Rusia”), переповідаючи аналогічні сюжети з *Історії монголів* Іоанна Карпіні про мученицьку смерть Михайла та вбивство Андрія за несправедливим обвинуваченням перед Бату³⁵.

²⁸ А. Krawiec, *Drugi rękopis Historii Tatarów autorstwa C. de Brida*, „Roczniki Historyczne”, 2008, 74, s. 157-164.

²⁹ Benedykt Polak, *Op. cit.*, s. 33.

³⁰ А. Юрченко, *Империя и космос. Опыт интерпретации средневекового описания империи Чингис-хана*, „Ab Imperio. Теория и история национализма и империи в постсоветском пространстве”, 2002, 1, с. 11.

³¹ Benedykt Polak, *Op. cit.*, s. 33-36.

³² *Христианский мир и „Великая Монгольская империя”. Материалы францисканской миссии 1245 года*, изд. А. Г. Юрченко, Санкт-Петербург 2002, с. 84, 108.

³³ *Ibidem*, с. 87, 111.

³⁴ *Ibidem*, с. 88, 112.

³⁵ *Ibidem*, с. 91, 93, 116, 118.

Історія татарів монаха Ц. де Брідія є яскравим доповненням праць Іоанна де Плано Карпіні та Бенедикта Поляка. Не зважаючи на дискусію, пов'язану з участю автора у монгольській місії 1245–1247 рр., його текст є цінним джерелом для історії взаємовідносин Апостольської Столиці з Чингізидами. Наявність в *Історії татарів* згадок про Русь ще раз підкреслює зацікавлення та обізнаність представника Ордену Францисканців у певних військово-політичних моментах історії Русі 20–40-х рр. XIII ст. Особливістю даної пам'ятки є те, що два попередні твори були адресовані папі Інокентію IV, натомість праця Ц. де Брідія написана для міністра польсько-чеської провінції Братів Менших – Богуслава. Відповідний факт засвідчує неабияке зацікавлення перебігом та результатами місії Іоанна Карпіні до монголів не тільки понтифіком, але й представниками вищого францисканського духовенства.

Окрім місії Іоанна де Плано Карпіні, францисканці в середині XIII ст. взяли участь у ще одному посольстві до монголів. Ініціатором даної акції виступив французький король Людовік IX Святий (Lodouicus, 1214–1270). Перебуваючи на Близькому Сході як керівник Сьомого хрестового походу (1248–1254), французький монарх у 1253 р. відправив до монголів місію на чолі з міноритом Вільямом де Рубруком (Willielmus de Rubruquis, 1220–1293).

Місія Рубрука описана у книзі *Подорож брата Вільяма де Рубрука з Ордену Братів Менших, Галла, благословенного року 1253 У Східні краї (Itinerarium fratris Willielmi de Rubruquis de ordine fratrum Minorum, Galli, Anno gratia 1253. ad partes Orientales)*³⁶. Розпочалася подорож з палестинського м. Акка/Акра в 1253 р. і завершилася на о. Кіпр у 1255 р. Протягом місії посол відвідав Константинополь, Крим (Судак), південноруські степи, ставки хана Батія, його сина Сартака (?–1256), побував у Каракурومی на прийомі великого хана Менгу (1209–1259).

Оскільки Вільям Рубрук перебував тільки на окраїні руських земель і недовго, тому цілком закономірно, що повідомлення про Русь у творі францисканця епізодичні і стосуються в основному руських людей, які перебували в Орді. Вперше Русь („Russia”) французький місіонер згадує, характеризуючи торговельні шляхи, які ведуть з портового м. Судак („Soldaia”) на південь та північ. Продовжуючи тематику торгівлі, Рубрук пише про руських купців, які приїзять за сіллю у володіння Батія („quia de toto Russia veniunt illuc pro sale”) і також згадує, що з Русі („De Russia de Moxel”) та інших північних країв до татар привозять цінні хутра тварин, яких францисканець ніколи не бачив у рідних землях³⁷.

Безпосередньо перебуваючи у володіннях Чингізидів, місіонер згадує руських християн („Christiani enim Ruteni”) у ставці Сартака, розповідає про руське поселення („casale de Rutenis”) на р. Танаїс („fluuium magnum Tanais”, сучасна р. Дон), жителі якого за наказом Батія займалися переправою купців та послів³⁸. Загальні відомості Вільяма Рубрука про Русь обмежуються тим, що ця

³⁶ Іоанн де Плано Карпіні *Історія Монголів*. Вільгельм де Рубрук *Путешествіє въ Восточныя страны*, с. 65–178; *Itinerarium fratris Willielmi de Rubruquis de ordine fratrum Minorum, Galli, Anno gratia 1253. ad partes Orientales*, [in:] <http://ebooks.adelaide.edu.au/h/hakluyt/voyages/rubruquis/complete.html#section1> [25 XII 2011].

³⁷ Іоанн де Плано Карпіні *Історія Монголів*, с. 66, 68, 76.

³⁸ *Ibidem*, с. 76, 83–84, 87.

країна простягається від кордонів Польщі та Угорщини („Polonia et Hungaria”) на заході, а на сході її межі разом з Європою взагалі закінчуються на р. Танаїс („vsque Tanaim”), де бере свій початок Азія. з півночі Русь межує з Пруссією („Prussia”), яка підкорена братами Тевтонського Ордену („fratres Teutonici”). Руські землі спустошені татарами і постійно страждають від набігів кочівників. Одними з цікавих повідомлень французького монаха є згадки про спільність походження руської, польської та чеської мов („lingua Rutenorum et Polonorum et Boemorum”) та використання греками і русинами церковних дзвонів у святій літургії³⁹.

Поодинокі свідчення Вільяма Рубрука, які стосуються Русі, відображають загальні уявлення францисканця про руські землі на основі інформації отриманої в Орді. Безперечно важливим є той факт, що у просторово-географічному аспекті Рубрук відносить Русь до європейської ойкумени, а її населення – до спільноти християн. „Руські епізоди” у книзі Вільяма Рубрука *Подорож у Східні краї* є результатом особистої цікавості монаха під час його місії до монголів і не мають жодного політико-релігійного підтексту.

Францисканські посольства до монголів 40–50-х рр. XIII ст., безперечно, сформували певну інформаційну базу про Русь, що поширювалася як у структурі Ордену, так і серед інших католицьких інтелектуалів XIII ст. Зокрема, відомий францисканський енциклопедист Бартоломей Англійський (Bartolomeo Anglicus, бл. 1190–після 1250), який від 1230 р. був викладачем теології в саксонському місті Магдебург, у праці *Про властивість речей* (*De proprietatibus rerum*) 14 та 15 книги присвятив географії середини XIII ст. Описуючи різні регіони відомого на той час світу, автор згадує про область у Європі – Галацію („Gallacia”), населення якої ідентифікує з древніми галльськими племенами. Галація, за словами Бартоломея, досить простора та родюча і подекуди називається Рутенією („Rutenea”)⁴⁰. Окремий параграф францисканець приділив Рутії, або Рутенії („Ruthia, sive Rutenae”), зазначивши, що ця велика країна знаходиться на кордоні Азії та Європи, а мова її населення є така ж, як у богемців та слов’ян. Бартоломей відмітив, що певна частина цієї землі називається Галацією („Galacia”), а її мешканці колись іменувалися галатами („Galathae”), до яких свого часу написав послання Апостол Павло⁴¹. Епізоди з Галацією фігурують у праці Бартоломея ще двічі: в описах Паннонії, або Унгарії та Норвегії, де зазначається, що Галація межує з даними землями⁴². Також у розповіді про Склавію („Sclavia/Slavonia”) францисканець, серед народів, які її заселяють, окрім полонів („Poloni”), богемців („Bohemi”), далматів („Dalmati”) та інших слов’ян, згадує рутенів („Rutheni”), акцентуючи увагу на релігійній приналежності слов’янського етносу, частина якого є християнами й дотримується грецького та латинського обрядів („ritum Grecorum quidam autem Latinorum”), а деякі зберегли язичницьку віру⁴³.

³⁹ Ibidem, c. 85-86, 101.

⁴⁰ В. Маргузова, *Op. cit.*, c. 74, 83.

⁴¹ Ibidem, c. 77, 85.

⁴² Ibidem, c. 76, 84.

⁴³ Ibidem, c. 78, 85-86; *Brevis descriptio Slavoniae*, [in:] *Monumenta Poloniae Historica*, ed. W. Kętrzyński, t. 6, Kraków 1893, s. 587.

Бартоломей Англійський, використовуючи у своїй праці більш ранні тексти Плінія Старшого (Gaius Plinius Secundus, 23–79) та Ісидора Севільського (Isidorus Hispalensis, 560–636), вніс певну історично-географічну плутанину під час опису земель Русі, зокрема Галицько-Волинського князівства. Названа у тексті францисканської енциклопедії Галація („Galacia”) за своїм змістом на середину XIII ст. відповідає Галицько-Волинському князівству, однак географічна термінологія, як і повідомлення про походження населення даної території, запозичена у вище згаданих авторів і стосується малоазійської провінції Галації⁴⁴. Таким чином, Бартоломей очевидно сплутав два співзвучні географічні терміни „Галація” („Galatae”, „Galacia”) – „Галичина” („Galiciae”, „Galitiae”), які побутували в латинській канцелярії XIII ст.⁴⁵.

Енциклопедичні повідомлення францисканського монаха про Русь зосереджені на Галицько-Волинськiм князiвствi. Жоден iнший вiдомий нам автор-мiнорит, окрiм Бартоломея Англiйського, згадуючи про Русь, не видiляє окремо Галицьку землю. Даний унiкальний випадок, на нашу думку, можна пояснити тим, що iнформатором Бартоломея у географiчних питаннях, пов'язаних з описом Галицько-Волинського князiвства, мiг бути виходець iз Галичини або особа, яка там перебувала. Як вiдомо, протягом 1227–1234 рр. (з перервами) галицьким престолом володiв син угорського короля Ендре II (Andreas, 1205–1235) – герцог Ендре (Andreas Dux Galitiae, 1210–1234), а загалом у вiйськово-полiтичнiй орбiтi Угорського королiвства Галицька земля залишалася до 1245 р. Тому не виключено, що iнформацiю про Галичину францисканський монах отримав у перiод угорської присутностi на цих територiях, через осiб духовного сану. Вiдомий також уже згаданий нами факт про перебування пiсля 1241 р. в Саксонiї бiженцiв з Русi, котрi теж могли iнформувати Бартоломея про Галицьку землю. У будь-якому випадку, питання про джерела iнформацiї ченця-мiнорита при описi Русi залишається вiдкритим.

Енциклопедичнi вiдомостi про Русь та зокрема, Галицьку землю Бартоломея Англiйського, безумовно, є важливим свiдченням зацiкавленостi представниками Ордену Братiв Менших вiдповiдними територiями. Згадки францисканського монаха про Галичину, якi є першими i єдиними свого роду серед iнших авторiв-мiноритiв XIII ст., окреслюють специфiчну обiзнанiсть Бартоломея про iсторично-географiчну та полiтико-релiгiйну ситуацiю на Русi в 30-х – на поч. 40-х рр. XIII ст. Загалом, середньовiчна енциклопедiя *Про властивiсть речей* Бартоломея Англiйського, за словами одного з дослiдникiв цiєї пам'ятки – Вiри Матузової, отримала величезну популярностi у середньовiчному свiтi й вiдома в близько 90 рукописах У рiзних краiнах сучасної Європи⁴⁶.

⁴⁴ В. Матузова, *Op. cit.*, с. 90-91, 93, прим. 43, 44, 79, 80.

⁴⁵ Такi помилки були досить частими У творах середньовiчних європейських хронiстiв. Ширше про це, див.: А. И. Дробинский, *Русь и Восточная Европа во французском средневековом эпосе*, „Исторические записки”, 26, 1948, с. 105-106. Н. Grala, *Tradycja dziejopisarska o pobycie władcy Bizancjum w Haliczu (Jan Długosz i kronikarz hustyński)*, „Kwartalnik Historyczny”, 93, 1986, 3, s. 649-651; W. Nagirnyj, *Polityka zagraniczna*, s. 106, przym. 197.

⁴⁶ В. Матузова, *Op. cit.*, с. 69.

Окрім наукової енциклопедії Бартоломея Англійського, повідомлення про Русь є також у філософському трактаті відомого англійського францисканця Роджера Бекона (Roger Bacon, між 1214/1224–після 1292) – *Великий Твір* (*Opus Majus*). Праця була написана на прохання папи римського Климента IV (Clementis IV PP, 1265–1268) між 1266–1268 рр. Складається твір із 7 книг; у 4 книзі вміщений розділ про географію.

При описі Русі Роджер Бекон більшою мірою послуговувався відомою йому працею францисканця-місіонера Вільяма де Рубрука. Зокрема, розповідаючи про кордони Русі, („Russia”) автор навів географічні межі, практично аналогічні тим, які подані в книзі французького монаха: від Польщі на заході до р. Танаїс на сході. Серед сусідів руських земель Бекон виділив Польщу („Polonia”), Пруссію („Prussia”), Литву („Leucovia”) та Аланію („Albania”). Характеризуючи віросповідання східноєвропейських та балтійських народів, францисканець зазначив, що русини є християни, але схизматики („Rusceni sunt Christiani et sunt schismatici”) і, дотримуючись грецького обряду, святу літургію відправляють не на грецькій („lingua Graeca”), а на слов’янській мові („lingua Sclavonica”), яка поширена в Русі, Польщі, Богемії та в інших країнах⁴⁷. При розповіді про землі татар Роджер Бекон, використовуючи згадки Рубрука, пише про поселення на р. Танаїс, яке забезпечувало переправу через річку для купців з Угорщини („Hungaria”), Кессарії („Cessaria”), Польщі („Polonia”) та Русі („Russia”). Також автор переповідає аналогічні сюжети з *Подорожі у Східні краї* французького монаха, про використання греками з Кессарії та русинами церковних дзвонів під час служби, про загальне підкорення Русі татарами⁴⁸.

Праця францисканця Роджера Бекона є яскравим прикладом розвитку середньовічної філософської думки другої половини – кінця XIII ст. „Руські епізоди” у *Великому Творі* написані автором на основі інформації, отриманої з книги французького мінорита Вільяма Рубрука *Подорож у Східні краї*. Даний факт засвідчує поширення в структурі Ордену Братів Менших різнопланової інформації, в тому числі і про руські землі XIII ст. Таким чином, саме завдяки твору Роджера Бекона можна простежити певну динаміку інформаційного поширення знань про Русь у середовищі західноєвропейських представників Францисканського Ордену середини – кінця XIII ст.

Підсумовуючи доволі обширний джерелознавчий францисканський матеріал з XIII ст., варто підкреслити насиченість міноритських документів і творів „руськими епізодами”. Безумовно, абсолютна більшість повідомлень про Русь францисканськими монахами подана в контексті монгольської проблематики. Однак, оригінальні свідчення вікарія польських міноритів – Йордана або спроби налагодження папським легатом Іоанном Карпіні політико-релігійних стосунків з Романовичами дають вагомий підстави для простеження становлення та організації

⁴⁷ Ibidem, с. 198-199, 212-213; Rodger Bacon, *Dzielo Większe. Opus Majus*, przełożył T. Włodarczyk, Kęty 2006, s. 361-362.

⁴⁸ В. Маргузова, *Op. cit.*, с. 199, 203-204; Rodger Bacon, *Op. cit.*, s. 363, 371, 373.

францисканських місій на Русі в кінці 30-х – 40-х рр. XIII ст. Наявність згадок про руські землі, конфесійну приналежність їх населення та мовну спорідненість із іншими слов'янськими народами в популярних науково-філософських працях францисканців Бартоломея Англійського та Роджера Бекона ілюструють не тільки обізнаність та зацікавленість цими територіями, а й динамічне поширення інформації про Русь у структурах Ордену Братів Менших. Численні відгуки про Русь францисканських авторів XIII ст. формують доволі серйозне коло джерел до вивчення місіонерської діяльності Братів Менших на теренах східнослов'янських князівств, зокрема держави галицько-волинських Романовичів.

*

Andriy Stasiuk, *Russia / Ruthenia on the pages of Franciscan sources of the 13th century*

This article is devoted to the study of Franciscan Order in Rus' through the analysis of the Order's source documents of the 13th century. The author paid the attention to the importance of highlighting many Franciscan sources of the 13th century relating to the Rus' lands. The presence of "Rus' episodes" in the written sources of the Franciscan monks' authorship emphasizes the existence of the political and religious influence of Order of Friars Minor in Rus' in the 13th century.

*

Андрей Стасюк, *Russia/Ruthenia на страницах францисканских источников XIII в.*

Данная статья посвящена изучению истории Францисканского Ордена на Руси сквозь призму источниковедческого анализа миноритских документов XIII в. Автор обращает внимание на важность выделения из многочисленных францисканских источников XIII в. упоминаний, касающихся русских земель. Наличие „русских эпизодов” в письменных памятниках авторства монахов-францисканцев подчеркивает существование влияния политико-религиозного характера Ордена Братьев Меньших на Руси в XIII в.

*

Stenographic record of the discussion

Moderator: PhD Andriy Fedoruk

- **Moderator:** beginning of the discussion.
- **Marcin Kumięga (UJ).** *Question:* What was the reaction of the Orthodox Church on the new foundations of the Franciscan Order in Rus'? Was there any counteraction of the Orthodox Church?
- **Andriy Stasiuk.** *Answer:* The stored sources do not allow saying about some concrete oppositions of Orthodox Church. In Hypatian Codex there is only one mention touched the Franciscan Order and dated 1279. Chronicler, remained about the death of Boleslaw the Chaste, wrote down, that the Polish prince had been fixed in the church of St. Francis in Krakow. But if to appeal to the History of Mongols of Ioann Karpini, we can see that the higher Orthodox clergy was present at meeting of prince Vasylo with Franciscans and actively participated in the discussion about the union offered by the Papal legato. Generally in the 13th century the Franciscan missionaries in Rus' served mainly the spiritual necessities of numerous merchants from Catholic lands, that is why they did not apply on the Orthodox clergy spheres of influence. Also it is important to underline that Franciscan missions to Rus' would not be possible without approval of society power – of Rus' princes or their wives which often were Catholics. But in the 14 – 15 centuries after tacking of Western-Rus' lands to the Polish kingdom a situation changed a little. Franciscan Order got wider support from the Polish and Hungarian rulers. In 1375 the separate Galician archiepiscopacy of the Latin ceremony was formed, in the creation of what Franciscans played a noticeable role. However, parallelly with a new church institution the Orthodox Galician metropole with own Episcopal departments also continued to operate. That is why we can not talk about the opened opposition or about a line counteract of the Orthodox Church to the Order of Brothers Smaller.
- **Paul Srodecki (JLU).** *Question:* What was the role of Papacy and the Polish rulers in the spreading the clerical orders in Rus'?
- **Andriy Stasiuk.** *Answer:* Sure, the role of Papacy in distribution of Franciscans on Rus' was dominated. In fact for the leading of frequent negotiations with the representatives of the east ceremony of Papa as a legatories often attracted the monks-Franciscans. For example, on the negotiations with Nikaea in matters of union a catholic embassy was headed by minorit Ioann from Parma. We also know, that such talks were

carried out by Franciscan Ioann de Plano Karpini. In 1245 there was given out the bulla of Innocent IV about a grant to Brothers Smaller, which preach on Rus', various missionary rights. During the 14 – 15th centuries it is also possible to trace the row of Papa bullas which pass to maintenance the document of 1245. In relation of support by the Polish princes and kings of missionary activity of Franciscans to Rus', the Order tradition retells the legend, that a Franciscan monastery in Halych was founded in 1238 due to the fund of Krakow prince Bolesław. However, such information indisputably is the reflection of the later Franciscan historians of the 17 – 18th centuries and can not be considered as the authentic. The Polish kings and power leaders took an active part in the development of minorit funds in rus' in the 14 – 15 centuries. In particular, in 1367, in the time of Casimir III rule, a Franciscan monastery was founded in Halych. In 1372–1377 the monasteries of minorit in Lviv and Syanok were gifted by the manager of Rus' Władysław of Opole. The Franciscans got a grants in Krosno, Gorodok, Kamianets-Podilskyi and again in Sanok at the times of queen Jadwiga and king Władysław II Jogaila. It is therefore possible to talk that Papa and Polish rulers played an important role in distribution of Franciscans in Rus'.

• **Paul Srodecki (JLU).** *Question:* How the process of foundation of Franciscan orders can be compared to the foundation of the other orders (i. e. Benedictines, Cistercians, Dominicans)?

• **Andriy Stasiuk.** *Answer:* The Franciscan mission to Rus' the most successfully, in the plan of development and becoming, it is possible to compare with the missions of Dominicans. Moreover, exactly the Brothers Smaller and the Brothers Preachers from 1253 made the original organization under the name of „Societatis Fratrum Peregrinantium” which was created by the Apostolic Capital for overcoming of heresy and schism and for baptism of others. In relation to other catholic orders which operated in Rus', and actually Benedictines and Cistercians, their missionary work was differ from the activity of Franciscans, at first because of differences in regulations of these orders.

• **Paul Srodecki (JLU).** *Question:* How the situation on Rus' can be compared to Lithuania, were also existed the problem of spreading new faith by the Polish rulers?

• **Andriy Stasiuk.** *Answer:* The situation in Rus' and Lithuania, in particular in the 14th century, was cardinally different. The Lithuanian missions of Franciscans were sent first of all to make the baptism of these lands – the territories which remained the pagans for the longest time in all the Europe. But more than 300-years-old Christian tradition of the East Ceremony already existed in Rus'. Therefore the Polish rulers and Roman Curia did not put as the main purpose the distribution of the new faith, but only overcoming of „schism”. To tell the truth, the Apostolic Capital saw this process in substituting of the Orthodox episcopacies by the Catholic and obviously aimed in

a prospect to change a Greek ceremony on Latin. However, Hungarian-Polish monarch Louis I during the creation of the Galician archiepiscopacy of the Latin ceremony did not abolish the old Orthodox departments, but only doubled them, avoiding thus an inter-confessional conflict in the Rus' lands.

• **Prof. Oleg Zhernokleyev (ПНУ).** *Question:* Деякі автори (див. наприклад: Г. Лужицький, *Українська Церква між Сходом і Заходом. Нарис історії Української Церкви*, Львів 2008, с. 121, 122, 124-125) стверджують, що католицькі ченці-місіонери в Україні XIII – XIV ст. (зокрема францисканці), окрім поширення Христових ідеалів, мали своїм завданням полонізацію та посилення політичних впливів Польщі. Це мотивується також тим, що за національністю вони були поляки. Полонізаційну діяльність католицьких орденів нібито визнають і самі польські історики. Чи обґрунтовані джерелами та конкретними історичними фактами такі твердження і яка Ваша думка з цього приводу?

• **Andriy Stasiuk.** *Answer:* Дуже часто історики стараються накладати відтінок історії XIX – XX ст. на епоху Середньовіччя, таким чином викривляючи її сутність та специфічність. Тому, навряд чи коректно говорити про процеси цілеспрямованої полонізації руських земель у XIII – XV ст., а тим більше про участь у цих процесах францисканських ченців. Щодо етнічної приналежності міноритів, які перебували на Русі то варто виділити, наприклад, Іоанна з Голандії, керівника львівської кустодії у 1387 р., чи першого перемишльського єпископа латинського обряду францисканця Еріка Віссена де Мора, який за національністю був німцем. Звичайно, серед францисканських місіонерів були поляки, чехи та інші слов'яни. Проте Орден становив собою певний конгломерат із різних європейських етносів і в основному проводив свою духовну роботу в такому ж багатонаціональному середньовічному місті. Тому твердження про участь францисканців у полонізації руського/українського народу в XIII – XV ст., на мою думку, є необґрунтованими.

• **Moderator:** summary of the discussion.

Paul Srodecki
(Gießen)

„SCUTUM INEXPUGNABILE CONTRA CRUDELEM GENTEM TARTARORUM”: THE USE OF THE „CHRISTIAN OUTPOST” PROPAGANDA TO LEGITIMISE THE CONQUEST OF GALICIA-VOLHYNIA UNDER THE TWO LAST PIAST KINGS OF POLAND, 1323–1370

Besides portraying the events that led to the conquest of the Ruthenian lands of Galicia-Volhynia under the two last Piast kings of Poland, the article focuses on the purposeful Polish propaganda that presented Poland as the shelter of the Occidens and Galicia-Volhynia as an important frontier against the Tatars, which should be won for Latin Christianity. The Piast kings used these topoi to justify the annexation and incorporation of Galicia-Volhynia into the regnum Poloniae.

The Polish king Władysław Łokietek gave clearest expression in the early 14th c. to the increased significance of the adjacent lands of Galicia-Volhynia. On May 21, 1323, he wrote to Pope John XXII about the strategic importance of the Ruthenian principality and compared it to a shield which defends the Polish kingdom against the Tatars, calling it „scutum inexpugnabile contra crudelem gentem Tartarorum”¹. The letter, written shortly after the death of the last Ruthenian duke Andriy II Yuriyevych and

¹ „Hinc est, quod Sanctitati vestre insinuacione presencium cum dolore reverencius intimamus, quod ultimi duo principes Ruthenorum de gente scismatica, quos immediatos pro scuto inexpugnabili contra crudelem gentem Thartarorum habebamus, decesserunt ex hac luce, ex quorum interitu nobis et terris nostris ex vicinitate Thartarorum, quos de certo credimus, terram Ruthenorum nostris metis contiguam, de qua annua tributa percipere consueverunt occupare perturbacio indicibilis, nisi Omnipotentis Dei et vestra gracia affuerit, imminebit”. *Monumenta Poloniae Vaticana* [later: *MPV*], ed. J. Ptaśnik, vol. 1: *Acta Camerae Apostolicae, 1: 1207-1344*, Cracow 1913, nr. 83, p. 73. Cf.: G. Rhode, *Die Ostgrenze Polens. Politische Entwicklung, kulturelle Bedeutung und geistige Auswirkung*, t. 1.: *Im Mittelalter bis zum Jahre 1401*, Köln-Graz 1955, s. 133; A. F. Grabski, *Polska w opiniach Europy Zachodniej XIV-XV w.*, Warszawa 1986, s. 143; P. Knoll, *Poland as antemurale Christianitatis in the Late Middle Ages*, „The Catholic Historical Review”, 60, 1974, 3, p. 387; J. Krzyżaniakowa, *Poland as „Antemurale Christianitatis”. The Political and Ideological Foundations of the Idea*, „Polish Western Affairs”, 33, 1992, 2, p. 3-24, see p. 9.

his brother Lev II, shows not only the importance of Galicia-Volhynia for the reunified Polish kingdom as a defending wall against the Tatar threat. It served as well as a blueprint for later propagandistic correspondence with the papacy explaining the need to annex the Ruthenian lands and requesting moral and material support against the Tatars. The papacy on the other hand had strong interest in defending Latin Christianity and spreading its frontiers to the East². It took more than two years until John XXII replied. In his letters to the Polish king and „universis Christi fidelibus Poloniae” the Pope conceded them indulgences and promised help for a crusade „pro defensione catholice fidei in bello seu pugna [...] contra Scismaticos, Tartaros, paganos aliasque permixtas nationes infidelium”³. The letters were more or less a legitimation for already started military actions by Władysław Łokietek against Ruthenian lands, as the Polish king led a short campaign into Galicia-Volhynia between July 1323 and June 1324⁴. After the death of the two last princes of the Rurik dynasty in Ruthenia four rulers were claiming the inheritance of the Ruriks: Władysław Łokietek, Charles Robert of Hungary, Trojden I of Mazovia and the Grand Duke of Lithuania Gediminas. Mazovian candidacy initially seemed to be the weakest. Trojden's son Bolesław was however the person on whom all parties of the conflict could agree, each of them hoping to be able to exercise influence over the young Piast⁵. The mentioned military expedition into Ruthenia in 1323/24 under the command of Władysław Łokietek, who was supported by Hungarian troops⁶, eventually managed to bring Bolesław (after his conversion to the orthodox faith renamed Yuriy) onto the throne of Galicia-Volhynia⁷. Władysław Łokietek's efforts to conquer or at least to put the regnum Galiciae et Lodomeriae in a position of almost absolute dependence had, ultimately, no lasting success. Bolesław Yuriy II had to reckon throughout the period of his rule with a relatively strong internal opposition, that was averse to a strong central power⁸.

² W. Abraham, *Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi*, t. 1, Lwów 1904; T. M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386-1434)*, Wrocław-Warszawa 1983; J. Kromchal, *Ethnic and Religious Integration and Segregation in Przemyśl, 1350-1600*, [in:] *An der Grenze des lateinischen Europa. Integration und Segregation in Rotreußen, 1350-1600*, eds. A. Janeczek and T. Wunsch, Warszawa 2004, p. 193-210; U. Borkowska, *Organisation und Geistigkeit der polnischen Mission in Litauen*, [in:] *Kirchliche Reformimpulse des 14./15. Jahrhunderts in Ostmitteleuropa*, eds. W. Eberhard and F. Machilek, Cologne 2006, s. 143-156 [*Forschungen und Quellen zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostdeutschlands*, vol. 36].

³ *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae* [later: *VMPL*], ed. A. Theiner, vol. 1: *Ab Honorio PP. III. usque ad Gregorium PP. XII.*, 1217-1419, Romae 1860, nr 316, p. 205; nr 334, 335, 338, p. 215-216.

⁴ H. Paszkiewicz, *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1925, p. 15; P. Knoll, *Op. cit.*, p. 387.

⁵ The Mazovian Piasts were closely related to the Ruriks of Galicia-Volhynia and the Lithuanian Gediminids, for Bolesław was the son of Maria, daughter of Andriy II Yuriyevych, and his uncle, Wenceslaus of Płock, was married to Elizabeth, daughter of Gediminas (S. Zakrzewski, *Wpływ sprawy ruskiej na państwo Polskie w XIV w.*, „Przegląd Historyczny”, 23, 1921, p. 86-121, see p. 92). For the dynastic ties between the Piasts and members of the Rurikids, which grew during the High Middle Ages, as evidenced by the numerous princely marriages between the two ruling houses, see: N. de Baumgarten, *Généalogie et mariages occidentaux des Rurikides russes du Xe au XIIIe siècle*, Rome 1927, nr. 35, p. 1-96 [*Orientalia Christiana Periodica*, vol. 9. 1].

⁶ H. Paszkiewicz, *Op. cit.*, p. 14.

⁷ Władysław Łokietek's friendly relations with Hungary date back to 1290-1291, when he cooperated with Andrew III. In 1304-1305 he conquered Sandomierz with the support of the Upper Hungarian noble Amadeus. In 1320 Władysław Łokietek formed a dynastic alliance with the Hungarian Anjou, marrying of his daughter Elisabeth to Charles Robert of Hungary (J. Kurtyka, *Das wiedervereinigte Königreich Polen unter Ladislaus Ellenlang (1304/5-1333) und Kasimir dem Grossen (1333-1370)*, [in:] *Die „Blüte” der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert*, ed. M. Löwener, Wiesbaden 2004, p. 107-142, see p. 112 [*Quellen und Studien. Deutsches Historisches Institut Warschau*, t. 14]; J. Dąbrowski, *Elżbieta Łokietkówna*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny”, 32, 1914, p. 302-430, see p. 306-307; A. Marzec, *Kariery polityczne na Rusi Czerwonej za panowania Kazimierza Wielkiego (1340-1370)*, „Соціум. Альманах соціальної історії”, 4, 2004, p. 9-18, see p. 10.

⁸ J. Wyrozumski, *Kazimierz Wielki*, Warszawa 2004, p. 85.

It was in particular under the reign of Władysław's son Casimir the Great that the endeavours to incorporate Galicia-Volhynia into the Polish kingdom reached their peak. After the death of Bolesław Yuriy II in 1340, who had probably been poisoned by Ruthenian boyars and died without an heir, Galicia-Volhynia again became the focus of Polish attention⁹. a renewal of the alliance with the Anjou had already in 1338 guaranteed, with the consent of Bolesław Yuriy II, Casimir's succession in Galicia-Volhynia¹⁰. Though conquering Lviv and burning down the old princely castle, Casimir's first campaign against Ruthenia in 1340 did not bring the hoped-for quick success and resulted in the alliance between the Ruthenian boyar Dymitr Detko and the Tatars against Poland¹¹. The following Tatar-Ruthenian raid into the eastern Poland in the winter of 1340/41 was stopped by the Polish forces in the region of Lublin¹². The conflict ended in a compromise. The Ruthenian boyars acknowledged the suzerainty of the Polish crown¹³ and Detko became „provisor sive capitaneus terre Russie”¹⁴. In 1344 Casimir's troops fell again upon Ruthenia and the Sanok land and the region of Rzeszów and Przemyśl were annexed to Poland¹⁵. After a war against the Luxemburgians on Silesia (1345–1348) Casimir renewed his efforts to conquer the whole of Ruthenia¹⁶. In 1349, with the help of the Hungarian troops, he captured Lviv and Halych where he built new fortifications and set garrisons to maintain power in Ruthenia, and in the following years he occupied a large part of Volhynia¹⁷. In 1366/1367 Casimir, who had borne the title of „dominus et heres terre Russie” since 1349, added Podolia to his domain¹⁸. Already at the beginning of the 1350's the Piast began with the economic and cultural integration of the newly won Ruthenian territories. But it was the peace treaty with the

⁹ G. Rhode, *Op. cit.*, p. 175.

¹⁰ B. Włodarski, *Polska i Ruś 1194-1340*, Warszawa 1968, p. 287-291; J. Wyrozumski, *Geneza sukcesji andegaweńskiej w Polsce*, „Studia Historyczne”, 25, 1982, p. 185-197; s. Szczur, *Okoliczności zrzeczenia się Śląska przez Kazimierza Wielkiego w roku 1339*, „Studia Historyczne”, 35, 1992, p. 519-536, see p. 527-533.

¹¹ C. S. Rowell, *Lithuania Ascending: a Pagan Empire within East-Central Europe, 1295-1345*, Cambridge 1994, p. 266-269 [Cambridge Studies in Medieval Life and Thought. Fourth Series]. On August 1st, 1340, Pope Benedict issued a Bull of the Crusade against the Tatars. *Vetera Monumenta Historica Hungariorum Sacram Illustrantia*, ed. A. Theiner, vol. 1: *Ab Honorio PP. III usque ad Clementem PP. VI.*, 1216-1352, Romae 1859, nr 958.

¹² The successful defense of the Tatar-Ruthenian incursion into Eastern Poland found a wide coverage in the rest of Europe, e.g. in Germany (Johannes Victoriensis, Johannes von Winterthur), Italy (Giovanni di Cornazanis, Galvanus Flamma, Matteo Griffoni) or Bohemia (František Pražský). See: *Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum*, ed. F. Schneider, vol. 2 [in:] *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi*, Hannover-Leipzig 1910, vol. 36, p. 218 [later: MGH SS]; *Chronica Iohannis Vitodurani*, ed. F. Baethgen, [in:] *MGH SS, Nova series*, vol. 3, Berlin 1924, p. 181-185; *Rerum Italicarum Scriptores*, ed. L. A. Muratori, Milan 1728, col. 742, 1037 [later: RIS]; *RIS, Nova series*, eds. L. Frati and A. Sorbelli, vol. 18.2, Città di Castello 1902, p. 55; *Die Königszaaler Geschichtsquellen mit den Zusätzen und der Fortsetzung des Dombherrn Franz von Prag*, ed. J. Loserth, [in:] *Fontes Rerum Austriacarum*, vol. 1.8, Wien 1875, p. 564-566; A. F. Grabski, *Op. cit.*, p. 168.

¹³ Janko of Czarnków summarized the events in his 1377-1386 written chronicle: *Ruthenorum principes, barones, comites ac caeteri nobiles resistere non valentes domino Kazimiro se et sua commiserunt, ipsum in suum dominum fideliter suscipientes, sibi que fidelitatis homagia iuramentis firmantes* (*Kronika Janka z Czarnkowa*, [in:] *Monumenta Poloniae Historica*, ed. A. Bielowski, vol. 2, Lviv 1872, p. 621; G. Rhode, *Op. cit.*, p. 178).

¹⁴ *Codex Diplomaticus Prussicus*, ed. J. Voigt, vol. 3, Königsberg 1848, nr 61, p. 83; *Preussisches Urkundenbücher*, ed. H. Koepen, vol. 3/1: *1335-1341*, Marburg 1961, nr 415, p. 284; G. Rhode, *Op. cit.*, p. 178-181; F. Kiryk, *Kazimierz Wielki. Budowniczy i reformator*, Warszawa 2002, p. 50-51; J. Wyrozumski, *Kazimierz Wielki*, p. 86; C. S. Rowell, *Op. cit.*, p. 266-269.

¹⁵ F. Kiryk, *Op. cit.*, p. 54.

¹⁶ H. Paszkiewicz, *Op. cit.*, p. 46-112; A. Marzec, *Op. cit.*, p. 10; J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290-1400*, Kraków 1932, p. 413-481.

¹⁷ F. Kiryk, *Op. cit.*, p. 56.

¹⁸ J. Kurtyka, *Podole pomiędzy Polską a Litwą w XIV i 1. połowie XV wieku*, [in:] *Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu*, ed. F. Kiryk, vol. 1, Kraków 2000, p. 9-59; G. Rhode, *Op. cit.*, p. 186.

Lithuanians in 1366 that eventually ensured a lasting peace in Ruthenia¹⁹. With the granting of the Magdeburg city rights in 1356 and the settlement of German, Polish and Silesian merchants in Lviv in the subsequent years, he aggrandized the economic importance of the town and made it a significant trading center²⁰. The economic and administrative integration of Ruthenia was also accompanied by the expansion of the influence of the Catholic Church to the Orthodox areas: The creation of new Latin parishes and the missionary activities of monastic orders like the Dominicans or Franciscans would catholicize the country²¹. In addition to that, the establishment of new villages and the resettlement of Polish peasants increased considerably the Polish part of the population, especially in the western parts of Ruthenia²².

Like his father, Casimir did not hesitate, to exploit the „Christian outpost” rhetoric for political purposes and for financial and military support against „Tartari, Rutheni et Litfani, hostes fidei christiane”²³. The Polish king justified his wars against Ruthenia with the fight „pro honore [...] sancte Romane ecclesie”²⁴. In 1350/1351 he stressed in a petition to Clement VI, of which only a papal response from March 14 1351 was preserved, the importance of the conquest of Galicia-Volhynia, holding out the prospect of founding „septem diffusi Epatus cum suo Metropolitano”²⁵. According to the papal response, Casimir had underlined in his letter to the Pope the great sacrifices the Poles had to make to keep the Eastern frontier of Latin Christianity safe. So far only Poland had been bearing the heavy costs of the war against the infidels, but without help from the West „pro certo nedum dicte terre, sed etiam tota Polonia per potentiam et insultum Tartarorum et Litwanorum vastari poterunt et etiam desolari”²⁶. In 1352 Clement VI referred to another unretained letter of the Polish king, in which Casimir had described his kingdom, „quod a fidelibus habitatur”, as a realm „in ultimis christianorum finibus constitutum, et quod propterea ad impugnationem Regni prefati eisdem Tartaris absque catholicorum principum et aliorum fidelium”²⁷. As stated by the Pope, Casimir had called the Poles „ecclesie peculiare filii et fideles” and therefore they would be dedicated to „defensione et tuitione non solum dictorum Regis et Regni, sed aliorum fidelium vicinorum”²⁸. Similarly, he described in 1360 the region of Płock as „in finibus christianitatis in frontaria infidelium Lithwanorum constituta”²⁹. Casimir

¹⁹ F. Kiryk, *Op. cit.*, p. 57; J. Wyrozumski, *Litwa w polityce Piastów*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia”, 26, 1992, p. 60-65.

²⁰ F. Kiryk, *Op. cit.*, p. 57; W. Jarmolik, *Rozwój niemieckiego prawa miejskiego na Podlasiu do Unii Lubelskiej 1569 roku*, „Przegląd Historyczny” [later: PH], 73, 1982, p. 23-46; H. Brachmann, *Von der Burg zur Stadt – Magdeburg und die ostmitteleuropäische Frühstadt: Versuch einer Schlussbetrachtung*, [in:] *Burg – Burgstadt – Stadt*, ed. H. Brachmann, Berlin 1995 p. 317-348 [*Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Europa*, vol. 2].

²¹ F. Kiryk, *Op. cit.*, p. 57.

²² A. Janeczek, *Polska ekspansja osadnicza w ziemi lwowskiej w XIV-XVI w.*, „PH”, 69, 1978, p. 597-622; C. V. Werdt, *Stadt und Gemeindebildung in Ruthenien. Okzidentalisation der Ukraine und Weißrusslands im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit*, Wiesbaden 2006, p. 54-69 [*Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, vol. 66]; J. Wiśniewski, *Rozwój osadnictwa na pograniczu polsko-rusko-litewskim od końca XIV do połowy XVII w.*, „Acta Baltico-Slavica”, 1, 1964, p. 115-136.

²³ *VMPL*, vol. 1, nr 604, 605, p. 468.

²⁴ *Ibidem*; P. Knoll, *Op. cit.*, p. 392.

²⁵ *VMPL*, vol. 1, nr 702, p. 532; G. Rhode, *Op. cit.*, p. 189, 247. For Casimir's petitions to the Holy See, see: S. Szczur, *Supliki Kazimierza Wielkiego*, „Roczniki Historyczne”, 59, 1993, p. 43-91.

²⁶ *VMPL*, vol. 1, nr 702, p. 532.

²⁷ *Ibidem*, nr 713, p. 539.

²⁸ *Ibidem*; p. Knoll, *Op. cit.*, p. 393.

²⁹ *MPV*, ed. J. Prašnik, vol. 3: *Analecta Vaticana 1202-1366*, Cracow 1914, nr 392, p. 368.

emphasised that the Piasts had built and founded „nonnulla castra, municiones et loca forcia et insignia pro defensione christifidelium in confinio infidelium predictorum” on this Christian frontier³⁰. In 1363 Casimir got even more demanding towards the papacy and the rest of Latin Christianity. According to Pope Urban V, Casimir claimed that all Christians of the Occidens should assist him in his efforts to defend Poland, „quod prope naciones perversas infidelium consistit”, and Latin Christianity „contra Litwanos, Tartaros et alios infideles ac scismaticos”³¹.

Casimir achieved two things by this propagandistic use of diplomacy. First, he received moral support from the Holy See, which encouraged the faithful to fight on Casimir's side. On the other hand, papal bulls usually also meant financial assistance, such as the abatement of the papal tithe from Poland to Casimir's use³². In addition to this, by extending his power over Galicia-Volhynia Casimir introduced a fundamental change in Polish policy. Instead of the traditional northward and westward orientation of the Vistula-Oder basin, the Dniester basin with its southward and eastward orientation toward the Black Sea and Asia gained importance³³. At the end of Casimir's reign thus arose an image of Poland as a protector of the Occidens. Poland's eastern border was a place of entrance into Latin Christianity. Holding this key position meant keeping the enemies of Christendom out and protecting the more western lying lands³⁴. With the conquest and incorporation of Ruthenia, it was believed that a major shield was added to the frontiers of Latin Christendom. Although the term *antemurale* did not appear until the second half of the 15th c., „the ideal of Poland as *antemurale* was present in embryonic form, and the time of Casimir was the crucial point in its formulation”³⁵. Declaring the conquest of Galicia-Volhynia as a fight *pro defensione* [...] *sancte Romane ecclesie*³⁶ and presenting the newly-won Ruthenian lands as a shield against the Tatars would be later used as a blueprint for allegorical periphrases to describe Poland as the wall of Christianity and helped in developing the Polish self-expression as *antemurale Christianitatis* in the 15th and 16th cs.

³⁰ *Ibidem*, p. 369.

³¹ *VMPL*, 1, nr 833, p. 618; G. Rhode, *Op. cit.*, p. 248; P. Knoll, *Op. cit.*, p. 393.

³² G. Rhode, *Op. cit.*, p. 251-253.

³³ P. Knoll, *Op. cit.*, p. 392.

³⁴ Similarities in the description of this frontier existence can be also found in medieval Hungary (N. Berend, *Hungary, „the Gate of Christendom”*, [in:] *Medieval frontiers. Concepts and practices*, ed. D. Abulafia and N. Berend, Cambridge 2002, p. 195-215; Idem, *At the Gate of Christendom. Jews, Muslims and ‘Pagans’ in Medieval Hungary, c. 1000-1300*, Cambridge 2001 [*Cambridge Studies in Medieval Life and Thought. Fourth Series*]).

³⁵ P. Knoll, *Op. cit.*, p. 394. The core of this topos was already created in the 13th c., when the papacy started calling Poland a land lying on the *finis Christianorum* (*Ibidem*, p. 383).

³⁶ *MPV*, vol. 1, nr 214, p. 425.

*

Пауль Сродецкий, „*Scutum inexpugnabile contra crudelem gentem Tartarorum*“: використання гасла „християнський форпост” для легітимації завоювання Галичини й Волині двома останніми польськими королями з династії П’ястів, 1323–1370.

Окрім опису подій, що призвели до завоювання руських земель Галичини й Волині двома останніми польськими королями із династії П’ястів, стаття зосереджується на цілеспрямованій польській пропаганді, що представляла Польщу як передовий форпост християнства, а Галичину та Волинь – як важливий кордон проти татар, яких потрібно перемогти для блага Католицької церкви. Королі з династії П’ястів використовували ці гасла, щоб виправдати анексію і включення Галичини та Волині до складу Польського королівства.

*

Пауль Сродецкий, „*Scutum inexpugnabile contra crudelem gentem Tartarorum*“: использование лозунга „христианский форпост” для легитимации завоевания Галиции и Волыни двумя последними польскими королями с династии Пястов, 1323–1370.

Кроме описания событий, которые привели к завоеванию русских земель – Галиции и Волыни – двумя последними польскими королями с династии Пястов, автор статьи сосредоточивается на целеустремленной польской пропаганде, представлявшей Польшу как оплот христианства, а Галицию и Волынь – как важную границу против татар, которых нужно победить для блага Католической церкви. Короли с династии Пясты использовали эти лозунги, чтобы оправдать анексию и включение Галиции и Волыни в состав Польского королевства.

*

Stenographic record of the discussion

Moderator: Andriy Zhyvachivskyu

- **Moderator:** beginning of the discussion.
- **Prof. Márta Font (PTU).** *Question:* How was the Hungarian military support of the Piasts’ expeditions into Ruthenia to be assessed?
- **Paul Srodecki.** *Answer:* Władysław Łokietek's friendly relations with Hungary date back to 1290/1291, when he cooperated with Andrew III. In 1304/1305 he con-

quered Sandomierz with the support of the Upper Hungarian noble Amadeus. In 1320 Władysław Łokietek formed the dynastic alliance with the Hungarian Anjou, marrying off his daughter Elisabeth to Charles Robert of Hungary. This alliance was renewed in 1327 when Władysław promised Charles Robert the succession in Poland in the case of his or Casimir's death. Despite these dynastic ties with the Piasts, the Anjous have never given up their claims to the throne of Galicia-Volhynia. Besides supporting the Polish ally, the sending of Hungarian troops to Ruthenia in 1323/24, 1340 or 1349 should especially emphasize the claims of the Hungarian rulers to Ruthenia, who had called themselves *reges Galiciae et Lodomeriae* since the beginning of the 13th c.

- **Ivanna Papa (ΛHY).** *Question:* How do the sources characterize the compromise between Casimir and Dymitr Detko from the year 1341?
- **Paul Srodecki.** *Answer:* According to the 1377–1386 written chronicle of Casimir's Vice Chancellor Janko of Czarnkow, Casimir succeeded in bringing the bulk of Galicia-Volhynia under his control and forcing the Ruthenian principality into a dependency that was even stronger than a feudal relation. However, contemporary sources, such as the bull of Benedict XII from June 29, 1341, and an undated letter from Detko to the merchants of Thorn (probably written in 1341), contradict this view: both present Detko as *capitaneus* respectively *provisor seu capitaneus terre Russie* with a high degree of independence.
- **Ivanna Papa (ΛHY).** *Question:* What sources have remained out of Casimir's correspondence with the Holy See?
- **Paul Srodecki.** *Answer:* Casimir's letters unfortunately have not survived. From his petitions and propagandistic depictions of Poland as a „Christian outpost” only papal replies have remained, which went into particulars about Casimir's representations in previous letters.
- **Moderator:** summary of the discussion.

Андрій Федорук
(Чернівці)

ВОЄННА ДІЯЛЬНІСТЬ КНЯЗЯ ВОЛОДИСЛАВА ОПОЛЬСЬКОГО НА ТЕРИТОРІЇ ШИПИНСЬКОЇ ЗЕМЛІ У 1374–1377 РР.

Стаття присвячена малодослідженому аспекту, пов'язаному з воєнною діяльністю князя Володислава Опольського у період його правління в „Рускої землі”. Основна увага приділяється регіону між Верхнім Серетом та Середнім Дністром, який ототожнюється з територією так званої „землі Шеписької”. Автор висловлює думку, що князь Володислав, повертаючись із походу в Молдавію восени 1374 р., розташував свої залоги в Середньому Подністров'ї. Можливо, за його наказом було відбудовано замок в околицях с. Зелена Липа нинішнього Хотинського району. Археологічні дані свідчать про перебування в цьому укріпленому пункті Володиславової, а не молдавської залоги. Не виключено, що й долина Пруту в межах Шипинської землі опинилися під владою Володислава Опольського. Така ситуація зберігалась до осені 1377 р., коли воєвода Петро Мушата за допомогою татар зумів вигнати ставленика Володислава з Молдавії й збройним шляхом заволодіти замками Шипинської землі. Спроба князя повернути втрачені укріплення закінчилася поразкою.

Питання, пов'язані з воєнною діяльністю князя Володислава Опольського у період його правління в „Рускої землі” 1371–1379 рр., належать до найменш досліджених аспектів у вітчизняній історіографії. Лише окремі дослідники¹, ґрунтуючись на стислих повідомленнях з хронік колишнього польського підканцлера Яна із Чарнкова та прусського хроніста Германа де Вартберге²,

¹ И. П. Филевич, *Борьба Польши и Литвы-Руси за Галицко-Владимирское наследие: Исторические очерки*, Санкт-Петербург 1890, с. 114-119; В. Милькович, *Студії критичні над історією русько-польською*, ч. 1: 1340–1387, Львів 1893, с. 95-105; М. С. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. 4, Київ 1993, с. 51, 53-54; Е. Т. Breiter, *Władysław książę Opolski pan na Wieluniu, Dobrzyniu i Kujawach, palatyn węgierski i wielkorządca Polski i Rusi. Zarys biograficzny*, Lwów 1889, s. 84-86; J. Dąbrowski, *Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370–1382*, Kraków 1918, s. 312-313; П. Юсяк, *Оточення князя Владислава Опольчика в період його правління на Русі (1372–1379)*, [in:] *Вісник Львівського університету. Серія історична*, вип. 34, Львів 1999, с. 83.

² *Kronika Jana z Czarnkowa*, tłum. J. Żerbiłło, oprac. tekstu i przypisów M. D. Kowalski, Kraków 2001, s. 64-66, 68;

дуже лаконічно говорять про постійні дрібні війни, які активно вів управитель руського домену Людовіка Анжуйського проти литовських князів на галицькому пограниччі, та його участь у великому поході угорсько-польського короля на Волинь у 1377 р. Тому зрозуміло, що особливу цікавість викликають заходи управителя руського домену воєнного характеру, проведені на південних суміжних землях, котрі тимчасово потрапили під його владу. Саме до таких належить регіон, розташований між Верхнім Серетом та Середнім Дністром, який ототожнюється з територією так званої „земли Шепинської”³.

Відомо, що навесні 1374 р. внаслідок загадкової смерті воєводи Лацку, У „Молдавської землі” спалахнула боротьба за владу⁴. Відсутність легітимного спадкоємця по чоловічій лінії з династії Богданідів призвела до появи різних претендентів на престол. Так, улітку того ж року подільський князь Юрій Коріатович розгромив „татары оу села зовомое Влдици на Днестр” поблизу Білгорода і закріпився на півдні країни, в Берладі⁵. Мабуть, він прагнув здобути тамтешній престол, про що свідчить його титулатура у виданій ним грамоті від 3 червня 1374 р. – „князь литовский” і „воєвода, господарь земли Молдавської”⁶. Останнє підтверджується й повідомленнями руських літописів: „а кнза Юрья Волохове взяли его собѣ воєводою”⁷. Однак посісти молдавський престол він не встиг, оскільки опозиційно налаштовані місцеві бояри „тамо его шкормили”⁸. У цей самий час інший претендент на ім'я Костя з'явився на заході Молдавії, про що згадується у *поминальнику* Бистрицького монастиря, але чи довго він там правив невідомо⁹.

Така нестабільна політична ситуація в країні, яка колись була залежною від Угорського королівства, спонукала князя Володислава втрутитись у її внутрішні справи. За лаконічним повідомленням у листі угорського надвірного судді Якуба Шепеші від 13 жовтня 1374 р., управитель руського домену на чолі війська вирушив походом до „Молдавської землі”, результатом якого було посадження на тамтешній престол якогось Журжа-Юрія – вірного союзника і підданого

Hermani de Wartberge. Chronikon Livoniae (1200–1378), [in:] *Scriptores rerum Prussicarum: Die Geschichtsquellen der preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*, hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen und E. Strehlke, bd. 2, Leipzig 1863, p. 111–112, 114.

³ Б. О. Тимошук, *Шпинська земля*, [in:] *Матеріали III Подільської історико-краєзнавчої конференції*, Львів 1970, с. 144–145; О. М. Масан, *Шпинська земля: передісторія, устрій та статус*, [in:] *Вісник Центру буковинознавства. Серія історична*, Чернівці 1993, 1, с. 25–33; А. В. Балух, „Шпинская земля”: истоки и судьба, „Stratum plus”, 2010, 6, с. 28–30.

⁴ V. Spinei, *Moldova în secolele XI – XIV*, București 1982, p. 327–328; *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя четверть XIV – начало XIX в.)*, ред. А. М. Драгнев, Кишинёв 1987, с. 19–20; I. Czamańska, *Moldavia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV w.*, Poznań 1996, s. 46; D. Deletant, *Moldavia between Hungary and Poland 1347–1412*, „The Slavonic and East European Review”, 64, 1999, 2, p. 197–198.

⁵ *Documentele moldovenește înainte de Ștefan cel Mare*, ed. M. Costăchescu, vol. 1, Iași 1931, p. 1; Ю. Сіпінський, *Поділля під владою Литви*, Кам'янець-Подільський 2009, с. 28–30; Ф. М. Шабульдо, *Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского*, Киев 1987, с. 112; О. Білецька, *Поділля на зламі XIV–XV ст.: до витоків формування історичної області*, Одеса 2004, с. 113–114.

⁶ *Documentele moldovenește*, vol. 1, p. 1.

⁷ *Западнорусские летописи*, [in:] *Полное Собрание Русских Летописей [далее: ПСРЛ]*, т. 17, Москва 2008, стб. 82.

⁸ *Ibidem.*; Л. Войтович, *Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII – XVI ст. Історико-генеалогічне дослідження*, Львів 1996, с. 111.

⁹ N. Grigoraș, I. Carpoșan, *Biserici și mănăstiri veche din Moldova*, București 1968, p. 14.

короля Людовіка¹⁰. Інші цінні факти про воєнну діяльність князя під час цієї виправи збереглися у *Рогозькому літописці*, в якому повідомляється, що „того же лѣта въ сенинѣ ходила Литва на Татарове на Темеря, и бышет(ь) межи их бои”¹¹. При цьому не слід дивуватися, що військові сили Володислава Опольського названі „литвою”, такі неточності досить часто зустрічаються в руських літописах. Водночас не слід відкидати можливості присутності допоміжних литовських загонів у лавах війська „Руской землі”. На це можуть вказувати непрямі свідчення про існування в цей час якихось приязних зв’язків між управителем руського домену Людовіка Анжуйського та князями Коріатовичами з Поділля¹². в останніх для участі у поході в Молдавію був свій мотив – помста місцевому боярству за смерть свого брата Юрія.

Що ж стосується особи „Темеря”, то з сприводу неї як у вітчизняній, так і зарубіжній історіографії немає одноставної думки¹³. На мій погляд, мають рацію ті автори, які бачать у ньому одного з улусних татарських бегів, „пытавшихся противодействовать распространению литовского влияния на Молдавию”¹⁴. Тільки при цьому необхідно зробити поправку, оскільки мова тут може йти не про „распространение литовского влияния”, а скоріше про поширення угорсько-польського впливу на вище вказану країну. Щодо самого „Темеря”, або як він називається в інших руських літописах – „Темиреса”¹⁵, то його скоріше за все слід ідентифікувати з особою добре відомого дослідникам золотоординського темника „Деметрія”, який брав участь у битві проти великого литовського князя Ольгерда на Синіх Водах у 1362 р.¹⁶. Вважається, що „Деметрій”, або „Димитрій”, є „народною етимологією” або імені Темюр > Темір > Демір, або якогось складного імені з цим компонентом, наприклад, Дін-Темір, Бай-Демір¹⁷. Історичність особи „Деметрія” та кордони його політичного впливу беззаперечно засвідчено одним актовим документом. Мова йде про привілей від 22 червня 1368 р., виданий королем Людовіком стосовно звільнення „mercatores domini Demetrii, principis Tartarorum” від сплати мита у Брашові з розрахунком

¹⁰ Дист опублікований в: B. L. Kumorovitz, *i Lajos királyunk 1375 évi havasalföldi hadjárata és „török” háborúja*, „Századok”, 119, 1983, 5, ol. 975; Ş. Papacostea, *Domni români şi regi Angevini: infruntarea finală (1370–1382)*, „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»”, 23, 1986, 2, p. 572.

¹¹ *Рогозький літописець*, [in:] *ПСРА*, т. 15, Петроград 1922, вып. 1, стб. 106.

¹² J. Sperka, *Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą*, Katowice 2006, s. 292–293; В. М. Михайловський, *Правління Коріатовичів на Поділлі (1340-ві – 1394 рр.): Соціальна структура князівського оточення*, „Український Історичний Журнал”, 2009, 5, с. 39, 42–43.

¹³ Б. Н. Флоря, *Литва и Русь перед Куликовской битвой*, [in:] *Куликовская битва*, ред. А. Г. Бескровный, Москва 1980, с. 153–154; *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя четверть XIV – начало XIX в.)*, с. 20; Ф. М. Шабульдо, *Op. cit.*, с. 112; В. А. Мыц, *Битва на Синей Воде в 1363 г. Турмарх Хуйтани Мангунской надписи 1361/62 гг. или мнимый князь Феодоро Димитрий*, [in:] *Античная древность и средние века*, вып. 32, Екатеринбург 2001, с. 252.

¹⁴ Б. Н. Флоря, *Op. cit.*, с. 153–154; А. Войтович, *Op. cit.*, с. 111.

¹⁵ *Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью*, [in:] *ПСРА*, т. 11, Москва 2000, с. 21.

¹⁶ S. M. Kuczyński, *Syne Wody (Rzecz o wyprawie Olgierdowej 1362 r.)*, [in:] Idem, *Studia z dziejów Europy Wschodniej X–XVII w.*, Warszawa 1965, s. 163; И. Б. Греков, *Восточная Европа и упадок Золотой Орды (на рубеже XIV–XV вв.)*, Москва 1975, с. 48; Ф. М. Шабульдо, *Op. cit.*, с. 57, 69, 71.

¹⁷ О. Галенко, *Золота Орда в битві біля Синіх Вод 1362 р.*, [in:] *Синьвоводська проблема у новітніх дослідженнях*, ред. Ф. М. Шабульдо, Київ 2005, с. 141; Н. Руссев, *Спорные вопросы начальной истории Молдавского средневекового государства*, „Русин”, 2010, 2 (20), с. 31–32.

на відповідні пільги угорським купцям „in terra ipsius domini Demetrii”¹⁸. Останні, судячи з цього документа, розташовувалися на схід від впадіння р. Серет у Дунай. Для визначення східного кордону має значення інформація прочанина Зосіми під 1419 р., який, описуючи місце переправи на литовсько-молдавському кордоні, повідомляє, що „обретохом реку велику под Митиревыми Кишинами, еже зовется Нестр”¹⁹. „Кишин” або „кешен” – це перське слово „кашан”, що означає „шатро”²⁰. У сполученні з іменем володаря воно явно відносилось до поселення, що або було місцем його стоянки, або вказувало владну приналежність цього пункту. Названий топонім локалізується поблизу сучасних Сорок, оскільки Білгород розташований у трьох днях шляху від нього²¹.

Отже, ім'я улусного татарського бега і пов'язані з ним топоніми дають можливість приблизно локалізувати місце головних воєнних дій князя Володислава Опольського восени 1374 р. Стосовно ж масштабів бойового зіткнення між військовими силами управителя руського домену і золотоординського темника, слід сказати, що, відповідно до одного літописного повідомлення, був „межи ихъ бой велій”²². Проте ставитися до останнього з повною довірою немає достатніх підстав. Військові сили обох супротивників не могли бути дуже значними за чисельністю. Володислав, перебуваючи в стані перманентної війни з волинськими князями, не міг забрати для походу в молдавські степи всі наявні війська у „Руской землі”, а сподіватися на значну збройну підтримку з боку подільських князів йому також не доводилося. Натомість Деметрій, який був улусним бегом, теоретично можливо міг мати у розпорядженні 10 тис. воїнів. Однак, будучи територіальним ополченням, що залежало від чисельності населення на території улусу, тумен міг бути значно меншим. Голод та епідемії в західній частині Золотої Орди, відомості про які з'являються від 40-х рр. XIV ст.²³, напевно позначилися на чисельності цього тумену. в джерелах справді повідомляється, що татарські тумени не раз налічували наполовину менше осіб, а іноді їхня чисельність дорівнювала й 1 тис. воїнів²⁴. Отримати ж допомогу від інших татарських бегів Деметрій також навряд чи міг, оскільки його відносини з „Мамаевой Ордой” досі залишаються до кінця не з'ясованими²⁵. Тому зазначений вище бій між військами золотоординського темника та управителя руського домену не міг бути великим і закінчився швидкою

¹⁸ *Documenta Romaniae Historica. Relații între țările române*, vol. 1, București 1977, p. 90; G. I. Bratianu, *Demetrius princeps tartarorum (ca. 1360–1380)*, „Revue des Etudes Roumaines”, 1965, 9-10, p. 39-46.

¹⁹ *Хождение Зосимы в Царьград, Афон и Палестину*, [in:] *Книга хождений: Записки русских путешественников XI–XV вв.*, Москва 1984, с. 121, 299; Н. Д. Руссев, *Золотая Орда на Нижнем Дунае*, [in:] *Золотоординская цивилизация*, ред. И. М. Миргалеев, вып. 2, Казань 2009, с. 100.

²⁰ О. Галенко, *Op. cit.*, с. 142.

²¹ Г. Аствацатуров, *Бендерская крепость*, Бендеры 1997, с. 11-19; Н. Руссев, *Спорные вопросы*, с. 31.

²² *Летописный сборник*, с. 21.

²³ Н. Д. Руссев, *Баснословная привратница эпох: „Черная смерть” на Западе и Востоке Европы*, [in:] *Стратум: структуры и катастрофы*, Санкт-Петербург 1997, с. 226-236.

²⁴ Ch. J. Halperin, *Russia and the Golden Horde: The Mongol Impact on Medieval Russian History*, Bloomington 1985, p. 41.

²⁵ В. А. Егоров, *Золотая Орда перед Куликовской битвой*, [in:] *Куликовская битва*, ред. Л. Г. Бескровный, Москва 1980, с. 193; Г. Козубовський, *Мамаева Орда в історії України*, [in:] *Третій Міжнародний конгрес українців 26–29 серпня 1996 р.*, *Історія*, ч. 1, Харків 1996, с. 39, 42; Ю. Е. Варваровский, „Мамаева Орда” (по данным письменных источников и нумизматики), „Stratum plus”, 1999, 6, с. 279.

перемогою останнього. До цього всього слід додати, що в руських літописах під 1374 р. фіксується сильна засуха („быша знои велицы и жары, а дожда сверху не едина капля не бывала въ все лето”), епізоотія („на кони, и на коровы, и на овцы, и на всякъ скотъ былъ моръ великъ”) та епідемія („потомъ же прииде и на люди моръ великъ”), які зачепили й степи („а у Мамаа тогда во Орду бысть моръ великъ”)²⁶. Усі названі незгоди примусили темника Мамаю покинути стоянки на Середньому Дніпрі й зі своєю ордою піти в Крим, де він перебував до кінця 1375 р.²⁷ Літньою засухою, голодом, падіжем худоби та епідемією в татар, напевно, скористався і князь Володислав для реалізації своїх стратегічних планів під час походу в степи Молдавії. При цьому, останній за часом не був довготривалим, оскільки вже 19 листопада 1374 р. бачимо управителя королівського домену в Галичі, де він надає місту грамоту на самоврядування, тобто маґдебурзьке право²⁸.

Існують підстави вважати, що, повертаючись з походу, Володислав розташував свої залоги в Середньому Подністров'ї, тобто на північних рубежах Шипинської землі. Можливо, за його наказом було відбудовано замок, розташований на високому місці, утвореному корінним берегом Дністра та долиною р. Зіньків, в околицях с. Зелена Липа нинішнього Хотинського району²⁹. Саме укріплення було невеликим, але мало досить складну й потужну систему оборони. Її центральну площадку розміром 56×37 м з двох сторін захищали круті обриви висотою до 50 м, а з двох інших боків були збудовані дерев'яні стіни, земляні вали й вириті глибокі та широкі рови³⁰. Характерною особливістю цього замку було те, що при максимальному використанні рельєфу місцевості була досить укріплена його напільна сторона. Тут оборонна смуга, яка складала захищену територію, в загальному сягала приблизно 380 м довжини³¹. На цій ділянці збудовано чотири оборонні лінії з масивних валів висотою до 2 м та широких глибоких ровів шириною більше 16 м і глибиною понад 4 м³². Подібна система оборони з напільної сторони вказує, що вона була розрахована на протидію супротивнику, який мав у своєму розпорядженні військові технічні засоби – каменеметальні машини („пороки”), а також стінобитні знаряддя („тарани”). Скоріше за все, замок повинен був захищати навколишню територію від можливого нападу золотоординців, яким було відоме використання таких засобів для штурму укріплень ще з XIII ст.³³ Круті обриви та довга смуга оборони з напільної сторони не давали можливості ставити „пороки” на такій відстані, щоб їх снаряди

²⁶ *Летописный сборник, именуемый Патриаршей*, с. 21.

²⁷ В. Л. Егоров, *Op. cit.*, с. 204-205; Ю. Е. Варваровский, *Op. cit.*, с. 281-283.

²⁸ J. Sperka, *Otoczenie Władysława Opolczyka*, s. 202.

²⁹ Б. А. Тимошук, *Военная крепость XIII-XIV вв. на Среднем Днестре*, [in:] *Археологические открытия 1969 г.*, Москва 1970, с. 291-292.

³⁰ Б. О. Тимошук, *Археологичні дані про приналежність Північної Буковини до Галицької Русі в XII-XIV ст.*, [in:] *Минуле і сучасне Північної Буковини*, вип. 1, Київ 1972, с. 12; С. Пивоваров, *Військова справа середньовічного населення Буковини (за матеріалами городища в с. Зелена Липа)*, [in:] *Воєнна історія Галичини і Закарпаття*, Київ 2010, с. 58.

³¹ С. Пивоваров, *Військова справа*, с. 58.

³² Б. О. Тимошук, *Археологичні дані*, с. 12; С. Пивоваров, *Військова справа*, с. 58.

³³ *Лаврентьевская летопись*, [in:] *ПСРА*, т. 1, Москва 2001, стб. 462, 517, 521; *Ипатьевская летопись*, [in:] *ПСРА*, т. 2, Москва 2001, стб. 782, 785-786, 842.

досягали своєї цілі. Перешкоди у вигляді валів та рови повинні були затримати тих, хто штурмував укріплення, завадити швидкому перекиданню „таранів”. У той самий час захисники замку одержували змогу вживати всіх необхідних заходів для знищення громіздкої техніки нападників³⁴. Для цього останні мали також дві дерев’яні башти на кам’яних фундаментах, рештки яких виявлено з обох кінців центральної площадки укріплення³⁵.

Під час досліджень решток замку археологами знайдено велику кількість середньовічних речей. Серед них найбільше різних предметів озброєння. Тут є металеві пластини від захисних обладунків, десятки залізних наконечників арбалетних стріл, рицарські шпори і стремена³⁶. Вони свідчать, що залага укріплення складалася з професійних воїнів, які були оснащені модерним озброєнням³⁷. А значна кількість виявлених залізних підков, скребниць для чищення коней та інших подібних артефактів дають право стверджувати, що в замку розміщувався спеціальний загін вершників, який контролював територію Середнього Подністрів’я³⁸. Знайдені монети – три обрізані під вагові стандарти управителя руського домену празькі гроші Яна і Карла Люксембурзьких та срібний денарій Людовіка Анжуйського – свідчать про перебування в цьому укріпленні, умовно кажучи, Володиславової, а не молдавської залози³⁹. Як доказ цього, особливо важливе значення мають свинцева печатка-матриця, на якій читається круговий латинський напис „woewod”, та свинцева привісна печатка із зображенням фортечних воріт і лілії⁴⁰.

Не виключено, що й долина Пруту в межах „земли Шепинської” в цей самий час опинилася під владою управителя руського домену короля, адже Цецинський замок було реконструйовано за тією ж схемою, що й Зеленолипський⁴¹. Його невелика центральна площадка діаметром 50 м, розташовувалась на однойменній горі висотою 545 м в західній околиці Чернівців і була захищена дерев’яними стінами, земляними валами та широкими і глибокими ровами. На вершині гори постала, мурована з рваного каменю, кругла багатопверхова вежа діаметром 20 м⁴². Її верхній ярус, імовірно, був повністю придатний для облаштування просторої

³⁴ Б. О. Тимошук, *Археологічні дані*, с. 12.

³⁵ С. Пивоваров, *Військова справа*, с. 58.

³⁶ С. Пивоваров, А. Федорук, *Археологічні дані про арбалетне озброєння на Буковині (за матеріалами розкопок городища в с. Зелена Липа)*, [in:] *Музейний щорічник 2003. (Матеріали науково-практичної конференції „Музей та музейна справа на початку III тисячоліття” м. Чернівці, 14 травня 2003 р.)*, вип. 2 (24), Чернівці 2003, с. 86-91; С. В. Пивоваров, *Середньовічне озброєння з городища XIV ст. в Зеленій Липі*, [in:] *Археологічні Студії* [далі: АС], т. 2, Київ – Чернівці 2003, с. 204-211.

³⁷ С. Пивоваров, А. Федорук, *До питання про найманство в Галицькій Русі У XIV ст. (за даними розкопок городища в с. Зелена Липа)*, [in:] *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології* [далі: ПССЛАЕ], т. 1, Чернівці 2002, с. 140-149.

³⁸ І. Возний, *Спорядження вершників Х–XIV ст. з поселень Сирето-Дністровського межиріччя*, [in:] *Воєнна історія Галичини і Закарпаття*, Київ 2010, с. 58-62.

³⁹ С. Пивоваров, *Празькі гроші з городища в Зеленій Липі*, [in:] ПССЛАЕ, т. 1 (15), Чернівці 2003, с. 101-110; Г. Козубовський, *До проблеми існування грошової системи Галицько-Волинської держави в XIV ст.*, [in:] *Тези Міжнародної наукової конференції „Східноєвропейські старожитності в добу середньовіччя”, присвяченої 90-річчю з дня народження видатного вітчизняного археолога Б. О. Тимошука*. Чернівці, 10–11 квітня 2009 р., Чернівці 2009, с. 33-34.

⁴⁰ С. Пивоваров, *Військова справа*, с. 61.

⁴¹ Б. О. Тимошук, *Давньоруська Буковина (Х – перша половина XIV ст.)*, Київ 1982, с. 98-99; О. Масан, *Цецинська держава (З історії давньої чернівецької околиці)*, „Буковинський Журнал”, 2007, 1, с. 56.

⁴² Б. О. Тимошук, *Давньоруська Буковина*, с. 97; І. П. Возний, *Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сирету та Середнього Дністра*, ч. 1: *Поселення*, Чернівці 2009, с. 181.

площадки під розташування важкого пристрою баробалістичної дії. Зазначимо, що площадка для такої важкої механічної праці, яка в момент „пострілу” зазнавала неабиякого стрясання, потребувала відповідної міцності. Товщина кам’яних стін вежі дорівнювала 3,10 м, до якої примикали контрфорси⁴³. Тому, вібрація дії „порока” не справляла руйнівного впливу на конструкцію оборонної споруди.

Слід відзначити, що будівництво великого важелево-пращового знаряддя з рухомою противагою у віддаленому замку потребувало також чималих коштів, витрату котрих міг собі дозволити тільки управитель „Рускої землі”, в руках якого були зосередженні значні фінансові можливості⁴⁴. у розпорядженні князя були й необхідні технічні, сировинні та людські ресурси для виготовлення важкої механічної праці. Відомо, що в означений період У Галичині працювало багато млинарів, серед яких, як свідчать писемні джерела, можна було знайти кваліфікованих майстрів – „machinatoris” для будівництва відповідного типу „bellicoris instrumentis”⁴⁵. Поряд або поверхом нижче площадки для „порочнаа веретенища”, напевно, був зосереджений і запас металних снарядів. Усього на сьогодні знайдено п’ять кам’яних ядер різної величини зі спеціальними плоскими опорними площадками для більш зручного розташування снарядів у сумці праці та легшого переміщення останньої в зарядженому стані направляючим жолобом каменеметального знаряддя⁴⁶.

Як показали подальші земляні роботи, суттєві вдосконалення оборонних споруд було проведено також з урахуванням останніх досягнень військових технічних засобів. Оборонна смуга перед в’їздом до замку, який розміщувався із західної сторони, мала довжину 150 м і складалася з трьох укріплених ліній масивних валів та чотирьох ровів шириною до 10 м й глибиною понад 4 м⁴⁷. Загалом, система оборони замку була також побудована з максимальним використанням рельєфу місцевості й сильним зміцненням напільної сторони широкою оборонною смугою, яка не давала можливості ставити супротивнику „пороки” на такій відстані, щоб їх снаряди влучали в ціль. Крім того, стрільба з високої вежі значно зменшувала мертві (непрострілювані) обшири, що мало важливе значення за умов нової тактики активного штурму „градів”. Водночас під час розкопок на горі Цецин знайдено предмети озброєння аналогічні артефактам з укріплення в Зеленій Липі⁴⁸. Серед виявлених кількох монет маємо одну руську, на якій вміщено напис: „Moneta Russiae”⁴⁹. Йшлося, слід думати, про срібний гріш

⁴³ І. П. Возний, *Історико-культурний розвиток*, ч. 1, с. 181.

⁴⁴ М. С. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. 4, с. 106-107; М. Ф. Котляр, *Галицька Русь У другій половині XIV – першій чверті XV ст. Історико-нумізматичне дослідження*, Київ 1968, с. 59-64.

⁴⁵ *Kronika Jana z Szarnkowa*, s. 48-49; J. Szymczak, *Organizacja produkcji i ceny uzbrojenia*, [in:] *Uzbrojenie w Polsce sredniowiecznej 1350-1450*, red. A. Nadolskiego, Łódź 1990, s. 208-382.

⁴⁶ Чернівецький Краєзнавчий Музей, Фонди, інв. № 5136 – 36 – 267, № 6136 – 36 – 267, № 6412 – 36 – 181, № 6412/2 – 36 – 182, № 6412/10 – 36 – 193.

⁴⁷ Б. О. Тимошук, *Давньоруська Буковина*, с. 98; О. Масан, *Цециньська держава*, с. 56.

⁴⁸ Б. О. Тимошук, *Давньоруська Буковина*, с. 97; І. П. Возний, *Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра*, ч. 2: *Матеріальна, духовна культура та соціально-культурний розвиток*, Чернівці 2009, с. 250-254, 282-283.

⁴⁹ *Выкопы на горе Цецина подъ Черновцами*, „Православная Русь”, 1909, 22 мая (4 іюня), с. 3-4; С. Пивоваров, А. Федорук, *Скарби та монетні знахідки з м. Чернівці*, [in:] *ПССЛАЕ*, т. 1 (23), Чернівці 2007, с. 36; О. Д. Огуй, *Чернівці та околиці: Грошовий обіг та монетні знахідки протягом тисячоліть*, Чернівці 2007, с. 17.

Володислава Опольського, карбований у Львові в період його управління⁵⁰.

Обидва описані укріплення відіграли важливу роль у захисті шляхів, по яких у ці роки пожвавилися торговельні відносини між Львовом та молдавськими містами, передусів Сіретом, який був тоді столицею країни⁵¹. Піонерами цієї торгівлі були львівські вірмени, яких цікавив не так Сірет, як безпечний шлях у Причорномор'я⁵². Отже, під прикриттям означених замків почав діяти з 1376 р. торговий шлях, який ішов зі Львова через Галич, Коломию і Снятин до Чернівців, відтак через Сірет, Сучаву і Тегиню до Білгорода⁵³. Львівяни називали цей шлях „via valachica”, а жителі молдавських міст – „лвовським”⁵⁴.

Проте сліди пожежі на усіх ділянках оборонної смуги та безладно розкидані предмети озброєння свідчать, що укріплення в Зеленій Липі таки було здобуте прямим штурмом з напільного боку, внаслідок якого оборонні споруди були вщент зруйновані⁵⁵. Виявлені шматки обгорілого дерева на Цецинській горі також говорять про спробу захопити замок приступом з напільного боку. Проте його, очевидно, було відбито, про що свідчить відсутність згарищ на наступних двох укріплених лініях оборони замку⁵⁶. Імовірно, ознаки усіх цих поруйнувань можна пов'язувати з великим заворушенням антигурського спрямування, яке спалахнуло восени 1377 р., внаслідок чого ставленник управителя руського домену був змушений тікати разом з сім'єю до Львова⁵⁷. Цікаво, що воно співпало в часі з великим походом короля Людовіка проти литовських князів на Волинь, після якого Белзька і Холмська землі були приєднані до володінь Володислава Опольського⁵⁸. Не виключено, що саме завдяки цьому повстанню воєводою краю став Петру Мушат, який молоді роки провів у Литві, де пошлюбив доньку чи близьку родичку князя Ягайла⁵⁹.

Крім того, певну участь в означених подіях брали й татари, які надавали допомогу новому молдавському воєводі. Зокрема, знахідки в Зеленій Липі двох

⁵⁰ М. Ф. Котляр, *Op. cit.*, с. 59-63; А. Крижанівський, *Львівський монетний двір У період „угорського” підпорядкування Галичини (1370 – 1386 рр.)*, [in:] *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*, вип. 2, Київ 2000, с. 109; М. Жук, *Характер влади Володислава Опольського У Галичині 1372–1378; 1385–1387: нумізматико-історіографічний аспект проблеми*, [in:] *Наукові записки. Історичні науки*, вип. 14, Острогож 2009, с. 212, 214.

⁵¹ V. Spinei, *Op. cit.*, p. 237, 239, 251, 266, 285, 308, 309, 321; Ş. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iaşi 1997, p. 56-57, 86-89.

⁵² М. Ф. Котляр, *Op. cit.*, с. 116; О. Д. Огуй, *Історія обігу грошових одиниць та їх найменувань на Буковині. Молдавський період*, ч. 1: 1370–1475, Чернівці 2009, с. 77-78.

⁵³ Е. М. Подградская, *Торговье связи Молдавии со Львовом в XV – XVIII вв.*, Кишинев 1968, с. 45; Н. А. Мохов, *Молдавский торговый путь в XIV – XV вв.*, [in:] *Польша и Русь*, ред. Б. А. Рыбаков, Москва 1974, с. 299; О. Огуй, *Молдавский торговый шлях для формування грошового обігу*, [in:] *Науковий вісник Чернівецького університету*, вип. 376–377, Чернівці 2008, с. 56-57.

⁵⁴ О. Д. Огуй, *Історія обігу*, ч. 1, с. 68, 72.

⁵⁵ С. Пивоваров, А. Федорук, „*Битва шпор*” у Зеленій Липі на Хотинщині: середньовічні лицарі територію Чернівецької області також не оминувли, „*Доба*”, 2003, 8 липня, с. 5; С. Пивоваров, *Військова справа*, с. 59.

⁵⁶ Б. О. Тимошук, *Давньоруська Буковина*, с. 98.

⁵⁷ *Sprawy włojskie za Jagiellonow: Akta i listy*, wyd. A. Jabłonowski, Warszawa 1878, s. 155-156; I. Czamańska, *Op. cit.*, s. 46-47.

⁵⁸ М. С. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. 4, с. 54, 450; J. Sperka, *Urządnicy Władysława Opolczyka na Rusi (1372–1378)*, [in:] *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, red. s. K. Kuczyńskiego, т. 10, Warszawa 2004, s. 83, 89-90.

⁵⁹ О. Масан, *Міжнародні аспекти утворення і формування Молдавського князівства до кінця XIV ст.*, „*Русин*”, 2010, 2 (20), с. 44.

наслідувань мідним пулам та двох срібних наслідувань дірхемам Золотої Орди⁶⁰, а також предмети озброєння, аналогії яких фіксуються тільки в монгольських старожитностях⁶¹, чітко про це говорять. Водночас дійшли й інші свідчення. Так, в урочищі Казавчин над р. Саврань археологами було виявлено золотоординські могили. На надмогильному камені однієї з них чітко вказується дата – 1377 р.⁶². Мабуть, ця знахідка тісно пов'язана з подіями, що відбулися в цей самий час у Шипинській землі. Можливо, з ними також пов'язана папська булла, котра була аресована в 1378 р. Олександром Коріатовичу, названому в ній „dominus de Campitz”, з визнанням його заслуг у захисті католицької віри від віроломних татар⁶³. Очевидно, не обійшлося без активної участі останнього й під час спроби князя Володислава відвоювати „градь”, захоплені молдаванами й золотоординцями. в *Franciscani Thorunensis Annales Prussici* під 1377 р. про цю воєнну акцію управителя руського домену сказано: „Item ante festum nativitatis Christi Litvani processerunt contra illos de Walachia et ibi fuerunt victi, ita quod paucos equos abduxerunt”⁶⁴. На те, що Коріатовичі могли мати безпосереднє відношення до цього невдалого нападу на Молдавію, говорить факт про прийняття на цей час подільськими князями ленної залежності від угорсько-польського короля. Повідомлення про це міститься у листі Людовіка Анжуйського до Франческо Каррари від 29 вересня 1377 р., який писав, що „item domini Alesander e Boris, duces Podolie, obtulerunt et asirguerent in minibus nostris ducatum Podolie cum XI castris, aplicuerunt coronam regni Ungarie et receperunt in feudum a corona dicti regni et tenebuntur in perpetum rescipere, et eidem cum eodem servire contra universos, nullis exceptis”⁶⁵. Напевно, князь Володислав, який у цей самий час був зайняти питаннями, пов'язаними з новоприєднаними белзько-холмськими землями⁶⁶, доручив новим подільським васалам короля спробувати відвоювати територію між Верхнім Серетом та Середнім Дністром. Однак, незважаючи на те, що воєнний похід був добре підготовлений – на це вказує знахідка на археологічному об'єкті в Зеленій Липі кам'яного снаряду, пов'язаного з використанням ранніх зразків вогнепальної зброї⁶⁷ – він зазнав поразки і Шипинська земля залишилася під владою воеводи Петру Мушата.

Таким чином, воєнні заходи, які здійснював князь Володислав Опольський

⁶⁰ С. В. Пивоваров, *Нумізматичні пам'ятки Буковини*, Чернівці 2002, с. 92-100; О. Д. Огуй, *Історія обігу*, с. 121-125.

⁶¹ С. В. Пивоваров, *Середньовічне озброєння*, с. 210-211; В. Ф. Немеров, *Воинское снаряжение и оружие монгольского воина XIII–XIV вв.*, „Советская Археология”, 1987, 2, с. 218-219.

⁶² Т. М[агярайський], *Sawrań*, [in:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, т. 10, Warszawa 1889, с. 350; Ю. Сіциньський, *Археологічна карта Подільської губернії: факсимільне перевидання*, Кам'янець-Подільський 2001, с. 136; Я. Дашкевич, *Степові держави на Поділлі та в Західному Причорномор'ї як проблема історії України XIV ст.*, [in:] *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, т. 10, Львів 2006, с. 117.

⁶³ *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, ed. A. Theiner, т. 1, Romae 1860, р. 748.

⁶⁴ *Franciscani Thorunensis Annales Prussici (941–1410)*, [in:] *Scriptores rerum Prussicarum: Die Geschichtsquellen der preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*, hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen und E. Strehlke, bd. 3, Leipzig 1866, s. 106.

⁶⁵ Лист опублікований в: Galeazzo e Bartolomeo Gatari, *Cronaca Carrarese*, [in:] *Rerum Italicarum Scriptores*, vol. 17, pars. 1, Citta di Castello 1909, р. 145; В. Л. Куморовітц, *Op. cit.*, ol. 978.

⁶⁶ J. Sperka, *Urzednicy Wladystawa Opolczyka*, s. 83, 87, 89-90.

⁶⁷ А. В. Федорук, *Кам'яне здроз з городища XIV ст. в Зеленій Липі*, [in:] *АС*, т. 3, Київ – Чернівці 2008, с. 217-220.

на території між Верхнім Серетом та Середнім Дністром у 1374–1377 рр., мали неабияке значення для подальшого політичного та господарського становлення краю. Відбудовані за його наказом замки, не тільки відігравали роль надійних опорних пунктів влади управителя руського домену в „земли Шепинської”, але й стали міцними осередками оборони від татарських нападів. Останнє також дало можливість забезпечити необхідні умови для поживавлення торговельних відносин Львова з містами Причорномор'я, що згодом призвело до появи потужної економічної артерії, яка в подальшому відіграла значну роль у розвитку всієї „Молдавської землі”.

*

Andriy Fedoruk, *Prince Władysław of Opole's military activity in the territory of Shipinska Land in 1374–1377*

The article deals with the scantily explored aspect of Prince Władysław of Opole's military activity during his reign in „Ruthenian land”. The main attention is paid to the region between the upper reaches of river Seret and the middle reaches of Dniester, which can be identified with the territory of so-called „Shepiska Land”. The author points out, that the prince Władysław, during his return from campaign in Moldova in autumn 1374, garrisoned his troops in region of middle reaches of Dniester. Possibly, by his command the castle near the village of Zelena Lypa in present-day Khotyn Raion was rebuilt. The archaeological information indicate, that Władysław's, and not Moldovan troops did stay in this area. It is not impossible, that the part of Prut Valley in Shipinska Land was under Władysław of Opole's authority. Situation changed in autumn 1377 when voivode Petru Mușat, supported by Tatars, managed to drive out the Władysław's vassal from Moldova and captured the castles in Shipinska land. Prince's attempt at recapturing the lost lands ended without success.

*

Андрей Федорук, *Военная деятельность князя Володислава Опольского на территории Шипинской земли в 1374–1377 гг.*

Статья посвящена малоисследованному аспекту, связанному с военной деятельностью князя Володислава Опольского в период его правления в „Русской земле”. Главное внимание уделяется региону между Верхним Серетом и Средним Днестром, который отождествляют с территорией так называемой „земли Шепиской”. Автор высказывает мнение, что князь Володислав, возвращаясь из похода в Молдавию осенью 1374 г., разместил свои гарнизоны в Среднем Поднестровье. Возможно, по его приказу был отстроен замок в окрестностях с. Зеленая Липа нынешнего Хотинского района. Археологические данные свидетельствуют о пребывании в этом укрепленном пункте Володиславова,

---

а не молдавского гарнизона. Не исключено, что и долина Прута в пределах Шипинской земли оказалась под властью Володислава Опольского. Такая ситуация сохранялась до осени 1377 г., когда воевода Петр Мушата с помощью татар сумел изгнать ставленника Володислава из Молдавии и вооруженным путем овладеть замками Шипинской земли. Попытка князя вернуть потерянные укрепления не принесла успеха.

Витас Янкаускас
(Каунас)

ПОЛОЖЕНИЕ ВОЛЫНСКОГО КНЯЗЯ ЛЮБАРТА В ДИНАСТИИ ГЕДИМИНОВИЧЕЙ

В статье рассматривается положение Любарта на Волыни и его место в династии Гедиминовичей, характеризуются его отношения с братьями и младшим поколением династии. Автор приходит к выводу, что с точки зрения младшего поколения Гедиминовичей Любарт, несомненно, доминировал. Доминирующее положение на Волыни ему частично удалось передать своим сыновьям. Однако сближение Великого княжества Литовского с Польским королевством привело к важным изменениям на Волыни. Проводимая Любартом политика балансирования имела только частичный успех. Если на Волыни ему в целом удалось сохранить доминирование, то за границами своих владений он вынужден был подчиниться лидерам династии.

Положение Любарта в Волынской земле – это интересный и одновременно сложный вопрос. Но ответ на него может помочь в решении других, более сложных проблем – изучения места Волынской земли в составе Великого княжества Литовского (далее – ВКЛ), а также положения Любарта в иерархической структуре династии Гедиминовичей.

Приступая к изучению вышеупомянутой проблемы, надо отметить, что хронология появления Любарта Гедиминовича в Волынской земле до сих пор четко не определена. в историографии встречаем датирование от 1315 г. по 1340 г.¹. Точно ясно одно: из завещания Гедимины известно, что Любарт получил волыньские земли², поэтому очевидно, что он утвердился в этом регионе до 1341 г. Установить более точную хронологию сохранившиеся источники позволяют только гипотетично.

¹ Обширный обзор историографии этого вопроса, см.: J. Tęgoski, *Małżeństwa Lubarta Giedyminowicza. Przyczynki do genealogii dynastów halicko-wołyńskich w XIV wieku*, „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne”, 6, 1995, s. 17-26. Интересное предложение высказал Генрих Пашкевич, который не исключал возможности раннего датирования брака Любарта, а молчание источников о деятельности князя на Волыни объяснял тем, что из-за молодого возраста Гедиминовича он не мог еще играть серьезной роли в волыньских землях. См.: H. Paszkiewicz, *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1925, s. 15-16; Idem, *Jagiellonowie a Moskwa*, т. 1: *Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku*, Warszawa 1933, s. 251-252.

² *Летописи белорусско-литовские*, [in] *Полное собрание русских летописей*, т. 35, Москва 1980, с. 61; 86; 110; 115.

После смерти Андрея и Льва Юрьевичей галицко-волынские земли перешли к мазовецкому князю Болеславу Тройденовичу, который после принятия православия получил имя Юрий II. Неизвестно, владел ли Любарт в это время каким-то уделом на Волыни. Если предположить, что Гедимин устроил брак Любарта с представительницей династии Романовичей только после смерти Болеслава–Юрия II, то есть не раньше, чем в 1340 г., то вряд ли в такой ситуации Любарт после смерти Гедимины в 1341 г. смог бы сразу овладеть Волынской землей. Ведь новому князю обычно требовалось нескольких лет, чтоб утвердился при власти. Это склоняет меня к мнению о том, что утверждение Любарта на Волыни произошло еще при жизни Болеслава Юрия II.

В историографии также распространилось мнение, что Любарт появился на Волыни уже в 1322 г. Оно базируется на его грамоте о заложении соборной церкви Святого Иоанна Богослова³. Однако, еще в начале XX века было доказано, что этот документ является поздним фальсификатом и вряд ли можно на него опираться при установлении времени появления Любарта на Волыни.

Не менее запутан и вопрос о браке Любарта. Например, Ян Тенговский высказал версию, согласно которой Любарт был женат не на внучке Юрия I, а – скорее всего – на сестре Даниила Острогского⁴. Целью моей работы не является детальное рассмотрение концепций о браке Любарта. Отмечу только, что предположение польского генеалога интересно, но, по моему мнению, оно противоречит позднейшим данным о том, что Любарт был законным наследником волинских владений, будучи зятем правителя этой земли⁵.

Во времена правления Гедимины земли Южной Руси, несомненно, стали объектом экспансии ВКЛ. До конца не ясно, как исчезли с политической арены Андрей и Лев Юрьевичи. По мнению Феликса Шабурдо, они могли погибнуть в борьбе с монголами⁶. В отличие от него Стефан Ровелл предполагает, что гибель Юрьевичей могла произойти в результате военного конфликта с Гедимином. Приведенная им критика источников и реконструкция событий позволяет утверждать, что Гедимин в 1322–1323 гг. организовал большой поход на земли Южной Руси. Во время этого похода из Киева был изгнан князь Станислав. Тогда же могли быть убиты и волынские князья Андрей и Лев Юрьевичи. Что же касается роли Любарта в этих событиях, то об этом, к сожалению историков, источники полностью умалчивают. Причиной похода Гедимины обычно называют союзные отношения волинских князей с Немецким орденом, скрепленные договором, заключенным в 1322 г. Этот договор был прямой угрозой для Гедимины и, скорее всего, именно он стал причиной военной акции литовского князя в 1322–1323 гг. Походом в Южную Русь Гедимин старался разорвать союз этих двух соседей ВКЛ. Вероятно, ему удалось захватить Галичину и Волынь, которые, однако, он вскоре

³ Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов, ч. 1, т. 6: *Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322–1648 гг.)*, Киев 1883, с. 1-4.

⁴ J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław 1999, s. 235-236.

⁵ S. C. Rowell, *Ik viduramžiu iku kylanti Lietuva: Pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje, 1295–1345*, vertė O. Aleksa, Vilnius 2001, p. 89.

⁶ Ф. М. Шабурдо, *Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского*, Киев 1987, с. 22.

вынужден был уступить мазовецкому князю Болеславу как плату за нейтралитет польского короля Владислава Локетка⁷. Может быть, Гедимин понимал, что удержать галицкие и воыньские земли ему не удастся, поэтому уступил их Болеславу. Сам же Гедимин получил своего рода компенсацию за потерю Галичины и Воыни, посадив в Киеве своего брата Фёдора.

Альвидас Никжентайтис отмечает, что хорошие отношения Гедимина с Польшей продолжались примерно до 1331 г.⁸ Именно в это время был заключен брачный союз между Болеславом-Юрием II и дочерью Гедимина Ефимией-Марией⁹. Не исключено, что в это же время был заключен и другой брак – брак Любарта Гедиминовича. к этому времени потомки Андрея и Льва Юрьевичей должны были уже приближаться к подходящему для брака возрасту. Предположение о двойном браке кажется мне не лишённым оснований, поскольку такой шаг Гедимина должен был усилить его союз с Болеславом-Юрием II.

Таким образом, наиболее ранним временем появления Любарта на Воыни можно считать 1223 г. Тем не менее, есть ряд моментов, которые противоречат такой хронологии. Во-первых, до смерти Болеслава-Юрия II Любарт упоминаем в источниках только один раз – в *Хронике* Яна Длугоша, при описании похода литовских князей в Мазовию в 1336 г.¹⁰ Гжегож Блащик считает, что нет оснований сомневаться в информации Длугоша¹¹, с чем можно согласиться. Поэтому уместно задать вопрос о том, как в условиях такого конфликта на Воыни могли ужиться удельный князь Любарт и его сюзерен Болеслав-Юрий II, которые в этом конфликте были по разные стороны. Я склонен предположить, что, скорее всего, Любарта в это время еще не было на Воыни. По моему мнению, велика вероятность того, что Гедиминович появился в воыньских землях только после похода 1336 г., вследствие нормализации отношений между Гедимином и мазовецкими князьями. Таким образом, отдавая себе отчет в том, что полностью решить проблему хронологии появления Любарта на Воыни не удастся, я склонен считать, что это событие имело место между 1336 и 1340 гг., то есть относится к последним годам правления Болеслава-Юрия II и Гедимина.

К моменту смерти Гедимина ВКЛ было поделено между его наследниками, а между самими Гедиминовичами были установлены четкие иерархические отношения. Гедимин избрал Евнутия и Кейстута как главных представителей династии, которые были названы старшими князьями (это не было связано с их возрастом). Но установленное Гедимином старшинство сохранялось всего несколько лет. В 1345 г. Кейстут и Ольгерд организовали заговор против Евнутия, таким образом изменив иерархическую структуру династии. Между Гедиминовичами начался открытый конфликт: одной стороны оказались Евнутий

⁷ S. C. Rowell, *Op. cit.*, p. 103-114.

⁸ A. Nikžentaitis, *Gediminas*, Vilnius 1989, p. 70.

⁹ J. Wolff, *Ród Gedimina: dodatki i poprawki do dzieł K. Stadnickiego: „Synowie Gedymina”, „Olgiard i Kiejstut” i „Bracia Władysława Jagiełły*”, Kraków 1886, s. 8.

¹⁰ Ioannis Dlugossi, *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae*, lib. 9, Varsaviae 1978, p. 191.

¹¹ G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*, t. 1: *Trudne początki*, Poznań 1998, s. 77.

и Наримунт, а с другой – Кейстут и Ольгерд, которые начали доминировать. Не установлено точно, сколько времени продолжался этот конфликт¹². Известно, что уже в 1347 г. Наримунт воссоединился с главенствующими братьями¹³, а акт примирения с Евнутием мог свершиться в то же время или позже. Уже в 1348 г. характер внутренних отношений в династии изменился; в неудачной битве с Тевтонским орденом на реке Стреве погибли два сына Гедимины – Наримант и Манвид¹⁴, владения которых поделили между собой главенствующие братья. в то же время начали новый процесс – вытеснение из Литвы членов династии младшего поколения¹⁵. Вследствие этого во владениях Любарта оказались Наримунтовичи и Кориатовичи, которые начали править уделами.

Несмотря на динамичные изменения в центре государства, положение Любарта основательно не изменялось. Можно считать, что указанные факторы не привели к изменениям его владений, и ему удалось сохранить их в том объеме, в каком они были перед началом трансформаций в структуре династии Гедиминовичей. Что же касается его отношений с братьями, то в нашем распоряжении очень мало свидетельств на этот счет. Можно только отметить, что в деятельности Любарта прослеживаются интересы Кейстута, и между этими князьями осуществлялось сплоченное сотрудничество. Что же касается Ольгерда, то он очевидно демонстрировал верховенство над младшим братом.

В историографии справедливо считается, что период 1340–1349 гг. был временем доминирования Любарта на Волыни. Только в 1349 г. ситуация изменилась вследствие начавшейся войны с Польским королевством, которая окончилась только в 1352 г. подписанием мирного договора¹⁶. За эти несколько лет тракайский князь Кейстут начал проявлять свой интерес к Волынской земле, а договор 1352 г. между ВКЛ и Польским королевством показывает, что Волынь стала предметом интереса не только Любарта, но и всей династии. Этот договор с литовской стороны заключили Евнутий, Кейстут и Любарт, а так же Юрий Наримунтович и Юрий Кориатович¹⁷.

В упомянутом договоре для нас, прежде всего, интересна очередность перечисления Гедиминовичей. Не понятно, каким образом лишенный власти Евнутий оказался упомянутым на первом месте, то есть стал одним из лидеров династии. Может быть, это произошло из-за того, что Евнутий был старше Кейстута, и это гарантировало ему важное место в династии. На втором месте упомянут Кейстут, владения которого (Брест с округой) стали одним из предметов этого договора¹⁸. Что же касается Любарта, то он оказался только третьим в списке князей, хотя договор в первую очередь касался его владений на Волыни. Благодаря договору нам известно также, что Юрий Наримунтович правил в Кременце,

¹² *Летописи белорусько-литовские*, с. 61; 86; 110; 115 и т. д.

¹³ *Caspari Schützii Rerum Prussicarum historia ex codice manu auctoris scripto edita*, Gedani, 1769, s. 161.

¹⁴ *Die chronik des Mathias von Neuenburg*, hrsg. G. Grandaur, Leipzig 1899, s. 165.

¹⁵ А. Никзентайтис, *Op. cit.*, p. 12.

¹⁶ Ф. М. Шабульдо, *Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского*, Киев 1987, с. 37-54.

¹⁷ *Акты, относящиеся к истории Западной России*, т. 1: 1340–1506 гг., Санкт-Петербург 1846, с. 1-2.

¹⁸ А. Kučinskis, *Kęstutis: lietuvių tautos gynėjas*, Marijampolė 1938, p.101-106.

а Юрий Кориатович, возможно, владел Холмом. Договор дает основание считать, что Волынская земля к тому времени была уже раздроблена и там получили уделы младшие представители династии Гедиминовичей. Позже эти процессы только усиливались¹⁹.

Вследствие договора 1352 г. Волынь, считавшаяся наследием Любарта, была раздроблена на мелкие княжества. Хотя Любарт сумел удержать под своей властью главные центры земли, он должен был раздавать уделы другим представителям династии. Однако этот же договор выделил Любарта из числа других Гедиминовичей на Волыни. Именно Любарт со стороны ВКЛ должен был решать споры с Польским королевством; это говорит о том, что, несмотря на раздробление Волыни, он являлся главным сюзереном земли. Необходимо также отметить, что с появлением разных представителей династии на волынских землях в этом регионе начали соприкасаться интересы разных ветвей династии, что дало Любарту возможность балансировать между разными группами литовской элиты.

Очередные важные изменения в структуре династии Гедиминовичей произошли после победы литовских и русских войск над татарами в битве на Синих Водах в 1362 г. Ольгерд смог расширить свои владения в Южной Руси. Но наибольшее значение имело то, что в конкуренции литовцев с татарами из-за Руси сформировалась новая литовская концепция власти – Ольгерд начал называть себя императором. Это проявлялось не только в отношениях с Константинополем. Археологические находки показывают, что Ольгерд и во внутренних делах ВКЛ старался вести себя как император²⁰. Эти политические изменения отобразились также на деятельности Любарта, который провозгласил себя великим князем Волыни. Так Любарт, очевидно, стремился закрепить сложившуюся на Волыни княжескую иерархию и закрепить за собой главенство в этом регионе²¹.

В 1363 г. возобновилась война между Польским королевством и ВКЛ из-за Южной Руси. Она длилась до 1366 г., когда был заключен очередной договор. Он закрепил новое соотношение сил в регионе. Со стороны ВКЛ в договоре упомянуты великий князь Ольгерд, его братья Кейстут, Евнутий и Любарт, а также их дети. Польскую сторону представляли король Казимир III и „князья Юрий и Юрий и Александр”. Хотя отчества князей не были задокументированы, автор публикации справедливо отметил, что это были Юрий Наримунтович, Юрий и Александр Кориатовичи²². Договор 1366 г. утвердил победу Казимира III. Любарту достался Луцк с окрестностями, в то время как Казимиру III отошли Владимир-Волынский, Городло, Ратн, Любомль и другие волости. Была установлена четкая граница между владениями Казимира III и Любарта. Великий князь Ольгерд также уступил Казимиру III Кременец, Белз, Холм

¹⁹ Сравни: J. Puzyna, *Koriat i Koriatowicze*, „Ateneum Wilenskie”, 7, 1930, 3-4, s. 434-438.

²⁰ Z. Norkus, *Nepasiskelbusioji imperija: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*, Vilnius 2009, p. 226-254.

²¹ *Archiwum książąt Liubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, wyd. L. Radziszewski, t. 1, Lwów 1887, s. 1.

²² A. Czuczynski, *Traktat książąt litewskich z Kazimierzem Wielkim 1366 r.*, „Kwartalnik Historyczny”, 4, 1890, 3, s. 513-514.

и т. д. Предположительно, эти земли были оставлены на управление князьям, заключившим договор на стороне Казимира и ставшим его ленниками. В договоре также было установлено, какие земли оставались в собственности Кейстута – Брестская, Каменская, Дрогичинская, Мельниковская, Бельская, Кобринская волости. Что касается судьбы Фёдора Ольгердовича, то маловероятно, что великий князь Ольгерд оставил своего сына в качестве ленника короля Польши.

Договор 1366 г. позволяет сделать вывод, что значительность Любарта как в династии, так и в ВКЛ временно снизилась. Только в 1370 г., после смерти Казимира III, Любарт отвоевал свое наследие. После большого похода литовских войск была восстановлена его власть в западной части Волыни. Последующие войны за эти земли не дали реальных изменений, и Гедиминовичи сохранили свои позиции. Характерно то, что в последний год жизни Ольгерда Любарт был принужден временно признать власть Людовика I. Однако последующие действия показывают, что более тесные отношения с венгерским королем не сложились. В то же время, после смерти Ольгерда и начала внутреннего конфликта в ВКЛ Любарт оказывал поддержку Кейстуту. Это было продолжением традиционных отношений, но не принесло ожидаемых результатов, поскольку Кейстут в конечном итоге вынужден был признать верховенство Ягеллы.

Не известно точно, когда Любарт умер и как было поделено его наследство. В последний раз о нем упоминается в 1382 г. Янко с Чарнкова фиксирует в своей *Хронике*, что после смерти короля Венгрии и Польши Людовика I Любарт отвоевал свои земли²³. Принято считать, что князь умер до 1384 г., оставив троих сыновей. Единственный документ, в котором они все упомянуты, не датирован²⁴. Видимо, он был составлен сразу после смерти Любарта, потому что все его наследники обещали не касаться владений Фёдора Даниловича Острогского. Вполне вероятно, что Любарт, разделив наследство между сыновьями, также утвердил первенство Фёдора Любартовича над братьями.

В вышеупомянутом документе говорится: „Великий князь Федор со своими братьями”²⁵. Такая титулаторная разница указывает на верховенство Фёдора над братьями. Наверное, Любарт оставил Фёдору Луцк и, вероятно, Владимир, а его младшие братья получили другие, меньшие уделы на Волыни. Тем не менее, с 1387 г. Фёдор был титулован исключительно князем владимирским. Может быть, это было связано с изменениями внутри рода, так как братья Фёдора Любартовича больше не упоминаются в источниках. Не исключено также, что Фёдор к тому времени потерял Луцк. Такое предположение кажется правдоподобным, поскольку, как известно, Луцк служил для Ягайла разменной монетой в переговорах с Витовтом, что может указывать на то, что Фёдор уже не владел этим городом. После неудачного восстания Корибута Фёдор Любартович был выслан в Новгород-Северский.

²³ Joannis de Czarnkow, *Chronicon Polonorum*, opr. J. Szlachetowski, [in:] *Monumenta Poloniae Historica*, wyd. A. Bielowski, t. 2, Lwów 1872, s. 722; *Kronika Janka z Czarnkowa*, tłum. J. Zebrillo, oprac. tekstu i przypisów M. Kowalski, Kraków 2009, s. 33.

²⁴ *Archiwum książąt Liubartowiczów Sanguszków*, t. 1, s. 8.

²⁵ Ibidem.

Правда, свои права на Владимир он сохранил, однако в Волынской земле усилился процесс раздробленности²⁶. Следует также добавить, что в Волынской земле сохранились небольшие княжества Гедиминовичей, управляемые потомками Ольгерда, Наримунта, Кориата, но они не играли существенной роли.

Подводя итоги, можно отметить, что положение Любарта на Волыни определялось его отношениями с братьями и младшим поколением династии. Сточкизрения последних Любарт, несомненно, доминировал. Своё доминирующее положение на Волыни ему удалось передать своим сыновьям, однако изменения во внешней политике великих князей литовских – в первую очередь сближение с Польским королевством – ещё при жизни Любарта привели к важным изменениям на Волыни. Политика балансирования между двумя политическими центрами, проводимая Любартом, не принесла ожидаемых результатов. Если на Волыни ему удалось в какой-то степени сохранить верховенство, то за пределами Волынской земли он был вынужден подчиняться предводителям династии.

*

Vytas Jankauskas, *The place of Liubartas, Prince of Volhynia, in the structure of Gediminid's dynasty*

The position of Lyubartas on Volhynia and his place in Gediminid's dynasty, as well as his relationships with the brothers and junior generation of the dynasty are characterized in the article. The author points out, that from the point of view of the junior generation of Gediminids, Liubartas, indisputably, domineered. He partially succeeded in passing this dominating position in Volhynia to his sons. However, the rapprochement between the Grand Duchy of Lithuania and Kingdom of Poland resulted in important changes in Volhynia. The policy of balance, which was conducted by Liubartas, proved to be only partially successful. Although he was able to keep his dominating position in Volhynia, he was forced to accept the authority of dynasty leaders outside his domain.

*

Вітас Янкаускас, *Становище волинського князя Любарта в династії Гедиміновичів*

У статті розглянуто становище Любарта на Волині та його місце в династії Гедиміновичів, характеризуються його відносини з братами й молодшим поколінням династії. Автор приходить до висновку, що з точки зору молодшого покоління Гедиміновичів Любарт, безперечно, домінував. Своє домінуюче становище на Волині йому частково вдалось передати своїм синам. Однак зближення Великого князівства Литовського з Польським королівством привело до важливих змін на Волині. Політика балансування, яку проводив Любарт, мала тільки частковий успіх. Якщо на Волині йому в цілому вдалось зберегти домінування, то за межами своїх володінь він був змушений підкоритися лідерам династії.

²⁶ Смотри: V. Jankauskas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdančiosios dinastijos struktūra XIII amžiaus pabaigoje – XV a. pirmoje pusėje, Daktaro disertacija*, Kaunas 2011, p. 43-51.

Іванна Папа
(Львів)

ГЕДИМІНОВИЧІ В ГАЛИЧИНІ ТА НА ВОЛИНІ У XIV – XV СТ.

Литовські Гедиміновичі в XIV – першій половині XV ст. брали активну участь у боротьбі за галицько-волинську спадщину. Протягом короткого часу в XIV ст. вони утримували незначну частину Галичини, а до другої половини XV ст. під владу Гедиміновичів перейшла майже вся Волинь. Під час боротьби за галицькі й волинські землі представники династії Гедиміновичів практикували надання земель своїм прихильникам. Це мало як позитивні (формування міцної політичної опори, самостійницька політика, „місцевий патріотизм”), так і негативні (дроблення земель та перетворення їх на „мозаїку” удільних князівств) наслідки. Попри все Гедиміновичі зберігали місцеві традиції і захищали інтереси своїх земель, чим сприяли формуванню на українських землях державницьких традицій.

У XIV–XV ст. частина Галичини і Волинь перебували у складі Великого Князівства Литовського [далі: ВКЛ], що зумовило включення цих територій у сферу впливу правлячої, на той час, литовської династії Гедиміновичів.

Варто відзначити, що династія Гедиміновичів є однією з найдискусійніших щодо встановлення персонального складу, генеалогії та територіальних володінь. Причини цього: брак джерел; стан перманентної війни у ВКЛ, що зумовлював часту зміну власників територій; наявність на цих територіях князів не лише з династії Гедиміновичів, а й Рюриковичів, ординських князів та псевдокнязів, що зумовлює плутанину у встановленні династичної приналежності правлячих родів і це виливається у довготривалі наукові дискусії (н. п. „генеалогічна війна”¹). Увесь комплекс зазначених проблем вимагає зваженого і ґрунтового підходу до висвітлення питання персонального складу та територіальних володінь Гедиміновичів у Галичині та на Волині у XIV – XV ст.

¹ Вперше термін „генеалогічна війна” (bellum genealogicum) ввів професор Львівського університету Владислав Семкович (W. Semkowicz, *Łosk i wygaśnięcie Korybutowiczów*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, 1926, 7, s. 197). Цим терміном він окреслив гостру дискусію, що розгорілася на сторінках періодичних видань Геральдичного товариства, яке діяло спершу у Львові (1906–1931), а згодом – у Варшаві (1932–1939). Предметом дискусії було походження князівських родів з династії Гедиміновичів, зокрема гілки Корибутовичів. Дискусія точилася на сторінках „Miesięcznika Heraldycznego” і „Rocznika Towarzystwa Heraldycznego”, найгостріше у 1911–1914 рр., а згодом латентно продовжувалась у міжвоєнний період. Хід дискусії був перерваний початком Другої світової війни, тому підняті у ній питання залишилися не розв’язаними остаточно.

У першій половині XIV ст. ВКЛ, Польське та Угорське королівства вели боротьбу за спадщину Романовичів (рис. 1). Саме за цих обставин Гедиміновичі вперше як володарі з'являються в Галичині й на Волині. в історичній науці існує кілька версій переходу Волині й Галичини під вплив литовців – добровільного переходу під впливом загрози Золотої Орди, завоювання, родинних прав представників династії Гедиміновичів.

Грунтовне дослідження „боротьби за спадщину Романовичів” здійснив Іван Філевич, який звернув увагу на родинні права Любарта Гедиміновича у цій боротьбі². Микола Устрялов вважав, що включення частини Галичини й Волині до складу ВКЛ було швидше добровільним і зумовленим зовнішнім чинником – загрозою з боку Золотої Орди³. Цю думку на основі дослідження литовського і руського права розвинув Федір Леонтович⁴.

Низка істориків розвивали ідею завоювання руських земель литовцями. В основі цієї версії лежать такі джерела: *Літопис Биховця*⁵, *Хроніка* Мацея Стрийковського⁶, *Густинський літопис*⁷. Є гіпотеза про „поступове завоювання” руських земель, починаючи з часів Мендовга⁸, чи „завоювання” території Південно-Західної Русі в результаті походу Гедиміна на Волинь у 1323 р., після того як литовці розбили руське військо на р. Ірпінь, у складі якого перебував і Лев Юрійович – князь луцький, брат князя Андрія – князя галицького і володимирського. Але достовірність цієї версії викликала сумнів ще у Володимира Антоновича, який навів низку переконливих аргументів⁹. Думку В. Антоновича поділяє також Леонтій Войтович, апелюючи до практики успадкування тогочасних князівських престолів¹⁰. Сучасна українська дослідниця Олена Русина окреслила процес появи литовців на руських землях як „експансію”¹¹. Мусимо відзначити логічність такого терміну, адже хоча політика литовців і не мала завойовницького характеру, вони таким чином поширювали свої впливи на нові території.

Версію про „родинні права” Любарта Гедиміновича і про мирне входження руських земель до складу ВКЛ відстоювали Казимир Стадницький¹², Олександр Андріяшев¹³, Микола Дашкевич¹⁴, Володимир Антонович¹⁵, П. Іванов¹⁶, Михайло

² И. Филевич, *Борьба Польши и Литвы-Руси за Галицко-Владимирское наследие*, Санкт-Петербург 1890, с. 80-82.

³ Н. Устрялов, *Исследование вопроса какое место в русской истории должно занимать Великое княжество Литовское*, Санкт-Петербург 1839, с. 15-17.

⁴ Ф. Леонтович, *Очерки истории литовско-русского права. Образование государственной территории*, „Журнал Министерства народного просвещения” [далі: ЖМНП], 291 (январь), 1894, с. 46.

⁵ *Список Биховця. Западнорусские летописи*, [in:] *Полное собрание русских летописей* [далі: ПСРЛ], под ред. С. Пташицкого и А. Шахматова, т. 17, Санкт-Петербург 1907, ряд 27-31, с. 491-493.

⁶ M. Strykowski, *Kronika polska, litewska, Zmódská i wszystkiej Rusi*б wydanie nowe, będące dokładnym powtórzeniem wydania pierwotnego królewieckiego z roku 1582, т. 1, Warszawa 1846, s. 362-368.

⁷ *Ипатьевская летопись. Густинская летопись* [in:] ПСРЛ, т. 2, Санкт-Петербург 1843, с. 348.

⁸ J. Puzyra, *Narysunki Gedyminowicz*, „Miesięcznik Heraldyczny”, 2, 1930, s. 26-28.

⁹ В. Антонович, *Очерк истории великого княжества Литовского до половины XV ст.*, Киев 1878, с. 56-65.

¹⁰ Л. Войтович, *Етапи політичної історії Волині XIV-XV ст. Державність. Васалітет. Інкорпорація*, [in:] *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, упоряд. Б. Якимович, М. Боянівська, О. Серета, А. Ясіновський, т. 5, Львів 1998, с. 153-154.

¹¹ О. Русина, *Україна під татарами і Литвою*, Київ 1998, с. 42-64.

¹² K. Stadnicki, *Lubart Xiążę Wołyński*, [in:] *Synowie Gedymina*, т. 2, Lwów 1853, s. 10-11.

¹³ А. Андріяшев, *Очерк истории Вольнской земли до конца XIV столетия*, Киев 1887, с. 207-208.

¹⁴ Н. Дашкевич, *Заметки по истории литовско-русского государства*, Киев 1885, с. 167.

¹⁵ В. Антонович, *Op. cit.*, с. 51, 56.

¹⁶ П. Іванов, *Исторические судьбы Вольнской земли с древнейших времен до конца XIV века*, Одесса 1895, с. 219-222.

Грушевський¹⁷. Ця версія базується на низці джерел, зокрема свідченнях *Літопису Даниловича*: „а Liuborta prinął Wołodimerskij kniaz' kdotce, wo Wołodimer i w Łuck, i wo wsiu zemliu Wołynskuju”¹⁸. На думку О. Андріяшева, літописець допустив помилку, бо Любарт після одруження отримав тільки Луцьк, а Володимир пізніше, про що ми дізнаємося з грамоти 1366 р., вміщеної в *Скарбию Даниловича*: „Lubart weźmie ziemię Łucką ze wszystkimi jęj pierwiaskowemi powiatami, to jest: Stożek, Daniłow, Zakamień, Szumsk, Ostrog, Połonne, Międzyboże. Prócz ziemi łuckiej, zrekł się król dla Lubarta okregu włodzimierskiego, to jest: Wetły, Łubiaż, Czarny horodek, Kamień i Mielnica”¹⁹. В. Антонович наголошував, що Любарт був одружений на Буші, дочці Лева Юрієвича²⁰. О. Андріяшев підтримував це твердження²¹. На думку ж М. Грушевського, Любарт взяв за дружину дочку Юрія-Болеслава, який був одружений з дочкою Гедиміна²². Цю думку поділяє Л. Войтович, наголошуючи на практиці успадкування князівських престолів²³. Наталя Яковенко також розглядає таку версію як найбільш прийнятну²⁴. Очевидно, що такий шлюб дійсно відбувся (стан джерельної бази не дозволяє ствердити чи Любарт одружився із дочкою Юрія-Болеслава чи з дочкою Лева Юрійовича), про що свідчить прийняття галицьким і волинським боярством Любарта Гедиміновича як свого князя після загибелі Лева і Андрія Юрійовичів влітку 1323 р. Ще один аргумент на користь цієї гіпотези було надано недавно львівським істориком Ігорем Мицьком. Він ввів у науковий обіг пом'яник Преображенського кафедрального монастиря (с. Спас, Старосамбірського району, Львівської області)²⁵. На основі цього джерела дослідник встановив, що дружиною Гедиміна-Прокопія і матір'ю Любарта-Дмитра була Леоніда, дочка Лева Юрійовича, названа на його честь²⁶. На підставі цього, на думку дослідника, саме в Любарта Гедиміновича було найбільше прав на галицько-волинську спадщину.

Але водночас польський і угорський двори висунули свої претензії на галицько-волинську спадщину, що поклало початок конфлікту. Однак оскільки жодна з конкуруючих сторін не мала достатньо сил, щоб утриматися на землях Галичини і Волині, то був реалізований компромісний варіант і володарем цих земель став Юрій II Болеслав Тройденевич, князь мазовецький, син Анастасії, дочки Лева Даниловича. Перша грамота цього князя збереглася від 1325 р., але попередньо він мусив підписати угоду з місцевими елітами. А в 1331 р. він

¹⁷ М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. 4, Київ 1993, с.19-20.

¹⁸ [Danilowicz I.], *Latopisiec Litwy i Kronika Ruska: z rękopisu słowiańskiego przepisane; wypisami z Wremiennika Sofijskiego potmożone, przypiskami i objaśnieniami dla czytelników polskich potrzebniemi opatrzone*, Wilno 1827, s. 27.

¹⁹ [J. Danilowicz], *Skarbec dyplomatów papieskich, cesarskich, królewskich, książęcych i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów służących*, t.1, Wilno 1860, nr. 432, s. 210.

²⁰ В. Антонович, *Op. cit.*, с. 57.

²¹ А. Андріяшев, *Op. cit.*, с. 207.

²² М. Грушевський, *Op. cit.*, т. 4, с.19-20.

²³ Л. Войтович, *Етапи політичної історії Волині XIV – XV ст.*, с. 154.; Idem, *Боротьба Любарта-Дмитра Гедиміновича за відновлення Галицько-Волинської держави*, „Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки”, 22, Луцьк 2009, с. 122-123.

²⁴ Н. Яковенко, *Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття*, Київ 1997, с. 138-139.

²⁵ І. Мицько, *Князь Любарт та його родина*, [in:] *Старий Луцьк*, Вип. 2, Луцьк 2005, с. 43-48.

²⁶ Idem, *Правові підстави володіння князем Любартом спадщиною Романовичів*, [in:] *Старий Луцьк*, Вип. 5, Луцьк 2009, с. 35-60.

одружився з Офкою-Євфимією Гедимінівною – сестрою Любарта, що також сприяло зміцненню позицій Любарта та формуванню союзницьких відносин з Литвою. Любарт-Дмитро отримав уділ у Східній Волині з центром у Болохові (Любартові). Так як подружжя не мало нащадків, то М. Грушевський припускав, що Любарт, як свояк, ще за життя Юрія-Болеслава вважався його спадкоємцем і тому йому так легко вдалося в 1340 р. опанувати Волинь і Галичину²⁷.

Із перелічених вище версій найбільш аргументованою видається остання. Важливо, що волинська і – частково – галицька еліта прихильно ставилася до Любарта, очевидно, бачачи в ньому легітимного спадкоємця; саме місцева підтримка дозволила Любартові успішно боротися з польськими й угорськими силами; Любарт не був васалом Литви, про що свідчить незначна допомога ВКЛ, яке на той час перебувало у стані війни з Тевтонським орденом та Золотою Ордою, а деяке сприяння Любартові було радше виявом родинної солідарності; саме Любарт як князь волинський підписував угоди під час протистояння, а не великий князь литовський, що свідчить про самостійницький статус земель, підконтрольних Любарту. Однак мусимо також відзначити, що діяльність Любарта, як і інших сюзеренів того часу, мала на меті давній принцип „поділяй і владаруй”; проте князь прагнув зберегти здобутки попередників і втримати Галичину та Волинь в єдності. Тому, якщо не брати до уваги особистих мотивів Любарта, хочу відзначити, що його політика ґрунтувалася на легітимних претензіях на вказані землі і прагненні зберегти їх територіальну цілісність і незалежність. Вважаю слушною думку В. Антоновича, що „шлюбні зв'язки дітей Гедиміна ввели литовський княжий рід у сімейне коло правлячих династій в двох сусідніх Литві державах, зміцнили союзи з цими державами і накреслили політичні цілі, до яких мало прагнути Велике князівство Литовське”²⁸.

Щодо Галичини, то права на ці землі мав також князь Любарт-Дмитро Гедимінович (1322–1383). За правління галицько-волинськими землями Болеслава-Юрія Тройденевича (1325–1340) з мазовецької династії стосунки з Литвою стали союзними. Після смерті Болеслава-Юрія він був визнаний волинським та галицьким боярством. Щоправда, місцеві еліти домоглися певних обмежень князівської влади. Від імені Любарта Галицькою землею правив у 1340–1344 рр. Дмитро Детько в ранзі старости Руської землі. Дмитро Детько разом з Данилом Острозьким, лідером волинського боярства, у 1340 р. зустрічали ординські війська, які допомогли відбити польську інтервенцію²⁹.

Любарт-Дмитро Гедимінович титулувався як князь луцький (бл. 1323–1324, 1340–1384 рр.), любарський (східноволинський) (1323–1340), волинський (1340–1383), галицький (1340–1349, 1353–1354, 1376–1377)³⁰. До своєї смерті у 1383 р. він боровся за відновлення Галицько-Волинської держави³¹, залучаючи

²⁷ М. Грушевський, *Op. cit.*, т. 3, Київ 1993, с. 127.

²⁸ В. Антонович, *Op. cit.*, с. 86.

²⁹ І. Шараневич, *История Галицко-Волымирской Руси*, Львів 1863, с. 153-159.

³⁰ Л. Войтович, *Княжа доба на Русі: портрети еліти*, Біла Церква 2006, с. 614-615.

³¹ *Idem*, *Боротьба Любарта-Дмитра Гедиміновича*, с. 125.

до цієї боротьби литовських князів, яким роздавав уділи на Волині – таким чином володіння Гедиміновичів зростали (рис. 4). Цей крок був радше вимушеним і зумовлений такими мотивами: Любарт не міг визнати себе литовським васалом, щоб не викликати спротив місцевих еліт, зокрема галицького боярства, частина якого була прихильна до інтервенції Казимира III; не визнаючи себе литовським васалом, він не міг отримувати повноцінну допомогу від Литви³². з 1352 р. і до смерті у 1383 р. Любарт і його васали перманентно то захоплювали окремі волинські й галицькі землі, то знову їх втрачали (рис. 2).

Тільки після Кревської унії 1385 р. Польща зуміла оволодіти галицькою частиною держави (королівства Русі), що було визнано Литвою за Островською угодою 1392 р. За польсько-угорськими угодами 1412, 1415 і 1423 рр. остаточне вирішення питання відкладалося на майбутнє. Угорські королі й надалі зберегли тільки титул „королів Галіції та Лодомерії”³³. Цей ефемерний титул Габсбурги використали для обґрунтування передачі їм Галичини при поділі Польщі в 1772 р.³⁴

Королівство Русі і Холмське князівство спершу зберігали окреме правління на чолі з генеральним старостою, для них карбувати окремі руські гроші³⁵. На Констанцькому соборі у 1418 р. стояло питання королівства Русі, на престол якого претендував високородовитий шляхетний князь Червоної Русі (очевидно князь Федір Данилович Острозький, далекий нащадок Романовичів), за яким стояв великий князь литовський Вітовт Кейстутович³⁶. У 1434 р., внаслідок поширення дії Єдлинського привілею (1430 р.) на землі Королівства Русі і Холмського князівства, що було закріплено привілеєм короля Владислава III Варненчика (текст привілею відомий нам лише з *Хроніки Я. Длугоша*³⁷), було утворене Руське воєводство (землі Львівська, Перемиська, Сяноцька Галицька, Холмська) (рис. 5.) у складі Польського королівства³⁸.

На прикарпатських землях, де до 1393 р. угорські залоги ще утримували міста й замки, було створене окреме Жидачівське князівство³⁹, яке отримав спочатку Свидригайло Ольгердович, а після 1404 р. – Федір Любартович. У період 1431-1435 рр. Жидачівським князівством, а також Коропецьким (яке виділилося з нього) володів, напевно, його син Андрушко, а згодом – мазовецький князь

³² Idem, *Етати політичної історії Волині XIV-XV ст.*, с. 159.

³³ *Історія титулів королів Угорщини*, [in:] <http://nobhist.narod.ru/hungary.html> [режим доступу: 25 XII 2011]

³⁴ Л. Войтович, *Королівство Русі: реальність і міфи*, [in:] *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, Вип. 7, Дрогобич 2003, с. 63.

³⁵ Р. Шуст, *Нумізматика*, Київ 2007, с. 84-90.

³⁶ Л. Войтович, *Загадковий „вискородовитий шляхетний князь Червоної Русі”*, [in:] *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, Вип. 13, Дрогобич 2009, с. 24-32.

³⁷ Joannis Dlugossii Senioris Canonici Sracoviensis, *Opera omnia = Jana Długosza kanonika krakowskiego dzieła wszystkie*, т. 13, [in:] *Historiae Polonicae libri XII*, т. 4., Kraków 1877, s. 548-549.

³⁸ K. Przyboś, *Urzednicy województwa ruskiego XIV-XVIII wieku: ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka: spisy*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1987, s. 7-9 [Seria: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku*, т. 3, з. 1]; S. Kutrzeba, *Przywilej jedlnieński z r.1430 i nadanie prawa polskiego Rusi*, Kraków 1911, s. 10; М. Криун, *Земські уряди на українських землях у XV – XVIII ст.*, „Записки Наукового Товариства імені Шевченка”, 228, 1994, с. 65–66.; О. Однороженко, *Українська руська еліта доби Середньовіччя і раннього Модерну: структура та влада*, Київ 2011, с. 86-87, 98.

³⁹ Л. Войтович, *Жидачівське князівство*, [in:] *Іван Виговський: збірник статей наукової конференції, присвяченої 350-літтю Конотопської битви, упор.* с. Ревуцький, Львів 2010, с. 42.

Земовит Земовитович. У 1442 р. цей князь помер без нащадків, а Жидачівське і Коропецьке князівства були ліквідовані та включені до складу Руського воєводства як Жидачівський повіт⁴⁰.

На території Галичини Гедиміновичі не мали значних володінь і впливу. Любарт-Дмитро Гедимінович недовго титулувався князем галицьким (1340–1349, 1353–1354, 1376–1377). Його ідея відновлення Галицько-Волинської держави не увінчалася успіхом. Ще одним володінням Гедиміновичів у Галичині було згадане вище Жидачівське князівство.

Щодо Волині, то князь Любарт-Дмитро Гедимінович до смерті залишався незалежним володарем, а Волинь за його правління була незалежною державою у своїх найбільших кордонах (рис. 3)⁴¹. За правління його сина – Федора Любартовича – позиції Волині послаблюються. Федір титулує себе як великий князь волинський (1384–1390, 1431), князь сіверський (1393–1405) і князь жидачівський (1405–1431)⁴². Однак, він помітно втрачає вплив на Волині. Про це свідчить те, що в 1384 р. Ягайло Ольгердович, великий князь литовський, надає волинські землі (Гродно, Волковиськ, Мельник, Сурож, Берестя, Дорогочин і Кам'янець) Вітовтові Кейстутовичу⁴³. Це легітимне надання, бо більшість названих земель була надана Любартом Кейстуту як лен. Але таке надання свідчило, що Волинь почала перетворюватися на васала Литви. Кревська унія (1385) призвела до приєднання галицьких земель до Польщі й до скасування незалежного статусу Волині у складі ВКЛ. Виявом цього стало те, що Ягайло передав Вітовтові столицю Федора Любартовича – Луцьк і запропонував останньому замість Волині Сіверську землю. Не маючи вибору, Федір Любартович, після короткотривалої еміграції в Угорщині, 23 травня 1393 р. присягнув Ягайлові і Ядвізі як сіверський князь⁴⁴. Свою подальшу діяльність князь Федір Любартович провадить уже на галицьких землях як князь жидачівський⁴⁵.

В історії Волині залишили помітний слід нащадки Федора Любартовича – князі Сангушки. Також відзначився Федір Ольгердович (бл.1332/1333–1394), князь ратненський (до 1377–1394) і кобринський (до 1387–1394) та його наступники – князі Кобринські. Окремо слід виділити вплив на історичний розвиток регіону потомків князя Корибута-Дмитра Ольгердовича – Федора Корибутовича, князя кременецького (1432–1435), подільського (1432–1434), несвіцького (1435–бл.1442), якого вважають тотожним князю Федору Несвіцькому, та його правонаступників – представників родів Вишневецьких, Збаразьких, Воронецьких, Порицьких.

⁴⁰ М. Капраль, *Жидачівський повіт Львівської землі в XVI столітті (за матеріалами поборових реєстрів)*, [in:] *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя*, Київ–Львів 2004, т. 1, с. 546–565.

⁴¹ М. Грушевський, *Op. cit.*, т. 5, Київ 1994, с. 8

⁴² А. Войтович, *Княжа доба на Русі*, с. 679.

⁴³ [J. Danilowicz], *Skarbec dyplomatów*, т.1, nr 498, s. 251–252.

⁴⁴ *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430, collectus opera A. Prochaska*, Cracowie 1882, nr 170, s. 50; *Archivum ksiąząt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego przy współudziale P. Skobielskiego i B. Gorczaka, т. 1, Lwów 1886, nr 15, s. 14.

⁴⁵ М. Дзедзуськи, *Kronika domowa Dzedzuszycich: odbita w 200 exemplarzach... dla własnego użytku*, Lwów 1865, nr 1–6, s. 1–XV.

Після Кревської унії волинські князі стають васалами великих князів литовських, а в деякі періоди – й польських королів. Такою була доля князя Федора Любартовича, його сина – луцького князя Дмитра-Сангушка Федоровича (князь луцький (1431–1433), князь ратненський і каширський (1433–1455)⁴⁶, острозького князя Федора Даниловича (1385–1392), ратненсько-кобринського князя Романа Федоровича (1394–1416)⁴⁷.

Незалежність Волині на короткий час була відроджена Свидригайлом Ольгердовичем (1434–1452), активним противником польсько-литовської унії⁴⁸. Спершу Волинь була складовою частиною новоутвореного Великого князівства руського (1432–1435). Воно проіснувало до поразки українсько-білоруських військ Свидригайла у битві біля Вількомира 29–30 серпня 1435 р. Хоча Свидригайлу і вдалося врятуватися та продовжити боротьбу, але в 1438 р. Сигизмунд Кейстутович захопив усі землі ВКЛ. Щоб заспокоїти Свидригайла, йому віддали Східне Поділля, Київщину і відновлене Волинське князівство (1440–1452), яке формально вважалося васалом ВКЛ. Свидригайло щедро надавав землі своїм прихильникам, серед яких бачимо князів Острозьких, Корибутовичів, Гольшанських, Чарторійських, Мстиславських, Курцевичів, Носів-Пінських та інших. Після смерті Свидригайла у 1452 р. Волинське князівство було ліквідовано, а Волинська земля „перетворилася в конфедерацію удільних князівств”⁴⁹. Серед тогочасних удільних князівств можемо виділити Дубровицьке, Степанське, Острозьке, Заславське, Корецьке, Чарторійське, Клеванське, Збаразьке, Каширське, Кобринське, Ковельське та низку менших⁵⁰. Л. Войтович окреслює тогочасний вигляд Волині як „політичну мозаїку”, яка й далі дробилася через амбіції її володарів⁵¹. На його думку, Волинь після Свидригайла „зберегла статус автономної землі, де князівські родини змагалися за уряди старости володимирського та маршалка волинського, а волинські володіння поступово перетворилися на приватні володіння та майорати”⁵². До Люблінської унії існування окремих волинських уділів втратило свій політичний сенс, а тому після 1569 р. на цих теренах було утворено Волинське воєводство.

За Свидригайла Ольгердовича на Волині виникла ціла низка дрібних уділів, якими володіли князі з династій Гедиміновичів та Рюриковичів. Походження частини з цих князів, зокрема Вишневецьких, Збаразьких, Воронєцьких, Порицьких, Сангушків, залишається дискусійним. Це зумовлено тим, що ми дуже мало знаємо про постаті, які були їх протопластами й отримали свої володіння саме в цей бурхливий час. Вирішення питання ускладнює та обставина, що земельні надання не відразу ставали спадковими – існувала практика перенадання земель,

⁴⁶ Л. Войтович, *Княжа доба на Русі*, с. 679.

⁴⁷ Ibidem, с. 636-637.

⁴⁸ Л. Войтович, *Етапи політичної історії Волині XIV–XV ст.*, с. 162.

⁴⁹ Ibidem, с. 167.

⁵⁰ Історичний атлас України. *Найдавніше минуле. Русь. (Київська держава, Галицько-Волинська держава)*, автор-упорядник Ю. Лоза, Київ 2010, с. 227.

⁵¹ Л. Войтович, *Етапи політичної історії Волині XIV–XV ст.*, с. 167.

⁵² Ibidem, с. 168.

переміщення васалів; лише з середини XV ст. дрібне землеволодіння усталилось як спадкове. Тому Волинь XV ст. являла собою конгломерат дрібних удільних князівств (рис.6), що надзвичайно ускладнює розв'язання генеалогічних загадок цих родів.

Стосовно принципів політики Гедиміновичів, то в період боротьби за галицько-волинську спадщину представники династії, зокрема на теренах Волині, практикували надання земель своїм прихильникам – і Рюриковичам, і Гедиміновичам – що призводило до збільшення кількості удільних князівств. Це було зумовлено потребою повернути на свою сторону якомога більше сил, задобрити місцеву еліту, вести якомога довше самостійницьку політику (це стосується передусім Любарта і Свидригайла). Лояльне ставлення до православної віри і руської мови та культури сприяло прихильності місцевих еліт до Гедиміновичів.

Сильними сторонами династичної політики Гедиміновичів було те, що, надаючи земельні уділи, вони формували досить міцну політичну опору своїх прихильників, що дозволяло вести самостійницьку політику, до певної міри не зважаючи на позицію Вільна. Можна вважати, що Гедиміновичі і їх васали ставали „патріотами” своїх земель і дбали про їх самостійницький статус та зберігали основи руського діловодства. Політика Гедиміновичів мала й недоліки, що земельні надання їхнім прихильникам призвели до того, що Гедиміновичі самі стали заручниками цього – Волинь перетворилася на „мозаїку” удільних князівств, коли кожен місцевий правитель намагався перетворити своє володіння У спадкове. Очевидно, саме тому після смерті харизматичного лідера – Свидригайла – конгломерат князівств уже не міг існувати, бо кожен князь мав власні політичні амбіції.

Ілюстрації:

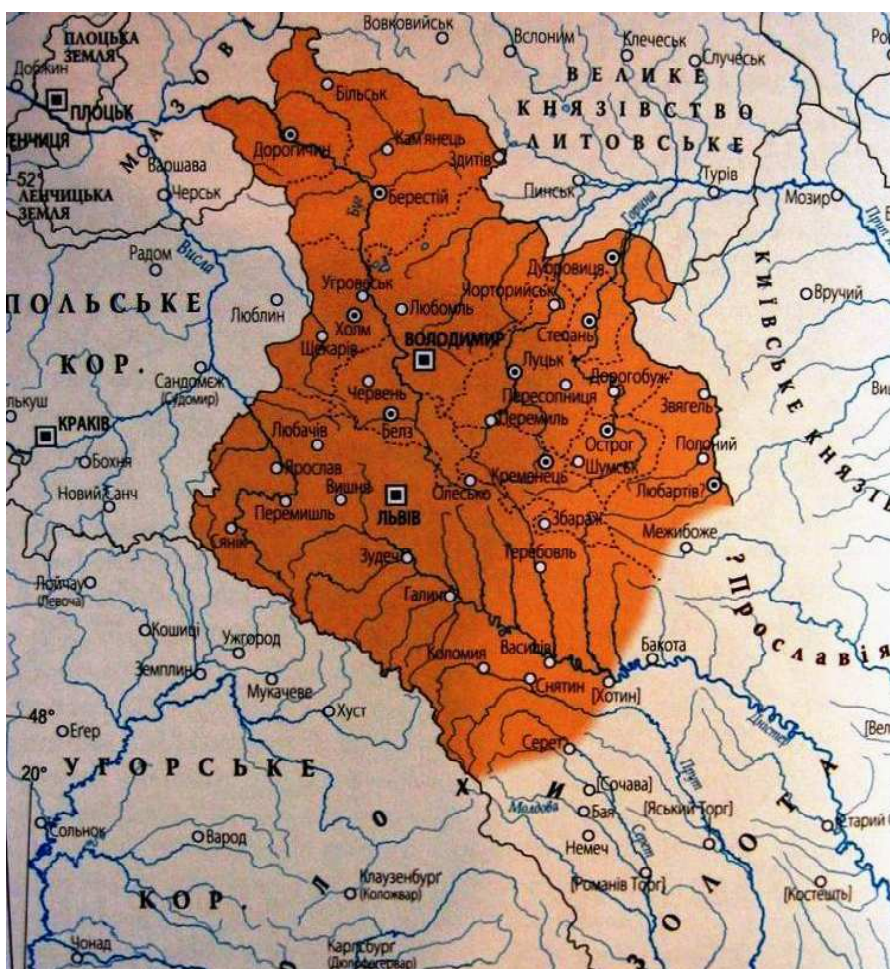

Рис. 1. Територія Галицько-Волинської держави (князівства Малої Русі) за Юрія-Болеслава (*Історичний атлас України. Найдавніше минуле. Русь. (Київська держава, Галицько-Волинська держава)*, автор-упорядник Ю. Лоза, Київ 2010, с. 234.

Рис. 2. Зміни в територіальному устрої Галицько-Волинської держави у 1340–1362 рр. (Історичний атлас України. Найдавніше минуле. Русь, с. 234-235).

Рис. 3. 1362-1383/1387 рр. Територія держави Любарта Гедиміновича і Владислава Опольського (Історичний атлас України. Найдавніше минуле. Русь, с. 234-235).

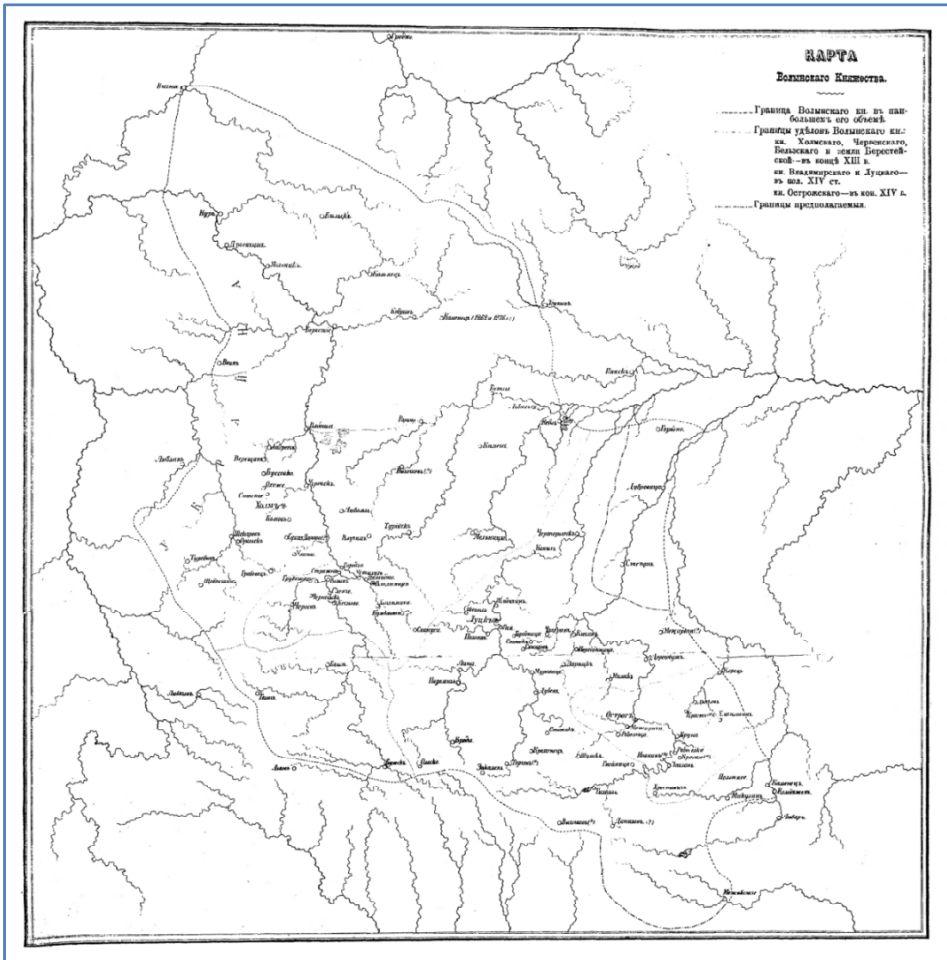

Рис. 4. Карта Волинського князівства
(А. Андрияшев, *Очерк истории Волынской
земли до конца XIV столетия*, Киев 1887, с. 233).

Рис. 5. Руські землі Корони Польської XV– I-ї пол. XVI ст. (кордони на 1480 р.) (О. Однороженко, *Українська руська еліта доби Середньовіччя і раннього Модерну: структура та влада*, Київ 2011, с. 95).

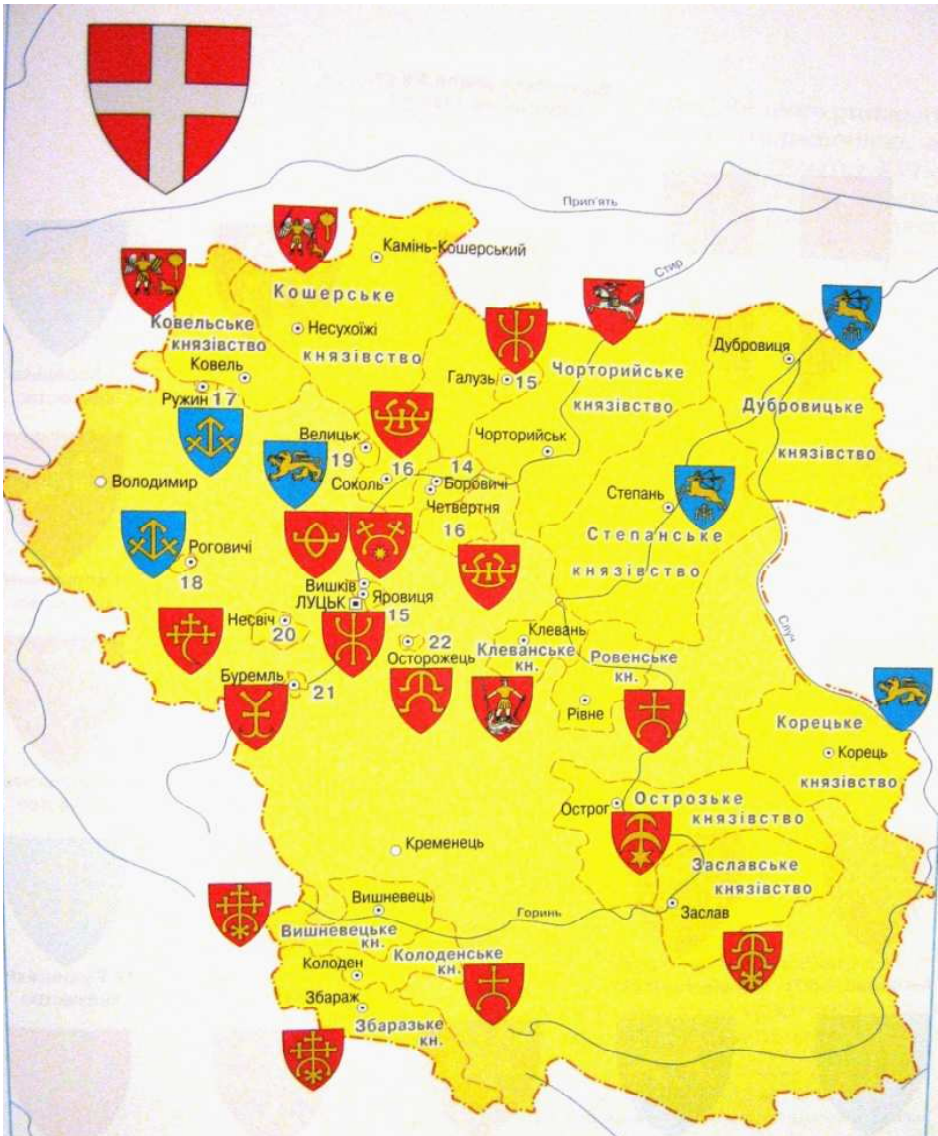

Рис. 6. Волинська земля XV ст. (кордони на 1480 р.)
 (О. Однороженко, *Українська руська еліта доби Середньовіччя*, с. 153).

*

Ivanna Papa, Gediminids in Galicia and Volhynia in the 14th-15th centuries

In the 14th century Lithuanian dynasty of Gediminids actively participated in internal wars for Galician-Volhynian heritage. For the short period of time in 14th c. they controlled only an insignificant part of Galicia, but in second half of 15th c. whole Volhynia was under Gediminid authority. During war for Galician and Volhynian lands Gediminids used to grant lands to their supporters. It had both positive (formation of strong political foundations, independent policies, „local patriotism”) and negative (fragmentation of land and its transformation into „mosaic” of independent princedoms) effects. Despite this, Gediminids respected local traditions and defended the interests of their lands, what had a positive effect for formation of state traditions in Ukrainian lands.

*

Иванна Папа, Гедиминовичи в Галичине и на Волыни в XIV-XV вв.

Литовские Гедиминовичи в XIV – первой половине XV в. принимали активное участие в борьбе за галицко-волынское наследие. На протяжении короткого времени в XIV в. они владели незначительной частью Галичины, а ко второй половине XV в. под власть Гедиминовичей перешла почти вся Волынь. Во время борьбы за галицкие и волынские земли представители династии Гедиминовичей практиковали надание земель своим сторонникам. Это имело как позитивные (формирование крепкой политической основы, независимая политика, „местный патриотизм”), так и негативные (дробление земель и преобразование их на „мозаику” удельных княжеств) последствия. Но, несмотря на это, Гедиминовичи сохраняли местные традиции и защищали интересы своих земель, что позитивно влияло на формирование в украинских землях государственных традиций.

*

Stenographic record of the discussion

Moderator: PhD Vytas Jankauskas.

- **Moderator:** beginning of the discussion.
- **Moderator. Comment:** Я хочу отметить, что Любарт называл себя также великим князем волынским.

• **PhD Jurii Dovgan (ПНУ).** *Question:* Скажіть, будь ласка, коли Жидачівське князівство припинило своє існування і до якої землі було включене – до Галичини чи до Волині?

• **Ivanna Papa.** *Answer:* Жидачівське князівство як окреме державне утворення існувало на Прикарпатті у верхній течії Дністра приблизно з 1393 р. до 1442 р. У 1442 р. помер останній його володар – мазовецький князь Земовит Земовитович. Прямих спадкоємців у нього не було. Єдина дочка Маргарита та її мати, яку теж звали Маргарита не змогли втримати князівство. Воно перейшло до Польщі й було включено повністю до складу Руського воєводства як Жидачівський повіт. Тому якщо поглянути на карту Жидачівського повіту (див. наприклад: А. Jabłonowski, *Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, wydany z zasiłkiem Akademii Umiejętności w Krakowie, t. 1: *Epoka przelomu z wieku XVI-ego na XVII-sty*, dział 2: „*Ziemie Ruskie*” *Rzeczypospolitej*, Warszawa-Wiedeń 1889–1904, s. 3), то бачимо територію, яку займало Жидачівське князівство. В наступних століттях зберігся привілейований статус м. Жидачева як колишньої столиці князівства.

• **PhD Andriy Fedoruk (ЧНУ).** *Question:* Яку роль у боротьбі за Волинь відіграв Кейстут?

• **Ivanna Papa.** *Answer:* Відомості, які маємо про Кейстута – незначні. Знаємо, що більшу частину життя він провів у воєнних конфліктах з Тевтонським Орденом. Казимир Стадніцький у своєму дослідженні, присвяченому Любарту (К. Stadnicki, *Synowie Gedymina*, t. 2: *Lubart Xiążę Wołyński*, Lwów 1853, s. 35, 37, 76), звертав увагу на те, що Кейстут надавав військову і дипломатичну допомогу Любарту в його боротьбі за Галичину і Волинь. Про це свідчать папські булли й низка документів. Однак ця військова допомога була ситуативна. Також знаємо про те, що Кейстут був полонений під час виправи у 1354 р. проти угорських і польських військ. Після смерті Ольгерда (1377) загострюються його стосунки з Ягайлом, що виливається у військовий конфлікт. Тому Кейстут у цей період не так активно допомагає Любарту.

• **Andriy Gumeniak (ПНУ).** *Question:* Яку роль відіграли угорці в боротьбі за Волинь?

• **Ivanna Papa.** *Answer:* Перша дружина угорського короля Карла Роберта Анжуйського походила з династії Романовичів, тому його син – Людовік Великий виступав як спадкоємець Романовичів „по кужелю”. Вважаю доречним міркування Яна Домбровського (J. Dąbrowski, *Ostatnie lata Ludwika Wielkiego*, Kraków 1918, s. 288), що Людовік Великий розглядав Русь під кутом інтересів своєї (Анжуйської) династії в Польщі і бачив у Русі землі, якими можна було б заволодіти, якщо б йому

не вдалось отримати польську корону. К. Стадніцький (К. Stadnicki, *Op. cit.*, т. 2, s. 34, 76) звертає увагу на військові конфлікти між Людовіком Великим і Любартом. У 1376 р. відбулася угорська виправу на Волинь, результатом якої стало захоплення Холмської і Белзької земель, а також присяга Любарта Людовікові Великому на вірність. Сам факт захоплення цих земель і приєднання їх до Галичини згодом був однією з підстав передачі їх князям мазовецьким.

- **PhD Myroslav Voloshchuk (ПНУ).** *Comment:* У презентації варто було б показати динаміку змін володінь Любарта крізь призму війн з угорцями в середині – другій половині XIV ст.

- **Moderator:** summary of the discussion.

Laurynas Šedvydis
(Kaunas)

DUKES OF HOLSHANY IN KIEV FROM EARLY 14TH CENTURY TO YEAR 1430

Dukes of Holshany were one of the most important players in the political sphere outside the Gediminid and Jagiellonian dynasties in the Grand Duchy of Lithuania (GDL) during the second half of the 14th and the beginning of the 15th century. This family together with the side branches of Gediminid dynasty was one of the families who continued to present the outer facade of the special status of Kiev in the GDL. In this paper we examine the role played by dukes of Holshany (Algimantas, Ivan Algimantaitis, Andrej of Holshany, Mikhail of Holshany) in the administration of Kiev from early 14th until the fourth decade of the 15th century.

Dukes of Holshany were one of the most important players in the political sphere outside the Gediminid and Jagiellonian dynasties in the Grand Duchy of Lithuania [further: GDL] during the second half of the 14th and the beginning of the 15th century. This family together with the side branches of Gediminid dynasty was one of the families who continued to present the outer facade of the special status of Kiev in the GDL, and also were well established in Volhynia in the second half of the 15th century¹. According to Olena Rusyna, dukes of Holshany in Kiev were dukes of Kiev under the rule of GDL, because they formed a stable dynasty, which ruled Kiev from approximately year 1396 to the 4th decade of the 15th century².

In the section of the *Chronicle of Bychovec* [further: *BC*], which is considered legendary, dukes of Holshany were shown as descended from the Centaurus kin, one of the first four patrician families to arrive in Lithuania from Rome³. This family was shown as the ruling family of the Lithuania, before the family of Collumna (Gediminid dynasty) took power in Lithuania⁴. These claims in the legendary part of the *Chronicle*

¹ Semen of Holshany, the son of Juriy of Holshany, was the marshal of Volhynia. See: V. Jankauskas, *Kunigaikštis Simonas Jurgaitis Alšėniškis*, [in:] *Lietuvos karšto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai*, t. 1, Vilnius 2008, p. 40-47.

² O. Rusyna, *On the Kyivan princely tradition from the thirteenth to the fifteenth century*, „Harvard Ukrainian Studies” 18, 1994, 3 [December], p. 181-182.

³ M. Antoniewicz, *Manifestacja genealogiczna w herbie złożonym biskupa Pawła Olgimuta księcia Holszańskiego*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Seria: Zeszyty Historyczne”, 1997, 4, s. 387-433.

⁴ S. C. Rowell, *Lithuania ascending. a pagan empire within east-central Europe 1295-1345*, Cambridge 1994, p. 52; E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, Vilnius 1999, p. 77.

have some merit, either accidental or not. Legendary brother of the historical duke of Lithuania Traidenis was Holsza. According to the legend, the grandson of Alšys was Algimantas, the son of Mindaugas.

Algimantas (?-1388), the son of Mindaugas, is the first member of this family to be known from both legendary part of *BC* and historical sources and was the first one to be mentioned in relation with Ukrainian lands. The sources related to this historical figure include:

1) The episode of the in both the Second and the Third redactions of *Lithuanian Chronicles*⁵, which can be dated to approximately to winter 1322–1323⁶, Algimantas was mentioned as the duke sent to control Kiev on behalf of grand duke of Lithuania Gediminas, after Gediminas took Kiev and surrounding suburbs⁷.

2) The *Chronicle* of Herman Wartberge, in an episode which can be dated to 1371–1372, Algimantas was mentioned as owning a manor or a settlement (lat. ad curiam) in Aristava (Upyte district, Central Lithuania) in the message which has shown that the settlement was attacked by Teutonic knights. Here he was called an important leader (lat. „magnus satrapa”).

3) The *Cracow Calendar* in January 1386 mentioned Algimantas as one of dukes in the delegation to negotiate the wedding of Jogaila, which later led to the Union of Krėva: „Sgergelo, Olgemont et Borizso duces Lithwanie cum multo comitatu Cracoviam intrantes”⁸.

4) The *Codex of Novgorod* mentions that in 1388 Algimantas and Bratoša were sent to Novgorod to negotiate on behalf of Semion Lengvenaitis his entry to Novgorod⁹.

5) Algimantas was born pagan and converted to Christianity of Orthodox rite and had a Christian name Mikhail, („Князь Олгимонта, нареченого в святом крещении Михаила, и в иноцех Евфимия”)¹⁰.

6) Undated German Wegesgerichten, created in 1370-1380's mention a settlement in Holshany, owned by Algimantas¹¹.

The message nr. 1 has caused a lot of speculation in Lithuanian historiography. Romas Batūra based a significant part of his theory about a condominium of Tatars and GDL in Kiev, Volhynia and Podolia in the early 14th century on the participation of Algimantas in the raid on Kiev¹². R. Batūra claimed that Algimantas and Fedor (a brother of Gediminas who established himself in Kiev) was one person and „in-

⁵ *Летопись Рачинского*, [in:] *Полное Собрание Русских Летописей* [further: ПСРА], т. 35: *Белорусско-литовские летописи*, подг. Н. Н. Уащик, Москва 1980, с. 152-153; *Bychowiec Chronicle* [in:] R. Jąsas, *Lietuvos metraštinis. Vychovo kronika*, Vilnius 1971, p. 68-70.

⁶ S. C. Rowel, *Lithuania ascending*, p. 103-105.

⁷ R. Jąsas, *Op. cit.*, p. 62, 70.

⁸ *Kalendarz Krakowski*, wyd. A. Bielowski, [in:] *Monumenta Poloniae Historica*, т. 2, Lwów 1872, p. 909.

⁹ *Новгородская четвертая летопись*, [в:] ПСРА, т. 4, Санкт-Петербург 1848, с. 96-97.

¹⁰ Ф. М. Шабурдо, *Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского*, Киев 1987, с. 29; E. M. Shabuldo quotes the: *Древний Помяник Киево-Печерской Лавры (конца XV – начала XVI ст.)*, изд. С. Т. Голубев, [в:] *Чтения в историческом обществе Нестора Летописца*, т. 6, Киев 1892, с. 7.

¹¹ *Die Littauischen Wegesberichte*, [in:] *Scriptores rerum Prussicarum* [further: SRP], ed. T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, т. 2, Leipzig 1863, p. 707, 714.

¹² R. Batūra, *Lietuva tautų kovoje prieš Aukso Ordą: nuo Batu antplūdžio iki mūšio prie Mėlynujų Vandenų*, Vilnius 1975, p. 198.

vented" duke „Theodor (Fedor) Algimantaitis”.¹³ R. Batūra did not know about the Message nr.5. It is known that the brother of Gediminas Theodor (Fedor) established his rule in Kiev by 1331; on the other hand there is a lack of evidence of Kiev being subjugated directly by the GDL earlier than after the battle of Blue Waters in 1362.

According to s. C. Rowell, who built up his theory on Message nr. 1, Lithuanians captured Kiev by June 1323¹⁴ and Algimantas Mindaugaitis, a duke of Holshany was installed as a *namestnik* with the aforementioned brother of Gediminas, Fedor. S. C. Rowell interpreted the message nr. 2 as a proof that dukes of Holshany were geographically mobile and resettled to Aristava (and later to Kiev), and claimed that this is a proof of their importance, because these lands (Aristava) were under the constant pressure from German Orders. The fact that they were directed to take up this important front shows that they were highly trusted by duke Kęstutis, who was responsible for the defence of Lithuanian lands against Teutonic raids¹⁵. Vytautas Jankauskas stated that Algimantas Mindaugaitis most probably participated in a later raid by grand duke Algirdas, who finally annexed Kiev into the GDL after the battle of Blue Waters in 1362. Algimantas in this case was left in charge in Kiev as a *namestnik*, and was only given a more significant title by the creators of BC¹⁶.

Messages nr. 3 and nr. 4 are sometimes attributed to the son of Algimantas, Ivan Algimantaitis. This historiographical tradition was started by Josef Wolff¹⁷, and historiography attributes participation of Ivan Algimantaitis in the events in message nr. 3 and message nr. 4 because of the assumption that message nr. 1 is credible. On the other hand in the *Codex of Novgorod* we find that Algimantas, not Ivan Algimantaitis mentioned as sent to Novgorod in 1388. There is proof that Ivan Algimantaitis was the patriarch of dukes of Holshany in 1390¹⁸, but it does not mean that Algimantas was not longer alive in 1385 or 1388. a theory that both messages nr. 1 and nr. 4 are chronologically viable is very unlikely, because of the 65 year interval. In this case only the participation in the raid on Kiev in 1320's of the father of Algimantas, „legendary” Mindaugas of Holshany would be chronologically acceptable, yet it is almost impossible to prove. Only the fact that Algimantas accepted Christianity (message nr. 5) can be taken as an indirect proof that Algimantas administered lands outside of ethnically Lithuanian (and therefore pagan) territories. s. C. Rowell claimed that Algimantas should have been close to duke Kęstutis. It is possible that Algimantas was the figurehead of the remnants of supporters of Kęstutis faction in the GDL politics. We can suspect that Algimantas represented the interests of Vytautas during the period of delicate yet unequal balance of power between Algirdas and Vytautas Kęstutaitis between 1382 and 1388. Algimantas died approximately in 1389. Patrimonial lands of Ivan Algimantaitis

¹³ The first one to suggest this was S. M. Kuczynski, *Ziemie czernihowsko-siewierskie pod rządami Litwy*, Warszawa 1936, s. 107-108.

¹⁴ s. C. Rowell, *Lithuania ascending*, p. 95-97.

¹⁵ Idem, *Gediminaičių dinastinė politika Žemaitijoje 1350-1430 m.*, „Žemaičių praeitis”, 3, 1994, p. 130-131.

¹⁶ V. Jankauskas, *Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės valdančiosios dinastijos struktūra XIII a pabaigoje – XV a viduryje*, Kaunas 2011, doctoral dissertation, p. 95-98.

¹⁷ J. Wolff, *Kniazowie Litewsko-Ruscy od końca czternastego wieku*, Kraków, 1895, s. 95.

¹⁸ R. Jasas, *Op. cit.*, p. 183.

were confiscated before mid-1390¹⁹, but this could have happened even in 1389, after the death of Algimantas, which is widely shown in propaganda complaint of Vytautas. Patrimonial lands (Holshany) in the dominion of Algirdids after the death of duke Kęstutis forced Algimantas to be more flexible politically and he had to be on Jogaila side and was trusted by him (which is proven by the fact Algimantas was sent as an envoy to Krakow in 1386 and Novgorod in 1388). After the death of Algimantas the confiscation of patrimonial lands could have triggered a conflict between his son Ivan Algimantaitis and Skirgaila.

All messages in the primary sources except message nr. 1 point to the conclusion that Algimantas was very active militarily and politically in the 7th and the 8th decade of the 14th century in Lithuanian lands. Without any new evidence proving political or military activities of Algimantas between 1322 and 1371 it is highly unlikely Algimantas participated in the military campaign of Gediminas in 1322. Algimantas was put as a governor (*namestnik*) in Kiev not by grand duke Gediminas, but by his descendants who needed to legitimise their presence in Kiev in early 15th century.

Ivan Algimantaitis (1379–1405) was a son of Algimantas, who rose to prominence in the GDL in 1390's. Ivan Algimantaitis was first mentioned in 1379 in negotiations with Teutonic Order²⁰. According to Rimvydas Petrauskas he was mentioned in the list of boyars loyal to duke Kęstutis²¹. Ivan Algimantaitis was mentioned without hierarchically lower than other important boyars, without the usual title of a duke, seen in later documents. In 1380 he participated in Dovydiškės negotiations with Teutonic Order²². Ivan Algimantaitis during these negotiations could have been in the retinue of Vytautas Kęstutaitis in 1379–1380, and could have participated the first time Vytautas Kęstutaitis fled to the Teutonic order (1382–1384)²³.

In 1390 Ivan Algimantaitis was the envoy sent to Teutonic Order by Vytautas to negotiate an alliance against duke Skirgaila based in old treaties, created in 1382–1384²⁴. In 1390–1392 he accompanied Vytautas when he fled to the Teutonic order with his family, his son Andrej was already mature enough to be mentioned in *Chronicle* of Vygand of Marburg²⁵. In 1392 Ivan Algimantaitis visited Novgorod while on accompanying the daughter of Vytautas, future grand duchess of Moscow, Sofia²⁶.

After Skirgaila was poisoned in Kiev Ivan Algimantaitis was appointed as a namestnik in Kiev in 1396. Only one message from mid-XV century proves that he has ever resided in Kiev²⁷. This was an important appointment, because Vytautas planned significant military campaigns against Tatars in the South in the late 1390's.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ *Codex diplomaticus Lithuaniae, e codicibus manuscriptis, in archivo secreto Regiomontano asservatis*, ed. E. Raczynski, Vratislaviae 1845, p. 55.

²¹ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis-struktūra-valdžia*, Vilnius 2003, p. 170.

²² *Die Chronik Wigands von Marburgs* [in:] SRP, t. 2, p. 604.

²³ s. C. Rowell, *Gediminaičių dinastinė politika Zemaitijoje 1350-1430 m.*, p. 132.

²⁴ *Vygandas Marburgietis. Naujoji Prūsijos kronika*, ed. R. Jasas, K. Gudmantas, Vilnius 1999, p. 197-198.

²⁵ Ibidem, p. 198.

²⁶ *Новгородская четвертая летопись*, с. 97.

²⁷ This can be seen from the confirmation of this donation by Juriy Semionovich, duke of Holszany, who has confirmed a donation to the Pechero monastery. Although not dated, the confirmation of this document should have been created before approximately 1464 (when the Juriy Semionovich of Holszany was last mentioned in sources), while the original act should have been written before 1405. See: *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией*, т. 1: 1340–1506, Санкт-Петербург 1846, nr. 72, с. 92-93.

In 1399 a prince of Kiev, Ivan Borisovich, died in the battle of Vorskla²⁸. This Ivan Borisovich was not Ivan Algimantaitis, who was still alive in 1401. J. Wolff suggested that duke Ivan Borisovich, a deputy or a duke in Kiev, was Boris Ivanovich²⁹. According to J. Wolff and V. Jankauskas³⁰, he could have been a son of Ivan Algimantaitis. There are alternative opinions as well. Tadeusz Wasilewski, in his article about negotiators of the wedding of Jogaila, presumed that Algimantas and Boris (Olgemont et Boriszo), which are seen in documents related to the negotiations of the wedding of Jogaila in January-March 1386 is one person, Ivan Boris Algimantaitis, duke of Holshany, not two people³¹. Message nr. 5 directly contradicts this opinion. Jan Tęgowski proposed two theories about the genealogy of Ivan Borisovich-Boris Ivanovich³². J. Tęgowski proposed that Ivan Borysowich was a descendant of either a son of Borys Kariatowich or Ivan Zwiacholsky³³. There is no way to prove or disprove this opinion unless additional sources are found or introduced into historiography.

Ivan Algimantaitis was last mentioned in sources in 1401, although he could have died later³⁴. The appointment of Ivan Algimantaitis, one of Vytautas closest advisors to Kiev, meant a significant departure from the traditional system of appointing people from the ruling dynasty to localities, which traditionally were duchies.

Jan Długosz stated that Andrej of Holshany was a deputy in Kiev (duke of Kiev)³⁵. O. Rusyna noted that because the high status of his daughters can provide indirect evidence, showing that he in fact could have been a deputy in Kiev³⁶. When was Andrej of Holshany appointed to Kiev? In 1401 two of Ivan Algimantaitis sons, Andrej and Semion were mature enough (approximately over 17 years old) to be witness Vilnius-Radom Union of 1401³⁷. Andrej of Holshany most probably was the most senior out of Algimantas' sons, because he was mature enough to be mentioned in *New Prussian Chronicle* in 1390–1392.

Between 1407 and 1411 Jurgis Gedgaudas is known to have been a deputy in Kiev³⁸. O. Rusyna doubted that Jurgis Gedgaudas was a *namestnik* in Kiev, because the notion of a boyar taking a seat of *namestnik* in Kiev was contrary to the idea „local” dynasties of dukes of Kiev, subordinate to the Grand Duke of Lithuania³⁹. On the other hand O. Rusyna did not give her interpretation on why the members of Holshany

²⁸ I. Danilovich, *Latopisiec Litwy i Kronika Ruska: z rękopisu sławiańskiego przepisane, wypisami z wremennika sofijskiego pomnożone, przypisami i objaśnieniami dla czytelników polskich potrzebnymi opatrzone*, Wilno 1827, s. 218.

²⁹ J. Wolff, *Op. cit.*, s. 95; V. Jankauskas, *Kijevo žemės statusas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV – XV amžiai)*, „Darbai ir dienos”, 44, 2004, p. 91.

³⁰ V. Jankauskas, *Kijevo žemės statusas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, p. 91–92.

³¹ T. Wasilewski, *Litewscy negocjatorzy unii polski z Litwą i ich dalsze losy* [in:] *Tarp istorijos ir būтовės. Studijos prof. Edwardo Gudavičiaus 70-mečiui*, Vilnius 1999, p. 69–70.

³² J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Gedyminowiczów*, Poznań 1999, s. 176–175.

³³ M. Jučas, *Lietuvos ir Lenkijos unija (XIV a. vid. – XIX a. pr.)*, Vilnius 2000, p. 108.

³⁴ *Akta unji Polski z Litwą. 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz, Kraków 1932, nr. 39, s. 37 (18 i 1401); nr 41, s. 42 (12 II 1401).

³⁵ „Andreeae filii Iwonis Kiioviensis ducis“ J. Długosz, *Historiae Polonicae libri XII*. t. 2, lib. 5–8, Cracoviae 1873, p. 441 [*Opera omnia*, t. 11].

³⁶ O. Rusyna, *On the Kyivan princely tradition*, p. 181.

³⁷ *Akta unji Polski z Litwą*, nr 39, s. 37 (18 i 1401).

³⁸ L. Korczak, *Litewska rada wielkoksiążęca w XV wieku*, Kraków 1998, s. 83.

³⁹ O. Русина, *Історія Київського князівства XIV – XV ст. У світлі нових даних*, [in:] *Україна крізь віки: Збірник наукових праць на пошану академіка НАН України професора Валерія Смоля*, Київ 2010, c. 199.

family were appointed in Kiev. In Lithuanian historiography an opinion is gaining acceptance that the closest allies of Vytautas rose to prominence not because they descended from „blue-blooded” families of dukes, but due to their marriages within Vytautas family, Ivan Algimantaitis was a brother in law of Vytautas⁴⁰.

The interruption in the line of Holshany dukes in Kiev in 1407–1411 requires an explanation. One of the sons of Ivan Algimantaitis, Alexander „Neliub” of Holshany fled to Moscow, entered the service of the grand duke of Moscow Wasil Dimitrowich and received Pereyeslavl as a demesne. Gertruda Małaczyńska dated this event to spring 1405⁴¹. This was in a way a betrayal of Vytautas interests, because it coincided with the challenge posed by the rebellion of Aleksandr Patrykievich, duke of Starodub, among others, in 1406. It may well be that after the death of Ivan Algimantaitis the loyalty of his sons to Vytautas wavered due to several reasons. As Vytautas introduced revolutionary changes to the system of appointments of *namestniki* in GDL and because there were a significant number of sons of dukes of Holshany family an internal pressure between the members of the family ensued in order to retain the high social status in the country. Alexander „Neliub” was not among the sons designated by the father to inherit Holshany, neither he was able to claim a position in Kiev. Therefore he sided with rebels and had to flee to Moscow, where dukes of Holshany could have had contacts since Ivan Algimantaitis was the main ambassador who accompanied the future grand duchess Sofia to Moscow in 1390. If G. Małaczyńska is correct in her calculations, Ivan Algimantaitis might have lived until 1404–1405. After the death of the father, Alexander „Neliub” of Holshany had to flee to find better opportunities for his career. After the death of Ivan Algimantaitis, the position of *namestnik* in Kiev was taken away, either as a cause of this defection to Moscow or as a result.

Jurgis Gedgaudas was appointed as a *namestnik* in Kiev in approximately year 1407. The brother of Jurgis Gedgaudas was Albertas Manvydas, who was married to the sister of the wife of Vytautas, Ona. Jurgis Gedgaudas was one of the most influential figures from the Vytautas followers⁴². Hypothetically there could have been marriages between daughters of Ivan Algimantaitis or Andrej of Holshany and Jurgis Gedgaudas, which „passed on” the legitimacy to the new *namestnik*. According to R. Petrauskas, J. Gedgaudas married a duchess⁴³.

According to s. C. Rowell, after the marriage between Julijona of Holshany and Vytautas Kęstutaitis in 1418, the grand duke of Lithuania Vytautas became the patriarch of dukes of Holshany family⁴⁴. Andrej of Holshany, who was the eldest male member of the family after the death of Ivan Algimantaitis, could have been dead by 1418. Vytautas used daughters of Andrej of Holshany, Sofia of Holshany and Maria of Holshany as tools for his foreign policy. Sofia was married to king Jogaila of Poland in 1422

⁴⁰ I. Jonynas, *Vytauto šeimyna in Istorijos baruose*, Vilnius 1984, p. 53-55, 57-66; s. C. Rowell, *Gediminaičių dinastinė politika Žemaitijoje*, p. 131-134.

⁴¹ G. Małaczyńska, *Holszański Aleksander (XIV/XV w.)*, [in:] *Polski Słownik Biograficzny*, [further: *PSB*], t. 9, Krakow 1960-1961, s. 586.

⁴² R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.*, p. 230

⁴³ Idem, *Vytauto laikų didikų kilmė*, „Lituanistika”, 2000, 1/2 (41-42), p. 23.

⁴⁴ S. C. Rowell, *Gediminaičių dinastinė politika Žemaitijoje*, p. 134.

while Maria was married to Elias, the *hospodar* of Moldavia. Andrej of Holshany had to be alive until at least 1407, because his daughter Sofia was 17 years old at the time of marriage in 1422⁴⁵. According to the largely unreliable episode in the *BC* regarding the marriage of Sofia of Holshany and King of Poland Jogaila, Sofia of Holshany was not the youngest daughter of Andrej of Holshany⁴⁶. Therefore we can hypothesise that Jan Długosz was correct, when he called Andrej of Holshany a *namestnik* in Kiev. We can estimate the span of Andrej of Holshany being a *namestnik* in Kiev between approximately 1411 and 1418.

In 1414 Semion of Holshany was sent to Novgorod's „suburbs” to assume the position of the duke (*kormlenia*), and we do not know how long he stayed here, but this proves that he could not have been a duke in Holshany or Kiev at the same time⁴⁷. On the other hand, we know that in 1421 Mikhail of Holshany was the namestnik in Kiev⁴⁸. Mikhail of Holshany was younger than Semion of Holshany, and was younger than 17 in 1401⁴⁹, Mikhail of Holshany assumed the position in Kiev between 1418 and 1421.

After the death of Vytautas, Semion of Holshany was loyal to the grand duke of Lithuania Švitrigaila⁵⁰. On the other hand in 1432 Semion of Holshany together with Žygimantas Kęstutaitis and Alexander (Olelko) Vladimirovich and Jonas Goštautas with the help of Laurynas Zaremba started coup against Švitrigaila, and Jonas Matusas presumed that Semion of Holshany was the leader of the coup⁵¹. At the height of the civil war, in 1433, forces of Švitrigaila led by Mikhail, „the voyvode of Kiev” were sent against the forces of Žygimantas Kęstutaitis and won a battle against forces led by Petras Mangirdaitis⁵², and after the battle, caught Mikhail, son of Ivan, duke of Holshany, near the Berezina river. Mikhail of Holshany was then sent to be drowned in the Dauguva (Dvina) near Vitebsk. The *BC* also states that he was captured without being guilty of anything. Mikhail Ivanovich of Holshany, who was a namestnik in Kiev before 1430, is known to have lived up to until 1444, and spent his last days in Volhynia, a dominion of Švitrigaila at that time⁵³. If we interpreted this part of the chronicle's narrative literally, Mikhail of Holshany (*namestnik* of Kiev) in his episode caught himself (duke Mikhail of Holshany) and sent himself to be drowned in Dauguva. Here it is more probable that the *BC* referred to Semion of Holshany, not Mikhail of Holshany. Semen of Holshany most probably was killed in 1433, because from that time he is no longer present in primary sources⁵⁴.

According to *BC*, Daniel of Holshany, a son of Semion, is known to have died during the battle of Vilkmėrgė in 1435, fighting on the side of Švitrigaila⁵⁵. It is

⁴⁵ J. Wolff, *Op. cit.*, p. 96.

⁴⁶ R. Jąsas, *Op. cit.*, p. 104-105.

⁴⁷ K. Krupa, *Książęta litewscy w Nowogrodzie Wielkim do 1430 r.*, „Kwartalnik Historyczny”, 1993, 1, s. 42.

⁴⁸ J. Wolff, *Op. cit.*, s. 96.

⁴⁹ *Akta unji Polski z Litwą*, nr. 39, s. 37 (18 i 1401). Mikhail of Holshany was not mentioned by his name.

⁵⁰ J. Wolff, *Op. cit.*, s. 97.

⁵¹ J. Matusas, *Švitrigaila Lietuvos didysis kunigaikštis*, Vilnius 1991, p. 72-80.

⁵² R. Jąsas, *Op. cit.*, p. 121.

⁵³ G. Małaczynska, *Holszański Michał (zm. ok. 1448)*, [in:] *PSB*, t. 9, s. 589.

⁵⁴ *Ideam*, *Holszański Szymon (zm. 1433)*, [in:] *PSB*, t. 9, s. 590-591.

⁵⁵ R. Jąsas, *Op. cit.*, p. 123.

not likely that a son of Semion of Holshany, who was killed by Švitrigaila, would have fought on the side of Švitrigaila, who has killed his father. Therefore either the fathers name (and it could have been Daniel of Holshany, son of Mikhail), or the side Daniel of Holshany fought on were stated incorrectly. Mikhail of Holshany had no known descendants; therefore it is more likely that Daniel was a son of Mikhail. The fact that a year later the son of Semion of Holshany, Jury of Holshany is known to have signed a treaty with the Teutonic Order on the side of Ž. Kęstutaitis in 1436 as one of the „dukes of Rus” proves this hypothesis⁵⁶.

The son of Semion of Holshany, Jurgis (Georgiy) after the killing of Ž. Kęstutaitis in 1440, became an informal leader of the Grand Duchy of Lithuania and called all the figures of opposition to Ž. Kęstutaitis to Holshany in 1440⁵⁷. After these two coups dukes of Holshany managed to seat Kazimieras Jagielonian to the throne of the Grand Duchy of Lithuania. Therefore it is not surprising that Jurgis of Holshany has been residing in the court of the underage Kazimieras Jagielonian for at least a decade⁵⁸. Mikhail of Holshany was no longer a *namestnik* in Kiev from at least 1430 (even though he fought on Švitrigaila side), and thus the last duke of Holshany to be a *namestnik* in Kiev in this period.

*

Лауринас Шедвідіс, *Князі Гольшанські в Києві від початку XIV ст. до 1430 р.*

Стаття присвячена князям Гольшанським – одним із важливих гравців, окрім династій Гедиміновичів та Ягеллонської, на політичній арені Великого Князівства Литовського протягом другої половини XIV – початку XV ст. Ця родина, разом з бічними гілками династії Гедиміновичів, відіграла важливу роль в історії Південно-Західної Русі в цілому і Київської землі зокрема. В даній праці автор аналізує діяльність князів Гольшанських (Альгімантаса, Івана Альгімантаісовича, Андрія і Михайла Гольшанських) як управителів Києва з початку XIV ст. до 1430 р.

*

Лауринас Шедвидис, *Князья Гольшанские в Киеве от начала XIV в. до 1430 г.*

Статья посвящена князьям Гольшанским – одним из важнейших политических игроков, кроме династий Гедиминовичей и Ягеллонской, на политической арене Великого Княжества Литовского в течение второй половины XIV – начала XV в. Это семейство, вместе с боковыми ветвями династии Гедиминовичей, отыграло важную роль в истории Юго-Западной Руси в целом и Киевской земли в частности. В настоящей работе автор анализирует деятельность князей

⁵⁶ Treaty of Brest (1436) *Vladislaus, Poloniae et Hungariae Rex Sancti Pacem Cum Ordine Cruciferorum in Brescie* [in:] *Volumina legum*. т. 1, Petersburg 1859, p. 57.

⁵⁷ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.*, p. 185-186.

⁵⁸ L. Korczak, *Op. cit.*, s. 85.

Гольшанских (Альгимантаса, Ивана Алгимантаисовича, Андрея и Михаила Гольшанских) в качестве управителей Киева с начала XIV в. до 1430 г.

Эвелина Лилия Полянская
(Люблин)

„УГНЕТЁННАЯ ВОЙНОЙ И ОПУСТОШЕННАЯ ОГНЁМ” ИЛИ СВИДРИГАЙЛО ПРОТИВ ЯГАЙЛО В БОРЬБЕ ЗА ВОЛЫНСКУЮ ЗЕМЛЮ В ОСВЕЩЕНИИ ЯНА ДЛУГОША И ПОЛЬСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

В настоящей статье анализируются данные польского хрониста XV века Яна Длугоша о борьбе между Свидригайлом и Владиславом Ягайлом за Волынскую землю. Главное внимание посвящено так называемой „луцкой войне”, начавшейся 1431 г. – одному из пограничных конфликтов, в котором решалась судьба польско-литовской унии. В работе подчеркивается, что борьба продолжалась даже после взятия польскими войсками Луцка и в конечном итоге привела к потере Свидригайлом литовского трона. Согласно данным Длугоша, конфликт окончился подписанием мирного договора 1437 г., по которому Свидригайло получил во владение Волынскую землю. Автор также стремится показать оценку этих событий в польской историографии.

Болеслав Свидригайло (прим. 1375–1452)¹ – самый молодой, непокорный брат Владислава Ягайло, мятежник, временами предатель, в черных тонах показанный Длугошем в его *Хронике*, всю свою жизнь боролся за власть в Литве и был одной из самых ярких личностей первой половины XV века. После смерти Витовта осенью 1430 г. он становится великим литовским князем. Однако свое правление начинает с того, что заключает брата-короля в тюрьму, подписывает союз с тевтонскими рыцарями, симпатизирует римскому королю Сигизмунду Люксембургскому, пишет гуситам, то есть использует против Польши почти все

¹ Относительно даты рождения Свидригайло я принимаю сторону Тадеуша Василевского (T. Wasilewski, *Daty urodzin Jagielly i Witolda. Przyczynek do genealogii Giedyminowiczów*, „Przegląd Wschodni”, 1, 1991, 1, s. 34).

элементы политической борьбы. Развязанная им так называемая „луцкая война” была одним из пограничных конфликтов, в котором решалась судьба польско-литовской унии.

Само течение луцкой войны можно восстановить, прежде всего, на основании информации Длугоша, а также писем короля Ягайло или переписки Свидригайло с Тевтонским Орденом. Неоценимым источником является *Летопись или хроника славного Польского королевства Яна Длугоша*, который в одиннадцатой книге описывает события, связанные с военными действиями на Волини². Краковский каноник, представляя придворные традиции и время, свидетелем которого он был, дает обширное описание событий со множеством подробностей и эпизодических сюжетов. Невозможно представить себе исследования по польско-литовской истории XV столетия без знаменитого произведения Длугоша.

Самое обширное и незаменимое до сегодняшнего дня исследование правления Свидригайло в Литве провёл еще в конце XIX века Анатолий Левицкий. Он подробно описал луцкую войну, однако не сумел решить всех проблем, а часть интерпретаций подверглась изменению в свете новейших исследований³. Оскар Галецкий проанализировал политику Свидригайло в отношении Волини, но уже на склоне жизни литовского князя, во времена правления Казимира Ягеллончика⁴. Другие историки не трактовали луцкую войну как отдельную тему, включая ее в синтез истории унии, обсуждая при исследованиях биографии Ягайло или в связи с войнами Польши с тевтонскими рыцарями (см. например работы Теодора Нарбутта⁵, Антония Прохаски⁶, Станислава Кутшебы⁷, Генриха Ловмянского⁸, Людвига Колянковского⁹, Ежи Охманьского¹⁰, Мариана Бискупа и Герарда Лябуды¹¹, Станислава Кучинского¹², Марцелия Космана¹³, Ярослава Никодема¹⁴, Ядвиги Кшижаняковой¹⁵, Витольда Миколайчика¹⁶). Среди наиболее интересных работ по исследуемой тематике, которые появились в последние годы,

² J. Długosz, *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 11: 1415-1430, tłum. J. Mrukówna, red. S. Gawęda, Warszawa 1985, s. 314, 336

³ A. Lewicki, *Powstanie Świdrygiełły. Ustęp z dziejów unii Litwy z Koroną*, [in:] *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny*, Seria 2, t. 4, Kraków 1892, s. 128-516.

⁴ O. Halecki, *Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1915. См. также: Idem, *Dzieje Unii Jagiellońskiej*, t. 1: *w wiekach średnich*, Kraków 1919, s. 276-326.

⁵ T. Narbutt, *Dzieje narodu litewskiego w krótkości zebrane z dołączeniem potoku pochodzeń ludów narodu litewskiego i czterech tablic rodowych xiążąt litewskich*, Wilno 1847, s. 217-221

⁶ A. Prochaska, *Król Władysław Jagiello*, t. 2, Kraków 1908, s. 258-275.

⁷ S. Kutrzeba, *Unia Polski z Litwą*, [in:] *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa 1914, s. 508-509, 523-524.

⁸ H. Eowmiański, *Polityka Jagiellonów*, wyd. 2, Poznań 2006, s. 136-148 [первое издание: Poznań 1999]

⁹ L. Kolankowski, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, t. 1, Warszawa 1930, s. 165-166; Idem, *Polska Jagiellonów. Dzieje polityczne*, wyd. 3 popr. i uzup., Olsztyn 1991, s. 49-54 [первое издание: Lwów 1936]

¹⁰ J. Ochmański, *Historia Litwy*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967, s. 74-75.

¹¹ M. Biskup, G. Labuda, *Dzieje Zakonu krzyżackiego w Prusach. Gospodarka – Społeczeństwo – Państwo – Ideologia*, Gdańsk 1986, s. 374-377.

¹² S. M. Kuczynski, *Król Jagiello ok. 1351-1434*, wyd. 2, Warszawa 1987, s. 145-146.

¹³ M. Kosman, *Litwa pierwotna. Mity, legendy, fakty*, Warszawa 1989, s. 269-273.

¹⁴ J. Nikodem, *Stosunki Świdrygiełły z Zakonem Krzyżackim w latach 1430-1432*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, 14, 2000, s. 5-32.

¹⁵ J. Krzyżaniakowa, J. Ochmański, *Władysław II Jagiello*, wyd. 2 uzup., Wrocław 2006, s. 301-307.

¹⁶ W. Mikołajczak, *Wojny polsko-krzyżackie*, Zakrzewo 2009, s. 165-185.

надо выделить статьи Томаша Столярчика¹⁷, Я. Никодема¹⁸ и Гжегожа Блащака¹⁹.

Когда в октябре 1430 г. в Тракайском замке умер великий литовский князь Витовт, помирившийся перед этим с двоюродным братом-королем, казалось, что сепаратистские стремления Литвы были предотвращены. Однако недалекое будущее показало, что конфликт вспыхнул с удвоенной силой. Согласно информации Длугоша, этому содействовал сам Владислав Ягайло, который, не посоветовавшись с королевским Советом, передал власть над Великим Княжеством Литовским своему младшему брату Свидригайло²⁰. Еще перед смертью Витовта король Владислав отослал в Польшу магнатов и прелатов Польского королевства, чтобы без препятствий передать трон брату²¹. Однако в этом месте в Длугоша отчетливо проявляется его неприязнь к Ягеллонам. Я. Никодем убедительно отбросил тезис об инициативе Ягайло в передаче власти в Литве Свидригайло. По его мнению, это сделали литовские магнаты, а король, вероятно, согласился на это под их давлением²². Дальнейшая информация польского хрониста кажется уже более правдоподобной.

Свидригайло, еще при жизни Витовта, имея огромную поддержку русского населения и литовцев, начал игнорировать великого князя, вёл себя дерзко и неожиданно выехал из Тракайского замка²³. Дальнейшее развитие событий неизбежно должно было привести к войне.

После похорон Витовта против воли короля Владислава раздраженный Свидригайло занял самые важные замки в Литве (в том числе Вильно и Тракай). Его поведение оскорбило Ягайло. Князь не только унизил короля оскорблениями, но и грозил ему тюрьмой. Свидригайло также шантажировал королевских советников, ломал печати писем, отправляемых в Польшу. Длугош на страницах своей *Хроники* представляет очень нелестный образ литовского князя. Согласно его описанию, последний Ольгердович был спесивый и наглый, тщеславный и легкомысленный, изменчивый, вспыльчивый и жестокий, легко впадал в гнев, постоянно кутил и напивался „в стельку”. Им руководила несдерживаемая амбиция и желание владеть виленским тронном. Правда, польский автор признает, что князь был ласковый и щедрый, особенно для „схизматиков”-русичей. В конечном итоге Длугош называет его „глупым князем”²⁴.

Вскоре после похорон Витовта Свидригайло, ослепленный жадной власти,

¹⁷ T. Stolarczyk, *Świdrygiello przeciwko Jagiellom – tzw. wojna łucka w 1431*, „Marsz”, 10, 2001, s. 3-18; Idem, *Na karuzeli życia, czyli walki Świdrygielly o tron litewski w latach 1392-1430*, [in:] *Niebem i sercem odkryta. Studia historyczne dedykowane dr Jolancie Malinowskiej*, red. M. Malinowski, Toruń 2002, s. 99-122.

¹⁸ J. Nikodem, *Wymiesienie Świdrygielly na Wielkie Księstwo Litewskie*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, 19, 2003, s. 5-31.

¹⁹ G. Błaszczuk, *Świdrygiello a Polacy*, [in:] *z dziejów kultury prawnej. Studia ofiarowane Profesorowi Juliuszowi Bardachowi w dziewięćdziesiątym urodzin*, Warszawa 2004, s. 487-504.

²⁰ На то, что Ягайло проявлял инициативу в передаче великокняжеской власти Свидригайло, указывает, как Длугош, так и *Хроника Быховца* (J. Długosz, *Op.cit.*, ks. 11, s. 314, 319, 321; J. Nikodem, *Wymiesienie Świdrygielly*, s. 7, 9-10).

²¹ J. Długosz, *Op. cit.*, ks. 11, s. 314; См. также: J. Nikodem, *Spory o koronację wielkiego księcia Litwy Witolda w latach 1429-1430*, cz. 2: *Próba rekonstrukcji wydarzeń*, „Lituanica-Slavica Posnaniensia. Studia Historica”, 7, 1997, s. 171.

²² A. Lewicki, *Op. cit.*, s. 71; J. Nikodem, *Wymiesienie Świdrygielly*, s. 10-14, 22-26.

²³ J. Długosz, *Op. cit.*, ks. 11, s. 315; A. Prochaska, *Ostatnie lata Witolda*, Warszawa 1882, s. 341-342.

²⁴ J. Długosz, *Op. cit.*, ks. 11, s. 315, 318, 320, 321, 325.

заклучает в тюрьму Ягайло, который не мог покинуть Литву и договориться с королевским советом²⁵. По мнению А. Левицкого, князь дважды заключал брата в тюрьму: второй раз – после занятия поляками Подолья²⁶. Под принуждением Ягайло подписывает обязательство (29 XI 1430), в силу которого Свидригайло должен получить обратно подольские замки. Однако, благодаря ловкости Анджея Тэнчиньского и Миколая Джевицкого, удается избежать этой потери²⁷. Король Владислав II вплоть до февраля 1431 г. находился в заточении у брата. Свидригайло выпустил Ягайло только после получения вестей о мобилизации войск в Польском королевстве²⁸. Однако он не прекратил враждебных действий и занял несколько замков на Подолье. в этой ситуации королевское войско начало военные действия с целью возврата занятых земель. Однако Свидригайло не собирался уступать. в таких условиях польская сторона пыталась использовать мирные средства – в феврале 1431 г. из Сандомира в Литву была отправлена миссия с требованием, чтобы князь вернул Луцкую землю, являющуюся собственностью Польского государства, а также и подольские замки. Послы требовали, чтобы Свидригайло прибыл весной 1431 г. на встречу с королем и польскими сановниками. Однако последний Ольгердович дал дерзкий отрицательный ответ, а в придачу заключил в тюрьму посла – Яна Лютка из Бжезя²⁹. Происшедшее было явным нарушением международного права. Об этом оскорблении возмущенный Ягайло писал Великому тевтонскому магистру в июле 1431 г.³⁰. Кроме этого, друцкий князь Василь Семенович Красный, прибывший в Беч, надменно заявил польскому королю, что Свидригайло не собирается приезжать на съезд с Ягайло и отдавать Луцк, а требует остальные замки на Подолье (например, Каменец-Подольский)³¹.

Польская сторона не могла пассивно ожидать развязки. Ягайло приказал войскам выступить под Луцк. Главной целью начатой войны было овладение Вольнью, которую считали пожизненным наследством Витовта. в дальнейшем планировалось сместить Свидригайло с великокняжеского престола. Однако, на первых порах король медлил с открытым столкновением, рассчитывая на примирение со Свидригайло. Такая политика не принесла ожидаемого результата, после чего король официально объявил войну.

Главным местом военных действий стали русские земли. Замки во Владимире-Волынском и Збараже были сожжены. Сгорело также много деревень. Жители

²⁵ Как указывает Я. Никодем, заключение Ягайло в тюрьму не следует понимать дословно как заключение в темницу (как, например, А. Левицкий – *Powstanie Świdrygielły*, s. 72-73), а как причину, чтобы заставить короля остаться в Литве, что очень затрудняло ему общение с королевским советом (J. Nikodem, *Wyniesienie Świdrygielły*, s. 26).

²⁶ А. Lewicki, *Powstanie Świdrygielły*, s. 74-75. Зато О. Галецкий утверждал, что король был заключен в тюрьму только после занятия Подолья (О. Halecki, *Dzieje unii*, s. 277-279).

²⁷ L. Kolankowski, *Polska Jagiellonów*, s. 49; J. Krzyżaniakowa, J. Ochmański, *Op. cit.*, s. 302.

²⁸ J. Długosz, *Op. cit.*, ks. 11, s. 335-336.

²⁹ Ibidem, ks. 12: *1431-1444*, tłum. J. Mrukówna, red. J. Wyrozumski, Warszawa 2004, s. 17-18, 30.

³⁰ Ягайло пишет Великому магистру о занятии Свидригайло городов Збараж, Кременец и Олеско (*Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia*, vol. 12: *Codex epistolarius saeculi decimi quinti*, wyd. A. Lewicki, pars. 2: *1382-1445*, Kraków 1891, nr 191).

³¹ J. Długosz, *Op. cit.*, ks. 12, s. 28; *Monumenta Medii Aevi Historica*, vol. 12, pars. 2, nr 189, 191.

Луцкой земли в страхе перед приближающимися королевскими войсками убегали со своих домов. Согласно отчету Длугоша, король Владислав II сожалел о том, что русские земли были опустошены войной и огнём³².

Из Городка Ягайло двинулся дальше и разбил лагерь в Устилуге (10 км на запад от Владимира-Волынского). Там польские войска одержали победу над превосходящими силами русинов и татар. После этой схватки Ягайло снова направил послов к своему брату, однако литовский князь и слышать не хотел о примирении. 23 июля 1431 г. польские войска, благословленные краковским епископом Збигневом Олесьницким, начали дальнейшее продвижение³³. Поляки прошли маршем через пожарища Владимира-Волынского. Вблизи деревни Зимно расположились лагерем. Город Владимир с округой Ягайло решил отдать своему племяннику русского вероисповедования, князю Федору Любартовичу³⁴. Маршрут перехода польских войск указывает только Длугош, но это достаточно правдоподобный источник, так как хронист черпал сведения из отчета очевидца, холмского епископа Яна Бискупца³⁵.

Следующий лагерь Ягайло разбил в окрестностях деревень Скурче и Бискупице. Туда же прибыло опоздавшее войско из Великой Польши. Из-за его медлительности король был вынужден отказаться от быстрого занятия Луцкого замка, который вначале находился без военного гарнизона и средств обороны. Свидригайло тоже удачно использовал промедление польских войск и успел привести подкрепление в Луцк (4 тыс. воинов).

31 июля 1431 г. польские войска подошли под Луцк и расположились лагерем возле деревни Заборола. Тогда же произошли первые стычки на реке Стыр, которая отделяла поляков от Луцка. Армия врага бросилась врассыпную, сам Свидригайло вынужден был бежать с поля битвы, а королевские войска сожгли остатки города Луцка³⁶. Победу в луцкой битве Ягайло описал в письме к неизвестному прелату, датированном 1 августа 1431 г.³⁷

Казалось, что овладение Луцком станет переломом в ходе военных действий и Луцкий замок сдастся без сопротивления. Однако надежды поляков не оправдались, и началась долгая и безуспешная осада крепости. Замок обстреливался осадными машинами, привезенными из Кракова. На рассвете 13 августа был предпринят генеральный штурм, однако он проводился хаотично и без однозначных приказов со стороны командования³⁸. Тем временем Свидригайло пытался напугать поляков фальсифицированным письмом татарского хана, который требовал окончания войны и возвращения Подолья великому князю³⁹. В свою очередь гарнизон замка то заключал краткие перемирия с врагом, то срывал их, предпринимая вылазки.

³² J. Długosz, *Op. cit.*, ks. 12, s. 32.

³³ *Ibidem*, ks. 12, s. 33.

³⁴ A. Lewicki, *Op. cit.*, s. 94-95.

³⁵ *Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Długosza z lat 1385-1444*, red. J. Dąbrowski, t. 1, Wrocław 1961, s. 257, 259-260.

³⁶ T. Stolarczyk, *Świdrygiello przeciwko Jagielle*, s. 10-12.

³⁷ *Monumenta Medii Aevi Historica*, vol. 12, pars. 2, nr 194.

³⁸ J. Długosz, *Op. cit.*, ks. 12, s. 40.

³⁹ *Ibidem*, s. 39.

После неудачного штурма Луцкого замка положение королевских войск под Луцком осложнилось. Свою роль сыграла также приближающаяся дождливая осень. Вдобавок ко всему ситуацией воспользовались тевтонские рыцари, которые опустошили Куявы и Добжиньскую землю. Еще в июне 1431 г. Свидригайло в Скирстымоне заключил союз с Тевтонским Орденом, направленный против Польши⁴⁰. Одновременно он заключил союз с татарами, молдавским правителем Александром и отдельными русскими князьями (Василий, Балабан). Кроме этого Свидригайло добивался поддержки Сигизмунда Люксембургского, из рук которого мечтал получить корону⁴¹. В сложившейся ситуации обе стороны нуждались в мире и начали искать пути примирения. В сентябре в Черторыйске было заключено перемирие, сроком до 24 июня 1433 г. Перемирие касалось не только Свидригайло, но также тевтонских рыцарей и молдаван⁴². На февраль 1432 г. назначался съезд в Парчове⁴³.

Свидригайло вышел с победой из луцкой войны – он сохранил часть Подолья, отразил атаку на Вольнь и при этом сохранил власть. Однако он не перестал действовать против Польши. Князь не появился на съезде в Парчове и отказался от признания за Витовтом статуса великого князя. В этой ситуации в Литве был организован переворот, в результате которого литовский трон занял Сигизмунд Кейстутович, признанный Владиславом II законным великим литовским князем. Однако с этим фактом не согласился Свидригайло, напрасно пытавшийся вернуть себе власть. В Литве разгорелась гражданская война. В конечном счете, только в сентябре 1437 г. сражения закончились заключением договора, в силу которого Свидригайло получил во владение именно Вольнскую землю.

*

Ewelina Lilia Polańska, „*Oppressed by war and devastated with a fire*” - *Švitrigaila against Jogaila in fight for Volhynia land as portrayed by Jan Długosz and Polish historiography*

The article analyzes the information by Polish chronicler of the 15th c. Jan Długosz regarding strife for Volhynia between Švitrigaila and Władysław Jagiello. Most of the attention is paid to so-called „Lutsk war”, which began in 1431-one of the local conflicts which decided the fate of Polish-Lithuanian union. The article points out, that the strife continued after Polish troops had captured Lutsk and eventually resulted in Švitrigaila losing the Lithuanian throne. According to Długosz’s information, the conflict ended with peace treaty of 1437, which granted Švitrigaila Volhynian Land. The author also tries to describe the assessment of these events in Polish historiography.

⁴⁰ *Skarbiec dyplomatów papieżkich, cesarskich, królewskich, książęcych, uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów postępujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów*, oprac. I. Daniłowicz, t. 2, Wilno 1862, nr 1545. Свидригайло и раньше поддерживал союзные связи с тевтонскими рыцарями против Ягайло. Об этом подробнее смотри: J. Nikodem, *Stosunki Świdrygielly z Zakonem Krzyżackim*, s. 14-16; T. Stolarczyk, *Na karuzeli życia*, s. 103, 106-108, 117; M. Radoch, *Wydatki wielkiego mistrza Komrada von Jungingena na utrzymanie księcia litewskiego Świdrygielly w Państwie Zakonnym w Prusach w latach 1402-1404*, [in:] *Kontury, rajcy, żupani*, red. B. Śliwiński, Malbork 2005 [*Studia z dziejów średniowiecza*, t. 11], s. 271-306.

⁴¹ *Monumenta Medii Aevi Historica*, vol. 12, pars. 2, nr 1464. Планы по коронации Свидригайло поддерживал не только Сигизмунд Люксембургский, но также и Тевтонский Орден.

⁴² J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań 1999, s. 158.

⁴³ J. Długosz, *Op. cit.*, ks. 12, s. 46.

*

Евеліна Лілія Полянська, „Пригнічена війною і спустошена вогнем” або Свидригайло проти Ягайла в боротьбі за Волинську землю у висвітленні Яна Длугоша та польської історіографії

У даній статті аналізуються повідомлення польського хроніста XV ст. Яна Длугоша про боротьбу між Свидригайлом і Владиславом Ягайлом за Волинську землю. Головна увага приділена так званій „луцькій війні”, яка розпочалась у 1431 р. і була одним із прикордонних конфліктів, у якому вирішувалася доля польсько-литовської унії. В праці підкреслюється, що боротьба тривала навіть після захоплення польськими військами Луцька і в кінцевому підсумку привела до втрати Свидригайлом литовського трону. Згідно з даними Длугоша, конфлікт закінчився підписанням мирного договору в 1437 р., за яким Свидригайло отримав у володіння Волинську землю. Автор також намагається показати оцінку цих подій в польській історіографії.

*

Stenographic record of the discussion

Moderator: PhD Vytas Jankauskas

- **Moderator:** beginning of the discussion.
- **Moderator. Comment:** Я хочу обратить Ваше внимание на то, что Литва в то время была ранней монархией, в ней не было традиции престолонаследования и только вводилась новая практика, которая реально еще не функционировала.
- **Prof. Leontiy Voytovych (ЛНУ). Comment:** Было бы очень хорошо построить доклад не только на основании одного источника, в данном случае *Хроники* Яна Длугоша, но и сравнить его данные с сообщениями других современных ему источников.
- **Moderator:** summary of the discussion.

Adam Mesiarkin, Dominik Blanár
(Bratislava)

SLOVAK HISTORIOGRAPHY OF HISTORY OF MEDIEVAL GALICIA AND VOLHYNIA

The paper reviews the works on the topic of the Medieval Galicia–Volhynia in Slovak historiography of the last 15 years. Some of the works were written by research workers, but many are the thesis written under their supervision. The most essential reason why Slovak scientists devote themselves to the history of Galicia and Volhynia is the mutual connection with the history of the Hungarian kingdom and the role of Galicia-Volhynia in the history of international relations within the broader Central European concept. The number of works is not high at all and the majority of them came from the students and research workers of the Comenius University in Bratislava.

In the following paper, i would like to present the works written in last 15 years. i don't want to return to those big writers of the late 19 century, as Jozef Hložník Hložanský, Peter Kellner-Hostinský, Jonáš Záborský or Franko Vítazoslav Sasinek¹. They tried to show on the examples of the Hungarian-Polish-Ruthenian relations the historical place of the Slavs and the Slovaks in the Hungarian (and Austro-Hungarian) monarchy and also the hardness, or the strenght of the Slavic element within the international relations of Central-Eastern Europe. They were the first who started to interlace the sewings of the Hungarian and Kievian, later the Galician-Volhynian history. Their outlines and works are shown digestedly in a diploma work of our graduate Kristina Baginová from the year 2011².

The works which i am going to mention have often the character of diploma works, MA thesis written in the CEU in Budapest (those are in English) and articles published in PhD students magazines, popular or scientific journals. Separate category are the works of professor Martin Homza, who has devoted himself to the history of Galicia-Volhynia due to his professional interest in the history of the Hungarian kingdom with the emphasis on the region of Spiš. This is presented mainly in volumes of

---

¹ I'll not analyse the works of Aleksandr Avenarius in this article, because it is devoted to the analysis of the newest Slovakia historiography, but the basic works of A. Avenarius were published in 1980th.

² K. Baginová, *Staršia slovenská historiografia o počiatkoch uhorsko-poľsko-kyjevskoruských vzťahoch (Diplomová práca)*, Bratislava 2011, 61 p.

works published under his editorship *Terra Scepusiensis*³ and *Historia Scepusii*⁴ and in his critical monography the *Polish-Hungarian Chronicle*⁵ and also in other numerous articles⁶. Many of the mentioned diploma works were written under his supervision.

Marek Klatý finished his studies at the Comenius University in Bratislava in 2000. He wrote a diploma thesis dedicated to the analysis of *Galician-Volyhnyian Chronicle* from the point of view of the ethno-cultural perception of the border regions. Also his next contributions to the Slovak historiography are similarly in this atmosphere. It is the case of the article Duke Benedict in the context of Hungarian-Galician relations in the first third of XIII. century⁷ published in a PhD student magazine *Medea* devoted to the ancient and medieval history. The first pages are dedicated to editions and possible authors and informants of the chronicle. Duke Benedict is in the *Galician-Volyhnyian chronicle* mentioned twice. With the help of the Hungarian charters, a portrait of Duke (vojvoda) – the Galician vice-regent – is being shaped. His cruel reign there caused the hostile reaction of local inhabitants, and a certain well-educated man from Kiev named Timothy, who ascribed him being a tyrant and what is more striking – an Antichrist. This denotation with clearly negative atmosphere comes from the bipolar pattern of old Russian culture as it has been established by Boris Uspenskij and Jurij Lotman. That is the reason, why against that man, who was ascribed as the tyrant and the anti-christ is displayed the second pole, which is represented by the wives of the clergymen, who should be raped by him. His character corresponds to mental-cultural penetration from Byzantium where the strong anti-Western attitude became significant after the sack of Constantinople in 1204.

To the anthropological analysis of the *Galician-Volyhnyian chronicle* is devoted also another article of M. Klatý published in the volume *Terra Scepusiensis*⁸, which came to light under the editorship of Martin Homza and Ryszard Gładkiewicz in year 2003. The article treats the popular and well know concept of perception within the cultural and ethnic comparism of „us” and „them”. In this case the Hungarians are the „other” community and the author tries to show their image as depicted in the *Galician-Volyhnyian Chronicle*. The political background of relations of the Hungarian kingdom with the territory on the North-East is not mentioned at all. The participation of the Hungarian rulers (starting from Koloman the Book-lover, through Stephen II., Béla II., Géza II.) in the fights for succession on the Kievian throne is mentioned marginally too. Spiš plays a special role in this place. It represents the border region, from which many of noblemen took part in diplomatic proposals or military expeditions. Similary the pro-Hungarian bojars have often escaped to Hungary, where they got do-

³ *Terra Scepusiensis*, ed. R. Gładkiewicz, M. Homza, Levoča – Wrocław 2003, 987 p.

⁴ *Historia Scepusii*, vol. 1: *Dejiny Spiša do roku 1526*, ed. S. A. Sroka, M. Homza. Bratislava – Kraków 2009, 663 p.

⁵ M. Homza, *Uhorsko-poľsko kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava 2009, 224 p.

⁶ Idem, *K niektorým vzťahom stredovekého Spiša a Malopolska v rokoch 1241–1270*, [in:] *K stredovekým dejinám Spiša*, ed. M. Števík, Stará Lubovňa 2003, p. 65–82; Idem, *Problém hranice uhorsko-poľsko-ruskej a jej vplyv na vznik spišskej župy*, [in:] *Počátky susedztva. Pograničné etniczne poľsko-rusko-sľovackie v strednom stredoveku*, pod red. M. Parczewskiego, Rzeszów 1996, p. 267–275.

⁷ M. Klatý, *Vojvoda Benedikt v kontexte uhorsko-haličských vzťahov prvej tretiny XIII. storočia*, „*Medea: Studia Mediaevalia et Antiqua*”, 2, 1998, p. 76–90.

⁸ Idem, *Uhri, Uhorsko a Spiš v haličskej kronikárskej tradícii: Kultúrne-antropologická analýza „Haličsko-volyňského letopisu”*, [in:] *Terra Scepusiensis*, p. 251–267.

nations mainly in its northern regions, such as Spiš. Considerable attention is paid to the methodology of critical reading and interpretation of the text⁹ and the language, with which the Hungarians are described and from which it is possible to observe the approach of the author of chronicle and his „natural habitat”. The semantic meaning of the Carpathy is interesting, being compared to the Caucasus by the chronicler. The Caucasus was the gate, behind which lived the Nomads and the non-Christians who in the scope of the archetypical meaning transported from the Byzantine environment mean destruction and pulverization. Behind these mountains also the godless bojars ran away. Nevertheless, the Hungarians are not shown as dissenters. The Hungarian king is in absolute majority described with respect. Different situation is with the case of already mentioned Benedict and similarly with duke File. They are criticized for their pride and godlessness. It is not the case of king Béla, or Koloman.

The next author to be mentioned here tried to interconnect the Slovak interest in the history of Galicia-Volyhnia in the 13th century through one particular personality. a former PhD student in the Slovak Academy of Sciences, Nataša Procházková, focused on Koloman of Galicia in the same volume of the magazine *Medea* from the year 1998¹⁰. The article is actually a description of complicated political pacts and efforts of the first decenniums of the 13th century. Within the frame of wide international relations she made the portrait of the person of Koloman. It is his marriage with Salomea, his short stays in Galicia and his action as the duke of Slavonia, Dalmatia and Croatia. His strong characteristic was good relation with the Pope Hadrian III. and mainly Gregory IX. He died after injuries obtained in the battle on the river Sajo against the Tartars.

Another work of N. Procházková about Koloman of Galicia is to be found in the already mentioned *Terra Scepusiensis* of M. Homza and R. Gładkiewicz¹¹. Here she treats the Koloman's actions in Spiš, but many of these are placed to the frame of the wider political conditions. As a six year old boy he figured in the negotiation of Leszek the White and Andrew II. in Spiš in 1214. Koloman was binded to Spiš thanks to the starting influential position of this region with regards to Galicia. Moreover, the relatives of his murdered mother stayed henceforth in Spiš. The author sees the locality as a very advantageous for the reason of the Eastern direction of the missions of the Cistercians, who came to Spiš with Salomea from Krakow Voivodship.

The director of the Department of General History at the Comenius University in Bratislava, prof. Miroslav Daniš, fastened his scientific sight and interest in the Eastern direction. It is approved with his three years of aspiration at the University of Taras Shevchenko in Kiev finished in 1989. He prepared the university lectures titled as The Eastern Europe in transformation of time¹² in 1999, which were completed and reprinted in 2010. In the chapter about the Mongol presence in Europe, he mentioned Daniel Romanovych as the only Russian duke, who was not willing to bow down

⁹ He is citing on this place the work of G. M. Spiegel, *The Past as Text: The Theory and Practice of Medieval Historiography*, Baltimore – London 1997, 320 p. He also returns to classics such as Umberto Eco.

¹⁰ N. Procházková, *Postavenie haličského kráľa a slávónskeho kniežata Kolomana z rodu Arpádovcov v uhorskej vnútornej a zahraničnej politike v prvej polovici 13. storočia*, „Medea: Studia Mediaevalia et Antiqua”, 2, 1998, p. 64-75.

¹¹ Eadem, *Koloman Haličský na Spiši pred rokom 1241*, [in:] *Terra Scepusiensis*, p. 243-248.

¹² M. Daniš, *Východná Európa in premenách času I*. Bratislava 1999, p. 67-68.

in front of the Mongolian khan. In spite of getting the jarlyk from khan's hands, the alliance with Hungary and appeal for help from the Pope are the proofs of his anti-Mongolian orientation.

Next contribution of M. Daniš is to be found in the volume published on the occasion of a jubilee of Slovak archeologist Tatiana Štefanovicová. a composite book *Slovakia and European South-East*¹³ was published in 1999. The article is about the medieval transit movements and business connections. It underlines the interconnection of Hungarian kingdom and Galicia on the examples of the trade routes and their importance for the wider Euro-Asian trade. To the well known trade route Prague – Krakow – Kiev, he adds the middle Danube with Bratislava, Nitra and Esztergom. He mentions the stable role of „Porta Russiae” and the Carpathian Passes in the connection of Kiev and Galicia with Košice, Morava and Bohemia from the end of the 11th century. The routes, which developed thanks to the export of valuable metals from Eastern Slovakia to Gdańsk, to Prussian cities could also prove the intensification of trade to Rus. Later the special importance had the „Moldavian trade route”, which connected even after the retreat of the Mongol Hungary, Poland and Lviv with the docks in Black Sea. The eastern spice, luxurious goods, cattle, sheeps, swines, salt and fishes as well were transported through Moldavia. Honey, wax, fur and leather were transported from rus' to Hungary, Bohemia and upper Danube according to the Raffelstetten Customs Regulation. In the opposite direction it was gold, silver, wine, fruits and weapons. The slave trade was on much lower level in the 11th and 12th century, but still the Esztergom Custom Regulation from the 13th century mentioned fur and the slaves on the first place from among all goods coming from Rus. With the Valachian colonization rooting from Galicia (but not only) came sheep, goats and swine. The horses were transported to rus' from Hungary and also from Bohemia. It is interesting, that Prof. Daniš forgot to mention Galicia as an exporter of salt, while the Crimean salt was under the control of the Nomads since the 11th century.

Extraordinary, compared to the previously mentioned works is the article of Marek Meško because of its publishing in the popular magazine *Historical revue* (*Historická revue*) in 2001. M. Meško obtained the PhD title in Bratislava and also a MA title from the Aristotle University of Thessaloniki. The topic is still about the main figure of the *Galician-Volyhnian chronicle*. The story of Russian King¹⁴ – as the article is named, tries to describe the most dramatic life event of Daniel Romanovych to a wider audience. He manages to portrait the situation around the father's heritage, the fight for Galicia, the arrival of the Mongols and coronation on a very limited space. The last years of Daniels reign are mentioned only marginally.

The next publication listed here is the article of Pavol Maliniak in the journal *Historical magazine* (*Historický časopis*) from the year 2008 and focuses on the dynastical

¹³ Idem, *Karpatský región. Slovensko a Halič. K otázke stredovekého tranzitu a obchodných stykov*, [in:] *Slovensko a európsky juhovýchod*, Bratislava 1999, p. 53-61.

¹⁴ M. Meško, *Príbeh ruského kráľa. Medzi Východom a Západom: Halič a Volyň v 13. storočí*, „Historická Revue”, 12, 2001, 1, p. 4-5.

marriage of Constancia and Lev Danielovych in Zvolen¹⁵. The author gives the space to the polemics around the dating of the particular affairs from the history of international relations. It is the case of the battle at Yaroslav, or the journey of Daniel to the Khan, or the marriage in Zvolen. The author concerns on the identification of the persons who carried the proposal of the marriage to Daniel and concentrates on the journey of Kyril to Nicea (Nikaia), while the metropolitan could use the Hungarian contacts, while the wife of Béla IV, Maria Laskarina was a daughter of Theodore I Laskaris and his first wife Anna Angelina.

The diploma work of Jana Bačová (2007)¹⁶ focuses on the second half of the 13th century, more accurately on the international treaties and the role of Bolesau V the Chaste and Daniel Romanovych in the fight of Hungary and Bohemia for the inheritance of the Babenberg lands. As there is clearly shown, the Hungarian-Bohemian conflict became the Bohemian-Habsburg conflict, where the former Hungarian allies of Béla IV and Stephen V joined the side of Ottokar II. and the old allies of Bohemian king passed to the Habsburgian side.

J. Bačová then continued her studies at the CEU in Budapest and graduated with MA thesis¹⁷ titled *Legitimacy – Superiority – Subordination: The Image of Danil Romanovych in the context of Foreign Affairs in the Galician-Volhynian chronicle*. Here she fully concentrates on the character of Daniel Romanovych. On the basis of the descriptions of international communication in which Daniel took part she tries to show the images of ruler in the mentioned source. The main chapter step by step uncovers the image of Daniel Romanovych created by the chronicler in the relation to the Hungarian king, the Polish dukes and the Pope. Despite the fact, that the chronicle serves for the promotion of Daniel, in the relation towards Andrew II., or Béla IVol., the Hungarian king comes out like a sovereign. The author interprets it with argument that the chronicler simply could not lie to his contemporaries. Mutual relationship changed after the defeat of Béla and Rostyslav of Chernigovol. Daniel, who begins to be described as a powerful ruler, is given much more space in the chronicle, along with his brother Vasylko. The Hungarian king was the strongest political subject in the region and that is why there is a need to show Daniel as an equal ruler. Within the frame of the relationship of Daniel towards the Hungarian king, the author could mention the „picture” from the *Chronicon poctum*¹⁸ at the coronation of Béla, where Daniel is the duke of Ruthenians and carries Belo’s horse and Koloman as the King of Galicia (and the Duke of Slavonia) carries Belo’s sword. In the relation to the Polish dukes, there is no need to make Daniel „equal” to them alike in the relations with the Pope. When dealing with the Mongols, the chronicler tried to use Daniel’s subordination in the front of Batu for his promotion and he tried to accent the respect of the Mongols for Daniel. However, this tendency of chronicle changes when accessing the *Volynian part of the chronicle*, where Daniel compared to Vasylko is portrayed as a coward.

¹⁵ P. Maliniak, *K sobášnej politike Bela IV. Dynastická svadba vo Zvolene a jej reflexia v historiografii*, „Historický časopis”, 56, 2008, 1, p. 123-135.

¹⁶ J. Bačová, *Uhorsko – polsko – ruské vzťahy v kontexte vojny o babenberské dedičstvo (Diplomová práca)* Bratislava 2007, 67 p.

¹⁷ Eadem, *Legitimacy – Superiority – Subordination: The Image of Danil Romanivich in the context of Foreign Affairs in the Galician-Volhynian chronicle (MA thesis)*, Budapest 2010, 55 p.

¹⁸ *Chronicon Posoniense*, [in:] *Scriptores Rerum Hungaricarum*, t, 2, ed. I. Szentpétery, Budapest 1938, p. 42.

Zuzana Orságová also has successfully defended her MA thesis at the CEU in 2009¹⁹. Her topic was the model of Árpáadian Queenship described on the examples of Maria Laskaris and Elisabeth the Cuman. Therefore she is familiar with the dynastical politics of Béla IV and she presented a paper on the topic of the Ruthenian – Polish – Hungarian relations at the conference in Krakow in November 2010²⁰. She briefly and exactly describes the dynastical marriages of Béla's daughters on a very limited space. Some of them were necessary to create an alliance against the new possible Mongol invasion. Rostyslav Myhaylovych (the duke of Chernigov) married princess Anna and her younger sister Constance married Leo (Lev) Danylovych of Galicia. Boleslav the Chaste, the younger brother of Salomea (the daughter of Leszek the White) married Béla's oldest daughter Kinga (Kunigunda). In order to create a powerful hookup against Bohemia, Béla arranged the marriage of his daughter Jolanta to Boleslav the Pious of Greater Poland and Elisabeth to Duke Henry of Lower Bavaria. And we also should not forget that the son of Béla Stephen married the Cuman princess.

Slovak scientists devote themselves in the history of Galicia and Volhynia due the international political and cultural connection with the history of the Hungarian kingdom. However, some of them are interested in the history of the Eastern Europe and the successors of Kievian Rus. Less attention is paid to the relations with (and between) the other rus' principalities. The study of Galicia and Volhynia opens new perspectives in the medieval history of the Hungarian Kingdom thanks to it's special position within the interconnection with Byzantium, Mongols, the Central Europe and Papacy.

*

Адам Месяркін, Домінік Бланар, *Словацька історіографія історії середньовічної Галичини та Волині*

У статті подано огляд словацької історіографії за останні 15 років, які присвячені середньовічній історії Галичини й Волині. Автор відзначає, що частина праць була написана науковими співробітниками, а інша частина – це бакалаврські і магістрські праці написані під їхнім керівництвом. Підкреслюється, що словацькі вчені присвячують увагу історії Галичини і Волині з огляду на її взаємозв'язок з історією Угорського королівства і роль галицько-волинських земель в історії міжнародних відносин у Центральній Європі. Відмічається, що кількість досліджень невелика й більшість із них підготовлені науковими співробітниками і студентами університету імені Коменського у Братиславі.

¹⁹ Z. Orságová, *Maria Laskaris and Elisabeth the Cuman: Two examples of Árpáadian queenship (MA thesis)*, Budapest 2009, 111 p.

²⁰ Eadem, *Ruthenian-Polish-Hungarian relations in regards to the dynastical politics of Béla IV*. [in:] *Colloquia Russica*, т. 1: *Rus' średniowieczna a sąsiedzi (IX – połowa XIII w.). Materiały międzynarodowej konferencji naukowej*, pod red. V. Nagirnego, Kraków 2011, s. 80-88.

*

Адам Месяркин, Доминик Бланар, Словацкая историография истории средневековой Галиции и Волыни

В статье делается обзор словацкой историографии за последние 15 лет, посвященной средневековой истории Галиции и Волыни. Автор отмечает, что некоторые работы написаны научными сотрудниками, но многие являются тезисами, подготовленными студентами под их. Подчеркивается, что словацкие ученые посвящают внимание истории Галиции и Волыни из-за её взаимосвязи с историей Венгерского королевства и из-за роли галицко-волынских земель в истории международных отношений в Центральной Европе. Отмечается, что число работ невелико и авторами большинства из них являются научные сотрудники и студенты университета имени Коменского в Братиславе.

Володимир Стефанишин
(Івано-Франківськ)

ВІДНОСИНИ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА З ПАПСЬКОЮ КУРІЄЮ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1240-Х РР. В ОЦІНЦІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ

Стаття присвячена аналізу стану дослідження проблеми відносин між галицько-волинськими Романовичами та Апостольською Столицею другої половини 1240-х рр. у сучасній українській історіографії. Автор характеризує підхід до цієї проблеми київських (Микола Котляр, Олександр Головка), львівських (Ярослав Дашкевич, Іван Паславський, Леонтій Войтович, Ярослав Ісаєвич) івано-франківських (Мирослав Волощук) та зарубіжних українських (Віталій Нагірний) істориків. Дослідник приходить до висновку, що незважаючи на значну кількість праць, надалі бракує комплексного дослідження яке б підсумовувало весь масив напрацьованих матеріалів.

На середину XIII ст. припадає пік відносин між володарями Галицько-Волинської держави та римською курією, логічним підсумків яких стає коронація Данила Романовича. Ця тематика вже тривалий час привертає увагу дослідників. Перші наукові розвідки на цю тему належать австрійським вченим Хрiстіану Енгелю¹ та Якову Хоппе². Наприкінці XIX – початку XX ст. дослідженням відносин між папством і Галицько-Волинським князівством займалися українські дослідники – Микола Дашкевич³, Микола Чубатий⁴ та Михайло Грушевський⁵. В діаспорній

¹ J. Ch. von Engel, *Geschichte von Galizien und Lodomerien*, Galle 1796, с. 399-410.

² J. Hoppe, *Altere und neuere Geschichte der Königreiche Galizien und Lodomerien*, Wien 1772. Див.: Б. Гавришків, *Німецько-австрійські вчені про славнозвісних українців* [in:] *Німецькі колонії в Галичині. Історія-архітектура-культура. Міжнародний науковий семінар. Львів, 1-2 лютого 1994 року. Матеріали та повідомлення*, Львів 1996, с. 166-167.

³ Н. Дашкевич, *Первая уния юго-западной Руси с католичеством*, Київ 2006, с. 575.

⁴ М. Чубатий, *Західна Україна та Рим У XIII ст. У своїх змаганнях до церковної унії*, „Записки Наукового Товариства імені Шевченка”, 123-124, 1917, с. 1-108.

⁵ М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. 3, Київ 1999, с. 587.

літературі традиції української історіографії продовжували о. Атанас Великий⁶, о. Іван Хома⁷ та М. Андрусак⁸. Радянська історична наука представлена працями Володимира Пашуто⁹, Бориса Рамма¹⁰, Юрія Свідерського¹¹, які пояснювали факт коронації Данила Романовича спробою Риму знищити православ'я та посилити свої впливи на сході Європи.

Зі здобуттям Україною державної незалежності в 1991 р. спостерігаються нові явища в історіографії: зникла або ж суттєво видозмінилася політична цензура, частково відкрилися архівні сховища і полегшився доступ до документальної бази, виникли сприятливі умови для роботи істориків¹². Все це безумовно позначилося і на стані дослідження контактів Романовичів з папською курією. Автор статті ставить перед собою завдання дати оцінку доробкові сучасних український вчених, присвяченому відносинам Данила Романовича з римською курією.

Одним із перших сучасних дослідників цієї проблеми є київський історик Микола Котляр. У своїх публікаціях, присвячених міжнародному становищу Галицько-Волинського князівства в цілому¹³ та особистості Данила Романовича зокрема¹⁴, вчений відстоює позицію, що основною метою контактів руського правителя з папою Інокентієм IV (Innocentius PP., 1241–1254) була організація допомоги західноєвропейських країн в боротьбі з монголо-татарами. «За свою обіцяну допомогу, – пише дослідник, – папа вимагав поступок у релігійному питанні, й навіть унії галицько-волинської православної церкви з латинською, на що князь не міг піти»¹⁵. На думку М. Котляра, попри ряд поступок, Інокентій IV ухилився від виконання основної вимоги князя Данила, через що той розірвав контакти з Римом у 1249 р.¹⁶. Причину відновлення стосунків з папством дослідник вбачав у втраті Данилом Романовичем союзника – володимирського князя Андрія Ярославовича – що підтримував його антимонгольські дії. Про дорогочинську коронацію правителя Галичини і Волині дослідник говорить як про «справу не лише папської курії, а й самої Русі»¹⁷.

Доволі великий внесок у вивчення проблеми відносин Галицько-Волинського князівства з римською курією середини XIII ст. зробив інший київський дослідник – Олександр Головко. У своїх публікаціях він розглядає доволі широкий спектр

⁶ А. Г. Великий, *Проблема коронації Данила*, „Analecta Ordinis s. Basilii Magni”, ser. 2, sec. 2, 1954, vol. 2 (7), fasc. 1-2, s. 95-104.

⁷ І. Хома, *Східно-європейська політика папи Інокентія IV*, „Analecta Ordinis s. Basilii Magni”, ser. 2, sec. 2, 1954, vol. 2 (7), fasc. 1-2, s. 126-136.

⁸ М. Андрусак, *Унія з Римом і коронація Данила*, [in:] *Збірник матеріалів V-ої наукової конференції НТШ*, Торонто 1954, s. 132-137.

⁹ В. Пашуто, *Внешняя политика Древней Руси*, Москва 1968, с. 281-300.

¹⁰ Б. Рамм, *Папство и Русь в X – XIII вв.*, Москва-Ленинград 1959, с. 136-168.

¹¹ Ю. Свідерський, *Боротьба південно-західної Русі проти католицької експансії в X – XIII ст.*, Київ 1983, с. 112-117.

¹² А. Зашкільняк, *Замітки про сучасну українську історіографію*, [in:] <http://histans.com/jornALL/15/1/2.pdf>. [20 IV 2012].

¹³ М. Котляр, *Галицько-Волинське князівство у європейській політиці XIII ст.*, „Київська старовина”, 5, 2000, с. 11-13; Idem, *Дипломатія галицьких і волинських князів XII-XIII ст.*, „Київська старовина”, 4, 2000, с. 3-14; Idem, *Історія дипломатії Південно-Західної Русі*, Київ 2002, 247 с.

¹⁴ Idem, *Данило Романович Галицький (до 800-ліття з часу народження)*, „Київська старовина”, 2, 2001, с. 103-117.

¹⁵ Idem, *Галицько-Волинське князівство*, [in:] *Україна крізь віки*, т. 5, Київ 1999, с. 206.

¹⁶ *Галицько-Волинський літопис. Текст. Дослідження. Коментар*, за ред. М. Котляра, Київ 2002, с. 278.

¹⁷ Idem, *Галицько-Волинське князівство*, с. 207.

геополітичних проблем, пов'язаних з інтересами папської дипломатії як в Європі, так і на Близькому Сході¹⁸. Що ж до самих відносин, то вчений підкреслює їхню двосторонність: з одного боку папська курія вбачала в них реалізацію своїх інтересів у Східній Європі, а з іншого – Данило Романович прагнув використати їх для організації хрестового походу проти Золотої Орди й підвищення свого міжнародного іміджу¹⁹. Пишучи про коронацію Данила Романовича в 1253 р., О. Головка зазначає, що вже починаючи з другої половини 40-х рр. галицько-волинський володар фігурує в західноєвропейських джерелах, як „король Русі”, тобто наводить на думку, що прийняття корони Данилом Романовичем є цілком закономірним явищем²⁰. Причину розриву дипломатичних стосунків між Галицько-Волинським князівством й римською курією вчений вбачає у неможливості останньої організувати мілітарну допомогу західноєвропейських держав проти монголо-татар та її небажанні загострювати свої відносини з монголами.

Важливими при вивченні цієї проблематики є наукові здобутки львівських істориків. В першу чергу необхідно звернути увагу на науковий доробок Ярослава Дашкевича. Вчений акцентує свою увагу на ідентифікації загадкового „archiepiscopus Ruthenogus”, котрий був учасником і Ліонського собору в 1245 р. Історик відстоює думку, що згадана вище особа була галицьким єпископом і посланцем Данила Романовича до Римської курії. Свої висновки дослідник підкріплює інформацією досі невідомого караїмського джерела де згаданий галицький єпископ Петро. Автор доходить до висновку, що саме він був посланий Данилом на І Ліонський собор²¹.

Проблема відносин Романовичів із Апостольською Столицею піднімається і у працях іншого львівського автора – Івана Паславського. Він, спираючись на нові джерельні та історіографічні матеріали, звертає увагу, крім політичного, ще й на церковний аспект відносин Данила Романовича з папством. Коронаційний акт 1253 р. істориком висвітлюється на широкому тлі політичних взаємин Галицько-Волинської держави з Римською курією, Священною Римською імперією та Золотою Ордою²². Церковна ж політика руського короля розглядається в контексті унійних переговорів, що велися між Римом і Нікейською імперією в середині XIII ст.²³.

У іншому дослідженні І. Паславського розвивається теза Я. Дашкевича про ідентифікацію присутнього на І Ліонському соборі (1245) „archiepiscopus Ruthenogus” з галицьким єпископом Петром. І. Паславський висловив оригінальну гіпотезу, згідно якої Петро спочатку був ігуменом монастиря Спаса на Берестові

¹⁸ О. Головка, *Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державнополітичному розвитку країн Центральної Східної Європи раннього та класичного середньовіччя*, Київ 2006, с. 337-339.

¹⁹ Idem, *Держава Романовичів та Золота Орда (40–50 рр. XIII ст.)*, „Український Історичний Журнал”, 4, 2004, с. 7.

²⁰ Idem, *Корона Данила Галицького*, с. 343.

²¹ Я. Дашкевич, *Данило Романович і єпископ Петро в освітленні караїмського джерела*, [in:] *Українські землі часів короля Данила Галицького: церква і держава*, Львів 2005, 74-91; Idem, *Постаті: нариси про діячів історії, політики, культури*, Львів 2007, с. 35-59.

²² І. Паславський, *Коронація Данила Галицького в контексті церковних і релігійних відносин XIII ст.*, Львів 2003, с. 28-74.

²³ Ibidem, с. 74-95.

У Києві, а біля 1242 р. був поставлений Данилом Романовичем галицьким єпископом-номінантом. На думку вченого в 1244 р. Петро був висланий галицько-волинським князем до Римської курії для переговорів з Папою. Історик також наводить причини замовчування участі Петра у церковному соборі 1245 р. галицьким та володимиро-суздальськими літописцями. Даючи оцінку результативності дипломатичної місії Петра в Ліоні, автор пише: „[...] його місія на захід, участь і виступ на I Ліонському соборі не пропали марно, оскільки збудили увагу тамтешніх церковних і політичних діячів до татарської загрози і відродили інтерес до руських справ у Римської курії”²⁴.

Окремого розгляду заслуговують праці Леонтія Войтовича²⁵. Львівський автор вважає, що коронація галицько-волинського володаря, здійснена папським легатом в Дорогичині, прирівнювала Данила до свого сюзерена, тобто монгольського хана, що неминуче вело до загострення стосунків із Золотою Ордою²⁶. Відстоюючи цю тезу, Л. Войтович робить висновок, що такий талановитий дипломат як Данило не пішов би на так ризикований крок, не відчуваючи за собою реальної військової сили.

До числа дослідників відносин галицько-волинських князів з папською курією належав також Ярослав Ісаєвич. У своїх публікаціях науковець подав загальний аналіз подій та явищ, безпосередньо пов'язаних із відносинами династії Романовичів з папством в середині XIII ст.²⁷

В Івано-Франківську проблем відносин Галицько-Волинського князівства з папською курією неодноразово торкався Мирослав Волощук. Автор дає короткий аналіз історичних розвідок по даній тематиці²⁸. Оцінюючи розвиток сучасних історичних досліджень учений пише про „перетворення проблеми на кулуарну, свого роду домашню, позбавлену центральноєвропейського контексту”²⁹.

Останніми роками над оголошеною у заголовку статті темою працює також краківський історик українського походження Віталій Нагірний. Його доробок щодо цього питання представлений спеціальною статтею³⁰ та окремою частиною в монографії³¹. Основні висновки історика зводяться до наступних

²⁴ Idem, *Український епізод Першого Ліонського собору (1245). Дослідження з історії європейської політики Романовичів*, Львів 2009, с. 56-77.

²⁵ Л. Войтович, *Король Данило Романович. Загадки і проблеми*, „Король Данило Романович і його місце в українській історії”, ред. Я. Дашкевич та ін., Львів 2003, с. 107-118; Idem, *Король Данило Романович: політик і полководець*, [in:] „Доба короля Данила в науці, мистецтві, літературі”: *Матеріали міжнародної наукової конференції (Львів, 29-30 листопада 2007 р.)*, Львів 2008, с. 22-97.

²⁶ Idem, *Король Данило Романович. Загадки та дискусії*, [in:] *Terra cosacorum: студії з давньої та нової історії України*, Київ 2007, с. 386.

²⁷ Я. Ісаєвич, *Галицько-Волинська держава*, Львів 1999, с. 23; Idem, *Князь і король Данило: суспільство, церква, держава (до 800-річчя з народження Данила Галицького)*, „Київська старовина”, 1, 2002, с. 3-10.

²⁸ М. Волощук, М. Курін, *Коронація Данила Романовича в зовнішній політиці й дипломатії Інокентія IV: короткий історіографічний нарис*, „Вісник Прикарпатського університету. Історія”, 18, Івано-Франківськ 2010, с. 129-136.

²⁹ М. Волощук, *Op. cit.*, с. 33.

³⁰ V. Nagirnyj, „*Cupientes tuis votis annuere*”: *kto był inicjatorem rokowań między książętami halicko-wołyńskimi a Stolicą Apostolską w połowie lat 40. XIII wieku?* [in:] *Дорогичинь 1253. Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 755-річчя коронації Данила Романовича*, Івано-Франківськ, 2000, с. 134-141.

³¹ W. Nagirnyj, *Polityka zagraniczna księstw ziem halickiej i wołyńskiej w latach 1198 (1199) – 1264*, Kraków 2011, s. 246-263. Див. також рецензії на дану працю: М. М. Волощук, *Нове дослідження зовнішньої політики правителів Галицької та Волинської земель в 1198 (1199) – 1264 роках*. Nagirnyj W. *Polityka zagraniczna księstw ziem halickiej i wołyńskiej w latach 1198 (1199) – 1264*. – Kraków, 2011. – 362 s. (Нагірний В. *Зовнішня політика князівств Галицької і Волинської земель в 1198 (1199) – 1264 роках*. – Київ, 2011. – 362 с.) „Княжа доба”, 5, 2011, с. 233-238; Л. Войтович, *Нове в дослідженні Княжої Доби*, [in:] *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України в 2011 р. Інформаційний бюлетень*, Львів 2012, с. 100.

тез: ініціатором у відносинах папи Інокентія IV і Романовичів, швидше за все був князь Данило, який міг навязати їх за посередництвом домініканців; основною ціллю налагодження контактів з Папою у 1245–1248 рр. було урегулювання з його допомогою відносин із угорським королем та краківським князем, а також отримання прав на ятвязькі землі; внаслідок домовленості з Інокентієм IV Данило Романович підтримав організацію Ятвязького католицького єпископства; проблема організації антимоногольської коаліції під час першого етапу переговорів не була домінуючою; Римська курія вже з самого початку добивалась від Романовичів зміни релігійного обряду і переходу на католицизм і тільки внаслідок опору галицько-волинських князів погодилась обмежитись церковною унією; немає підстав вважати, що переговори були зірвані в кінці 40-х рр. – можна говорити тільки про зменшення їх інтенсивності.

Тема відносин Романовичів з папством висвітлюється теж в історичних роботах, присвячених історії України. Серед їх різноманіття, на нашу думку, найперше слід назвати працю Наталі Яковенко. Київська дослідниця факт коронації Данила описує кількома тезами, проте на основі джерельного аналізу підбиває досить об'єктивні висновки щодо відносин правителів Галицько-Волинської держави з папською курією загалом³².

Велике значення в системі досліджень відносин Галицько-Волинського князівства з папською курією в 1250-х рр. мають наукові конференції, що проходили у Львові³³, Галичі³⁴ і Дорогочині³⁵ та були приурочені до ювілейних дат, пов'язаних з біографією Данила Романовича. Матеріали цих наукових зібрань опубліковані й складають окремих блок особливо цінних історичних розвідок, оскільки піднімають ряд дискусійних питань.

Отже, слід сказати, що на сучасному етапі українська історіографія представлена низкою праць, присвячених відносинам володарів Галицько-Волинської Русі з папством в середині XIII ст. Однак, як ми бачимо, бракує робіт, які б підсумовували весь масив напрацьованих матеріалів. Основну увагу дослідників повертає акт дорогочинської коронації Данила Романовича та його відносини з Інокентієм IV, проте оминаються, на наш погляд, не менш важливі питання. Ще одним недоліком є негативне ставлення багатьох дослідників до діяльності папської дипломатії на сході Європи загалом, що вважають її дії ворожими та підступними. Загалом можна говорити про певні позитивні зрушення у вивченні цієї проблематики сучасною українською історичною наукою однак, як ми бачимо, час її остаточного „закриття” ще не наступив.

³² Н. Яковенко, *Нариси історії середньовічної та ранньомодерної України*, Київ 2006, с. 76.

³³ *Галичина і Волинь У добу Середньовіччя (до 800-річчя з дня народження Данила Галицького)*, Львів 2001, 252 с.

³⁴ *Галич в доісторії і середньовіччі: матеріали міжнародної археологічної конференції (до 750-ліття коронування короля Данила Галицького)*, (Галич, 4-6 вересня 2003 р.), Галич 2003, 128 с; *Християнська спадщина Галицько-Волинської держави: ціннісні орієнтири духовного поступу українського народу: Матеріали міжнародної ювілейної наукової конференції*, Івано-Франківськ-Галич 2006, 560 с.

³⁵ *Дрогочинь 1253. Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 755-річчя коронації Данила Романовича*, Івано-Франківськ, 2000, с. 188 с.

*

Volodymyr Stefanyshyn, *Relations between Galician-Volhynian principalities and the Holy See in the second half of forties of 13th c. in the assessment of the modern Ukrainian historiography*

The article is analyzing the current state of research concerning relations between Galician-Volhynian Romanovichi and the Holy See in the second half of forties of 13th c. in present-day Ukrainian historiography. The author characterizes attempts at assessment of this problem by Kyivan (Mykola Kotlyar, Oleksandr Golovko), Lvivian (Yaroslav Dashkevych, Ivan Paslavskiy, Leontiy Voytovych, Yaroslav Isayevych), Ivano-Frankivskian (Myroslav Voloshchuk) and foreign Ukrainian (Vitaliy Nagirnyy) researchers. The historian concludes that despite great number of articles regarding the subject, present-day Ukrainian historiography still lacks a complex summary of all the existing works.

*

Владимир Стефанишин, *Отношения Галицко-Волинского княжества с папской курией во второй половине 1240-х годов в оценке современной украинской историографии*

Статья посвящена анализу состояния исследования проблемы отношений между галицко-волинскими Романовичами и Апостольской Столицей во второй половине 1240-х гг. в современной украинской историографии. Автор характеризует подход к этой проблеме киевских (Николай Котляр, Александр Головко), львовских (Ярослав Дашкевич, Иван Паславский, Леонтий Войтович, Ярослав Исаевич), ивано-франковских (Мирослав Волошук) и зарубежных украинских (Виталий Нагирный) историков. Историк приходит к выводу, что несмотря на значительное количество работ, в современной украинской историографии отсутствует исследование, которое бы комплексно характеризовало весь массив наработанных материалов.

Богдан Томенчук
(Івано-Франківськ)

ДАВНІЙ ГАЛИЧ В НОВІТНІХ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті зроблено аналіз найновіших археологічних досліджень на території стародавнього Галича. На думку автора, результати студій останніх років дозволяють ствердити, що княжий Галич мав складну полісну ранньоміську структуру. в літописний період Галич перетворився на класичне середньовічне столичне місто. За площею та кількістю храмів (близько 20) Галич був одним із найбільших міст Києворуської держави.

Археологія Галича нараховує вже більш, як сторічний період (вивчення Льва Лаврецького, Ісидора Шараневича, Олександра Чоловського, Йосипа Пеленського, Льва Чачковського, Ярослава Хмільєвського, Ярослава Пастернака, Володимира Гончарова, Василя Довженка, Павла Раппопорта, Михайла Каргера, Олега Іоаннісяна, Вітольда Ауліха, Юрія Лукомського, Богдана Томенчука, Олега Мельничука та ін.). Наші новітні дослідження (1980, 1989, 1991–2011 рр.), які проводилися зокрема, в складі Галицької слов'яно-руської археологічної експедиції Інституту археології НАНУ та Івано-Франківського краєзнавчого музею (Володимир Баран, Богдан Томенчук) і Галицької археологічної експедиції Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, спільно з Національним заповідником „Давній Галич” та Івано-Франківським краєзнавчим музеєм (Богдан Томенчук), дозволили суттєво доповнити археологію давнього Галича¹.

Давній Галич – це великий поселенський комплекс (12х5х5х7 км.), розміщений в басейні Дністра (при впадінні р. Луква), в контактній природно-кліматичній зоні давнього Великого Євразійського Степу (Покутсько-Буковинське Придністров'я) і пралісу („Silva peczingarum”, Бойківське Прикарпаття) та лівобережного лісостепу

¹ Див. останні монографічні видання автора на дану тему: Б. Томенчук, *Археологія некрополів Галича і Галицької землі. Одержавлення. Християнізація*, Івано-Франківськ 2006, 327 с.; idem: *Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали досліджень 1976–2006*, Івано-Франківськ 2008, 695 с., а також окремі статті: idem: *Фортифікація давнього Галича*, [in:] *Проблеми давньоруської та середньовічної археології. Археологія і давня історія України*, Вип.1, Київ 2010, с. 335-344; idem: *Дерев'яна монументальна архітектура княжого Галича в новітніх археологічних дослідженнях*, [in:] *Дьнеслово. Збірка праць на пошану дійсного члена Національної Академії наук України Петра Петровича Толочка з нагоди його 70-річчя*, Київ 2008, с. 181-190 та ін.

(Подільське опілля). Це один із найбільш густонаселених регіонів Центрально-Східної Європи, де пролягали давні транс-європейські міграційні і торгові шляхи. Вони активно сприяли формуванню тут і етнокультурної контактної зони різних культур і держав. Зокрема, античного і варварського світів та слов'янського, фракійського і індоіранського етносів. Саме тут сформувався великий племінний союз Білих (західних) хорватів, які довгий час перебували у сфері військово-політичних впливів, спочатку Великої Болгарії і Великої Моравії, а потім – Угорщини, Польщі і Києворуської держави.

Новітні археологічні дослідження та аналіз писемних джерел створили основу для виділення трьох основних періодів історичного розвитку давнього Галича: долітописний, літописний і пізньосередньовічний.

1. Долітописний період

Історично та археологічно найменш вивчений. Все ж можна вважати, що залишками долітописного Галича, як політичного і культового центру Великої (Білої) Хорватії (середина – друга половина X ст.), було велике (1200х600 м.) Крилоське городище. в основі планувальної організації цього раннього, полісного типу Галича (4-5 окремих укріплених майданчиків) закладена складна внутрішня соціальна структура князівського центру, яка лише почала формуватися. Мною досліджувалась його фортифікація та забудова. Зокрема, було виявлено, що на території другого (найвищого) майданчика городища знаходилась головна культова споруда поліса – літописна Галичина Могила – місце інтронізації великохорватських князів-жерців. в основі великого (26 м. в діаметрі з дерев'яною крєпідєю) курганного насипу знайдено символічне поховання в човні з багатим інвентарем (позолочений круглий щит, скрамасакс, три бойові сокири), дві стріли тощо (рис.3). Перед Галичиною Могилою розмішувалась, очевидно, вічева площа. У межі поліса входила і велика сільськогосподарська і торгово-ремісничка округа, яка мала свою зовнішню систему оборони².

Після русько-хорватської війни (992/993 р.) Галич втратив своє політичне значення, а великохорватські землі було приєднано до Києворуської держави. Протягом XI ст. в покинутому полісі знаходився лише невеликий замок киево-волинських намісників (Штепанівське городище з курганными могильниками).

2. Літописний період

Історично та археологічно найбільш вивчений період (рис.1-2). в кінці XI ст. (1084 р.) Всеволод Ростиславович наділяє Ростиславовичів західними землями Волинського домену, зокрема, Перемишльською, Звенигородською (новоутвореною) і Теревовлянською. Тут посилились на цей час сепаратистські тенденції та збільшилась небезпека їх захоплення Угорщиною і Польщею. З другої сторони, це мало ослабити сепаратизм самого волинського князя Ярополка

² О. Гуцуляк, П. Дрогомирецький, Б. Томенчук, *До проблеми Галичиної могили (Scando-Slavica у Верхньому Подністрів'ї)*, «Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис», 2005, 11, с. 14-26.

(Петра) Ізяславовича („короля Русі”) – політичного суперника київського князя. Проте, дуже скоро Ростиславичі розпочали активну державотворчу діяльність, що було підтримано галицьким (великохорватським) боярством і народом. Це привело до більш як сторічної боротьби за галицькі землі волинських і київських князів з одного боку та Угорщини і Польщі – з іншого.

На початку XII ст. з Тербовлянського князівства, для Івана Васильковича було виділено (відновлено) Малу Галицьку землю (Галицько-Буковинське Прикарпаття) з центром у давньохорватському Галичі. Його княжий двір знаходився на Старостинському галицькому городищі на Дністрі. На початку XIII ст. тут був уже літописний двір боярина Судислава, який короткочасно „вокняжився” в Галичі, як намісник угорського короля. На території цього замку на Дністрі постійно перебувала угорська залага.

Це була одна з найбільших за територією та найбагатших за людськими ресурсами земля. В 1141 р. за Володимира Володаревича Галич став столицею об'єданого Галицького князівства (Перемишльська, Звенигородська, Тербовлянська і Мала Галицька землі). За сторічний період існування літописного Галича, він перетворився у великий міський, столичний поселенський комплекс з основними функціями політичного і релігійного центру. На території Крилоського городища формується дитинець міста. Зокрема, тут розміщувався міський князівський замок (650x450 м.) з Успенським собором і князівською адміністративною і житлово-господарською інфраструктурою. Нами виявлено залишки двох великих дерев'яних (багатопверхових) палацових комплексів (Південний і Західний). Зокрема, Південний палацовий комплекс знаходився на невеликій (50x50 м.) території адміністративно-судового центру. Західний палацовий комплекс був князівською резиденцією на території княжого двору (110x200 м.), який розміщувався в західній частині міського замку. В крайній східній частині замку перебував військовий гарнізон (княжа дружина). Вивчалась також забудова і фортифікація (рис.4-5). Поряд (четвертий майданчик городища, ур. Золотий Потік) знаходився і укріплений кафедральний монастир з відповідною інфраструктурою єпископського укріпленого осідку-монастиря (церква, кладовище, палати тощо)³.

Біля Галичиної Могили („за містом”) тепер розмітилась міська площа з функціями ринку. Під Крилоським городищем (ур. Підгороддя), вздовж р. Лукви почав формуватись посад міста, основу якого все ж, очевидно, складали боярські двори. Галич стає місцем концентрації більшої, якщо не всієї землі боярства. Така концентрація тут численної боярської олігархії (насилно переселеної з регіонів), спричинили їх надзвичайну політично-економічну могутність, як в структурі Галича так і всього Галицького князівства. На Дністрі, біля пристані, знаходився основний торгово-ремісничий посад міста, який виріс тут під стінами ще першого галицького княжого двору (замку) Івана Васильковича. Так існували в літописному Галичі два центри, дві зони: князівська і боярська, прийшла

³ Б. Томенчук, *Археологія городищ Галицької землі*, с. 504-524.

і місцева, які постійно протистояли одна одній, як політично, так і економічно та навіть часто – релігійно.

У структурі княжого Галича (на Дністрі) існувало ще два князівські двори, засновані двома галицькими династіями: Ростиславовичів і Ізяславовичів. Від них збереглися два городища: Спаське і Пантелеймонівське.

Спаське городище (1,5–2 га) було заміською князівською резиденцією-замком Володимирка Володаревича. Поряд із церквою св. Спаса (перша християнська споруда в Галичі), нами досліджено залишки великого дерев'яного палацового комплексу. Виявлено літописні переходи на хори храму. Вивчались фортифікації і забудова, кладовище⁴.

Пантелеймонівське городище (4,5 га) було заміською князівською резиденцією-замком Романа Мстиславовича. Поряд з церквою св. Пантелеймона (названа на честь діда Ізяслава-Пантелеймона Мстиславовича), нами досліджено залишки великого дерев'яного палацового комплексу (два будівельні горизонти). Вивчалась фортифікація і забудова. Тут, очевидно, відбувалось весілля Романа з грецькою принцесою і тут народились Данило і Василько. Після загибелі, тут, очевидно, в своєму родинному храмі було поховано тіло Романа, яке потім перепоховали у Володимирі⁵.

До структури княжого Галича XII – XIII ст. відносились і чисельні сакральні комплекси. Зокрема, досліджено 14 із відомих 20-ти. Серед них – як князівські і боярські, так і посадські. У більшості ж вони були монастирськими. Біля 8-ми з них нами досліджувались кладовища. Крім православних церковних комплексів в Галичі були: 4 латинські, до яких відносились ротондальні споруди (3 монастирські і 1 посадська)⁶.

В цілому, літописний період історії Галича є надзвичайно багатий на різні зміни в його політичній системі. Зокрема, коли на початку XIII ст. Галич став столицею Галицько-Волинського князівства, чи коли тут правили угорські королі і їх намісники та бояри.

В середині XIII ст. князівсько-боярське протистояння привело до загальної кризи міста-столиці, а в середині XIV ст. – до втрати державної незалежності.

3. Пізньосередньовічний період

Із втратою ролі столичного міста, яку перейняли Холм (1241 р.) та Львів (1260 р.), старий Галич залишився релігійним центром, як „церковне місто” з Успенським собором і єпископським осідком – кафедральним монастирем (ур. Золотий Тік). У 1338–1391 рр. біля Успенського Собору існував осідок галицьких митрополитів. Нами археологічно досліджено залишки кам'яних фрагментів палацу перших галицьких митрополитів (Теодора, Антона, Івана). У цей же час (1363–1414 рр.) на Пантелеймонівському городищі розміщувався осідок Галицької латинської

⁴ Ibidem, c. 531-532.

⁵ Ibidem, c. 532-535.

⁶ Ibidem, c. 104-105.

митрополії (архієпископів Християна і Якова). Археологічно виявлено на південь від церкви св. Пантелеймона (тоді вже латинського соборного храму), кам'яні фундаменти митрополичого палацу⁷. У XV – XVI ст. триває період тимчасового занепаду Галицького церковного центру. У кінці XVI – на початку XVII ст. в Галичі-Крилосі з'являється осідок „нез'єднаних” православних галицько-львівських єпископів. Поновлюється потужна фортифікація, будується нова Успенська церква та кам'яний (цегляний) кафедральний монастир. Археологічно досліджено нові палацові комплекси, кладовище та укріплення. У XVIII ст. Галич-Крилос остаточно втратив свою останню роль як церковного центру.

Таким чином, в археології і історії Давнього Галича відображена вся політична історія Галицької землі, яка почала формуватись у великохорватський період, а завершилась утворенням Галицького князівства і навіть окремого королівства (в структурі Угорського королівства), а потім і Галицько-Волинської держави.

Княжий Галич і досліджений період вже мав складну, полісну, ранньоміську структуру. В літописний період Галич перетворився в класичне середньовічне столичне місто за своєю площею (30 км.2) і кількістю храмів (близько 20) княжий Галич був один із найбільших міст Києворуської держави. Маючи великі людські і матеріальні ресурси, галицькі князі завжди виставляли велику армію, проти якої могли воювати лише об'єднані (коаліційні) військові сили декількох князівств чи держав: Угорщини, Польщі і Південної Русі та кочівників. в пізньосередньовічний період, Галич, втративши політичний статус, і надалі залишався релігійним центром всієї Галичини (єпископським і митрополичим), який відіграв важливе значення в житті Української Церкви.

---

⁷ Ibidem, с. 535.

Ілюстрації:

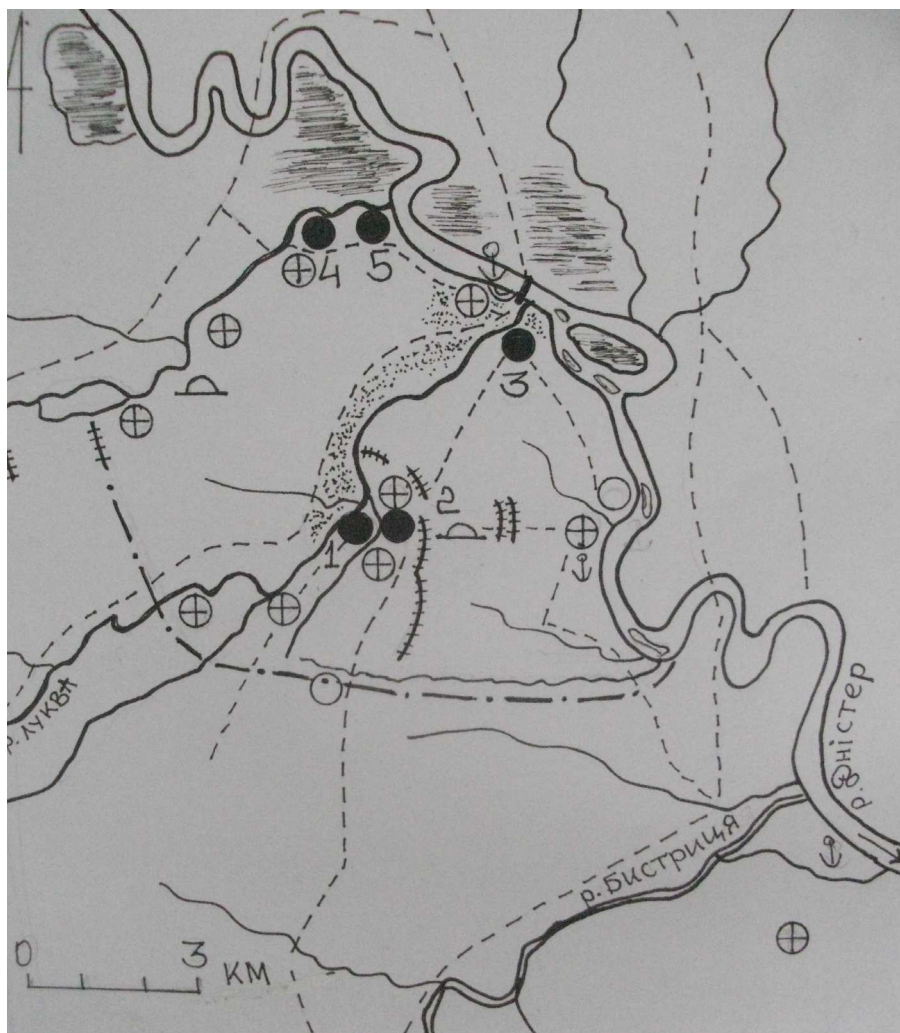

Рис.1. Давній Галич

1. Крилоське городище-дитинець міста
2. Штепанівське городище-замок киево-руських намісників (посадників)
3. Галицьке городище – княжий двір Івана Васильковича
4. Спаське городище – княжий двір Володимира Володаревича
5. Пантелеймонівське городище – княжий двір Романовичів

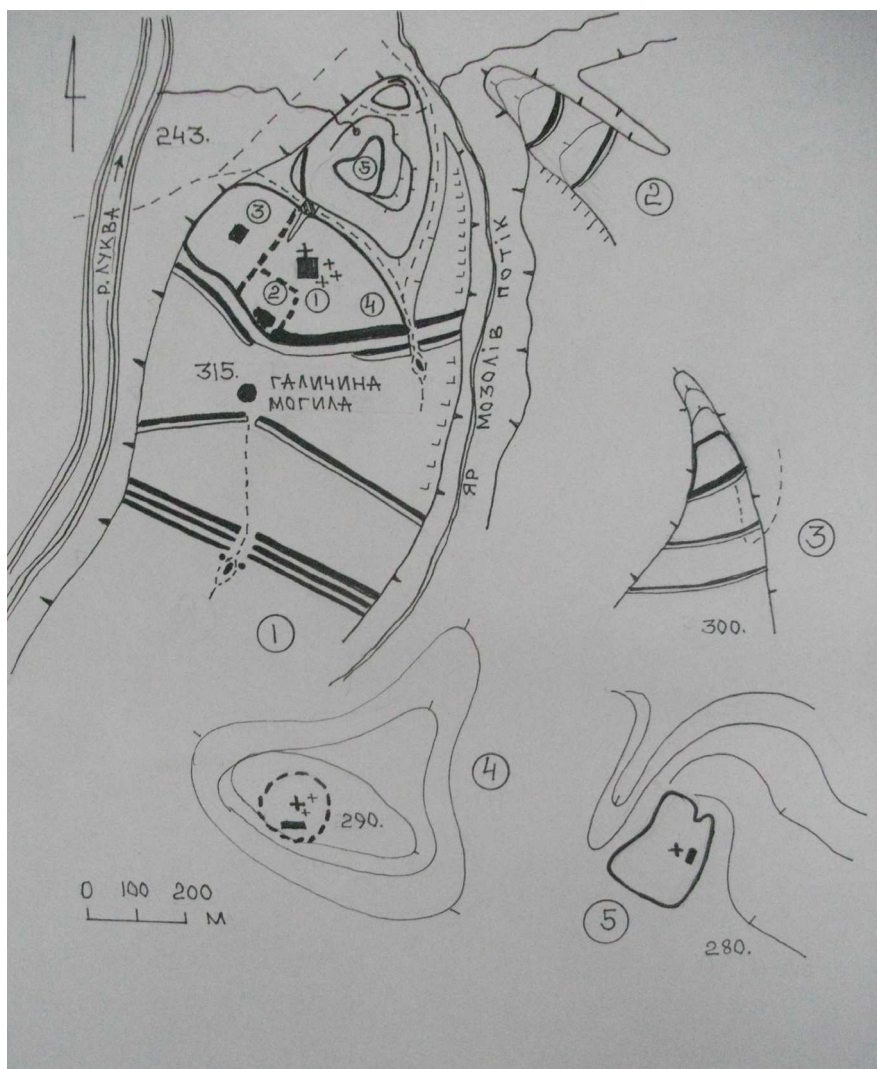

Рис.2. Містотворчі центри давнього Галича

1. Крилоське городище
2. Штепанівське городище
3. Галицьке (Старостинське) городище
4. Спаське городище
5. Пантелеймонівське городище

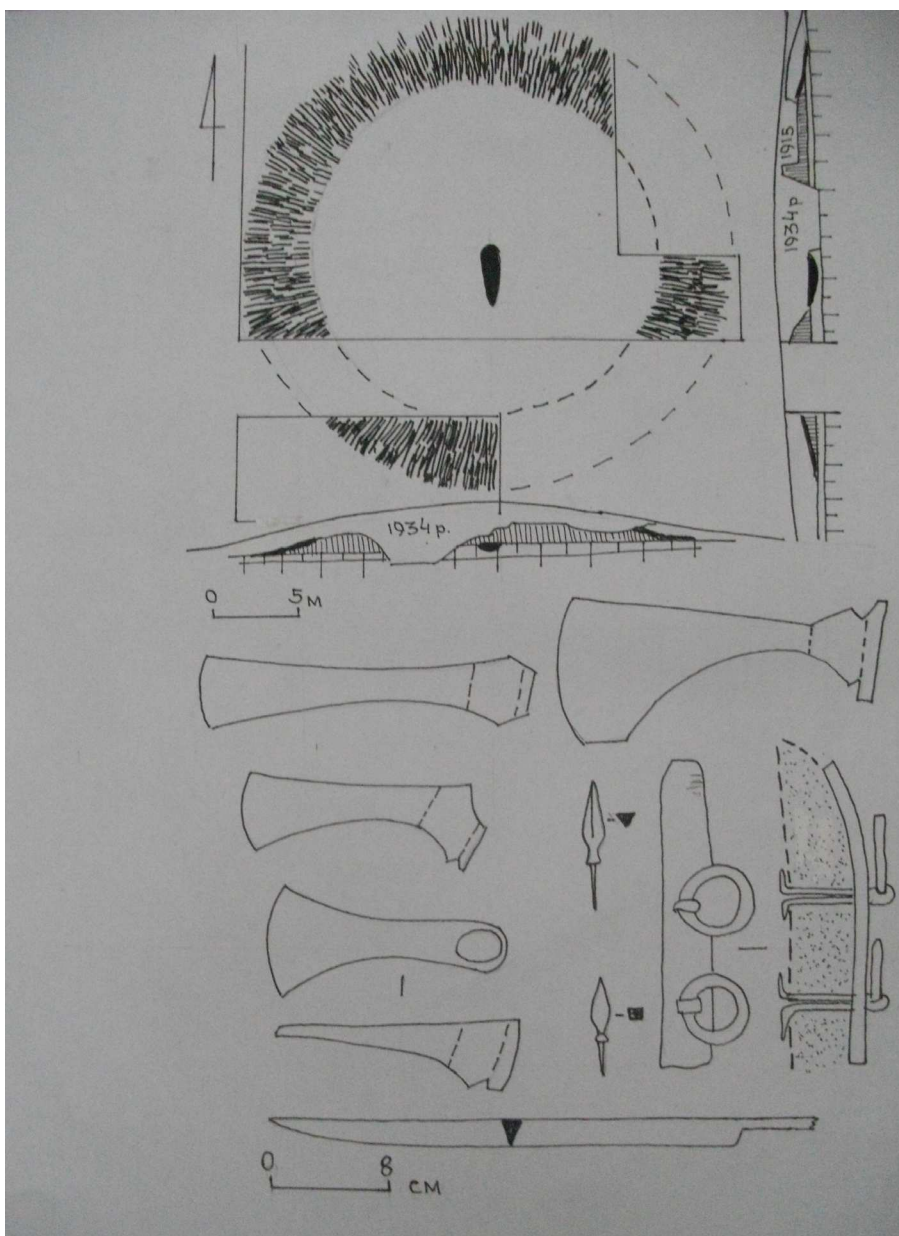

Рис.3. Давній Галич. Літописна Галичина Могила
(за Б. Томенчуком і В. Бараном)

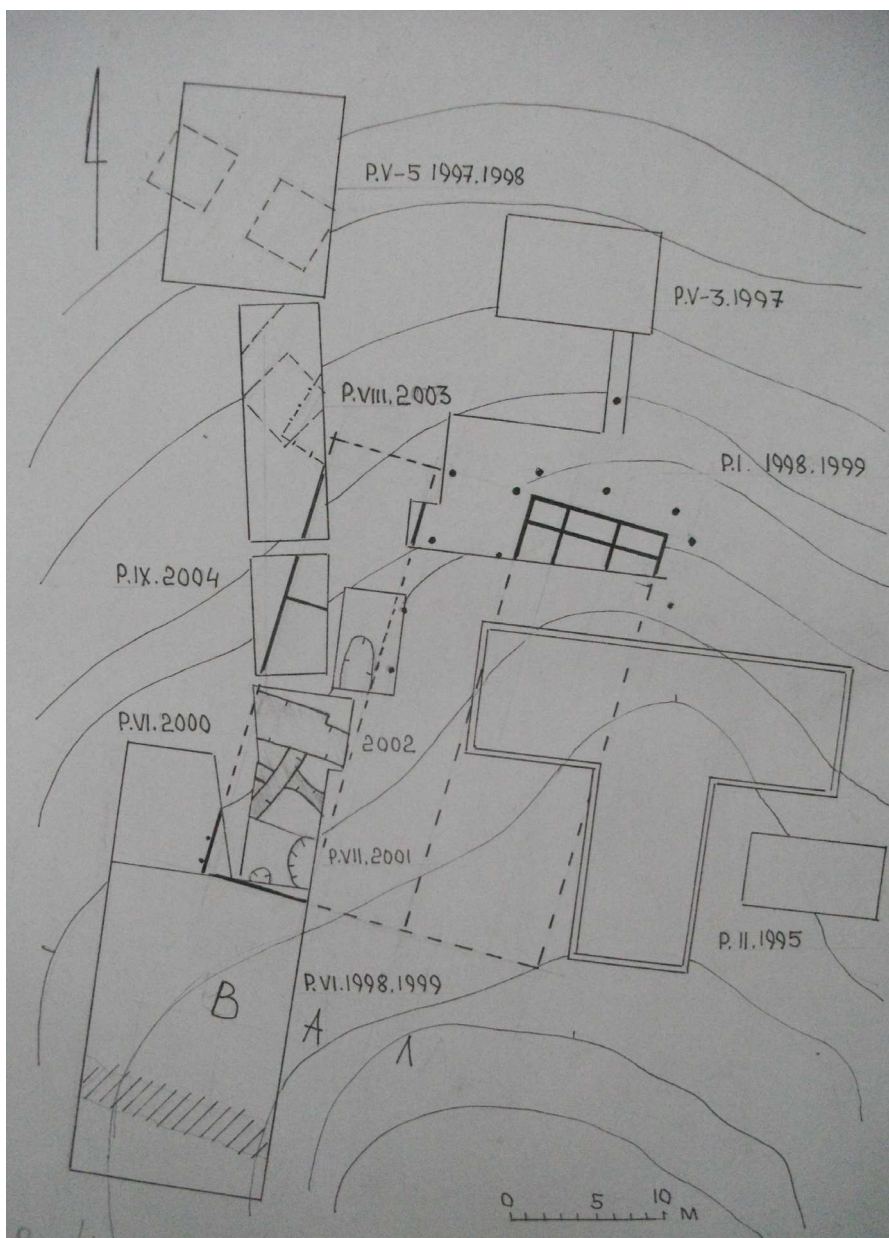

Рис.4. Крилоське городище. Південний палацовий комплекс.
Перший будівельний горизонт (середина XII ст.)

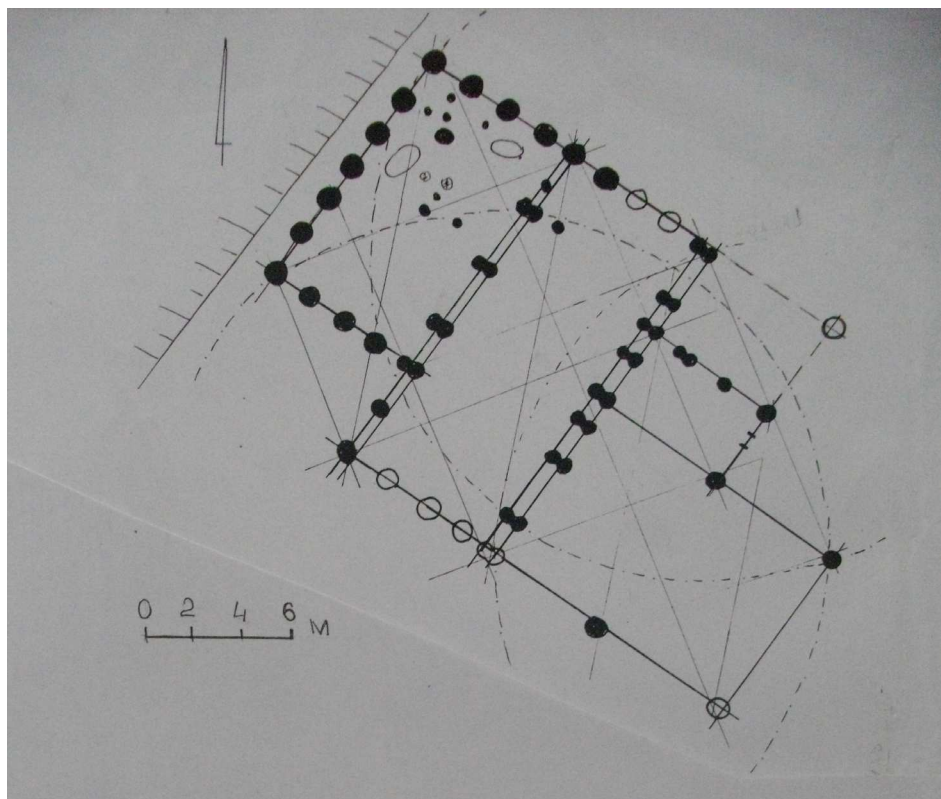

Рис.5. Крилоське городище. Княжий двір. Західний палацовий комплекс (XII – XIII ст.)

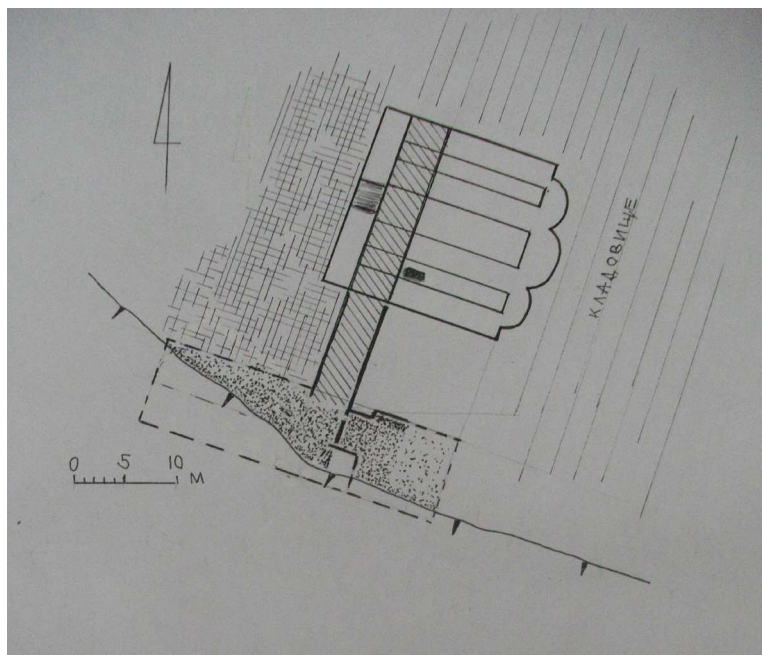

Рис.6. Спаське городище. Княжий двір Володимира Васильковича. Церква Спаса і літописний палацовий комплекс з переходами

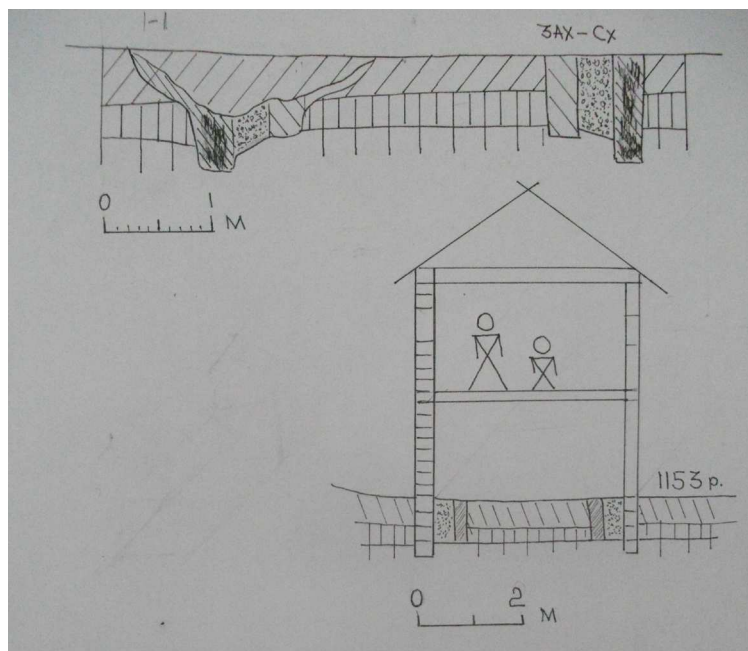

Рис.6. (додаток). Літописні переходи

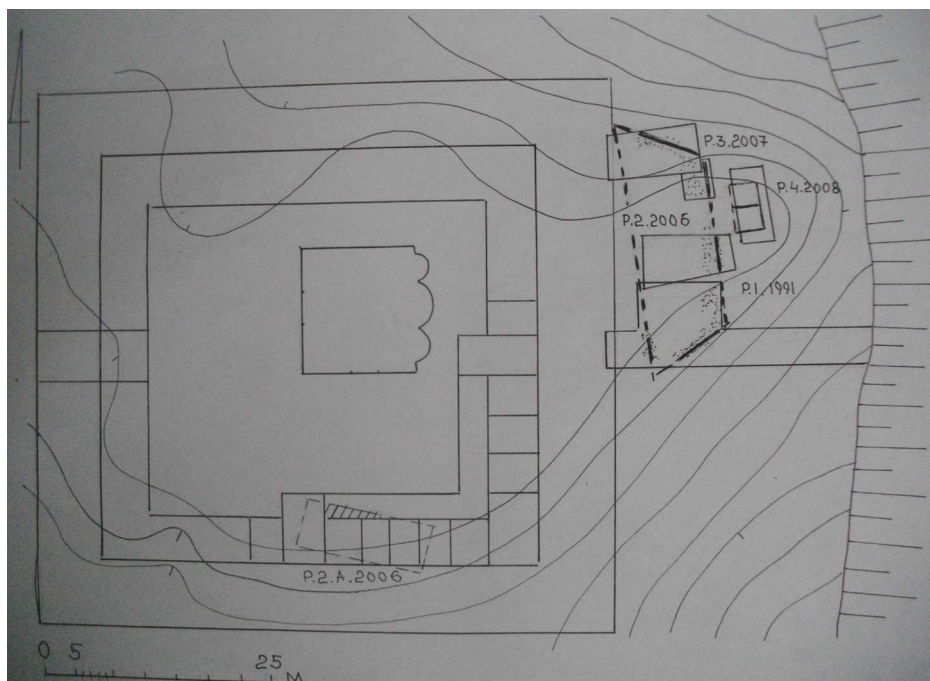

Рис.7. Пантелеймонівське городище – княжий двір Романа Мстиславовича.
Церква св. Пантелеймона і палацовий комплекс

*

Bogdan Tomenchuk, *The ancient Halych in recent archaeological researches*

The article presents the analysis of the latest archaeological researches on the territory of the ancient Halych. The author believes that the results of the recent year's studies allow us to certify that the princely Halych had the complex early-town structure. During annalistic period the town of Halych became a classic medieval capital. Judging by the number of churches (about 20) Halych had to be one of the largest town of Kievan Rus'.

*

Богдан Томенчук, *Древний Галич в новейших археологических исследованиях*

В статье сделано анализ новейших археологических исследований на территории древнего Галича. По мнению автора, результаты студий последних лет позволяют считать, что княжеский Галич имел сложную полисную раннегородскую структуру. В летописный период Галич преобразовался в классический средневековый столичный город. По площади и количеству храмов (около 20) Галич был одним из самых больших городов Киеворусского государства.

Ігор Коваль
(Івано-Франківськ)

ГАЛИЦЬКА „ЧОРНА АРХЕОЛОГІЯ” І „БІЛІ ПЛЯМИ” ІСТОРІЇ

У статті зроблено аналіз окремих знахідок „чорних археологів”, які походять із княжих міст Галицько-Волинської Русі. Як показало дослідження, пам’ятки сумнівного походження мають здатність заповнити „білі плями” історії давньоруського часу.

Загальновідомо, що археологічні матеріали стають повноцінними історичними джерелами після того, як вони пройдуть апробацію на всіх етапах археологічного дослідження (розвідка, розкопки, лабораторне вивчення, публікація, консервація, музеєфікація). До археологічних джерел також належать випадкові знахідки. а от чи можуть вважатись повноправними науковими джерелами предмети старовини, знайдені „чорними археологами”, з якими можна ознайомитись на численних сайтах Інтернету, у вітринах антикварних магазинів, на ринках, де вільно торгують археологічними старожитностями? Я поки що залишаю це питання відкритим, бо завданням цієї публікації є показати, яку глибоку інформацію часом несуть в собі знахідки „чорних археологів”. Джерела наших знань можна умовно поділити на чотири колекції (Заболотівську, Галицьку, Коломийську і Крилоську). У більшості випадків цих колекцій в повному обсязі вже не існує, бо окремі з шукачів працюють виключно на „чорний ринок” і всі виявлені матеріали продають за інтернетівськими пропозиціями, інші – через нестачу коштів в окремих екземплярах також потрапляють до рук більш маститих колекціонерів. Я особисто дуже вболіваю за честь науковців, бо тільки в окремих випадках мені, не боячись, дали адреси тих чи інших пам’яток, хоча більшість зробили це під загрозою бути оприлюдненими, боячись звинувачень у крадіжці в народі цінних літописних аркушів підземного архіву України, які ніколи не будуть повернуті до національної скарбниці.

Коли я довідався з наукової літератури, що тільки у Волинській області незаконним бізнесом займається понад 300 „чорних археологів” і що їхню роботу „координують” кримінальні авторитети¹, то вирішив оприлюднити відомі мені

¹ С. Терський, *Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині*, Львів 2010, с. 137.

археологічні матеріали. По-перше, всі ці автентичні джерела, стосуються історії культури княжого Галича, а середньовічний Галич – це значно більше та багатше місто ніж волинські давньоруські міста, навіть, якщо їх об'єднати всі разом. По-друге, окремі з „німих свідків” старовини мають здатність накреслити шляхи до розгадки таємниць історії Галицько-Волинської Русі, в новому світлі показують мистецькі, освітні, дипломатичні сторінки княжої доби. По-третє, оскільки виявлені „чорними археологами” знахідки спонукали мене до історичних роздумів, то я вважаю, що не можна позбавити інших дослідників можливості інтерпретувати ці інтригуючі джерела.

Отже, досить значна частина археологічних знахідок дала мені підстави до гіпотетичної реконструкції таємничих „білих” плям на сторінках літопису Галицько-Волинської Русі.

Таємничу майстерню нарешті знайдено

Від того моменту, відколи розпочалося археологічне вивчення давньоруських міст, практично в кожному з них траплялися незрозумілі дослідникам знахідки-інструменти, виготовлені з бронзи, заліза або кістки переважно у вигляді загостреного стержня, що з другого кінця завершується плоскою лопаткою. Як тільки археологи не називали ці архетипи: „шпильки”, „браслети” або „інструменти для обробки шкіри чи лініювання пергаменту”. Навіть Ярослав Пастернак, виявивши на Золотому Тоці таку знахідку, вважав її „копієм”, (ложечкою) до причастя². Аналогічні предмети, крім Давньої Русі, де вони дістали досить значне поширення, відомі також з польських міст Познань і Гнезно. Саме польський археолог Ян Жакі (1954 р.), а слідом за ним український дослідник Борис Тимошук (1956 р.) дали правильне трактування призначення загадкових знахідок. Розкопуючи Ленковецьке городище, яке дало початок буковинській столиці – місту Чернівцям, Тимошук знайшов декілька гострих стержнів з лопаточками. Вчений висловив слушне припущення, що такими предметами навчали грамоти дітей. В античній Греції і Римі їх називали „стилями”, а на Русі їх найменували „писалами”, про що відомо з літописів. Гострим кінцем таких інструментів прадавні школярі писали по дощечці, вкритій воском, а лопаточкою розгладжували шар воску і затирали записані на уроці тексти³. Російський вчений Олег Медведєв розробив у 1960 р. детальну класифікацію стилюсів-писал з усієї території княжої Русі. Вона показала, що в Галицько-Волинській Русі перебували у користуванні майже всі відомі в руських землях типи писал. Але до нинішнього року не було відомо жодного випадку, коли б археологи мали докази про місце виробництва знарядь для навчання учнів письма і грамоти. і от на галицькому Підгородді, де розміщувався торговельно-ремісничий посад княжої столиці, нарешті знайдено мідну ливарну формочку, в якій відливали стилюси-писала аж двох різних типів

² Я. Пастернак, *Старий Галич. Археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр.*, Івано-Франківськ 1998, с. 249-254.

³ Б. А. Тимошук, *Об инструментах для письма („стилях”)*, „Краткие сообщения Института материальной культуры”, 1956, Вып. 62, с. 153-158.

(ілюстрація 8). Одна формочка була призначена для лиття писал, лопаточка яких мала фігурні зубчасті вирізи з двох боків. Вони побутували в Русі у другій половині XII ст. і до середини XIII ст. а от формочка, призначена для лиття другого типу стилів, особливо вражає. Такий тип знахідок став широко відомим в археологічній науці завдяки знахідці на Княжій горі у Львові, де практично знищено археологічний культурний шар у позаминулому столітті. На території Галицької землі бронзові писала, що мають фігурну лопаточку з хрестовидним прорізом, відомі з літописного Звенигорода та Городниці (городище давньоруського часу неподалік Городенки)⁴. Дуже подібними до них є писала із Берестя⁵ і Волковиська у Білорусі⁶ та Витичева у Подніпров'ї⁷.

Дуже влучне припущення зробив львівський археолог Володимир Петегирич, який, наклавши всі знахідки такого типу на історичну карту Галицько-Волинської Русі, висловив думку, що їх було виготовлено в одному з міст цієї землі⁸. Цим містом виявився Галич.

У 2006 р. мною і професором Іваном Миронюком було введено у науковий обіг ще одну знахідку писала з християнською символікою⁹. Її виявили галицькі митці брати Ігор та Петро Перекліти поблизу фундаментів Спаської церкви на Залуківській височині. З комплексу історико-археологічних джерел знаємо, що храм функціонував століття – із 1141 р. до 1241 р. Отже, поблизу церкви діяла одна з найдавніших шкіл в Україні.

Мистецтвом перегородчастих емалей володів Галич

Вершиною декоративно-прикладного мистецтва княжої Русі вважається техніка перегородчастих емалей. Цей технічний прийом художнього оформлення діadem, сережок, хрестів, образків, оправ книжок прийшов на Русь з Візантії у другій половині X ст. Мистецтво перегородчастих емалей надзвичайно складне і вимагає терпіння. Малюнок на золотій основі виконувався способом припаювання тоненьких платівок, поставлених на ребро. Поміж утвореними перетинками заповнювалися багатоклірна емаль (фініфть). Німецький вчений-технолог XI ст. Теофіл із Падерборна, перераховуючи країни, які прославилися тією чи іншою майстерністю, на одне з перших місць поставив Русь, відому в Європі своїми чудовими виробами з барвистими емалями¹⁰.

На жаль, на інтерпретації такого роду пам'яток позначилася „курсунська легенда” російського мистецтвознавця Ніколая Кондакова, який всяку цінну річ, знайдену на території колишньої Київської Русі, причислював до візантійського

⁴ А. Ф. Медведєв, *Древнерусские писала X – XV вв.*, „Советская археология”, 1960, 2, с. 80; В. Петегирич, *Про знаряддя письма та кириличні написи на предметах XI – XIV століть з Галицької землі*, „Записки Наукового Товариства імені Шевченка”, 232, 1997, с. 207.

⁵ П. Ф. Лысенко, *Берестье*, Минск 1985, с. 390.

⁶ Я. Г. Зверуго, *Древний Волковыск X – XIV вв.*, Минск 1975, с. 38.

⁷ А. Ф. Медведєв, *Op. cit.*, с. 76.

⁸ В. Петегирич, *Op. cit.*, с. 207.

⁹ І. Коваль, І. Миронюк, *Ярослав Пастернак – дослідник старожитностей України*, Івано-Франківськ 2006, с. 122.

¹⁰ Див.: Б. А. Рыбаков, *Русское прикладное искусство X – XIII вв.*, Ленинград 1971, с. 29-30.

імпорту. У 1940 р. Я. Пастернак відкрив на розкопках Золотого Току на Крилоській горі золотий колт, виконаний у техніці перегородчастих емалей. Такого роду прикрасу було вперше знайдено у Галицько-Волинській Русі. „Цей прегарний витвір візантійської ювелірної штуки є сьогодні щодо матеріалу – емальоване золото – першим цього роду знаходом на західно-українських землях” – писав дослідник у своїй книзі *Старий Галич* (1944), – а щодо орнаментики „не має досі аналогів на всіх українських землях”¹¹. Ця знахідка і декілька дрібних фрагментів від прикрас, виготовлених у техніці перегородчастих емалей, дали підставу рядові вчених (В. Ауліху, Г. Корзухіній, Т. Макаровій, Г. Песковій, М. Фіголю) зробити гіпотетичний висновок, що вироби з емальми виготовляли в Галичі.

Ключем до розв’язання проблеми могла б послужити знахідка мідної матриці із зображенням птаха – галки, яку випадково виявив на галицькому Підгородді вчитель Крилоської школи В. Федорняк¹². Але вчені не поспішали з висновками. Хоча перегородчасті емалі, прикрашені саме так, як і знахідка золотого колта із Золото Току, були виявлені і в давньоруському місті Звенигороді, в с. Городищі поблизу Шепетівки на Хмельниччині, в с. Городищі на Тернопільщині. Всі вони, хрести-енколпіони, як і релікварії першого галицького єпископа Косми (1157–1165), походять з території колишньої Галицько-Волинської держави і за стилістикою орнаменту можна говорити про те, що вони були виготовлені в княжому Галичі.

Цьогорічний археологічний сезон остаточно розставив крапки над усіма „і”, адже галицька археологія збагатилась ще чотирма мідними колтами-сережками, прикрашеними перегородчастими емальми – голубого, синього, зеленкуватого, червоного і білих кольорів (ілюстрація 10). Є на них зображення і диво-птахів, і символи дерева життя, язичницькі зооморфні мотиви, але галицький геометричний орнамент, подібний до класичної української вишивки, є визначальним для перегородчастих емалей з Галича¹³.

Відкриття століття чи фантастична фальсифікація?

У 1171 р. в Галичі сталася подія, безпрецедентна для всього руського Середньовіччя. Галицьке боярство повстало проти князя Ярослава Осмомисла і спалило на вогні його кохану жінку Анастасію Чагр, а їхнього сина Олега відправили в ув’язнення¹⁴. Навіть і через дев’ять століть після драми, що сталася на Крилоській горі, до її загадок звертаються археологи та історики, над нею плачуть і роздумують поети, письменники й композитори. Археологи неодноразово намагалися відшукати місце, де знайшла свій вічний і мученицький спочинок Анастасія Чагр. Я. Пастернак вважав, що він майже впритул підійшов до розгадки таємниці, коли в 1935 р. взявся за розкопки кургану „Настасина могила” в крилоському лісі Діброва. „Настасина могила” справді була наповнена

¹¹ Я. Пастернак, *Старий Галич*, с. 230.

¹² М. Фіголь, *Мистецтво стародавнього Галича*, Київ 1997, с. 140.

¹³ Див. також ілюстрацію 10.

¹⁴ *Платьевская летопись*, [in:] *Полное Собрание Русских Летописей*, Санкт-Петербург 1908, стб. 564.

археологічними дарами, але з... II тисячоліття до нашої ери. Тут було поховано шляхом трупоспалення когось із еліти племен культури шнурової кераміки. Його тлінні рештки помістили в гончарну посудину з орнаментом, зробленим відбитками льняного шнурка, а в дорогу до потойбічного світу спорядили вома бойовими кам'яними сокирами і наконечниками стріл¹⁵.

І ось навесні цього року на одному із сайтів Інтернету з'явилося повідомлення про виставлені на аукціоні знахідки „чорних археологів”, які начебто виявили Настин золотий перстень. На п'яти фігурних щитах масивного золотого перстня прочитуються текст, виконаний перегородчастою чи то виїмчастою емаллю: „РАБЕ-СВОЄЇ-НАСТИСИЇ-ГОСПОДИ-ПОМОЗИ” (ілюстрація 11). Я не спеціаліст у галузі давньоруської палеографії, але всі мої сумніви розвіюють сторінки з книг київського професора Сергія Висоцького, де віднаходимо характерні для XII ст. обриси кирилических букв¹⁶. Існує безліч паралелей і до скромного художнього оформлення перстня. А ще, як переконують автори сайту, до археологічного комплексу, де було знайдено реліквію, входили хрестик із жовтими емаллями на раменах (ілюстрація 12) і сережка так званого київського типу¹⁷. А ці речі (у цьому немає жодного сумніву) побутували в другій половині XII ст., коли жила і трагічно загинула легендарна Настя Чагр.

Таким чином, знахідки „чорних археологів”, не дивлячись на сумнівну природу їхнього походження, як історичних джерел – вони були вирвані із археологічних комплексів – мають важливе значення для вивчення історії, особливо, культури і мистецтва Галицько-Волинської Русі.

¹⁵ Я. Пастернак, „Настасина могила” в Крилосі, [in:] *Літопис Національного музею У Львові за 1936 р.*, Львів 1937, с. 14-18. Див. також ілюстрацію 13.

¹⁶ Див.: С. Висоцький, *Древнерусские надписи Софии Киевской по материалам граффити XI – XIV вв.*, Київ 1966; idem: *Средневековые надписи Софии Киевской по материалам граффити XI – XVII вв.*, Київ 1976; idem: *Киевские граффити XI – XVII вв.*, Київ 1985.

¹⁷ Ширше про хрести такого типу див.: В. А. Мальм, *Хрестики с эмалью*, [in:] *Славяне и Русь*, Москва 1968, с. 113-118.

Ілюстрації

Перелік вибраних знахідок „чорних археологів” на території Галицької землі

Ілюст. 1. Бронзова іконка XII ст. – репліка Вишгородської чудотворної ікони Божої Матері. Крилоська колекція.

Бронзова іконка - XII століття
с. Олешків (6 см × 4,5 см)

Ілюст. 2. Бронзова іконка із зображеннями святого Миколая і Юрія-Зміборця. Олешківське городище (XII ст.). Заболотівська колекція.

Половина енкалпіона XII
с. Василів, Заставницький р-н
(8,5 см × 6 см)

Ілюст. 3. Хрест-енкалпійон з Літописного Василева (XII ст.).
Заболотівська колекція.

Ілюст. 4. Хрест-енколпiон XIII ст. Олешкiвське городище.
Заболотiвська колекцiя

Свинцева печатка – XI столiття

Ілюст. 5. Давньоруська свинцева печатка XI ст. Коломийська колекцiя.

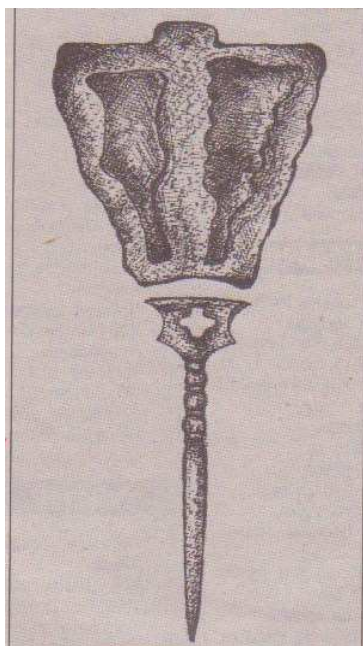

Хрест – XII -XIII століття
Любківці – Олешків (9 см × 7 см)

Ілюст. 6. Хрест-енколпійон XII століття. Любківське городище.
Заболотівська колекція

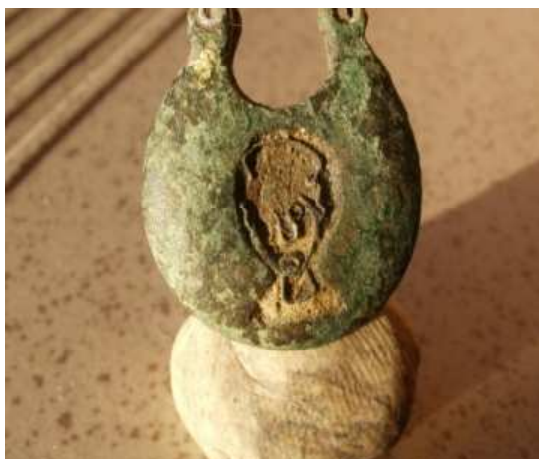
Ілюст. 7. Знахідки „чорних археологів” на території княжого Галича.
Вислі олов'яні печатки з княжої канцелярії XII ст. Крилоська колекція.

Ілюст. 8. Ливарна формочка, призначена для виготовлення стилосів-писал. Знайдена на Галицькому Підгородді. Крилоська колекція

Ілюст. 9. Архангел Гавриїл. Давньоруська бронзова іконка, виготовлена в княжому Галичі. Крилоська колекція

Ілюст. 10. Галицькі перегородчасті емалі XII ст. Знахідки „чорних археологів” в урочищі „Церквище”. Крилоська колекція

Ілюст. 11. Знахідка „чорних археологів” – перстень літописної Насті Чагр. Середина XII століття. Галицька колекція.

Ілюст. 12. Хрестик з емаллями XII століття — один з артефактів, виявлених „чорними археологами” в комплексі „Настасиної могили”. Галицька колекціяю

Ілюст. 13. Фрагмент кульчика „київського типу”, виявлений в „Настасиній могилі”. Галицька колекція

*

Igor Koval, *Galician „Black archeology” and „Terras Incognitas” of history.*

The article analyzes selected findings of „black archeologists” which have been found in the princely towns of Galician-Volhynian Rus'. The paper proves that findings of dubious origin have the potential to explain the „Terras Incognitas” of the Old Ruthenian history.

Игорь Коваль, *Галицкая „черная археология” и „белые пятна” истории.*

В статье сделан анализ отдельных находок „черных археологов”, которые происходят из княжеских городов Галицко-Волынской Руси. Как показало исследование, памятники сомнительного происхождения имеют свойства заполнить „белые пятна” древнерусской истории.

CHAPTER II
LECTURES

Prof. Dariusz Dąbrowski
(Bydgoszcz)

RURIK DYNASTY'S MATRIMONIAL POLICY

The Rurik dynasty is a fascinating house, which – to use a dendrochronological metaphor – grew like a grand oak and proved to be incredibly vital.

Beginning with living in the 9th century half-legendary ancestor of dynasty, up until now, there were about 40 statistical generations of Rurikids. It's notable, that over 210 aristocratic dynasties (most of them already died out) stemmed from Rurik.

At the beginning the Rurikids were already divided into several important branches. Directly from Vladimir the Great and Rogneda of Polotsk (daughter of Rogvolod) marriage stems one of the least known and usually keeping away from main course of events Polotskian Vseslavovychs (1) line.

From Yaroslav Volodymyrovychs stem lines of:

- (2) Galician Volodymyrovychs
- (3) Turovian Izyaslavovychs – Svyatopolkovychs
- (4) Chernighovian Svyatoslavovychs (including Olegovychs and Ryazan-Muro-mian Yaroslavovychs).

The second male offspring of Yaroslav Volodymyrovych was Vsevolod, whose son Volodymyr Monomakh was a common ancestor of many important branches of the house – Mstyslavovychs (5) and Yuriyovychs (6).

Mstyslavovychs divided into:

- (7) Volhynian and Galician-Volhynian Izyaslavovychs (among them e. g. Romanovychs)
- (8) Smolenskian Rostyslavovychs. Their branch was Yaroslavlian Fedorovychs (9).

Rurikids in medieval and early renaissance era expanded amazingly, especially compared to other great European dynasties. This fact alone is a reason, that when it comes to researches, this subject is impossible to be accurately studied by one person, not to mention doing it in single paper. What we have before us is an impressive and demanding field of research.

*

Rurikids ruled enormous country, which cores were formed very soon, in the first generations, in the 10th century. This geographically and ethnically diverse land was neighboring lands of Finno-Ugric tribes, Great Bulgaria, nomadic Turkic tribes, Romanic ancestors of Wallachians and Moldavians, Kingdom of Hungary, fragmented Princedoms of Poland, Balts and from some moment the German state of Teutonic Order. People living there were also incredible conglomerate of many ethnoses, diverse in level of social and economic development. According to Henryk Paszkiewicz, in many regions of Rurikids' dominion not only Varangians, but also Slavs were outnumbered; these regions, owned by, e. g. Finno-Ugric tribes, were colonized by Rurikids' subjects.

Undoubtedly trivial, but necessary to articulate, is thesis, that, thanks to baptismation from Constantinople, Rurikids' ruledom was one of the most important elements of Byzantine-Slavic ecumene.

Location in the area between Varangian and Byzantine cultural, religious and political influences shaped the image of the dynasty. For a long time, until first decades of the 12th century, the first of these factors were especially crucial. Undoubtedly, character of the dynasty, even ethnical, was influenced by the diversity of neighbors.

*

The main subject of this lecture is Rurikids' matrimonial policy. Its character and range are two determinants that precisely describe the importance of dynasty. I'd like to underline strongly and point out, that when it comes to researching relationships by marriage, attention and caution is critical. In this particular example we have to keep in mind few important facts. So, as mentioned in professional literature, state of sources makes it unable to interpret precisely political context of a marriage (we cannot say, if it was to strengthen existing alliance or to create a new one). Secondly, it's important to remember, that we cannot say who initiated the marriage. We can say that in political procedure of connecting to persons, we have 3 models of agreements:

When arrangement is made on the basis of mutual agreement between two equals;

When one side is definitely stronger and forces the weaker counterpart to agree;

When the third side is decisive in agreement.

With all three models, if we are able to determine the initiator, we have to interpret the meaning of a colligation. Another factor, strongly connected to beforementioned, is status of sides in moment of marriage.

To people not versed in the subject, it may seem strange, that a powerful ruler, like Vsevolod the Big Nest, took as his bride not a member of some important foreign dynasty or someone from other important line of Rurikids, but daughter of voivode Shvarn, at first a subject of Izyaslav Mstyslavovych and later Izyaslav Davydovych. The

secret of this «misalliance» is simple to unravel. Vsevolod, born 1154, on the moment of marriage, which is – i presume – between 1169 (mentions of his activity in rus' after returning from exile in Byzantium) and beginning of 1171 (death of Prince of Kiev Glib Yuriyovych, who had custody over his younger brother, and who could have personal connections with voivode Shvarn's family) was a young prince, not very important and without much possibility of taking a throne and becoming an important figure. When taking this fact in account, it would seem that marriage with daughter of important Ruthenian official was quite a logical step. It would seem that it was even initiated by Glib himself, since he could have wanted to connect with an experienced leader. Thus, marriage improbable after 1176, when Vsevolod raised to throne in Vladimir-Suzdal, had every possibility of happening few years earlier, when Yuriyovych was still just a resident among his older brothers.

Let's pay attention to matters important from perspective of matrimonial policies research. Often it's not remembered or overlooked, that marriages in medieval world's politics were extremely important, but also had limited, e.g. chronologically, meaning. Time was not the only limiter, since economic, social and biological factors had their role. Very important and often unseen, or even underestimated factor in matrimonial policies was pure luck.

After these methodological remarks let's portrait – at least shortly – the range of matrimonial policy of Rurik dynasty. On the turn of the 12th century it's especially impressive. The members of Ruthenian dynasty were by then colligated with ruling houses of Scandinavia, Holy Roman Empire and Byzantine Empire. They married Premyslids, Piasts and Arpads, and even the members of French Capet dynasty. The matrimonial partners of Rurikids were numerous Cuman females (only one example of Rurikovich princess' marriage with Cuman Khan is known to us) and representatives of Caucasian tribes. We can't forget that in the second half of the 13th century, there are marriages between Ruthenians and Mongols.

Let's do a quick survey of main directions of Rurikovichs' matrimonial policy.

We note, for example, 9 matrimonial connections between members of Ruthenian (counting from generation of children of Vladimir the Great) with members of various German dynasties between turn of the 10th and the end of the 12th century and only 3 marriages in the 13th century.

Rurikids within of the 10th and the end of the 12th century made 8 colligations with ruling houses of Scandinavian states; some of them had – so to say – inner-Scandinavian character.

What's important, last Ruthenian-Scandinavian marriage took place in the second half of the 12th century (marriage between Sophia and Danish Valdemar I). Later, aside from keeping various contacts (political, economical), Rurikids didn't made any matrimonial connection with Scandinavian rulers. It's undoubtedly sign of losing of rests of Varangian self-consciousness.

Almost identical number of marriages Rurikids made with members of Byzantine ruling and aristocratic houses. Counting from daughter of Monomakh, who married

Vsevolod Yaroslavovich, until 1200 there were 9. Fragmentation of Rus, Mongol invasion and fall of Byzantine Empire didn't help maintaining matrimonial connections in years after, but, from Great Duchy of Moscow as a precursor of Russia perspective, marriage between Ivan III with Zoe (Sophia) Palaiologos in 1472 was of extreme importance.

Important role in Rurikids' matrimonial policy was played by marriages with Hungarian Arpads. Ruthenian princes, between 11th and 13th century made 11 alliance of such type. In the sphere of political relations between western rus' and Hungary has to be placed marriage between Roman Danylovych and Austrian princess Gertrude Babenberg and one hundred years earlier Serbian-Ruthenian marriage (Ban Belosh of Nemanich dynasty was married to Vladimir Mstyslavovich). One non-dynastical Ruthenian-Hungarian marriage is also worth mentioning. Daniel Romanovich married Anastasia Vsevolodivna (widow after Mazovian Prince Boleslaw i Konradowich) to Hungarian noble of Aba family, identified with Dimitriy the Older.

But especially close matrimonial relationships connected Rurikids with Poland and Cumans, their neighbors from west and south.

We note 11 marriages between Ruthenian princes and daughters of Cuman Khans until the end of the 11th century and another one in the 13th c.

Until the end of the 12th century there were 15 Polish-Ruthenian marriages between ruling houses. More over, one Rurikovich princess (Maria Svyatopolkivna) married a noble, Piotr Wlast. In the 13th century we note another 10 dynastical marriages. Later we notice decline connected with dividing the two countries by Lithuania, and later Polish-Ruthenian colligations are renewed in new reality under Jagiellonian rule.

As we see, on the turn of the 11th century the range of Rurikids' matrimonial policy was very impressive. In later period this range was shortened, to include mostly members of ruling houses of their neighbors. It's a sign of decline of international importance of Rurikids, which is an effect of political fragmentation of Rus, and, on the other side, disintegration of Scandinavian commonwealth threatening the whole Europe, of which Rurikids were important element. Nevertheless, for all neighbors, connections with Ruthenian dynasty were very important, and – so to say – quite precious. It's a great certificate of rightful inclusion of Ruthenia and it's ruling dynasty in European culture.

Проф. Даріуш Домбровський
(Бидгощ)

ШЛЮБНА ПОЛІТИКА РЮРИКОВИЧІВ

Рюриковичі є надзвичайно цікавим правлячим домом, який – використовуючи дендрохронологічну метафору – ріс як великий дуб і виявився неймовірно життєздатним.

Починаючи з напівлегендарного засновника династії, який жив у IX ст., до цих пір було близько 40 статистичних поколінь Рюриковичів. Цікаво, що більше 210 аристократичних династій (більшість із них уже вимерли) бере свій початок від Рюриковичів.

Уже на самому початку своєї історії Рюриковичі були розділені на кілька важливих гілок. Безпосередньо від шлюбу Володимира Великого і Рогнеди Полоцької (дочки Рогволода) відгалужується одна з найменш відомих і, як правило, віддалена від основного ходу подій, лінія полоцьких Всеславовичів (1).

Від Ярослава Володимировича походять:

- (2) галицькі Володимировичі;
- (3) туровські Ізяславовичі – Святополковичі;
- (4) чернігівські Святославовичі (у тому числі й Олеговичі та рязансько-муромські Ярославовичі).

Одним із чоловічих потомків Ярослава Володимировича був Всеволод, син якого Володимир Мономах був спільним предком багатьох важливих гілок дому – Мстиславовичів (5) і Юрійовичів (6).

Мстиславовичі поділялися на:

- (7) волинських і галицько-волинських Ізяславовичів (серед них, наприклад, Романовичі);
- (8) смоленських Ростиславовичів. Їхньою гілкою були ярославльські Федоровичі (9).

Династія Рюриковичів у середньовіччі й на початку епохи Відродження дивовижно розрослася, особливо в порівнянні з іншими великими європейськими династіями. Вже один цей факт є причиною того, що ця тема не може бути достатньо добре вивчена однією людиною, не кажучи вже про те, щоб зробити це в одній статті. Те, що ми маємо перед собою, є вражаючим і надзвичайно обширним полем для дослідження.

*

Рюриковичі правили величезною країною, ядро якої було сформоване дуже рано, у перших поколіннях, тобто ще в X ст. Ця географічно і етнічно різноманітна земля межувала із землями угро-фінських племен, Великою Болгарією, кочовими тюркськими племенами, римськими предками волохів і молдаван, Угорським королівством, окремими удільними князівствами Польщі, прибалтами і – з якогось моменту – Німецькою державою Тевтонського ордену. Люди, що жили там, були також неймовірним конгломератом багатьох етносів, різноманітних за рівнем соціального та економічного розвитку. За словами Генрика Пашкевича, у багатьох підвладних Рюриковичам регіонах, не тільки варязьких, а й слов'янських, були меншості; ці регіони, що належали, наприклад, фінно-угорським племенам, були колонізовані Рюриковичами.

Необхідно чітко зазначити, що, завдяки династичним зв'язкам із Константинополем, правлячий дім Рюриковичів був одним з найбільш важливих елементів візантійсько-слов'янської ойкумени. Розташування в районі між варязьким та візантійським культурним, релігійним і політичним впливами формувало імідж династії. Довгий час, аж до перших десятиліть XII ст., перший із цих факторів був особливо важливим. Безсумнівно, характер династії, навіть етнічний, перебував під впливом різноманітності сусідів.

*

Головною темою цієї лекції є шлюбна політика Рюриковичів. Її характер і діапазон є двома визначниками характеристик, які точно описують важливість династії. Я хотів би підкреслити, що коли справа доходить до дослідження шлюбних відносин, критичними визначальними є увага й обережність. У даному конкретному прикладі ми повинні мати на увазі кілька важливих фактів. Як зазначається у спеціальній літературі, стан джерел робить неможливим інтерпретувати саме політичний контекст шлюбу (ми не можемо сказати, чи це було для зміцнення існуючого союзу, чи для створення нового). По-друге, важливо пам'ятати, що ми не можемо з'ясувати, хто ініціював шлюб. Можемо сказати, що в політичній процедурі заключення шлюбів у нас є три моделі угод:

1. коли угода виконана на основі взаємної домовленості між двома рівними;
2. коли одна сторона є безумовно сильнішою і змушує слабшого партнера погодитися на свої умови;
3. коли вирішальний голос при заключенні угоди має третя сторона.

У всіх трьох моделях, якщо ми в змозі визначити ініціатора, ми повинні інтерпретувати сенс династичного союзу. Іншим фактором, тісно пов'язаним із згаданим раніше, є статус сторін у момент вступу в шлюб.

Людям, не компетентним у темі, може здатися дивним, що могутній правитель, такий як Всеволод Велике Гніздо, взяв собі за наречену не представницю якоїсь важливої іноземної династії або когось із іншої важливої лінії Рюриковичів, але дочку воєводи Шварна, який був спочатку слугою Ізяслава Мстиславовича,

а пізніше Ізяслава Давидовича. Секрет цього „мезальянсу” просто розгадати. Всеволод народився 1154 р., на момент вступу в шлюб, який був – я вважаю – між 1169 р. (згадки про його діяльність на Русі після повернення із заслання у Візантії) і початком 1171 р. (смерть київського князя Гліба Юрійовича, який утримувався під вартою його молодшим братом, і котрий міг мати особисті зв'язки з родиною воеводи Шварна), був молодим княжичем, не дуже важливим і без особливої можливості зайняття престолу та перетворення на важливу фігуру. Коли взяти цей факт до уваги, здавалося б, що шлюб з дочкою впливового руського урядовця був цілком логічним кроком. Не виключено, що він був ініційований самим Глібом. Таким чином, найпізнішою датою закінчення шлюбу є 1176 р., коли Всеволод зайняв престол у Володимирі-Суздальському, але швидше за все він відбувся ще кілька років раніше, коли Юрійович був ще під опікою своїх старших братів.

Звернемо увагу на проблеми, важливі з точки зору дослідження подружньої політики. Часто не враховується, що шлюби в політиці середньовічного світу були надзвичайно важливі, але також мали обмежений, наприклад хронологічно, сенс. Час був не єдиним обмежувачем, тому що економічні, соціальні та біологічні фактори теж відігравали свою роль. Дуже важливим і часто непоміченим або недооціненим фактором подружньої політики було звичайне везіння.

Після цих методологічних зауважень давайте змалюємо – принаймні стосовно перших століть історії Рюриковичів – діапазон їх шлюбної політики. На рубежі XI і XII ст. вона є особливо вражаючою. Члени руської династії були на той час поєднані з правлячими домами Скандинавії, Священної Римської імперії та Візантії. Вони одружилися з Пшемисловичами, Г'ястами, Арпадами і навіть членами французької династії Капетингів. Подружніми партнерами Рюриковичів були численні печенізькі жінки (нам відомий тільки один приклад шлюбу княгині з династії Рюриковичів і печенізького хана) та представники кавказьких племен. Починаючи з другої половини XIII ст., все частішими стають шлюби між русичами і монголами.

Зробимо швидкий огляд основних напрямків подружньої політики Рюриковичів.

У період між кінцем X ст. і кінцем XII ст. нараховуємо 9 подружніх зв'язків між представниками руської (починаючи від покоління дітей Володимира Великого) та членами різних німецьких династій, і 3 шлюби в XIII ст.

Рюриковичі протягом X – XII ст. мали 8 шлюбів з правлячими домами скандинавських країн, а деякі з них мали – так би мовити – внутрішньо-скандинавський характер. Важливо, що останній русько-скандинавський шлюб відбувся в другій половині XII ст. (шлюб між Софією і датським королем Вальдемаром I). Пізніше Рюриковичі не підтримували ніяких подружніх зв'язків зі скандинавськими правителями. Це було, безсумнівно, ознакою втрати ними залишків варязької самосвідомості.

Майже така ж кількість шлюбів була заключена Рюриковичами з членами візантійських правлячого й аристократичного домів. Починаючи від дочки

Мономаха, яка вийшла заміж за Всеволода Ярославовича, до 1200 р. нараховуємо 9 таких союзів. Роздробленість Русі, монгольське нашествя і падіння Візантійської імперії привели до занепаду контактів з Візантією в наступні століття, але, з точки зору Великого Московського князівства як попередника Росії, шлюб між Іваном III і Зоєю (Софією) Палеолог у 1472 р. був надзвичайно важливим.

Важливу роль у подружній політиці Рюриковичів зіграли шлюби з угорськими Арпадами. Руські князі в XI – XIII ст. уклали 11 альянсів такого типу. У сферу політичних відносин між Західною Руссю та Угорщиною повинен бути вміщений також шлюб між Романом Данилович і австрійською принцесою Гертрудою Бабенберг (середина XIII ст.) і шлюб дочки сербського бана Белоша з династії Неманичів із Володимиром Мстиславовичем (середина XII ст.). Варто також згадати один не-династичний русько-угорський шлюб. Данило Романович одружив Анастасію Всеволодівну (вдову Мазовецького князя Болеслава і Конрадовича) з угорським шляхтичем з роду Аба, який ототожнюється з Дмитром Старшим.

Але особливо близькі подружні відносини пов'язували Рюриковичів з Польщею і печенігами, їхніми сусідами з заходу і півдня. До кінця XI ст. ми нараховуємо 11 шлюбів між руськими князями і дочками печенізьких ханів і ще один такий шлюб відомий у XIII ст. Що стосується Г'ястів то до кінця XII ст. було 15 польсько-руських шлюбів. Більше того, одна княгиня з династії Рюриковичів (Марія Святополківна) вийшла заміж за знатного польського феодала Петра Власта. У XIII ст. відзначаємо ще 10 династичних шлюбів. Пізніше помічаємо зниження інтенсивності контактів, пов'язане з розділенням двох країн Литвою, а за часів Ягеллонів польсько-руські шлюби відновлюються.

Як бачимо, на рубежі XI і XII ст. спектр шлюбної політики Рюриковичів був дуже вражаючим. У більш пізній період цей діапазон обмежився, включав переважно членів правлячих домів їхніх сусідів. Це було ознакою занепаду міжнародного значення Рюриковичів, що було наслідком політичної роздробленості Русі, і, з іншого боку, зумовлене розпадом скандинавської співдружності, важливим елементом якої були Рюриковичі. Тим не менш, для всіх сусідів зв'язки з руською династією були дуже важливими і цінними. Це вагоме свідчення повноправного включення Русі та її правлячої династії в європейську культуру.

Проф. Дариуш Домбровский
(Быдгощ)

БРАЧНАЯ ПОЛИТИКА РЮРИКОВИЧЕЙ

Рюриковичи являются очень интересным правящим домом, который – используя дендрохронологическую метафору – рос как большой дуб и оказался невероятно жизнеспособным. Начиная с полуполюгендарного предка династии, жившего в IX в., до сих пор было около 40 статистических поколений Рюриковичей. Примечательно, что более 210 аристократических династий (большинство из них уже вымерли) начинается с Рюриковичей.

Рюриковичи уже в начале своей истории были разделены на несколько важных ветвей. Непосредственно от брака Владимира Великого и Рогнеды Полоцкой (дочери Рогволода) ответвляется одна из наименее известных и, как правило, удаленная от основного хода событий линия полоцких Всеславовичей (1).

От Ярослава Владимировича ответвляются:

(2) галицкие Владимировичи;

(3) туровские Изяславовичи – Святополковичи;

(4) черниговские Святославовичи (в том числе Олеговичи и рязанско-муромские Ярославовичи).

Среди мужского потомства Ярослава Владимировича был Всеволод, сын которого Владимир Мономах был общим предком многих важных ветвей дома – Мстиславовичей (5) и Юрьевичей (6).

Мстиславовичи делились на:

(7) волинских и галицко-волинских Изяславовичей (среди них, например, Романовичи);

(8) смоленских Ростиславовичей. Их ветвью были ярославские Федоровичи (9).

Династия Рюриковичей в средневековье и в начале эпохи Возрождения удивительным образом разрослась, особенно по сравнению с другими крупными европейскими династиями. Уже один этот факт является причиной того, что данная тема не может быть точно изучена одним человеком, не говоря уже о том, чтобы сделать это в одной статье. То, что мы имеем перед собой, является впечатляющим и огромным полем для исследования.

*

Рюриковичи правили огромной страной, ядро которой было сформировано очень рано, в первых поколениях, то есть еще в X в. Эта географически и этнически разнообразная земля граничила с землями финно-угорских племен, Великой Болгарией, кочевыми тюркскими племенами, римскими предками волохов и молдаван, Венгерским королевством, отдельными удельными княжествами Польши, прибалтами и – с какого-то момента – Немецким государством Тевтонского ордена. Люди, жившие там, были также невероятным конгломератом многих этносов, различных по уровню социального и экономического развития. По словам Генрика Пашкевича, во многих подвластных Рюриковичам регионах, не только варяжских, но и славянских, были меньшинства; эти регионы, принадлежавшие, например, финно-угорским племенам, были колонизированы представителями Рюриковичей.

Несомненно тривиален, но требует четкой формулировки тезис, что, благодаря крещению из Константинополя, правящий дом Рюриковичей был одним из наиболее важных элементов византийско-славянской ойкумены. Расположение в районе между варяжским и византийским культурным, религиозным и политическим воздействиями формировало образ династии. Долгое время, вплоть до первых десятилетий XII в., первый из этих факторов был особенно важным. Несомненно, на характер династии, даже этнический, сильно влияло разнообразие соседей.

*

Главной темой этой лекции является брачная политика Рюриковичей. Ее характер и диапазон являются двумя определяющими характеристиками, которые показывают важность династии. Я хотел бы подчеркнуть, что когда дело доходит до исследования отношений брака, внимание и осторожность являются критическими определяющими. В данном конкретном примере мы должны иметь в виду несколько важных фактов. Как отмечается в специальной литературе, состояние источников делает невозможным интерпретировать именно политический контекст брака (мы не можем сказать, было ли это для укрепления существующего союза или для создания нового). Во-вторых, важно помнить, что мы не можем выяснить, кто инициировал брак. Можем сказать, что в политической процедуре заключения браков у нас есть три модели соглашений:

1. когда сделка выполнена на основе взаимной договоренности между двумя равными;

2. когда одна сторона является безусловно более сильной и заставляет более слабого партнера согласиться;

3. когда третья сторона является решающей в соглашении.

Во всех трех моделях, если мы в состоянии определить инициатора, мы

должны интерпретировать смысл бракосочетания. Другим фактором, тесно связанным с упомянутым ранее, является статус сторон в момент вступления в брак.

Людам, не компетентным в теме, может показаться странным, что могущественный правитель, такой как Всеволод Большое Гнездо, взял себе в качестве жены не представительницу какой-то важной иностранной династии или кого-то из другой важной линии Рюриковичей, но дочь воеводы Шварна, сначала слуги Изяслава Мстиславовича, а позже Изяслава Давидовича. Секрет этого „мезальянса” просто разгадать. Всеволод родился 1154 г., на момент вступления в брак, который был – я считаю – между 1169 г. (упоминания о его деятельности на Руси после возвращения из ссылки в Византии) и началом 1171 г. (смерть киевского князя Глеба Юрьевича, который содержался под стражей его младшим братом, и который мог иметь личные связи с семьей воеводы Шварна) был молодым княжичем, не очень важным и без особой возможности занятия престола и превращения в важную фигуру. Если принять этот факт во внимание, казалось бы, что брак с дочерью важного русского чиновника был вполне логичным шагом. Возможно, что он был инициирован самим Глебом. Таким образом, можно с уверенностью говорить что брак был заключен не позже 1176 г., когда Всеволод занял престол во Владимире-Суздальском, а скорее всего он был заключен еще раньше, когда Юрьевич был еще под опекой своих старших братьев.

Обратим внимание на вопросы, важные с точки зрения исследования супружеской политики. Часто не учитывается, что браки в политике средневекового мира были чрезвычайно важны, но также имели ограниченный, например, хронологически, смысл. Время было не единственным ограничителем, так как экономические, социальные и биологические факторы играли свою роль. Очень важным и часто незамеченным или недооцененным фактором брачной политики была чистая удача.

После этих методологических замечаний давайте обрисуем – по крайней мере, в отношении первых столетий – диапазон брачной политики династии Рюриковичей. На рубеже XII в. она является особенно впечатляющей. Члены русской династии были на то время в брачных союзах с правящими домами Скандинавии, Священной Римской империи и Византии. Они были связаны браками с Пшемисловичами, Пястами и Арпадами и даже членами французской династии Капетингов. Супружескими партнерами Рюриковичей были многочисленные печенежские женщины (нам известен только один пример брака принцессы из Рюриковичей и печенежского хана) и представители кавказских племен. Мы должны помнить также о том, что начиная со второй половины XIII в. имеют место браки между русичами и монголами.

Сделаем быстрый обзор основных направлений супружеской политики Рюриковичей.

В первую очередь отметим, например, 9 супружеских связей между представителями русской (считая от поколения детей Владимира Великого)

династии с членами различных немецких династий в промежутке времени между концом X в. и концом XII в., и 3 брака в XIII в.

Рюриковичи от X в. и до конца XII в. осуществили 8 бракосочетаний с правящими домами скандинавских стран, а некоторые из них имели – так сказать – внутри-скандинавский характер. Важно, что последний русско-скандинавский брак состоялся во второй половине XII в. (брак между Софией и датским королем Вальдемаром I). Позже Рюриковичи не поддерживали никаких супружеских связей со скандинавскими правителями. Это было, несомненно, знаком утраты остатков варяжского самосознания.

Почти такое же количество браков было между Рюриковичами и членами византийских правящего и аристократического домов. Считая от дочери Мономаха, которая вышла замуж за Всеволода Ярославича, к 1200 г. насчитываем 9 браков. Раздробленность Руси, монгольское нашествие и падение Византийской империи привели к упадку династических связей с Византией в последующие столетия, но, с точки зрения Великого Московского княжества как предшественника России, брак между Иваном III и Зоей (Софьей) Палеолог в 1472 г. был чрезвычайно важным.

Важную роль в супружеской политике Рюриковичей сыграли браки с венгерскими Арпадами. Русские князья в XI – XIII вв. заключили 11 альянсов такого типа. В сферу политических отношений между Западной Русью и Венгрией должен быть также помещен брак между Романом Даниловичем и австрийской принцессой Гертрудой Бабенберг (середина XIII в.) и брак дочери сербского бана Белоша из династии Неманичей с Владимиром Мстиславовичем (середина XII в.). Стоит также упомянуть один не-династический русско-венгерский брак. Даниил Романович выдал Анастасию (вдову Мазовецкого князя Болеслава I Конрадовича) за венгерского дворянина из семьи Аба, который отождествляется с Дмитрием Старшим.

Но особенно близкие супружеские отношения связывали Рюриковичей с Польшей и печенегами, их соседями с запада и юга. До конца XI в. мы отмечаем 11 браков между русскими князьями и дочерьми печенежских ханов и еще один в XIII в. Что касается связей с Пястами, то до конца XII в. насчитываем 15 польско-русских браков. Более того, одна принцесса из Рюриковичей (Мария Святополковна) вышла замуж за знатного феодала Петра Власта. В XIII в. отмечаем еще 10 династических браков. Позже замечаем снижение, связанное с разделением двух стран Литвой. Но далее, уже в эпоху Ягеллонов, польско-русские браки династические связи восстанавливаются.

Как видим, на рубеже XI и XII вв. спектр брачной политики Рюриковичей был очень впечатляющим. В более поздний период этот диапазон сократился, включал преимущественно членов правящих домов их соседей. Это было признаком упадка международного значения Рюриковичей, который был следствием политической раздробленности Руси, и, с другой стороны, распадом

скандинавского содружества, важным элементом которого были Рюриковичи. Тем не менее, для всех соседей связи с русской династией были очень важны и ценны. Это весомое свидетельство полноправного включения Руси и ее правящей династии в европейскую культуру.

*

Stenographic record of the discussion

Moderator: prof. Leontiy Voytovych

- **Moderator:** beginning of the discussion.
- **PhD Adrian Jusupović (IPN-UW).** *Question:* в своей лекции Вы вспоминали о Регине, жене Генриха I, и ее образовании. в связи с этим у меня вопрос: как выглядела ситуация с образованием женщин в династии Рюриковичей?
- **Prof. Dariusz Dąbrowski.** *Answer:* к сожалению, практически нет источников, на основании которых можно было бы исчерпывающе ответить по этому поводу. Сохранились только разрозненные данные. Думаю, можно с высокой степенью уверенности сказать только то, что часть женщин были хорошо образованы. в их образование входило обучение грамоты. Это все, что нам известно. Хочу отметить также, что роль женщин в русском средневековом обществе очень интересна и в будущем я обязательно хочу заняться специальным исследованием этой темы. Ведь она очень интересна и привлекательна, как, конечно же, и все женщины.
- **Andriy Stasiuk (ПНУ).** *Question:* Ми знаємо, що багато руських князів укладали шлюби з представницями династій католицького віросповідання. Вони приїжджали на Русь і в цих мішаних шлюбах народжувались діти. Чи різниця віросповідання батьків мала вплив на вибір обряду хрещення, на виховання їхніх дітей? і як реагувала церква східного та західного обрядів на укладення таких шлюбів?
- **Prof. Dariusz Dąbrowski.** *Answer:* Ми часто переоцінюємо роль відмінностей між обома великими течіями християнства в той час. У цілому, після Великої Схизми з обох сторін зустрічаємо виступи духовних осіб, скеровані проти династичних зв'язків своїх володарів (або навіть мешканців) зі схизматиками. Однак життя йшло своїм руслом. Для Рюриковичів П'ясти, Арпади й представники інших „католицьких” династій були надто цінними партнерами, щоб зважати на слова якогось запального й надто гордовитого ієрарха. Так само було і з іншої сторони. Основний принцип полягав у тому, що жінки входили в культурно-релігійне оточення родини свого чоловіка. Зустрічаємо випадки, але дуже рідкісні, коли віровизнання мало певний вплив на шлюбні процедури. Або також приклади того, як княгині висловлювали прихильність до свого попереднього обряду. Так, Інокентій IV погодився на одруження Василька Романовича з Дубравкою Конрадівною, хоча подружжя було в третьому ступені споріднення. Тут, однак, –

як я припускаю – маємо справу з ініціативою мазовецької родини княгині, якій не противився Василько, адже саме тоді Романовичі вели з Апостольською Столицею переговори про союз (між іншим, про прийняття папської юрисдикції). Близькі контакти з католицизмом, у часі свого руського панування, мала утримувати Констанція, дружина Льва Даниловича. Адже дочка цієї пари була віддана до монастиря кларисок, де й померла. Знаємо також, хоча і з пізніших джерел, про прихильність Констанції до жєбручих орденів. Хто знає, чи не Лев дозволив дружині культивувати давній обряд?

Що ж до хрещень, то я переконаний, що вони відбувалися за місцевим обрядом (це моє переконання, оскільки джерельних відомостей немає). Тобто, це не могло бути інакше, бо обряд відбувався за участю місцевих духівників. Так, Юрія Львовича, найбільш імовірно, охрестив православний єпарх, а не, наприклад, домініканець.

- **Moderator:** summary of the discussion.

Prof. Márta Font
(Pécs)

PRINCIPLES AND METHODS IN THE POLICY OF THE HUNGARIAN KING, ANDREAS II CONCERNING THE GALICIAN-VOLHYNIAN PRINCIPALITY

In the first third of the 13th century the reign of Andreas II (1205–1235) could be characterized by the various changes in the structures of landownership and society. It also witnessed the increased activity in foreign affairs concerning Halych. In the medieval context „foreign affairs” can be understood as steps adequate to dynastic interests because in the Middle Ages there were not any fixed borders and the temporary conquests were treated by the dynasties as their own territories.

According to medieval concepts the relationships authorized the dynasties to claim new territories, and the arguments were taken from chronicles and letopis. In the case of Hungarian Kingdom and the Kievan Rus’ or the Galician Principality the following fact must be mentioned: the grandmother of King Andreas II was Eufrosina Mstyslavna, the sister of Kievan Grand-Prince Izyaslav Mstyslavych who was fighting for the conquest of the Galician Principality. The great-grandfather of Andreas II was King Bela II (1131–1141) who was supported by Volodymyrko Volodarevych of Galicia. The interpretation of arguments must be built on the medieval way of thinking.

The beginning of 13th century was a very significant time in international relations: the crucial event was the occupation of Constantinople by the crusaders in 1204 which had some consequences for the Hungarian-Galician relations too.

The campaigns of Andreas II against the Galician Principality were characteristic throughout his reign from 1205 to 1234 (year of the last campaign). Though the goal of expansion of the Hungarian Kingdom was the Galician-Volhynian Principality, the campaigns had a side-effect: they led to conflicts with the neighbours.

In the first period the dynastic interests of the Hungarian Kingdom and Lesser Poland – Andreas II and Leszek the White – did not lead to conflicts for there were different ways for the compromises:

1. Andreas supported the widow of Roman to keep her position in Halych as a regent of two under-age sons, Danylo and Vasylo (1205–1206);

2. Andreas made a compromise with pretenders from Chernigiv (Igorovychi) (1207–1210);

3. Andreas supported the reign of the under-age Danylo in the principality (1211, 1213);

4. Agreement of Andreas and Leszek the White in Spiš (1214) for the common domination over Halych through the marriage of their children, Kalman and Salomea (1214–1219/1221);

As Danylo came to age, he decided to rule in Halych alone and used the conflicts between the Hungarian Kingdom, Lesser Poland, Mazovia and Mstyslav Udaloy who had support from the steppe. The Hungarian King could also use other possibilities:

1. Andreas made a compromise with Mstyslav Udaloy through the engagement of his third son (Andreas) and the daughter of Mstyslav whereby the young Andreas got the western part of the Galician Principality (1221–1225);

2. Later prince Andreas wanted to take the whole territory of the principality from Mstyslav. For this reason Mstyslav went back to Hungary to get support of his father and brothers and collect more troops. The purpose of prince Andreas led to temporary success and ended without results (1226–1234);

It is not easy to find the motives of the Hungarian King for his more than a decade-long fighting for the Galician-Volhynian Principality and identify direct sources revealing these motives. They might be thought of in the changes of the internal relations within Hungary and in the network of the international ties of Hungarian dynasty. From the beginning of the 13th century it is possible to observe the motivation of the Hungarian elite to get more influence in the ruling of the country. Behind this motivation stands the multiplication of private properties (lands and incomes) of the elite who achieved the „multiplication” of centres of their lands. One centre was formed in Transylvania around the „rex junior” (e.g. prince Bela, the future King Bela IV), another in Slavonia around the former „rex Galicie” (e.g. prince Kalman), and the third one started to be shaped in Halych around prince Andreas. However, the personal experience of King Andreas from 1188/89 is also important: at that time he was the „subject” of the establishment of Hungarian rule in the Galician Principality.

Проф. Марта Фонт
(Печ)

ПРИНЦИПИ ТА СПОСОБИ ПОЛІТИКИ УГОРСЬКОГО КОРОЛЯ АНДРІЯ II ЩОДО ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ РУСИ

Правління короля Андрія II (1205–1235) охоплює першу третину XIII ст. і характеризується низкою внутрішніх змін та активною „зовнішньою” політикою. На нашу думку, термін „зовнішня політика” стосовно середніх віків є неприйнятним, оскільки в ньому виражаються династичні інтереси. Питання складне й тому, що в середні віки не існувало чітких кордонів, і підвладна династії територія вважалася „своєю” – навіть у випадках тимчасової експансії.

За середньовічними поняттями право на панування над заново підкореними територіями забезпечували родинні зв'язки, про це свідчать дані літописів і хронік. Усе це стосується і контактів між Угорським королівством та Галицько-Волинським князівством. Бабусею Андрія II була Єфросинія Мстиславівна, сестра великого київського князя Ізяслава Мстиславича, який намагався підпорядкувати собі Галицьке князівство. Прадід Андрія II, король Бела II (1131–1141) підтримував союзні відносини з галицьким князем Володимирком Володаревичем. Щоб оцінити всі ці політичні хитросплетіння, треба вдатися до середньовічних, а не сучасних понять.

На початку XIII ст. вирішальним елементом у європейській політиці виявилось зайняття Константинополя хрестоносцями в 1204 р., що вплинуло на діяльність Андрія II, у тому числі й на його галицьку політику.

Походи Андрія II в Галицьку землю тривали протягом усього періоду його правління: з 1205 р. до 1234 р. Але галицько-волинські землі були об'єктом не тільки угорської експансії, що призвело до зіткнень угорців з сусідами. У той же час треба зазначити, що на перших порах галицька політика Андрія II не викликала спротиву з боку малопольського князя Лешка Білого.

У галицькій політиці Андрій II на певних етапах дотримувався різних способів реалізації своїх цілей:

1. у 1205–1206 рр. угорський король надавав підтримку вдові Романа у збереженні за нею князівства шляхом „панування” малолітніх Данила і Василька;

2. у 1207–1210 рр. Андрій II пішов на компроміс із претендентами на галицький трон – чернігівськими Ігоровичами;

3. у 1211 і 1213 рр. угорський король надавав військову підтримку малолітньому Данилу Романовичу;

4. у 1214–1219/1221 рр., на підставі Спішського договору 1214 р., здійснювалося польсько-угорське панування в Галичині через утворення Галицького королівства на чолі з малолітнім подружжям – угорським королевичем Коломаном і польською княжною Соломією.

Після досягнення повноліття Данило намагався діяти самостійно, використовуючи протилежні інтереси Мстислава Мстиславовича, угорського короля, краківського і мазовецького князів. Перед Андрієм II також відкрилися нові перспективи:

1. у 1221–1225 рр. угорський король пішов на угоду з Мстиславом Мстиславовичем шляхом сватання свого третього сина, Андрія з дочкою Мстислава, в результаті чого угорський королевич отримав обмежену владу в західній частині Галицького князівства;

2. у 1226–1234 рр. королевич Андрій, використовуючи угорську військову допомогу, почав прагнути до самостійності. Його стремління супроводжувалися мінливими успіхами аж до самої смерті королевича (1234).

Щоб знайти пояснення безперервного прагнення угорського короля зміцнитися в Галицькій землі, треба взяти до уваги внутрішню ситуацію в Угорському королівстві. з початку XIII ст. спостерігається постійне прагнення угорської еліти до зміцнення свого впливу в управлінні країною. Прагнення це було викликано розширенням земельної власності, забезпечується зростом незалежності від королівської влади. Внаслідок цього формувалися нові політичні центри королевичів: у Трансільванії був створений двір „юного короля” (rex junior) Бели (майбутній Бела IV), а в Славонії двір Коломана, колишнього галицького короля. Такі ж групи формувалися в оточенні королевича Андрія. Але звичайно не можна відкидати і той факт, що сам король Андрій II – ще як королевич – брав участь у поході батька на Галич в 1188/1189 рр., коли через нього Бела III намагався встановити угорське панування в Галицькій землі.

Проф. Марта Фонт
(Печ)

ПРИНЦИПЫ И СПОСОБЫ ПОЛИТИКИ ВЕНГЕРСКОГО КОРОЛЯ АНДРЕЯ II ПО ОТНОШЕНИЮ К ГАЛИЦКО-ВОЛЫНСКОЙ РУСИ

Правление короля Андрея II (1205–1235) охватывает первую треть XIII в. и характеризуется рядом внутренних изменений и активной „внешней” политикой. По нашему мнению, термин „внешняя политика” по отношению к средним векам является неприемлемым, поскольку в нем выражаются династические интересы. Вопрос сложен и тем, что в средних веках не существовало четких границ, и подвластная династии территория считалась „своей” – даже в случаях временной экспансии.

По средневековым понятиям право на господство над заново обретенными территориями обеспечивали родственные связи, об этом свидетельствуют данные летописей и хроник. Все это касается и контактов между Венгерским королевством и Галицко-Волынским княжеством. Бабушкой Андрея II была Ефросинья Мстиславна, сестра великого киевского князя Изяслава Мстиславича, который старался подчинить себе Галицкое княжество. Прадед Андрея II, король Бела II (1131–1141) поддерживал союзные отношения с галицким князем Владимирком Володаревичем. Чтобы оценить все эти политические хитросплетения, надо прибегнуть к средневековым, а не современным понятиям.

В начале XIII в. решающим элементом в европейской политике оказалось занятие Константинополя крестоносцами в 1204 г., что наложило отпечаток на деятельность Андрея II, в том числе и на его галицкую политику.

Походы Андрея II в Галицкую землю охватывают весь период его правления: с 1205 г. по 1234 г. Но галицко-волынские земли были объектом не только венгерской экспансии, что привело к столкновениям венгров с соседями. в то же время надо отметить, что на первых порах галицкая политика Андрея II не вызвала сопротивления со стороны малопольского князя Лешка Белого.

В галицкой политике Андрей II на определенных этапах придерживался разных способов реализации своих целей:

1. в 1205–1206 гг. венгерский король оказывал поддержку вдове Романа в сохранении за ней княжества путем „господства” малолетних Даниила и Василька;

2. в 1207–1210 гг. Андрей II пошёл на соглашение с претендентами на галицкий трон – черниговскими Игоревичами;

3. в 1211 и 1213 гг. венгерский король оказывал военную поддержку малолетнему Даниилу Романовичу;

4. в 1214–1219/1221 гг., на основании Спишского договора 1214 г., осуществлялось польско-венгерское господство в Галичине через образование Галицкого королевства во главе с малолетними супругами – венгерским королевичем Коломаном и польской княжной Саломеей.

Достигнув совершеннолетия, Даниил старался действовать самостоятельно, используя противоположные интересы Мстислава Мстиславовича, венгерского короля, краковского и мазовецкого князей. Перед Андреем II также открылись новые перспективы:

1. в 1221–1225 гг. венгерский король пошёл на соглашение с Мстиславом Мстиславовичем через сватовство своего третьего сына, Андрея с дочерью Мстислава, в результате чего венгерский королевич получил ограниченную власть в западной части Галицкого княжества;

2. в 1226–1234 гг. королевич Андрей, используя венгерскую военную помощь, начал стремиться к самостоятельности. Его стремления сопровождались изменчивыми успехами до самой его смерти (1234).

Чтобы найти объяснения к непрерывному стремлению венгерского короля укрепиться в Галицкой земле, надо взять во внимание внутреннюю ситуацию в Венгерском королевстве. С самого начала XIII в. наблюдается постоянное желание венгерской элиты к укреплению своего влияния в управлении страной. Стремление это было вызвано расширением земельной собственности, обеспечивающей возросшую независимость от королевской власти. Вследствие этого формировались новые политические центры королевичей: в Трансильвании был создан двор „юного короля” (rex iunior) Бела (будущий Бела IV); а в Славонии – двор Коломана, бывшего галицкого короля. Такие же группы формировались в окружении королевича Андрея. Но конечно нельзя отбрасывать и тот факт, что сам король Андрей II – ещё как королевич – принимал участие в походе отца на Галич в 1188/1189 гг., когда через него Бела III пытался установить венгерское господство в Галицкой земле.

*

Stenographic record of the discussion

Moderator: PhD Myroslav Voloshchuk

- **Moderator:** beginning of the discussion.
- **Prof. Dariusz Dąbrowski (UKW).** *Question:* Как бы Вы объяснили хронологию изменений венгерской политики по отношению к Галицкой Руси?

• **Prof. Márta Font.** *Answer:* По моему, в галицкой политике Андрея II появляются изменения, с одной стороны, при выборе союзников; с другой – как следствие внутривполитической ситуации.

Что касается союзников, то Андрей II на первых порах согласовал свои поступки с краковским князем Лешком Белым. Потребность согласования была вызвана – конечно же, кроме экспансионистских целей с обеих сторон – присутствием малолетнего Даниила то в Венгрии, то в Малой Польше. В это время не нужно было считаться с серьезным противником среди русских князей. Результатом согласованной с Лешком политики является, например, „королевство” малолетних супругов, имеющее поддержку со стороны Степи. Этот момент совпал с совершеннолетием Даниила, который действовал самостоятельно.

Что касается внутренних изменений в Венгрии, то после 1222 г. королю пришлось считаться с повышенными затратами походов и постоянными конфликтами и требованием согласования своих действий даже с собственными сыновьями.

- **Andriy Pavliuk (ПНУ).** *Question:* Как Вы считаете, какой момент был переломным в „галицкой политике” Андрея II?

• **Prof. Márta Font.** *Answer:* Цель Андрея II по отношению к Галичу не изменилась, он хотел там обеспечить свою власть через какого-то ставленника. Изменялся только подход к тому, кого именно посадить там на княжение. Это был вопрос дипломатии. Что же касается переломного момента, то таковым можно считать изменение союзников, например, Лешек/Мстислав.

- **Prof. Dariusz Dąbrowski (UKW).** *Question:* Как бы Вы думаете, почему Андрей II решил вместо Коломана посадить в Галиче своего младшего сына, Андрея?

• **Prof. Márta Font.** *Answer:* Цель Андрея II по отношению к Галичу не изменилась, он хотел там посадить на княжение одного из сыновей. Когда ему не удалось

укрепить „королевство” Коломана, он пошел на соглашение с Мстиславом. Но в этом случае было невозможно выступить с требованием титула „короля” и настаивать на поддержке побежденного Мстиславом Коломана. Поэтому он выдвинул третьего сына, подходящего и для Мстислава кандидата.

• **Volodymyr Stefanyshyn (ПНУ)** *Question:* Влияла ли внутренняя ситуация в Венгерском королевстве на политику Андрея II в отношении Галицкой Руси?

• **Prof. Márta Font.** *Answer:* Безусловно, влияла. Большинство королевских войск составляли мелкие землевладельцы, для которых частые походы были разорительные. В Золотой Булле 1222 г. они требовали У короля финансирования заграничных походов, а также соответствующие своим заслугам земельные пожалования и освобождение от налогов.

• **Paul Srodecki (JLU).** *Question:* Were the efforts to incorporate Halych into the Kingdom of Hungary legitimized with the fight against the „schismatici”?

• **Prof. Márta Font.** *Answer:* Yes. It is well known from the letters of the King to the Pope Innocent III. Andreas wanted to send a clergyman from Halych to the Synod in Lateran 1215. The policy of Andreas II repeats the point of view of Holy See. King Andreas had a support of the Pope for the fighting against the pagans, heretics and „schismatics” on the Balkans, too.

• **Moderator:** summary of the discussion.

Prof. Martin Homza
(Bratislava)

COLOMAN KING OF GALICIA (1208? – 1241) ON THE BACKGROUND OF ARPAD DYNASTY'S FOREIGN AND HOME POLICY IN THE FIRST HALF OF THE 13TH CENTURY

Coloman, the middle son of Andrew II, is one of the most interesting personalities of medieval history of the Hungarian Kingdom. He stands at the crossroads of Hungarian-Croatian-Polish-Kievan history of the Arpadian realm in the first half of the 13th century. Many aspects of Coloman's fate remind us of the life story of his father, the King Andrew II. In spite of a silent conflict between the father and the son, Coloman was the true heir of his father's home and foreign policy. He became the ruler of Galicia too. He was coronated the King of Galicia in (1215?) – before reaching maturity. Thanks to the pope's approval he maintained the nominal title of rex Russiae (rex Ruthenorum) for life. From 1219 to 1241 he held the position of the Duke of Scepus. In 1226 he became the Duke of Slavonia (dux Sclavoniae). Being the king and the royal family member residing alternately at the Scepus Castle and in Medvedgrad (Slavonia), he also made an important contribution to the history of the border territories of Hungarian Kingdom which he was empowered to govern. In line with the policy of his father, he focused his attention on the development of infrastructures thereof, namely by supporting religious orders (Cistercians, Dominicans, Franciscans), by inviting guests (Villa Latina of Scepus), by granting privileges to towns (Vukovar – Slavonia); he improved the system of administration on his territories by establishing so-called *loca credibilia* (Places of Authentication); he sought to multiply the numbers of fighting-fit population by granting collective privileges (*sedes decem lanceatorum* in Scepus, *campus Zagrebiensis* in Slavonia). Corresponding to the spirit of the times, in foreign policy Coloman pursued militant Catholicism which was legitimatised in the Hungarian Kingdom through the idea of saint Hungarian kings Stephen and Ladislaus. It was Coloman himself who followed up on the policy of his grandfather Bela

III and his father Andrew II. Personally, he worshipped and propagated especially the cult of Saint Ladislaus who was a knight and a warrior. In foreign policy he relied on the protection of the Holy See (he entrusted his territories to Rome as a fief of Saint Peter) despite of the disapproval of his father Andrew. Similarly, in spite of his father, throughout his life he could benefit from the support of influential family of Andechs-Merans whose territories were situated in direct neighbourhood with Coloman's realm. Moreover, potential allies of Coloman included Polish princes (from 1214 Coloman was engaged and later married to the Princess Salomea of Lesser Poland), top officials of Latin Empire as well as several Russian princes (in 1235 Coloman was joined by Daniel Romanovich at the coronation of Bela IV). The conquest of Bosnia in 1235 counted as one of the most significant foreign policy acts of Coloman of Galicia. This success was followed by others which resulted in Coloman's opposition to Bela IV, the official ruler of Hungarian Kingdom and Coloman's older brother. This conflict came to surface in Coloman's plan to take out the Zagreb diocese from the church administration of Kalocs archdiocese and subordinate it to the archdiocese of Spalato, which formally and legally equalled transformation of territories under Coloman's rule into an independent unit. This reality is well reflected in Coloman's titles (among other things, he is styled *rex Sclavoniae*, and interestingly, right before his tragic death, he was styled *rex Sclavorum*) as opposed to the titles of his brother (*rex Hungariae*, *rex Hungarorum*) and recorded in both diplomatic and iconographic sources (minting Coloman's own coin – kuna). In terms of ideology, Coloman's political aspirations are revealed in the political and historical document known as the *Hungarian-Polish Chronicle*.

Perhaps the only reason why Coloman did not bring to life a new concept of governance within the Hungarian Kingdom was a coincidence of historical circumstances (Mongol invasion in 1241). Coloman's plans perished when he, an undisputable hero of allied forces of the Hungarian Kingdom, Johanites, Templars and others, risked his life to save his king and brother Bela. With Coloman's death caused by injuries he had obtained in the Battle at the Sajo River all of his big plans including the one to establish a Slavic archdiocese went in vain. Coloman left behind extensive social and cultural agenda, which bore fruit in the following years and decades. No doubt this agenda could have potentially competed with the agenda of his brother Bela both in terms of content and scope. Thanks to this agenda, Coloman became one of the few rulers of Hungarian Kingdom who gained the title of *nobilissimus* in contemporary documents, which was otherwise very rare among Arpadians. Similarly generous testimony about Coloman of Galicia was left by the contemporary chronicler Thomas of Spalato in his *History of the Bishops of Salona and Spalato*, which is generally considered a reliable source of factual information: „*pietate magis ac religione praeditus, quam in administrandis publicis rebus intentus*”, that is, a man interested more in virtue and religious feelings than administrative affairs.

Проф. Мартін Гомза
(Братислава)

КОЛОМАН, КОРОЛЬ ГАЛИЧИНИ (1208 ? – 1241) НА ТЛІ ЗОВНІШНЬОЇ І ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ АРПАДІВ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIII СТОЛІТТЯ

Коломан, середущий син Андрія II, є однією з найбільш цікавих особистостей середньовічної історії Угорського королівства. Він знаходився на перехресті угорсько-хорватської-польсько-києво-руської політики Арпадів першої половини XIII ст. Багато моментів життя Коломана нагадують нам історію його батька, короля Андрія II. Незважаючи на прихований конфлікт між батьком і сином, Коломан був справжнім послідовником внутрішньої та зовнішньої політики Андрія II. Він теж став правителем Галичини. Він був коронований королем Галичини в (1215?) ще до досягнення повноліття. Завдяки підтримці Папи, він утримував номінальний титул *rex Russiae* (*rex Ruthenorum*) протягом усього життя. З 1219 р. до 1241 р. він був правителем Спішу. У 1226 р. став герцогом Славонії (*dux Sclavoniae*). Будучи королем і членом королівської сім'ї, Коломан проживав поперемінно в Спішському замку і в Медведграді (*Medvedgrad*) у Славонії, а також зробив вагомий внесок в історію прикордонних територій Угорського королівства, якими він мав право керувати. Продовжуючи політику батька, він зосередив свою увагу на розвитку їхньої інфраструктури, а саме шляхом підтримки релігійних орденів (цистерцианців, домініканців, францисканців), запрошення гостей (*Villa Latina* із Спішу), надання пільг містам (Вуковар у Славонії); удосконалив систему управління на своїй території, створивши так звані *loci credibilia* (місця аутентифікації) і прагнув збільшити кількість бойового працездатного населення шляхом надання колективних привілеїв (*sedes decem lanceatorum* на Спіші, *campus Zagrebiensis* у Славонії). У дусі часу, в зовнішній політиці Коломан підтримував войовничий католицизм, який був легітимізований в Угорському королівстві через ідею святих угорських королів Стефана і Владислава. Це був Коломан, який продовжував політику свого діда Бели III і свого батька Андрія II. Він особисто поклонявся і особливо поширював культ святого Владислава, лицаря і воїна.

У зовнішній політиці він опирався на підтримку Святого Престолу (віддав свої території під опіку Риму як лен святого Петра), незважаючи на несхвалення батька. Аналогічним чином, незважаючи на позицію Андрія II, протягом усього свого життя він користувався підтримкою впливового сімейства Андекс-Меранс (Andechhs-Merans), території якого були розташовані в безпосередньому сусідстві із областю Коломана. Крім того, потенційними союзниками Коломана були польські князі (в 1214 р. Коломана посватали й пізніше одружили з Соломією, дочкою краківського князя Лешка Білого), вищі посадові особи Латинської імперії, а також кілька руських князів (у 1235 р. Коломан схилив Данила Романовича до участі у коронації Бели IV). Завоювання Боснії в 1235 р. вважається одним із найвизначніших актів зовнішньої політики Коломана. Після цього успіху були інші вдалі заходи Коломана, які привели до опозиції Коломана до Бели IV, офіційного правителя Угорського королівства і його старшого брата. Цей конфлікт проявився в плані Коломана щодо виведення Загребської єпархії з-під церковної адміністрації Калочької архієпархії і підпорядкування її Сплітській архієпархії, що формально і юридично означало перехід територій з-під управління Коломана в самостійну одиницю. Ця реальність добре відображена в титулах Коломана (між іншим, він титулувався rex Sclavoniae, і, що цікаво, якраз перед його трагічною смертю, він був титулований rex Sclavogum, на відміну від титулу його брата rex Hungariae, rex Hungarogum) і в дипломатичних та іконографічних джерелах (карбування власних монет Коломана – кун). З точки зору ідеології, політичні устремління Коломана проявляються в політичному й історичному творі, відомому як *Угорсько-Польська хроніка*.

Можливо, єдиною причиною, через яку Коломан не втілював у життя нову концепцію управління Угорським королівством, був збіг історичних обставин (монгольська навала в 1241 р.). Плани Коломана загинули, коли він, незаперечний герой союзних військ Угорського королівства, іоаннітів, тамплієрів та інших, ризикував життям, щоб урятувати свого короля і брата Бела IV. Зі смертю Коломана, викликаною ранами, отриманими ним у битві на річці Шайо, всі його грандіозні плани, в тому числі встановлення Словенської єпархії, зазнали краху. Коломан залишив великі соціальні та культурні проекти, які принесли плоди в наступні роки й десятиліття. Без сумніву, такий підхід за змістом та обсягом міг потенційно конкурувати з політичною концепцією його брата Бели IV. Завдяки цій програмі, Коломан став одним із небагатьох політичних діячів Угорського королівства, який отримав титул nobilissimus у сучасних йому документах, що було дуже рідкісним фактом за часів Арпадів. Численні свідчення про Коломана Галичини були залишені хроністом Фоною Сплітським у його *Історії єпископів Салони та Спліта*, яка вважається достовірним джерелом. Він так змалював Коломана: „pietate magis ac religione praeditus, quam in administrandis publicis rebus intentus,, тобто, як людину, яка більше зацікавлена чеснотами і релігійними почуттями, ніж адміністративними справами.

Проф. Мартин Гомза
(Брастислава)

КОЛОМАН, КОРОЛЬ ГАЛИЦИИ (1208 ? – 1241) НА ФОНЕ ВНЕШНЕЙ И ВНУТРЕННЕЙ ПОЛИТИКИ АРПАДОВ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIII ВЕКА

Коломан, средний сын Андрея II, является одной из наиболее интересных личностей средневековой истории Венгерского королевства. Он стоит на перекрестке венгерско-хорватско-польско-русской политики Арпадов первой половины XIII в. Многие аспекты судьбы Коломана напоминают нам историю жизни его отца, короля Андрея II. Несмотря на скрытый конфликт между отцом и сыном, Коломан был истинным последователем внутренней и внешней политики Андрея II. Он также стал правителем Галиции. Он был коронован королем Галиции в (1215?) до достижения совершеннолетия. Благодаря поддержке Папы, Коломан удерживал номинальный титул *rex Russiae* (*rex Ruthenorum*) всю жизнь. с 1219 г. по 1241 г. он был правителем Спиша. В 1226 г. Коломан стал герцогом Славонии (*dux Sclavoniae*). Будучи королем и членом королевской семьи, проживающим попеременно в Спишском замке и в Медведграде (*Medvedgrad*) в Славонии, он также сделал весомый вклад в историю пограничных территорий Венгерского королевства, которыми он имел право управлять. Продолжая политику отца, он сосредоточил свое внимание на развитии их инфраструктуры, в первую очередь за счет поддержки религиозных орденов (цистерцианцы, доминиканцы, францисканцы), а также приглашая гостей (*Villa Latina* из Спиша) и путем предоставления льгот городам (Вуковар в Славонии); он усовершенствовал систему управления на своей территории путем создания так называемых *loca credibilia* (места аутентификации); стремился умножить количество боевого трудоспособного населения, предоставляя коллективные привилегии (*sedes decem lanceatorum* в Спишской земле, *campus Zagrebiensis* в Славонии). В соответствии с духом времени, во внешней политике Коломан поддерживал воинствующий католицизм, который был легитимизирован в Венгерском королевстве через распространение культа святых венгерских

королей Стефана и Владислава. Это был Коломан, который следовал политике своего деда Бела III и своего отца Андрея II. Он лично поклонялся и особенно распространял культ святого Владислава, рыцаря и воина. Во внешней политике он опирался на защиту Святого Престола (он поручил свои территории Риму в качестве лена святого Петра), несмотря на неодобрение своего отца Андрея II. Аналогичным образом, несмотря на отца, на протяжении всей своей жизни он пользовался поддержкой влиятельного семейства Андекс-Меранс (Andechs-Merans), владения которого были расположены в непосредственном соседстве с областью Коломана. Кроме того, потенциальными союзниками Коломана были польские князья (в 1214 г. Коломана сосватали, а позже женили на Саломее, дочери краковского князя Лешка Белого), высшие должностные лица Латинской империи, а также несколько русских князей (в 1235 г. Коломан убедил Даниила Романовича принять участие в коронации Бела IV). Завоевание Боснии в 1235 г. считается одним из самых значительных актов внешней политики Коломана. Этому успеху последовали другие, результатом которых стала оппозиция Коломана к Беле IV, официальному правителю Венгерского королевства и его старшему брату. Этот конфликт проявился в плане Коломана вывести Загребскую епархию из-под церковной администрации Калочской архиепархии и подчинить ее Сплитской архиепархии, что формально и юридически определяло переход территорий из-под управления Коломана в самостоятельную единицу. Эта реальность хорошо отражена в титулах Коломана (помимо прочего, он именовался rex Sclavoniae, и что интересно, прямо перед его трагической смертью, он был титулован rex Sclavorum, в отличие от титула его брата rex Hungariae, rex Hungarorum), в дипломатических и иконографических источниках (чеканка собственной монеты Коломаном – кун). С точки зрения идеологии, политические устремления Коломана проявляются в политическом и историческом трактате, известном как *Венгерско-Польская хроника*.

Возможно, единственной причиной, почему Коломан не воплотил в жизнь новую концепцию управления Венгерским королевством, было совпадение исторических обстоятельств (монгольское нашествие в 1241 г.). Планы Коломана погибли, когда он, неоспоримый герой союзных войск Венгерского королевства, иоаннитов, тамплиеров и других, рисковал жизнью, чтобы спасти своего короля и брата Бела IV. Со смертью Коломана, вызванной ранами, полученными в битве на реке Шайо, все его грандиозные планы, в том числе установление Словенской епархии, не были реализованы. Коломан оставил обширные социальные и культурные проекты, которые принесли плоды в последующие годы и десятилетия. Без сомнения, такой подход мог потенциально конкурировать с политической программой его брата Бела IV с точки зрения содержания и объема. Благодаря этим проектам, Коломан стал одним из немногих политических деятелей Венгерского королевства, получившим титул nobilissimus в современных ему документах, что очень редко случалось во времена Арпадов. Ценные свидетельства о Коломане

оставил хронист Фома Сплитский в его *Истории епископов Салоны и Сплита*, которая считается достоверным источником. Он так описал Коломана: „*pietate magis ac religione praeditus, quam in administrandis publicis rebus intentus*”, то есть, как человека, более заинтересованного в добродетели и религиозных чувствах, чем в административных делах.

*

Stenographic record of the discussion

Taking into account the activity of the discussion and its saturation with arguments and counter-arguments and their large number, there was no possibility of containing the complete record of the discussion in the form of stenograph. Because of seriousness of the actualized problems the authors were suggested to continue the discussion on the pages of the scientific editions of *Colloquia Russica* in the form of separated articles.

Ed. Vitaliy Nagirnyy

Prof. Leontiy Voytovych
(Lviv)

KING DANIEL ROMANOVYCH: LAST YEARS OF LIFE (1253–1264)

One of the most significant political figures in the history of Central and Eastern Europe of the 13th century - King Daniel Romanovych - attracts the attention of historians since about two centuries. However, due to the lack of sources, their fragmentary nature, and sometimes because of biased views, fitted under the forward-known political scheme, a number of details of his biography still remains controversial. It touches especially the last ten years of Daniel Romanovych life.

Daniel Romanovych never forgot that he belonged to the oldest branch of the Monomakhovyches that held Kyiv. Not by chance, he took Kyiv in 1240, and Galician chronicler expressed dissatisfaction with the visit of his prince to the capital Batu Khan, where he was given a „yarlyk” (a label) on the Galician and Volhynian lands. After returning from the Horde all his activities were aimed at creating the conditions for exemption from the Horde’s dependence. Taking a royal crown from the papal legate, Daniel Romanovych undoubtedly challenged Mongol Khan who considered himself the sole sovereign of Rus’. He had no right to do so without violating the oath given to Batu, not to mention the fact that the royal crown placed him on par with Batu, who himself was a king under the Great Khan (emperor) of Mongols - Mengu. Mongols considered the Pope an enemy, what Great Khan Güyük expressed clearly in his letter to the pontiff from the 3–11 November 1246. Taking the title of King of Rus’ (not the King of Galicia and Volhynia like Hungarian kings and Prince Kalman had done before him), Daniel emphasized his claim to all Rus’, which was a challenge to the Golden Horde. Obviously because of that the talks about the coronation of Daniel took so long, and the coronation took place in remote Drahichyn.

Preparing for a fight with horde, Daniel Romanovych signed the union agreements with the Hungarian king, Krakowian and Mazovian princes, Lithuanian Duke, great Vladimir-Suzdal prince Andriy Yaroslavych and with Teutonic (German) Order. The agreement on division of Yotvingians’ land in 1254 settled the relationship between King Daniel, Mazovian princes and the Teutonic Order. Even the struggle for „Austrian Succession” in the years 1252–1253 was a part of the policy aimed at orga-

nizing a coalition of European states against the Mongols.

While the struggle for the "legacy of Batu Khan" continued in the Golden Horde, Daniel Romanovych successfully opposed the military actions of Horde Emir Kuremsa (Korenci, Kurumyshi), recaptured Bakota and Bolohiv land and prepared to march against Kyiv. In 1258 Berke acceded to the throne of Golden Horde. Preparing to fight for Azerbaijan, he instructed Burunday, one of his best generals, to restore the Horde's rule in the Western Rus' in a short period. Burunday brilliantly coped with the task. The situation was complicated by the simpleton policy of the new Pope Alexander IV, which has led to deterioration of relations between Daniel and the Lithuanian King Mindaugas. However, due to the threat of Mongol invasion the Teutonic Order began to recruit volunteers from other spiritual and chivalric orders. Burunday in late 1258 – early 1259, suddenly appeared in the Galician-Volhynian land and forced Romanovych to take part in the campaign against Lithuania, during which Roman Danylovych died, and his death meant the end of the Lithuanian-Ruthenian union. In the next campaign 1259–1260 he forced the Galician-Volhynian princes to destroy the fortifications of the major cities, instigated Prussians led by Herkus Mantas to rise against the Teutonic Order, binding the Crusaders' forces, and by capturing Sandomierz and massacring its inhabitants made the Polish allies of King Daniel withdraw from the war. Daniel Romanovych, who was removed from the throne by the Mongols, was forced to emigrate to Hungary.

Having got some possession in Hungary, King Daniel took part in the battle near Kresenbrunn on June, 12 1260 together with his sons Mstyslav and Shvarno.

When Berke began military operations in Azerbaijan there were conditions for the returning of King Daniel. At the end of 1262, after his return from exile, in Tarnava the snem took place with Daniel and Vasylko Romanovychi, Lev and Shvarno Danylovychi, Volodymyr Vasylkovych and Krakow Prince Boleslaw Vol. It seems that King still retained hope to win back the Mongols all rus' land in alliance with other European Christian countries. Lev Danylovych and Vasylko Romanovych opposed. Then the king gave Eastern Volyn with Lutsk to Mstyslav Danylovych, and Galych – to Shvarno Romanovych. Vasylko fulfilled the will of his brother, and Lev tried to resist. Since that time Volynian chroniclers portray Lev as „dishonorably Prince”.

King Daniel died at the end of May (no later than early June) 1264. Before that he was seriously ill, so we may assume that since the end of 1263 Daniel retired from active political activity. Undoubtedly, he was the main political figure in Central and Eastern Europe in the mid-thirteenth century.

Проф. Леонтій Войтович
(Львів)

КОРОЛЬ ДАНИЛО РОМАНОВИЧ: ОСТАННІ РОКИ ЖИТТЯ (1253–1264)

Одна з найбільш значимих політичних фігур в історії Центрально-Східної Європи XIII ст. – король Данило Романович – добрих два століття привертає увагу істориків. Але через брак джерел, їх уривчастий характер, а також подекуди через упереджені погляди, підігнані під наперед відомі політичні схеми, ціла низка деталей його життєпису залишається дискусійною. Особливо це стосується останніх десяти років життя Данила Романовича.

Данило Романович ніколи не забував, що належить до найстаршої гілки Мономаховичів, яка тримала Київ. Не випадково він зайняв Київ у 1240 р., а галицький літописець висловив незадоволення поїздкою свого князя у ставку Бату-хана, де йому надали ярлик на Галицьку і Волинську землі. Після повернення з Орди вся його діяльність була спрямована на створення умов для звільнення з-під ординської залежності. Приймаючи королівську корону з рук папського легата, Данило Романович безсумнівно кидав виклик монгольському ханові, який вважав себе єдиним сюзереном Русі. Він не мав права це робити, не порушуючи присягу, складену Бату, не кажучи вже про те, що королівська корона ставила його в один ряд із Бату, який сам був королем при великому каані (імператорові) Монголії Менгу. Папу монголи вважали ворогом, що чітко дав зрозуміти великий каан Гуюк в листі до понтифіка від 3–11 листопада 1246 р. Приймаючи титул короля Русі (а не короля Галичини і Володимирії, як перед тим угорські королі та принц Кальман), Данило підкреслював свої претензії на всю Русь, що було викликом Золотій Орді. Очевидно, через це переговори про коронацію Данила тривали так довго, а сама коронація відбулася у віддаленому Дорогичині.

Готуючись до боротьби з ординцями, Данило Романович уклав союзні угоди з угорським королем, краківським та мазовецькими князями, Литвою, великим володимиро-суздальським князем Андрієм Ярославичем та із Тевтонським (Німецьким) Орденем. Угода про поділ ятвязьких земель 1254 р. врегулювала стосунки між королем Данилом, мазовецькими князями та Тевтонським Орденем. Навіть боротьба за „австрійську спадщину” у 1252–1253 рр. була частиною політики, спрямованої на організацію коаліції європейських держав проти монголів.

Поки в Золотій Орді тривала боротьба за „спадщину Бату-хана”, Данило Романович успішно протистояв військовим акціям ординського еміра Куремси (Коренци, Курумиші), повернув Бакоту і Болохівську землю та готувався до походу на Київ. У 1258 р. на золотоординському престолі утвердився Берке. Готуючись до боротьби за Азербайджан, він доручив Бурундаєві, одному із своїх найкращих полководців, швидко відновлення ординського панування на Заході Русі. Бурундай блискуче справився з поставленим завданням. Ситуацію ускладнила недоцільна політика нового римського папи Олександра IV, котра привела до загострення відносин між Данилом Романовичем та литовським королем Міндовгом. Однак, перед загрозою монгольського вторгнення Тевтонський Орден почав вербувати волонтерів із інших духовно-лицарських орденів. Бурундай в кінці 1258 – на початку 1259 р. несподівано появився в галицько-волинських землях і змусив Романовичів узяти участь у поході на Литву, що спровокувало загибель Романа Даниловича і розрив литовсько-руського союзу. в наступному поході 1259–1260 рр. він змусив галицько-волинських князів зруйнувати укріплення головних міст, інспірував повстання прусів на чолі з Геркусом Мантасом проти Тевтонського Ордену, зв'язавши сили хрестоносців, а здобуттям Сандомира та розпорою з його жителями виключив із боротьби польських союзників короля Данила. Сам Данило Романович, якого монголи змістили з трону, змушений був емігрувати в Угорщину.

Отримавши в Угорщині якісь володіння, король Данило взяв участь у битві біля Кресенбрунна 12 червня 1260 р. разом із синами Мстиславом та Шварном.

Коли Берке розпочав військові дії в Азербайджані, склалися умови для повернення короля Данила. в кінці 1262 р., після повернення короля із еміграції, у Тарнаві відбувся снем за участю Данила і Василька Романовичів, Лева і Шварна Даниловичів, Володимира Васильковича та краківського князя Болеслава Сором'язливого. Схоже, що король все ще зберігав надію відвоювати у монголів землі всієї Русі в союзі з іншими європейськими християнськими державами. Лев Данилович та Василько Романович виступили проти цього. Тоді король передав Східну Волинь із Луцьком Мстиславові Даниловичу, а Галич – Шварнові. Василько Романович виконав волю брата, а Лев спробував учинити опір. З того часу волинські літописці змальовують Лева як „безчесного князя”.

Король Данило помер у кінці травня (не пізніше початку червня) 1264 р. Перед цим він важко хворів, тому можна припускати, що вже з кінця 1263 р. Данило відійшов від активної політичної діяльності. Безперечно, він був головною політичною фігурою в Центрально-Східній Європі в середині XIII ст.

Проф. Леонтий Войтович
(Львов)

КОРОЛЬ ДАНИИЛ РОМАНОВИЧ: ПОСЛЕДНИЕ ГОДЫ ЖИЗНИ (1253–1264)

Одна из наиболее значимых политических фигур в истории Центрально-Восточной Европы XIII в. – король Данило Романович – целых два столетия привлекает внимание историков. Но, из-за недостаточного количества источников, их отрывочного характера, а также иногда в связи с предвзятыми взглядами, подогнанными под заранее известные политические схемы, целый ряд деталей его биографии остается дискуссионными. Особенно это касается последних десяти лет жизни Даниила Романовича.

Даниил Романович никогда не забывал, что относится к старейшей ветви Мономаховичей, державшей Киев. Не случайно он занял Киев в 1240 г., а галицкий летописец выразил недовольство поездкой своего князя в ставку Бату-хана, где ему предоставили ярлык на Галицкую и Волынскую земли. После возвращения из Орды вся его деятельность была направлена на создание условий для освобождения из-под ордынской зависимости. Принимая королевскую корону из рук папского легата, Даниил Романович несомненно бросал вызов монгольскому хану, считавшему себя единственным сюзереном Руси. Он не имел права это делать, не нарушая присягу, данную Бату, не говоря уже о том, что королевская корона ставила его в один ряд с Бату, который сам был королем при большом каане (императоре) Монголии Менгу. Папу монголы считали врагом, что ясно дал понять великий каан Гуюк в письме к понтифику от 3–11 ноября 1246 г. Принимая титул короля Руси (а не короля Галиции и Владимирии, как прежде венгерские короли и принц Кальман), Даниил подчеркивал свои претензии на всю Русь, что было вызовом Золотой Орде. Очевидно, поэтому переговоры о коронации Даниила продолжались так долго, а сама коронация состоялась в отдаленном Дорогичине.

Готовясь к борьбе с ордынцами, Даниил Романович заключил союзные соглашения с венгерским королем, краковским и мазовецкими князьями, Литвой, великим владимиро-суздальским князем Андреем Ярославичем и с Тевтонским (Немецким) Орденом. Соглашение о разделе ятвяжских земель 1254 г. урегулировала отношения между королем Даниилом, мазовецкими князьями

и Тевтонским Орденом. Даже борьба за „австрийское наследство” в 1252–1253 гг. была частью политики, направленной на организацию коалиции европейских государств против монголов.

Пока в Золотой Орде шла борьба за „наследство Бату-хана”, Даниил Романович успешно противостоял военным акциям ордынского эмира Куремсы (Коренци, Курумьши), вернул Бакоту и Болоховскую землю и готовился к походу на Киев. В 1258 г. на золотоордынском престоле утвердился Берке. Готовясь к борьбе за Азербайджан, он поручил Бурундаю, одному из своих лучших полководцев, быстрое восстановление ордынского владычества на Западе Руси. Бурундай блестяще справился с поставленной задачей. Ситуацию осложнила бестолковая политика нового римского папы Александра IV, которая привела к обострению отношений между Даниилом Романовичем и литовским королем Миндовгом. Однако, перед угрозой монгольского вторжения Тевтонский Орден начал вербовать волонтеров из других духовно-рыцарских орденов. Бурундай в конце 1258 – начале 1259 г. неожиданно появился в галицко-волынских землях и заставил Романовичей принять участие в походе на Литву, что спровоцировало гибель Романа Даниловича и разрыв литовско-русского союза. В следующем походе 1259–1260 гг. он заставил галицко-волынских князей разрушить укрепления главных городов, инспирировал восстание пруссов во главе с Геркусом Мантасом против Тевтонского Ордена, связав силы крестоносцев, а завоеванием Сандомира и расправой с его жителями исключил из борьбы польских союзников короля Даниила. Сам Даниил Романович, которого монголы сместили с трона, вынужден был эмигрировать в Венгрию.

Получив в Венгрии некоторые владения, король Даниил принял участие в сражении у Кресенбрунна 12 июня 1260 г. вместе с сыновьями Мстиславом и Шварном.

Когда Берке начал военные действия в Азербайджане, сложились условия для возвращения короля Даниила. в конце 1262 г., по возвращении короля из эмиграции в Тарнаве состоялся снем с участием Даниила и Василька Романовичей, Льва и Шварна Даниловичей, Владимира Васильковича и краковского князя Болеслава Стыдливого. Похоже, что король все еще сохранял надежду отвоевать у монголов земли Руси в союзе с другими европейскими христианскими государствами. Лев Данилович и Василько Романович выступили против этого. Тогда король передал Восточную Волинь с Луцком Мстиславу Даниловичу, а Галич – Шварну. Василько Романович выполнил волю брата, а Лев попытался оказать сопротивление. С тех пор волынские летописцы описывают Льва как „бесчестного князя”.

Король Даниил умер в конце мая (не позднее начала июня) 1264 г. Перед этим он тяжело болел, поэтому можно предполагать, что уже с конца 1263 г. Даниил отошел от активной политической деятельности. Бесспорно, он был главной политической фигурой в Центрально-Восточной Европе в середине XIII в.

*

Stenographic record of the discussion

Moderator: Andriy Pavliuk

- **Moderator:** beginning of the discussion.
- **PhD Yurii Dovgan (ПНУ).** *Question:* Чи правильно я зрозумів, що Данило Романович на момент смерті залишався верховним правителем Галицько-Волинського князівства, незважаючи на те, що монголи скинули його в кінці 1250-х рр.?
- **Prof. Leontiy Voytovych.** *Answer:* Так, у кінці 1262 р., коли розгорнулася війна між Берке і Хубілаєм, він повернувся.
- **Andriy Stasiuk (ПНУ).** *Question:* Чи підтримуєте Ви тезу Івана Паславського про те, що „архієпископ Петро”, який брав участь у Ліонському соборі 1245 р., був посланцем Данила Романовича?
- **Prof. Leontiy Voytovych.** *Answer:* Ця проблема залишається дискусійною, хоча аргументи Івана Паславського достатньо вагомі.
- **PhD Volodymyr Bak.** *Question:* Моє питання стосується висвячення на митрополита Кирила II, ставленика Данила Романовича. Чому князь Данило, на фоні активного листування з папою, відправляє Кирила до Нікеї, а не до Риму?
- **Prof. Leontiy Voytovych.** *Answer:* На мій погляд, дослідники останнім часом перебільшують „римський” напрям політики Данила Романовича. Переговори князя з римською курією йшли паралельно з аналогічними переговорами, які велися нікейським василевсом та нікейським патріархом з папою. Якщо б вони успішно завершилися (як і розвивалися), то київський митрополит і надалі б залишився підпорядкованим нікейському патріархові відповідно до правил, вироблених на II Вселенському соборі У 381 р.
- **Prof. Aleksandr Mayorov (СПбГУ).** *Question:* Я хотів уточнити один епізод із середини 50-х гг. XIII в. Известно, що Данило Романович принимал участие в крестовом походе против пруссов, стремился, в первую очередь, завоевать Ятвягскую землю. Имела ли эта деятельность Даниила более широкую основу, то есть, была ли она связана с отношениями князя с папой Иннокентием IV?

• **Prof. Leontiy Voytovych.** *Answer:* Поза всіма сумнівами, хоча завоювання Ятвягії велось волинськими князями давно і було одним зі сталих напрямів їх політики, а тут появилася чудова нагода вирішити цю проблему, що згодом і трапилося, коли Данило Романович розділив цю територію з Тевтонським Орденем та мазовецькими князями. Причому, єпископ для Ятвягії був поставлений за його рекомендацією.

• **PhD Vitaliy Nagirnyy (UJ).** *Comment:* Я хотів би розвинути останню тезу. Відомо, що Ятвязьке єпископство було створене в 1248 р., тобто саме тоді коли відбувся успішний похід галицько-волинських військ у Ятвягію, що завершився визнанням ятвягами залежності від Романовичів. Новопризначеним єпископом став домініканець Генрих, котрий зі своїм товаришем Олексієм у 1246 р. перебував при дворі Данила у якості папського посланця. Мені здається цілком правдоподібним, що ведучи переговори із руським князем, Генрих здобув довіру Данила. В 1247 р. цей домініканець знову прибув до Холму, тим разом у складі місії пруського архієпископа Альберта. Цікаво, що саме після цього Романовичі організували похід в Ятвягію, а Альберт призначив Генриха ятвязьким єпископом. Хочу звернути особливу увагу на тісний зв'язок між посольством Альберта і Генриха до Данила, військовою акцією Романовичів і призначенням домініканця на ятвязьку єпископську кафедру. На мою думку, це свідчить на користь того, що призначенням Генриха відбулось за згоди галицько-волинського сюзерена. Вважаю також, що є підстави говорити про те, що Романовичі погодились на християнізацію Ятвягії згідно католицького обряду.

• **PhD Myroslav Voloshchuk (ПНУ).** *Question:* То де ж конкретно перебував Данило під час „останньої еміграції”?

• **Prof. Leontiy Voytovych.** *Answer:* Однозначно – в Угорщині. Я про це писав, а до мене писали інші, зокрема Мирон Кордуба. Як член родини Арпадів Данило Романович в Угорщині отримав якийсь князівство – думаю, що володіння в Берегу і Спіші, які до нього тримав Ростислав Михайлович, і взяв у часть у битві під Кресенбрунном у 1260 р.

• **PhD Vitaliy Nagirnyy (UJ).** *Comment:* Звичайно, немає сумнівів, що Данило Романович взимку 1259–1260 рр. виїхав до Угорщини. Дискусійним залишається тільки час його повернення на Русь. В даному випадку я дозволю собі не погодитись з Вашою тезою про одну поїздку короля і його перебування в Угорському королівстві аж до осені 1262 р. На мою думку, літописні дані дозволяють зробити висновок, що Данило Романович протягом цього часу здійснив дві окремі поїздки до Угорщини – взимку 1259–1260 рр. (повернувся на Русь не раніше липня 1260 р.) і восени 1262 р. Вважаю також, що цю дискусію можна розвинути в окремих наукових публікаціях.

• **Moderator:** summary of the discussion.

CHAPTER III
DEBATES

FOREIGN POLICY OF THE GALICIAN AND VOLYNIAN LANDS PRINCIPALITIES IN THE SECOND HALF OF THE 11TH – 12TH C.

The round table discussion with
Prof. Márta Font (University of Pécs, Hungary) and
Prof. Leontiy Voytovych (Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine)

*

Stenographic record of the discussion

Moderator: Andriy Stasiuk (ІНУ).

• **Moderator:** Шановні учасники, ми раді вітати Вас на першому круглому столі, присвяченому зовнішній політиці галицьких і волинських князів у другій половині XI–XII ст. Гістьми нашого круглого столу є проф. Марта Фонт (Печ, Угорщина) і проф. Леонтій Войтович (Львів, Україна).

Первая проблема, к которой мы обратимся во время нашего круглого стола, – это проблема источников к истории внешней политики. В связи с этим я попрошу проф. Марту Фонт дать характеристику венгерских источников, информирующих нас о Галицко-Волинской Руси, а проф. Леонтия Войтовича – оценить возможности использования русских летописей в изучении указанной проблемы.

• **Prof. Márta Font. Answer:** Среди венгерских источников, освещающих историю Галицко-Волинской Руси, имеются два типа. Из нарративных источников в первую очередь надо упомянуть так называемую *Иллюстрированную Хронику* середины XIV в., в которой содержатся все предыдущие своды венгерских

хроник, в том числе и свод конца XI в., и свод середины XII в. в этих двух частях имеются сведения в общем обо всей Руси, а также о галицко-волинских землях. В более поздних сводах нет информации о них. Другой тип нарративных источников представляет собой *Gesta Hungarorum* безымянного нотариуса (в венгерской историографии „Анонимус”). Здесь рассказывается о том, как будто венгры проходили через территорию княжества во время переселения из причерноморских степей в Карпатский бассейн в конце IX в. Конечно, это отчасти мифологическая история, отчасти в рассказе можно уловить элементы похода короля Бельи III в 1188–1189 гг. на Галич. Однако, в рассказе „Анонима” содержится ряд стереотипов, характеризующих способ повествования автора.

С начала XIII в. в Венгрии – по сравнению с ее северными, восточными и южными соседями – значительно возросло количество грамот. В первой половине XIII в. среди них преобладают королевские грамоты, жаловавшие элите земельные владения. В довольно обширной нарративной части грамот (чем отличаются венгерские грамоты всего средневековья) подробно рассказывается о подвигах, которыми пожалованные заслужили дарования. Есть 25 грамот, упоминающих о военных походах на Галичину. Поскольку в этих „коротких хрониках” точных дат нет, отождествить упомянутые события с известиями летописей очень трудно, но в некоторых случаях, на основе географических названий, лиц или хода событий – возможно.

• **Prof. Leontiy Voytovych. Answer:** Звичайно, руські літописи давно й широко використовують для дослідження цієї проблеми. Вони відомі, надій на відкриття нових, практично немає, хоча зовсім недавно опубліковано повний список *Першого Новгородського літопису*, який вважався втраченим, але був віднайдений проф. Олександром Майоровим у Берлінській бібліотеці. Так само недавно львівським дослідником Ярославом Книшем було виявлено фрагменти *Угорницького списку Іпатіївського літопису*, які містили іншу версію відомих подій. Сотні рукописів ще зберігаються за кордоном. Там можуть бути оригінальні фрагменти невідомих літописів. Крім того, поєднання з нашими літописами латиномовних, грекомовних та східних джерел, які раніше не розглядалися при дослідженні зовнішньополітичних проблем історії Русі, дає нові результати. Наприклад, при дослідженні зовнішньої політики Романа Мстиславича, короля Данила чи Льва Даниловича.

• **Moderator:** Сейчас перейдем к вопросам из зала.

• **Ułana Klumiuk (ПНУ). Question:** Я хочу спросить профессора Марту Фонт о влиянии киевских князей на политику Венгерского королевства в отношении Галицкого княжества в середине XII в.

• **Prof. Márta Font. Answer:** Король Геза II около 1146 г. женился на Ефросинье Мстиславне, сестре великого киевского князя Изяслава Мстиславича, что привело к установлению тесных связей между ними. Вследствие этого Геза II шесть раз посылал свои войска на Русь, чтобы оказать поддержку Изяславу. Два раза король сам возглавлял походы. По-моему, союз между Гезой II и Изяславом вначале не был направлен против галицкого князя Владимирка, который еще с 1120-х гг. был союзником отца Гезы II, Бела II Слепого.

Конфликты между Изяславом и Владимирком наложили отпечаток и на венгерскую политику. Это прослеживается на примере тех двух походов, которые король лично возглавлял (осень 1150 г. и начало 1152 г.). в данных походах, несмотря на бесспорную и полную победу над Владимирком, Геза – в противоречие намерениям Изяслава – отказался лишить Владимирка его волости. При этом надо подчеркнуть, что в упомянутое время возник конфликт между Венгрией и Византией, поводом к чему послужила поддержка сербов (тогда подданных византийского императора) родственниками венгерского короля по материнской линии.

Династический союз Гезы II с родственниками жены проявился и в событиях 1150-х гг.: брат и мать королевы побывали при венгерском королевском дворе и вернулись на Русь со значительными денежными средствами.

• **PhD Andriy Fedoruk (ЧНУ). Question:** Розвиваючи попередню тему, хочу запитати проф. Марту Фонт. Чи можна говорити про те, що спроба захоплення Галицької землі великим київським князем Ізяславом Мстиславовичем у 1154 р. була невігідною для Угорщини з геополітичної точки зору?

• **Prof. Márta Font. Answer:** На юге Венгерского королевства в 1149 г. разгорелся конфликт с Византией из-за поддержки бунтующих сербов. Значит, параллельно с походами на Русь, происходили военные действия на южных границах Венгрии, которые продолжались до 1156 г. По-моему, дело не в том, что подвластный Изяславу Галич был бы не выгодным для Венгрии, просто отношение венгерской элиты к Владимирку не были однозначны.

• **Andriy Pavliuk (ПНУ). Question:** Моє наступне питання адресоване до проф. Марти Фонт і проф. Леонтія Войтовича. Відомо, що у *Великопольській хроніці* є фрагмент про Коломана (1130-ті рр). Прокоментуйте це повідомлення. Хто це? Що мається на увазі? Чи має це повідомлення історичне підґрунтя?

• **Prof. Leontiy Voytovych. Answer:** Безперечно, що це пізніша вставка, де сплутані різні події. Болеслав Кучерявий заручив свою дочку бл. 1138 р. з Гейзою, сином Бела II; до шлюбу там не дійшло, як вважав Освальд Бальцер, а Коломан одружився із Сломеею в 1214 р.

• **Prof. Márta Font.** *Answer:* В данной части *Великопольской хроники* получается явная путаница, т. е. составитель хроники перепутал короля Коломана (1095–1116) и галицкого короля Коломана (1208?–1241). Компилятор ошибочно применял известия XIII в. из *Венгерско-Польской хроники* к событиям 1130-х гг. Путаница продолжается и в комментариях, где, кроме упомянутых лиц, перечисляется какой-то Коломан II, которого в венгерской истории не было! Комментарии ошибочны и по истории северного района, Спиша.

• **Prof. Martin Homza (UK).** *Comment:* Starší uhorský prameň *Gesta Hungarorum* anonymného notára kráľa Bela z počiatku 13. storočia hovorí o tom, ako Borsu, Bungerov syn bol poslaný „s veľkou silou k zemi Poľskej“, aby obozrel hranice krajiny a prekážkami ich opevnil až po vrch Tatra. a na príhodnom mieste založil hrad z dôvodu ostriehania krajiny. Na inom mieste tejto kroniky sa autor zmieňuje, že Arpád si podrobil všetkých obyvateľov až po Spišský les. Spišským lesom sa rozumie široké konfinium severných chrbtov v kyjevskoruskej terminológii „Gory vengerskijie“. Uhorský kráľ, Belo (podľa nášho názoru Belo, „rex junior“, beskorší Belo IV.) pre ktorého bol tento text napísaný, sa teda prinajmenšom, nominálne pokladal za zvrchovaného vládcu nad týmto územím. Potvrďuje to nakoniec i jeho neskoršia právna prax, keď v tomto priestore v rokoch 1235–1270 vydal niekoľko desiatok donačných listín. Mladší poľský prameň, *Veľkopoľská kronika* z konca 13. storočia, zasa uvádza reláciu, podľa ktorej mal Boleslav III. svoju dcéru Juditu, splodenú s ruskou kňažnou vydať za Kolomana, syna uhorského kráľa. Titulom vena mu potom mal prideliť „Castellanium de Spiessz“. Toho istého Kolomana potom spolu s uhorským kráľom ustanovil Haličanom za kráľa, dal ho korunovať. Poľskému panovníkovi mala zostať Premyšská zem. Spiš, oproti tomu, sa mal stať uhorským územím, čo, ako kronikár uvádza trvá až do jeho dní.

Podľa kronikára tak, až na počiatku 12. storočia prešiel Spiš do uhorských rúk. Kritika tejto správy je na Slovensku známa a naposledy ju vo svojich prácach zo 60.–70. -tych rokov 20. storočia sumarizovali Ján Beňko a Eduard Pavlík. V stručnosti celú argumentáciu možno zhrnúť takto. Správa nezodpovedá historickej skutočnosti, lebo: a) Vystupujú v nej osoby, ktoré sa nepodarilo žiadnemu z historikov, nakoniec Jánom Dluhošom počínajúc, stotožniť so v skutočnosti jestvujúcimi, b) Táto správa je nepravdivá aj svojím obsahom a nemožno v nej vidieť ani „anticipáciu faktov zo začiatku 13. storočia, ako si to želala ešte Brygida Kürbis, a po nej Ryszard Grzesik, hoci pravdou asi bude, že vtedy skutočne Ondrej II. odovzdal Leškovi Bielemu západnú časť Haličského kniežatstva so zemou Pšemyskou a Lubačovskou, za čo mal dať Leško synovi Ondreja II., Kolomanovi, ruku svojej dcéry Salomeje. Ich argumentácia je tiež podobretá podobným údajom o sobáši dcéry haličského kniežata Mstislava Mstislavoviča a uhorského vládcu (vojvodu Ondreja, syna uhorského kráľa Ondreja II.), ktorý zaznamenáva *Uhorsko-poľská kronika* (z prvej tretiny 13. storočia). Anticipuje ho však na legendárneho kráľa Ladislava I. V *Uhorsko-poľskej kronike* sa však o Spiši vôbec nehovorí. V Haličko-volyňskom letopise, o prechode Spiša z rúk poľských do uhorských,

taktiež nie je ani zmienka. Naopak stretnutie Leška Bieleho a Ondreja II. sa podľa tohto letopisu uskutočnilo práve „vo Spiši“, ktorý bol v tých časoch integrálnym uhorským územím. z uvedených dvoch hlavných dôvodov vyplýva teda i argumentácia najnovšej slovenskej historiografie, ktorá v relácii *Velkopolskej kroniky* vidí len *pium desiderium* (zbožné pranie) poľskej cirkvi (Krakovského biskupstva) na konci 13.-teho a počiatku 14.-teho storočia, keď skutočne spor o severnú časť Spiša, menovite o Podolíneč a okolie skutočne prebiehal. Jeho iniciátorom však bola pôvodne uhorská princezná, neskoršia malopoľská kňažná. Táto po smrti svojho manžela Boleslava V. Hanblivého fundovala kláštor v Starom Sonči a z titulu svojho dedičstva na uhorskej strane Karpát ovládala i Podolíneč a okolie. Jej nároky neskôr zdedil český a poľský kráľ Václav II. Po jeho smrti sa však stali už len agendou Krakovského biskupstva, ktorú však uhorská strana nebrala vôbec do úvahy. V uvedenom čase, na konci 13. a začiatkom 14. storočia bola totiž už politika Malopoľska vo vzťahu ku Spišu (Uhorskému kráľovstvu) diktovaná úplne novými pravidlami, ktorých podstata vyplýva z existencie rozsiahlejších plôch súkromnej pôdy významných cirkevných i svetských feudálov. Na jej konci stálo vymedzenie presnej, lineárnej hranice medzi Uhorskom a Poľskom, ktorá pretrvala prakticky nezmenená do 20. storočia.

- **PhD Vitaliy Nagirnyy (UJ).** *Comment:* Помилки або плутанину стосовно галицьких подій зустрічаємо не тільки в середньовічних хроністів – що певною мірою ще зрозуміло – але і в істориків XIX ст. Добрим прикладом тут буде теза Августа Бельовського про існування двох Галичів. Згідно з твердженням львівського історика, один Галич мав бути центром Галицького королівства, що розташовувалось на території сучасної Словаччини (XI – XII ст.), а інший – центром Галицького князівства на Прикарпатті (середина XII – XIII ст.).

- **Moderator:** summary of the discussion.

GALICIAN–VOLHYNIAN ROMANOVICH DYNASTY’S STATE IN INTERNATIONAL RELATIONS (13TH – FIRST HALF OF 14TH C.)

the round table discussion with
Prof. Dariusz Dąbrowski (Kazimierz Wielki University of Bydgoszcz, Poland),
PhD Vitaliy Nagirnyy (Jagiellonian University of Krakow, Poland),
PhD Myroslav Voloshchuk (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
of Ivano-Frankivsk, Ukraine)

*

Stenographic record of the discussion

Moderator: PhD Adrian Jusupović (IPN-UW)

• **Moderator:** Уважаемые участники конференции, мы начинаем наш второй круглый стол под названием *Государство галицко-волинских Романовичей в международных отношениях (XIII – первая половина XIV вв.)*. Сегодня в круглом столе примут участие: профессор Дариуш Домбровский из Университета Казимира Великого, доктор Виталий Нагирный с Ягеллонского университета и доктор Мирослав Волощук с Прикарпатского университета.

Первый вопрос я хотел бы задать профессору Дариушу Домбровскому. Дариуш, Вы известны своими генеалогическими исследованиями и работами о русской княжеской семье. Скажите пожалуйста, какое влияние на внешнюю политику галицко-волинских князей имели женщины?

• **Prof. Dariusz Dąbrowski. Answer:** Для начала надо отметить, что в источниках сохранилось очень мало информации о деятельности женщин. Хорошим примером такого состояния вещей есть ситуация с вдовой галицко-владимирского князя Романа Мстиславовича. С 1205 г., с момента трагической смерти мужа она

исполняла функции – говоря немного анахроническим языком – регентки. От имени своих сыновей она вела переговоры с венгерским королем Андреем II и польским князем Лешком Белым. Такая ситуация сохранялась примерно до 1219 г. после этого княгиня жила еще много лет и, вне сомнения, отыгрывала важную роль в политике её сыновей, Даниила и Василька. Первый из упомянутых князей в конце 1253 г. советовался с матерью по поводу принятия королевской короны от папского легата Опизо. Но несмотря на такую большую роль княгини, дворский летописец Романовичей даже не упомянул её имени а упоминания о ней, можна сказать, были вызваны необходимостью. Это показывает нам источниковедческие проблемы, с которыми сталкивается историк при исследовании деятельности женщин в средневековой Руси. Одновременно, судьба вдовы Романа Мстиславовича хорошо показывает, что иногда женщины имели большое политическое значение, не только в таких специфических ситуациях, как неопределенность ситуации после смерти мужа и необходимость опеки над малолетними сыновьями, но также в „нормальных” условиях. При этом я не упоминаю, из-за полного молчания источников на эту тему, о неформальном влиянии жён на своих мужей. Но хочу вкратце упомянуть о значении женщин в матримониальной политике. Ведь именно благодаря им их мужья заключали союзы с их отцами и наоборот.

Возвращаясь к проблеме влияния женщин на политику их мужей хочу вспомнить о значении жены галицкого князя Ярослава Владимировича – Ольги Юрьевной. В конце 1170 г. она оказалась во главе боярской оппозиции против своего мужа. Выхала с княжества в Польшу и оттуда, вместе с сыном, внимательно следила, а возможно и управляла сопротивлением правлению Ярослава. Даже если княгиня была только марионеткой в руках галицких бояр, то и так её решение оставить мужа и выехать в польские земли свидетельствует о большой политической самостоятельности княгини.

• **Moderator:** Следующий вопрос адресован к доктору Виталию Нагирному. Виталий охарактеризируйте пожалуйста, отношения галицко-волинских князей с Апостольской Столицей на протяжении XIII в.

• **PhD Vitaliy Nagirnyy:** *Answer:* Для начала я хотел бы подчеркнуть несколько важных моментов. Во-первых, говоря о галицко-волинских князьях я подразумеваю в первую очередь представителей русских княжеских домов. Касаются отношений представителей других династий на галицком троне (напр. венгерских Арпадов) с курией, я не буду. Во-вторых, источники сохранили информацию о контактах с папством только одной, правда самой могущественной, ветви волинских Мстиславовичей – Романовичей. О возможных отношениях с Апостольской Столицей представителей других династий, владеющих княжескими престолом в Галицкой и Волинской землях в этот период, нам ничего неизвестно (за исключением упомянутых више Арпадов). В третьих, что касается отношений

Романовичей и курии то мы более-менее уверенно можем говорить только о второй половине 40-х и первой половине 50-х гг. XIII ст. Остальной отрезок этого периода или не представлен в источниках вообще (вторая половина XIII в.) или представлен достаточно туманно и путанно (начало XIII в., 1230-тые гг.).

В отношениях Романовичей с Апостольской столицей, по моему мнению, можно выделить несколько этапов. Первый из них можно назвать условным и отнести к первому десятилетию XIII в. к нему относятся два упоминания которые только с большой натяжкой можно назвать контактами галицко-волинских правителей с Римом. Я имею ввиду свидетельство В. Татищева, не подтвержденное ни одним другим источником, о посольстве папы Инокентия IV к Роману Мстиславовичу в 1204 г. и папскую буллу общего характера, датированную 1207 г. и адресованную ко всем русским князьям.

Очередной этап – это 1230-тые гг. Здесь имеем два интересных сообщения источников. Первое из них встречаем в булле папы Григория IX (18 VII 1231), в которой сообщается о желании „короля Руси” признать юрисдикцию папы. Возможно правы были В. Абрахам, М. Чубатый и Я. Матушевский считающие, что этим „королем Руси” был Даниил. В таком случае можно бы датировать первые контакты Романовичей с курией 1231 г. Другое упоминание находим в *Хронике Яна Длугоша*, где под 1238 г. сообщается о основании в Галиче конвента доминиканцев. Если этот факт действительно имел место то появление католического ордена в галицких землях должно было быть согласовано с Даниилом Романовичем.

Наиболее активным этапом отношений Романовичей с папской курией была вторая половина 40-х и начало 50-х гг. XIII в. Он является также наиболее исследованным в научной литературе, хотя – хочу это четко подчеркнуть – далеко не на все вопросы истории нашли ответы. Я несогласен с тем, что русские князья уже в 1246 г. добивались от папы организации антимонгольской коалиции, как не согласен также с тем, что Инокентий IV преследовал цель заключить церковную унию (такие мнения доминируют в историографии). По моему убеждению, главной целью Даниила и Василька в 1246–1247 гг. было урегулирование с помощью Инокентия IV отношений с западными соседями – венгерским королем и краковским князем, а также поддержка папы в „ятвяском вопросе”. Русским князьям удалось решить оба вопроса (договор с Белой в Изволине осенью 1246 г., возобновление союза с Болеславом, подчинение Ятвугии в 1248 г. и организация там католического епископства во главе со ставлеником Даниила). В свою очередь, Инокентий IV с самого начала пререговоров добивался от Романовичей принятия католического обряда (!) но не унии. И только неступчивость Даниила и Василька принудила его ограничить свои требования унией церквей. Я согласен с А. Головком в том, что после 1248 г., когда обе стороны достигли определенных результатов, переговоры утратили свою интенсивность но не были сорваны. Их активность снова увеличилась в начале 1250-х гг., когда на первое место выдвинулась проблема организации коалиции против монголов. Апогеем

контактов Романовичей с Апостольской Столицей стала коронация Даниила в конце 1253 г.

• **Moderator:** Третий вопрос хочу задать доктору Мирославу Волощуку. Мирослав, скажите пожалуйста, как на внешнюю политику Романовичей влияли галицкие бояры?

• **PhD Myroslav Voloshchuk. Answer:** Мої колеги давали відповідь російською мовою, а я відповідатиму українською, оскільки абсолютна більшість іноземних учасників нашої конференції чудово її розуміє, не кажучи вже про вітчизняне представництво. Що стосується впливу боярства на зовнішню політику Романовичів, чи володарів сусідніх європейських держав, то безумовно він був дуже відчутним. Галицке боярство складалося із осіб, що мали прекрасний досвід у веденні як війни, так і дипломатичних переговорів. Це були освічені люди, які, що добре показав Олег Купчинський, мали власні канцелярії і навіть могли вести літописання. Галицькі бояри являли собою прошарок суспільства надзвичайно зацікавлений у торговельному розвитку власної землі, покращенні її обороноздатності, а тому, природно, вони активно впливали на зовнішню політику сусідніх правлячих династій. Ми можемо привести не одне джерельне підтвердження, як очільники знаті заохочували угорських королів до походу проти Романовичів і навпаки, як плели інтриги навколо князів, котрих не бажали бачити на галицькому престолі (наприклад проти Мстислава Мстиславовича). В даному випадку ми маємо справу із чисельними проявами прямого і опосередкованого впливу на зовнішню політику цілого ряду монархів, серед яких чільне місце займають угорські королі Ендре II і Бела IV, руські князі Мстислав Мстиславович, Мстислав Німий, Олександр Всеволодович, Данило і Василько Романовичі, краківсько-сандомирський князь Лешок Білий та ін.

Частина представників галицької знаті володіла земельними пожалуваннями за межами Галичини, зокрема в Угорщині, а їхні сім'ї перебували у матримоніальних зв'язках із представниками угорської дрібної і середньої знаті. Тому я ще під час першої відкритої лекції пана професора Даріуша Домбровського не випадково спитав його, чи міг мати практичний вплив на східну політику Угорського королівства у другій половині XIII ст. шлюб укладений між донькою Романа Даниловича і Гертруди Бабенберг – Марії із представником роду Гуткелед – Йоахимом. Схожі родинні зв'язки безумовно цікаві з точки зору вивчення і даного питання.

• **Moderator:** сейчас я предлагаю аудитории включиться в дискуссию.

• **PhD Juriy Dovgan (ПНУ). Question:** Мирослав, скажіть будьласка, чим пояснюється незвичайна самостійність галицьких бояр, у порівнянні з боярством

інших земель Русі? Їх походженням від племінної знаті білих хорватів чи якимось іншим фактором?

• **PhD Myroslav Voloshchuk.** *Answer:* Дякую за цікаве запитання. Ми мало що знаємо про походження і спорідненість галицького боярства XII – XIV ст. із хорватською племінною знаттю, оскільки конкретних досліджень у даному напрямі не проводилось жодних, а в літературі маємо лише припущення з даного приводу. Тим не менше, ми маємо на сьогоднішній день кілька хороших загальних робіт, в тому числі – присутніх наразі тут професорів Олександра Майорова та Леонтія Войтовича. Не виключено, що певний генетичний зв'язок в даному плані існував, однак самостійність боярства сформувалась не в XI і мабуть що навіть не в першій половині XII ст., а зберігала певну плінність і найповніше проявившись наприкінці XII і у XIII ст. Земельні відносини, які існували в Галицькій землі значною мірою сформували почуття особливої незалежності, стали частиною менталітету. Галицькі бояри не просто мали певні володіння, якими користувалися в абсолютно унікальний спосіб – далеко відмінний від того, як господарювали бояри Київської, чи Чернігівської земель, але й іноді деякі з цих земель самі роздавали боярам-чужинцям. Мова йде в першу чергу про пожалування частини Коломийської волості чернігівським боярам, про що очевидно Олександр Майоров міг би зі мною посперечатися.

• **Prof. Márta Font (PTE).** *Question:* Мой вопрос адресован к доктору Виталию Нагирному и касается терминологии. Виталий, скажите пожалуйста, княжество это государство? Или все таки нет? И какую государственную структуру имела Галицко-Волынская Русь?

• **PhD Vitaliy Nagirnyy.** *Answer:* Конечно же княжество это форма средневекового государства, которому присущи все основные признаки государственного образования: территория, население, независимость, система власти, денежная и налоговая системы, армия и др. Что же касается Галицко-Волынской Руси то надо подчеркнуть, что в этом регионе в разные годы существовало разное количество больших и меньших государственных образований. В 1198(1199)–1205 гг. Галицкая земля и часть Волынской, были объединены под властью Романа Мстиславовича. В остальной части Волыни существовали Луцкое, Белзское, Пересопницкое и возможно несколько меньших княжеств. После 1205 г. в регионе появляется ряд новых государств. В Галицкой земле образовались Галицкое, Звенигородское, Перемишльское и Теробовельское княжества. На Волыни существовали Владимирское, Белзское, Червенское, Луцкое, Пересопницкое княжества и меньшие уделы. В Галицкой земле объединительные процессы наметились уже в середине второго десятилетия XIII в., когда практически целая земля оказалась под властью галицких правителей (за исключением нескольких

кратких периодов в 1220-х и 1230-х рр). Иначе выглядела ситуация на Волыне, где удельные княжества существовали практически до середины 1230-х гг. Во второй половине 30-х гг. XIII в. сохранялись уже только Волынское и Галицкое княжества. После объединения Галицкой и Волынской земель в 1245 г. можем говорить о княжестве галицко-волыньских Романовичей (до 1253 г.), а от 1253 г. – о Русском королевстве во главе с Даниилом Романовичем, которому подчинялись княжества его брата и сыновей (до 1264 г.). От середины 1260-гг. и до конца XIII в. в галицко-волыньских землях снова наблюдаем существование отдельных княжеств во главе с представителями династии Романовичей: Васильком Романовичем, Львом Даниловичем, Шварном Даниловичем, Мстиславом Даниловичем, Владимиром Васильковичем, Юрием Львовичем. В начале XIV в. большую часть галицко-волыньских земель объединил под своей властью Юрий Львович, который, как и его дед Даниил, владел титулом короля Руси. Очередное разделение государства на галицкую и волыньскую части было произведено сыновьями Юрия – Андреем и Львом II. Такая ситуация сохранялась до 1323 г. когда Галичина и Волынь оказались под властью Болеслава Юрия II (до 1340 г.), последнего правящего представителя династии Романовичей.

• **Volodymyr Stefanyshyn (ПНУ).** *Question:* Мое питання адресоване до Мирослава Волошка. Відомо, що Данило Романович взяв участь у коронації угорського короля Бели IV в 1235 р., під час якої руський князь вів королівського коня. Прокоментуйте будьласка цей епізод.

• **PhD Myroslav Voloshchuk.** *Answer:* з даного приводу я міг би багато сказати, а тому за браком часу, відправляю особливо зацікавлених до своїх статей, які почергово від 2005 р. були видані у Печі, у Києві та у Санкт-Петербурзі. Можна дуже по-різному сприймати участь Данила у коронації Бели IV, однак дуже часто історики розглядають даний фрагмент поза контекстом інших подій періоду 1235–1241 рр. По-перше, кілька років по коронації, коли галицький престол контролювали Михайло Всеволодович і його син Ростислав – союзники Арпадів (а можливо в якійсь мірі і залежні від них князі), Романовичі отримують від Бели в пожалування Перемишль. Як розглядати даний жест, тоді, коли Перемишльська земля не мала спільного кордону із вотчинними землями Данила і Василька на Волині? Це швидше нагадує ленне надання. Крім того, як розцінювати піврічне перебування Данила Романовича, його сина Лева та значного супроводу у складі галицьких бояр при дворі Бели IV впродовж вересня 1240 – березня 1241 рр., тобто на момент, коли володіння князів (які на той момент вже включали і Галичину, і Київ) вщент нищилися монголами? Це була банальна втеча, чи як вказував літописець – намір породичатися із королем? На наш погляд, настільки тривале перебування і повне замовчування придворного літописця про його перипетії засвідчувало залежність від угорців, які знаючи про прихід татарів, вели

переговори із сусідніми володарями щодо організації відсічі кочівникам. Мабуть саме для цієї цілі до двору Арпадів був викликаний Данило зі своїм почтом, який одночасно вів свою власну політику щодо одруження сина із донькою Бели. Золота була в оновленому варіанті від 1231 р. чітко регламентувала, що всі піддані короля повинні обороняти державу від вторгнення ворога. Наскільки підданим можна на той момент вважати старшого Романовича сказати важко, тим не менше його війська участі у битві з Бату на р. Шайо не взяли. З даного приводу можна приводити ще не один аргумент, а тому маю надію, що в недалекому майбутньому читачі зможуть із усіма свіжими поглядами ознайомитися у моїй більш комплексній публікації.

• **Prof. Dariusz Dąbrowski.** *Comment:* Я хочу заметить, что зависимость Романовичей, в частности Даниила, от венгерских королей проявляется практически на протяжении всей первой половины XIII в., начиная еще со времени вкратце после смерти Романа. При этом я не считаю, чтобы ленная зависимость была признана уже во время встречи матери Даниила и Василька с Андреем II в Санокe. По моему мнению это имело место во время второго венгерского похода на Русь, в период когда Романовичи потеряли Галич и держались только во Владимире. Это проявилось в первую очередь в титулатуре венгерских правителей, которая, что очень интересно, не изменилась даже после урегулирования отношений Арпадов с Романовичами в 1246 г.

• **Andrii Zhyvachivskyy (UW–PAN).** *Question:* Moje pytanie adresowane do Dariusza Dąbrowskiego. Czy może Pan dać odpowiedz na pytanie dlaczego po wygaśnięciu dynastii Romanowiczów na tron halicko-włodzimierski nie został zaproszony ktoś ze spokrewnionych z Romanowiczami książąt ruskich lecz Bolesław Trojdenowicz, przedstawiciel polskiej dynastii?

• **Prof. Dariusz Dąbrowski.** *Answer:* Nie zajmowałem się dokładnie sprawą następstwa po synach Jerzego Lwowicza, jednak trzeba najpierw zaznaczyć, że przecież Bolesław Trojdenowicz nie był jedynym kandydatem do osieroconego tronu halicko – wołyńskiego. Trzeba pamiętać o pretensjach choćby Siemowitowiczów dobrzyńskich. a skąd – wobec braku źródeł – mamy wiedzieć, czy nie został zaproszony ktoś z Rurykowiczów? Dodam, że zarówno Bolesław, jak i Siemowitowicze byli bardzo bliskimi krewniakami Andrzeja i Lwa, choć – oczywiście – po kądzieli. Rozgrywka o władzę nad państwem Romanowiczów była jednak zbyt poważna, by odwoływać się wyłącznie do spraw spokrewnienia kandydatów z dynastią.

• **Andriy Stasiuk (ПНУ).** *Question:* Моє питання скероване до доктора Віталія Нагірного. в одній із своїх праць Ви висловили думку про те, що ініціатором переговорів між Романовичами та Інокентієм IV був Данило, а посередником

могли бути домініканці. а як тоді можна трактувати перебування при дворі Василька в 1245 р. папського посла до монголів, францисканця Іоанна Плато Карпіні – як випадкову зустріч чи все таки як початок офіційних переговорів?

• **PhD Vitaliy Nagirnyy.** *Answer:* Намую думку немає поважних підстав тверджувати, що перебування францисканського монаха при дворі галицько-волинських князів у 1245 р. було ініційоване Папою. Представляю кілька важливіших аргументів. По-перше, сам Карпіні в своєму опису подорожі до монголів записав, що про можливість подорожі через Русь він дізнався тільки від чеського короля. Якщо б його завданням було налагодити відносини із Романовичами то, безумовно, папський посланець від самого початку планував би поїздки через руські землі. По-друге, францисканець відмічає, що його зустріч з Васильком для нього самого була несподіванкою. По-третє, під час перебування у Володимирі Карпіні зачитав буллу Інокентія IV, датовану 25 травня 1245 р. і адресовану в загальному до всіх християн-некатоліків. Якщо б курія поставила перед своїм послом завдання вести переговори із Романовичами то логічно було б очікувати, що Карпіні представить руським князям не згадану вище буллу, але спеціальний лист адресований до Данила і Василька. Крім того, хочу звернути увагу ще на один цікавий факт. Ми знаємо, що в 1246–1247 рр. переговори з галицько-волинськими князями від імені Апостольської Столиці вели домініканці. Якщо б місія Карпіні передбачала нав'язання контактів із Романовичами то незрозуміло чому пізніше Папа доручив проведення переговорів їх конкурентам – домініканцям. На мою думку, всі факти вказують на те, що Карпіні не був уповноважений Папою на ведення офіційних переговорів із галицько-волинськими князями, а розпочав їх з власної ініціативи, користуючись сприятливою для цього ситуацією.

• **Iryna Tymar (ПНУ).** *Question:* Пане професоре, відомо, що *Руська Правда* регулює навіть такі нюанси прав жінок як глибина наклону дівчини і вагітної жінки єпископу. Чи допускає вона можливість розводів і чи взагалі розводи зустрічались у княжих сім'ях?

• **Prof. Dariusz Dąbrowski.** *Answer:* Я написав спеціальну працю присвячену розводам у руській княжій сім'ї в XII і XIII ст. і представив в ній наступні висновки. В візантійським законодавстві, яке мало важливий вплив на формування правової системи Русі, а також у звичаєвому руському праві існували можливості розірвання подружнього зв'язку. Я не буду тут вдаватись до детального обговорення цієї проблеми, відсилаючи всіх зацікавлених до згаданої публікації. Відмічу тільки, що практика підтверджує, що розвод або розірвання шлюбу були практиковані серед Рюриковичів. Для досліджуваної династії процент розводів був навіть досить показовим – біля 1/10 від всіх одружень. Причини рішення конкретного князя (в основному саме чоловікам належала ініціатива в даному процесі, хоча часами

і жінки вирішували долю свого шлюбу) про розірвання шлюбу були різними. Найчастіше однак, за ними крились причини політичного характеру.

• **PhD Juriy Dovgan (ПНУ).** *Question:* Пане професоре, Ви згадували про те, що в окремих князівських парах між подружжям існували почуття які можна назвати коханням. Чи могли б Ви навести конкретні приклади?

• **Prof. Dariusz Dąbrowski.** *Answer:* Звичайно, як відомо, династичні шлюби були в першу чергу політичними контрактами. Почуття при їх заключеннях не брались під увагу. Часто аж до заручення наречений та наречена не мали можливості познайомитись з своїм майбутнім чоловіком чи друдиною. Тим не менш, інколи в подружжя з'являлись почуття. Ця проблема дуже часто є складною для дослідження, оскільки автори джерел не були зацікавлені в реєструванні таких речей. Більше того, вони часто взагалі оминали увагою жінок руських правителів. Тому почуття можна прослідковувати тільки на підставі випадкових інформацій, поданих в основному придворними літописцями, котрі знаходились найближче до князівської родини і які інколи виходили за рамки офіційних канонів літописання. Мені здається, що можна говорити про близькі відносини між Володимиром Васильковичем і Ольгою Романівною. Можна говорити, що князь дбав про свою дружину і довіряв їй, а вона віддячувалась йому тим самим. Схожою була ситуація у шлюбі Всеволода Велике Гніздо із його першою дружиною та в шлюбі смоленського князя Романа Ростиславовича. Літописи реєструють також приклади розпачі дружин по смерті їх чоловіків.

• **Prof. Márta Font (РТЕ).** *Comment:* в дополнение к высказыванию Дариуша Домбровского я бы хотела навести пример с венгерской истории когда между монаршими супругами существовали очень теплые отношения. Речь идет о дочери Андрея II, Елизавете (позднее признанной святой) и ландграфе Тюрингии Людвике.

• **Moderator:** summary of the discussion.

CHAPTER IV
LITERATURE
REVIEWS

Historia Scepusii, т. 1: *История Спиша*,
науч. ред. Мартин Гомза и Станислав а Срока,
Братислава-Краков 2010, 661 с. [*Historia Scepusii*,
Vol. 1: *Dejiny Spiša I/Dzieje Spisza*, vedecká redakcja
Martin Homza a Stanisław A. Sroka/redakcja
naukowa Martin Homza i Stanisław A. Sroka,
Bratislava-Kraków 2009-2010, 661 s.]

В 2009–2010 гг. в результате совместных словацко-польских исследований увидела мир публикация, посвященная истории Спишской земли. Научную редакцию сборника осуществили проф. Мартин Хомза (Martin Homza) из университета имени Яна Амоса Коменского в Братиславе и проф. Станислав А. Срока (Stanisław A. Sroka) из Ягеллонского университета в Кракове.

Главной целью указанного сборника было представление истории Спиша, который в Средневековье являлся одним из важнейших венгерских комитатов (образован в XIII в.), а в настоящее время находится на территории двух государств – Словакии (северо-восток) и Польши (юг). Упомянутый регион представляет особый интерес, поскольку он расположен на пограничье трех больших средневековых государственных образований – Венгерского королевства, Польши и Руси. Именно здесь сформировалась особая культура, очень толерантная в этническом и религиозном отношениях, что было редкостью для Средневековья.

Сборник *История Спиша* издан в двух языковых версиях: словацкой и польской. Обе версии имеют идентичные содержание и графику. в хронологическом отношении исследование охватывает период от праистории до позднего Средневековья (до 1526 г.). Весь материал разделен, согласно тематике, на несколько больших разделов. Первый из них написан Марекком Скавинским (Marek Skawiński) и представляет физико-географическую характеристику Спиша. Второй раздел подготовлен двумя авторами: Душаном Бевилагуа (Dušan Bevilaqua) и Миланом Барлогом (Milan Barlog), в нём описана природа, флора и фауна региона. в третьем разделе Марьян Сожак (Marián Soják) охарактеризовал

праисторию региона и его развитие в раннем Средневековье. Логическим продолжением стал четвертый раздел, в котором освещена политическая история Спиша от образования Нитранского княжества до начала XIV века. Он принадлежит перу Мартина Хомзы (Martin Homza). Последний раздел содержит анализ различных сфер жизни Спишской земли в позднем Средневековье. Первую его часть написал Генрих Ручинский (Henryk Ruciński), а заключительные главы – Михал Шимкович (Michal Šimkovic) и Юрай Шедивый (Juraj Šedivý). Все разделы содержат большое количество иллюстраций. В конце сборника помещены различные списки – должностных лиц и духовенства, местных названий, существующих и уж несуществующих местностей, иллюстраций с описанием их происхождения, а также словарь важнейших терминов и список наиболее важных источников. Все это позволяет говорить об очень высоком уровне издания, которое, несомненно, является существенным вкладом в изучение истории русско-польско-венгерского пограничья в Средние века.

Vitaliy Nagirnyy

Майоров Александр Вячеславович, *Русь, Византия и Западная Европа: Из истории внешнеполитических и культурных связей XII-XIII вв.*, Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2011, 800 с. [Studiorum Slavicorum Orbis, Вып. 1]

Prezentowana książka jest pierwszą wydaną w serii *Studium Slavicorum Orbis*, powstałej w 2011 r. na Petersburskim Uniwersytecie. Aleksandr Majorow podjął się w niej niełatwego zadania opisanego globalnych zależności między Rusią, Bizancjum, a Zachodnią Europą w okresie od końca XII w. do połowy XIII w. Od razu należy zaznaczyć, że czytelnika może zmylić tytuł, gdyż Autor nie skupił się na całej Rusi, lecz jedynie na jej południowo-zachodniej części, czyli na terytorium wołyńskim i halickim, znajdującym się wówczas pod władzą księcia Romana Mściśławowicza i jego synów: Wasylka i Daniela. Praca nie stanowi również pełnego opracowania omawianego okresu, lecz jedynie najbardziej dyskusyjnych kwestii. Składa się ona z siedmiu części, dzielących się na rozdziały szczegółowe, które podejmują następujące zagadnienia: 1) „projekt dobrego porządku” Romana Mściśławowicza; 2) kontakty Romana Mściśławowicza z monarchami europejskimi i Rzymem; 3) Bizancjum w polityce zagranicznej ruskich książąt; 4) pochodzenie drugiej żony Romana Mściśławowicza; 5) Bizancjum a polityczne dziedzictwo kulturowe „Chrześcijańskiego Wschodu”; 6) atrybuty i symbole carskiej władzy na Rusi w XIII w.; 7) położenie książąt ruskich między Rzymem i Niceją – ruscy książęta i ekumeniczne procesy połowy XIII w.

Jak zaznaczyłem wcześniej, Autor skoncentrował się przede wszystkim na zagadnieniach dyskusyjnych. Rzetelne omówienie ich wymusza na historyku konieczność drobiazgowego przestudiowania źródeł łacińskich, greckich i pisanych cyrylicą oraz omówienie pokazanej literatury przedmiotu. Czytelnik znajdzie w pracy wiele oryginalnych hipotez. Już teraz można napisać, że praca z pewnością przyczyni się do rozbudzenia dyskusji nad miejscem Rusi Halicko-Wołyńskiej w systemie polityczno-społecznym średniowiecznego świata.

Adrian Jusupović

Майоров Олександр, *Галицько-волинський князь Роман Мстиславич: володар, воїн, дипломат*, т. 1: *До вивчення джерел з історії внутрішньої та зовнішньої політики*, Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2011, 318 с.;

т. 2: *Політична і культурна спадщина, родина, династія*, Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2011, 462 с.

Нарешті видавництво Олександра Пшонківського У Білій Церкві випустило давно анонсовану монографію петербурзького дослідника Олександра Майорова, присвячену дослідженню постаті першого галицько-волинського князя Романа Мстиславича. У процесі підготовки видання автор довго роздумував над зауваженнями та порадами наукового редактора славної пам'яті академіка Ярослава Ісаєвича, правив та доповнював працю, обсяг якої зріс до двох томів. Дослідження гострополемічне й зачіпає всі дискусійні моменти, пов'язані з постаттю князя Романа. Автор глибоко аналізує докази можливого фальсифікату Васиєм Татищевим т. зв. „конституційного проекту” Романа, роботу історика XVIII ст. над текстом джерела його інформації, сам проект у світлі зовнішньополітичних зв'язків князя Романа, політичну ситуацію в німецьких землях у цей період, здійснює порівняння проекту Романа з проектом Вельфів, підтриманим папою Інокентієм III. Далі розглядаються проблеми останнього походу і загибелі князя, можливого прийняття ним посольства римського папи, імовірного перебування у Романа скиненого візантійського василевса Олексія III Ангела і союзу Романа з Візантією, походження другої дружини князя Романа та її імені (над цими загадками історики б'ються уже два століття), родинні реліквії та культи, атрибути та символи князівської влади. При розгляді всіх цих аспектів історик не тільки по-новому підходить до раніше відомих джерел, намагаючись обґрунтувати свої висновки, але й залучає низку переважно латиномовних та грекомовних джерел, на які його попередники не звертали уваги. Можна сперечатися і не погоджуватися з деякими висновками автора, але ця ґрунтовна праця залишить помітний слід в історіографії.

Леонтій Войтович

Нагирный Виталий, *Внешняя политика княжеств Галицкой и Волынской земель в 1198 (1199) – 1264 годах*, Краков: Издательство Польской Академии Умеентности, 2011, 362 с. [Nagirnyj Witalij, *Polityka zagraniczna księstw ziem halickiej i wołyńskiej w latach 1198 (1199) – 1264*, Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii Umiejętności, 2011, 362 s. (Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej Polskiej Akademii Umiejętności, t. XII)].

С точки зрения медиевистики можно с удовлетворением отметить, что число работ, посвященных истории Галицко-Волынской Руси, возросло. Одно из новейших исследований опубликовал Виталий Нагирный, выпускник Прикарпатского университета в Ивано-Франковске, а в настоящее время преподаватель Ягеллонского университета в Кракове. Главной целью Автора было показать внешнюю политику княжеств Галицко-Волынской земли в определенный период.

Исследователь предложил интересное заглавие книги, с комбинацией двух понятий „княжество” и „земля”. Его аргументация убеждает читателя в приемлемости авторской позиции. Автором не случайно был выбран хронологический период с конца XII века по 1264 г.: это было время наибольшей политической активности и высшей степени самостоятельности правителей Галицко-Волынской Руси. Выбор обусловлен и важнейшим источником по теме – *Галицко-Волынской летописью*, – который начинается с восхваления Романа Мстиславича, объединившего галицкие и волыньские земли. Автор заканчивает свое изложение годом смерти Даниила Романовича (1264), не доходя до конца летописного материала.

Безусловно, важной есть первая глава книги, в которой анализируются все источники – славянские и латыноязычные – вместе с критической литературой

о них (стр. 15–33), а также историческая литература на всех возможных языках с самого начала изучения темы до конца 2009 г. (стр. 34–73.). На этот огромный исторический и историографический материал опирается собственное исследование Автора, его прекрасное знание проблематики прослеживается в оценке каждого отдельного события. Жаль только, что исследователь не так хорошо разбирается в обстановке в Венгрии в данный период и принимает позицию авторитетных исследователей (нпр. А. Сахарова, В. Пашуто), которые также не всегда хорошо разбираются в венгерских делах.

Вторая глава книги полностью посвящена временам правления Романа Мстиславича и его политической деятельности. В третьей главе показана внешняя политика княжеств Галицкой и Волынской земель до середины 1240-х гг. Хронологическая граница между третьей и четвертой главами определяется битвой под Ярославом (1245 г.). В последней – четвертой – главе анализируется политика Даниила и Василька Романовичей в 1245–1264 гг. Конечно, предложенная Автором структура работы приемлема, но при создании „внутренних” хронологических границ в отдельных главах, на мой взгляд, можно было бы предложить иную структуру.

В конце книги помещено краткое содержание на украинском, русском и английском языках, что вместе с именованным указателем облегчает использование монографии.

Márta Font

Томенчук Богдан Петрович, *Олешківська ротонда. Археологія дерев'яних храмів Галицької землі XII – XIII ст. Матеріали археологічних досліджень 1981–1984 рр.*, Івано-Франківськ: Гостинець, 2005, 168 с.

Дана монографія є першою із серії *Археологія Галицької землі*. У книзі Автор представив результати археологічного вивчення відкритої ним у 1981 р. Олешківської ротонди XII – XIII ст. (сучасне с. Олешків, Снятинського району, Івано-Франківської області). На основі комплексного археологічного дослідження самої сакральної пам'ятки й довколишньої території Богдан Томенчук встановив, що ротондальний храм знаходився в межах Олешківського городища оборонного типу. В основному церква функціонувала як усипальниця (що підтверджено великою кількістю поховань під підлогою храму) та хрещальня (баптистерій). Окрім студій над Олешківською ротондою, один із розділів монографії присвячений аналізу розвитку будівництва дерев'яних сакральних споруд середньовічного Галича та Галицької землі XII – XIII ст. Книга також містить численні цікаві додатки: фотографії з місць розкопок, різноманітні карти і схеми, архітектурні реконструкції храму та ін.

Дослідження Томенчука розкриває цікаві та маловідомі факти з історії церковного дерев'яного будівництва у Галицькій землі XII – XIII ст., висвітлює угорські та хорватські впливи у середньовічній сакральній архітектурі Галичини. Безперечно, монографія займе своє важливе місце в історіографії історії середньовічного Галича і Галицької землі.

Мирослав Волощук

Томенчук Богдан Петрович, *Археологія некрополів Галича і Галицької землі. Одержавлення. Християнізація*, Івано-Франківськ: Гостинець, 2006, 328 с.

Монографія є другою книгою із серії *Археологія Галицької землі*. Дослідження являє собою широкомасштабний археологічний проект, здійснений Богданом Томенчуком упродовж кінця ХХ – початку ХХІ ст., акцентований на вивчення середньовічних поховальних пам'яток Галича та Галицької землі. Автор структурував основу праці, використовуючи власну історико-археологічну періодизацію історії Галича як долітописного, літописного та пізньосередньовічного міста.

У першому розділі книги Томенчук приділяє увагу могильникам долітописного Галича. Основне місце серед них посідає дослідження „Галичиної могили”, яку протягом 1991–1992 рр. сенсаційно відкрили для наукового світу автор монографії разом із провідним українським археологом Володимиром Бараном. Під час розкопок „Галичиної могили” надні кургану виявлено символічне поховання знатного норманського воїна у човні. З огляду на те, що літописець на початку ХІІІ ст., згадуючи „Галичину могилу”, ідентифікував її з легендою про виникнення самого міста Галича, відкриття Б.Томенчука та В. Барана пролили світло на цю складну проблему. Серед числа курганів долітописного Галича, дослідник відзначає групу так званих давньоугорських поховань, які Ярослав Пастернак інтерпретував як кургани угорських номадів кінця ІХ – початку Х ст. Натомість, після повторних студій даних об'єктів, Автор книги, опираючись на дослідження Олександра Моці, дійшов висновку, що це могильники печеніго-половецького походження.

Другий розділ книги присвячений християнським кладовищам середньовічного Галича. За дослідженнями Б. Томенчука, прицерковні міські цвинтарі відображають розвиток середньовічної структури міста, даючи можливість простежити основні містотворчі центри Галича. З п'ятнадцяти відомих на сьогодні церковних споруд Галича ХІІ – ХVІІІ ст. археологами описано дванадцять кладовищ, вісім з яких було досліджено безпосередньо ним самим. Результати розкопок дали можливість класифікувати цілі комплекси поховань як, наприклад, князівські та боярські, монастирські чи звичайні міські.

Остання частина монографії стосується некрополів Галицької землі IX – XIII ст. Автор ґрунтовно аналізує поширення могильників IX – XII ст. на території Галицько-Буковинського Прикарпаття. Відмічає, що на ранньому етапі (IX–X ст.) кургани, в основному, належали хорватським племенам. Після встановлення київської політичної протекції над Галичем (кінець X–XI ст.) більшість могильників ідентифікуються з дружинною культурою поховань. Останній період (кінець XI – початок XII ст.) характеризується підкурганними захороненнями, які застосовували жителі князівських замків. Особливу увагу Б. Томенчук звернув на поширення в Галицькій землі поховань у кам'яних курганах та кам'яних огорожах XII – першої половини XIII ст., котрі дослідник пов'язує з ятвязьким етнічним елементом галицького суспільства. У монографії вміщено додатки, зокрема історичні карти, схеми та фото археологічних знахідок.

Мирослав Волощук

Томенчук Богдан Петрович, *Археологія
городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське
Прикарпаття. Матеріали досліджень. 1976–
2006 рр.*, Івано-Франківськ: видавець І. Я. Третяк,
2008, 696 с.

Дана монографія є третьою частиною серії *Археологія Галицької землі*. У монографії представлені основні результати багаторічних археологічних досліджень городищ Малої Галицької землі (Галицько-Буковинського Прикарпаття), які проводились Автором у 1976–2006 рр. на території Чернівецької та Івано-Франківської областей.

Досліджено формування та розвиток городищ Галицької землі IX – XIII ст. Автор надзвичайно вдало поєднав історико-топонімічні джерела разом з результатами власних археологічних студій. Особливий акцент Богдан Томенчук зосередив на вивченні городищ IX – XIII ст. у Пруто-Дністровському басейні. Зокрема, два розділи монографії присвячені городищам Буковини (Молодіївське, Василівське, Непоротівське, Карапчівське) та Галицького Прикарпаття (Олешківське, Буківнянське, Луковицьке). За висновками Автора, більшість буковинських городищ IX – XIII ст. представляли собою охоронні форпости Дністрово-Серетської ділянки Бурштинового торговельного шляху. Натомість городища Галицького Прикарпаття виконували функцію боярських замків.

Окремим розділом монографії виділено дослідження городищ середньовічного Галича. На основі перманентних археологічних студій археолог на даний момент підвів доволі вдалі підсумки більш як столітнього історико-топографічного вивчення Галича. Почергово Б. Томенчуком були проведені археологічні розкопки на території Крилоського, Пітрицького, Спаського та Пантелеймонівського городищ. На його думку, найдавнішим міським осередком княжої столиці виступає Крилоське городище, яке у X ст. являло собою центр великохорватського племінного союзу, а в XII – XIII ст. було політико-релігійним та соціально-економічним центром Галицького князівства, де розміщувалися єпископська та князівська резиденції. Спаське городище ідентифіковане дослідником як князівська резиденція галицького князя Володимира Володаревича (1141–1153). На Пітрицькому городищі, як вказує Б. Томенчук, у XIII ст. існував

чоловічий монастир оборонного типу. Пантелеймонівське городище автор відносить до княжого двору династії Романовичів. У книзі також представлено численні додатки: карти, схеми, фото та ін.

Монографічне дослідження Томенчука є виявом довготривалої і клопіткої праці науковця у сфері археології Галича та Галицької землі періоду Середньовіччя. Нові цікаві погляди та думки Автора підкріплені серйозними археологічними аргументами і є вагомим внеском у розвиток української археології.

Андрій Стасюк

Voytovych Leontiy, *Galician-Volhynian sketches*,
 Bila Cerkva: Publisher Alexander Pshonkivskyy,
 2011, 477 p. [Войтович Леонтій, *Галицько-
 волинські етюди*, Біла Церква: Видавець
 Олександр Пшонківський, 2011, 477 с.]

In 2011, it was published the collection of the scientific works of Professor of Lviv National Ivan Franko University Leontiy Voytovych. It includes the articles on the history of Galician and Volynian lands in the Middle Ages, published by the author in various collections and journals during the 2000–2020.

The collection opens with the introduction written by Oleksandr Tseluiko (p. 5–9). The basic part of the book consists of the articles of Leontiy Voytovych: 1) *The Sub-Carpatians In the 2nd half of the 1st millennium a. d.: the oldest principalities* (p. 10–46); 2) „*Bavarian Geographer*”: *the attempt of the ethno-localization of the population of the Central and Eastern Europe of the IX century* (p. 47–72); 3) *Riddles of the Vikings: Ladoga and Plisnesko. Continued of the discussion at the beginning of the XXI century* (p. 73–116); 4) *Volynian principality at the end of the XI–XII centuries* (p. 117–150); 5) *Galician land at the end of the XI–XII centuries* (p. 151–183); 6) *Prince John Berladnyk: the mysterious figure* (p. 184–195); 7) *Roman Mstyslavovych and the formation of Galician-Volynian state* (p. 196–228); 8) *King Danylo Romanovych* (p. 229–280); 9) *The problems of the Galician-Bulgarian relations in the first third of the XIII century* (p. 281–288); 10) *Prince Leo Danylovych – the military leader and politician* (p. 289–300); 11) *Galicia-Volhynia and the Mongol uluses in the XIII century* (p. 301–318); 12) *Yuri Lvovych and his policies* (p. 319–325); 13) *Mysteries of the early history of Lviv* (p. 326–336); 14) *Mystery of Queen Mary Lvivna* (p. 337–341); 15) *Prince Leo Yuriyovych: the attempt of the portrait* (p. 342–346); 16) *Teutonic Knights in politics of Galician-Volynian principality* (p. 347–362); 17) *Poland, Mazovia, Lithuania and Hungary in the fight for the Romanovychs’ legacy* (p. 363–379); 18) *Galician-Volynian land and Lithuania* (p. 380–387); 19) *Mysterious „Vysokorodovytty noble prince of the Red Rus”* (p. 388–395); 20) *The boundaries of Galician-Volynian state: problems and discussion* (p. 396–414); 21) *King Danylo Romanovych and history of Galician-Volhynian state in the researches of the Institute of Ukrainian Studies named after I. Krypyakevych NAS of Ukraine* (p. 415–430). At the end of the collection there are the list of the sci-

entific publications of Leontiy Voytovych (p. 431-446) and the bibliography about the scientist (p. 447-448), prepared by Sergiy Kozlovsky.

Vitaliy Nagirnyy

Princely epoch: history and culture

[ed. Volodymyr Aleksandrovysh]; National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of the Ukrainian Studies named after I. Krypyakevych, Lviv, 2011, Vol. 4, 308 p. [*Княжа Доба: історія і культура* / [відп. ред. Володимир Александрович]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Львів 2011, Вип. 4, 308 с.]

In 2011 it was published the fourth volume of the collection of scientific papers „Princely epoch”, edited by Volodymyr Aleksandrovysh. The book is devoted to the study of the history and culture of the medieval history of Ukraine, especially the history of Galicia-Volhynian lands in the X–XV centuries. Most of the articles concerning the history of Galicia-Volhynian principality in the XIII c. and written by the Ukrainian, Russian and Serbian authors: 1) Leontiy Voytovych, *Discussion on the early state* (p. 7–16); 2) Vira Hupalo, *Apotropaic sing on domestic items from Zvenyhorod* (p. 17–36); 3) Natalia Kalnitska, *Influence of the foreign states on internal princely diplomacy of south Rus' In the 11-12 century* (p. 37–42); 4) Pavlo Penyak, *The surveys near Horiany Rotonda* (p. 43–64); 5) Viktoriya Lyubashchenko, *Religious manuscripts of Galicia-Volhynian Rus' of the 12-14 centuries: an attempt at an overview* (p. 65–99); 6) Roman Holyk, *Тоземльцы и иноплеменики: теб „Rus' patriotism”, „image of the word” and the ethnic stereotypes In the mediawal Galicia and Volhynia* (p. 100–118); 7) Oleksandr Baran, *City residents as fixe by the Galicia-Volhynian Chronicle* (p. 119–138); 8) Victor Melnyk, *The written sources for the history of Galicia-Volhynian principality's monument al painting* (p. 139–153); 9) Volodymyr Aleksandrovysh, *The Discovery of painting of the thieteenth-century Galicia-Volhynian principality* (p. 154–179); 10) Aleksandr Maiorov, *Unknown episode of 1237 of contact by Prince Daniel Romanovysh from the emperor Frederick II* (p. 180–186); 12) Aleksandr Maiorov, *Information Nicolo da Calvi, of Pope Innocent IV on Coronation of Galicia-Volhynian Prince Daniel Romanovysh* (p. 187–192); 14) Djura Hardi, *Last meeting of Daniel Romanovysh and Rostyslav Mykhailovysh* (p. 193–207); 15) Ivan Paslavskyy, *Information about Tatars, presented*

---

by the Rhutenian archbishop Petro at the first Lion council in 1245 (p. 208–231); 16) Roman Mohytych, *Completion of walls in castles of Rus' Kingdom in second part of 13 century* (p. 232–245); 17) Ihor Skochylyas, *Metropoli of Halych in the 14 – first half of 15 centuries: peculiarities of ecclesiastical, legal and social status* (p. 246–279); 18) Marta Zhuk, *The peculiarities of Ukrainian-language letters of Prince Wladislas Opolski In the light of Latin documents* (p. 280–286). The scientific reviews and notices are contained at the end of the collection: 1) Volodymyr Aleksandrovych, *Achievements and failures of the latest studies on the tower in the village of Stovp (Stolpye) near Holm* (review of the work: *Zespół wieżowy w Stolpiu*. Badania 2003-2005, pod red. Andrzeja Buko, Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN; Instytut Archeologii UW, 2009, 375 s.), (p. 289–301); Gennady Bondarenko, *Textbook on culture of Volyn and Volynian Polissya of the Princely epoch* (review of work: Кучинко Михайло, Охріменко Григорій, Савицький Володимир, *Культура Волині та Волинського Полісся княжої доби*, Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008, 328 с.), (p. 302–305).

Vitaliy Nagirnyy

Princely epoch: history and culture

[ed. Volodymyr Aleksandrovych]; National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of the Ukrainian Studies named after I. Krypyakevych, Lviv, 2011, Vol. 5, 272 p. [*Княжа Доба: історія і культура* / [відп. ред. Володимир Александрович]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Львів 2011, Вип. 5, 272 с.]

In 2011 the world saw the fifth volume of the collection of the scientific papers „Princely epoch”, edited by Volodymyr Aleksandrovych. The publication covers single and little worked out issues of the Princely era in the Ukrainian history, the majority of published materials are of historical and historical-cultural orientation. They relate to various aspects of historical and cultural processes, first of all of the Western territories in the 13-14 centuries, primarily in their relationships with the Central and Western Europe, Byzantium and the Slavic countries of the Balkan Peninsula. The collection contained the articles of the Ukrainian, Polish, Russian and Serbian authors: 1) Yurii Dyba, *И сани ея стоятъ въ Плесковѣ и до сего дни: the first example of „museification” or was it a literary mistification?* (p. 9–28); Ihor Skochylyas, *Halych after Halych: Ponyzzya (Ruso-Vlakhiya) In the 12-14 centuries and formation of moldavian principality* (p. 29–72); Viktoriya Lyubashchenko, *Religious manuscripts of Galicia-Volhynian Rus' of the 12-14 centuries: the attempt at the overview (completion)* (p. 73–116); Oleksandr Golovko, *Galicia and Galician territories in politics of princes of Dniepr and Northern Rus' (the end of the 12 century – late 30's of the 13 century)* (p. 117–130); Victor Mandziak, *Rostyslav Mykhailovych: „Dux Galatiae et imperator Bulgarorum”* (p. 131–144); Adrian Jusupović, *The influence of the prince's entourage on the „authority” at the beginning of 13 century: the case of Sudyslav* (p. 145–162); Volodymyr Aleksandrovych, *Western Ukrainian Irons of „miniature style” – unknown aspect of artistic culture of the 13 century* (p. 163–188); Aleksandr Maiorov, *Between Niceae and the Roman: Coronation Daniel Romanovych of light on the external politics and dynastic ties Galicia-Volhynian Prince* (p. 189–198); Djura Hardi, *Who was „der Kunic von Râzen” present at the wedding of duke Bela, the younger son of the king of Hungary Bela IV, and Kunigunda of*

Branderburg that took place near the city of Pottenburg in 1264 (p. 199–208); Leontiy Voytovych, *Boleslav-Yuri Troidenovych: sketch portrait* (p. 209–220); Jerzy Sperka, *Outline of the migration patterns of the Silesian knights within the Rus' territories under the Polish crown During the rule of Władysław II Jagiello* (p. 221–230). At the end of the collection scientific reviews and notices are contained: 1) Volodymyr Aleksandrovykh, *The icons of the Princely epoch on the pages of the new edition of Ukrainian art history* (review of the work: Пуцко В., *Іконопис*, [in:] *Історія українського мистецтва*. У 5-ти т., т. 2: *Мистецтво середніх віків*, Київ 2010, с. 657-674, 925-950), (p. 231–246); 2) Andriy Kopytko, *Outcome of the studies on the medieval Volodymyr* (review of the work: Терський Святослав, *Княже місто Володимир*, Львів: Видавництво Національного університету „Львівська політехніка”, 2010, 316 с.), (p. 247–253); Yurii Dyba, *The oldest architectural heritage of Przemyśl in the newer lighting of the Polish researchers* (review of the work: Pianowski Zbigniew, Proksa Michał, *Najstarsze budowle Przemyśla. Badania archeologiczno-architektoniczne do roku 2006*, Rzeszów: Wydawca Mitel, 2008, 130 s., il.), (p. 254–259); Myroslav Voloshchuk, *The new study of the foreign policy of the Galician and Volhynian lands rulers 1198 (1199) – 1264* (review of the work: Nagirnyj Vitalij, *Polityka zagraniczna księstw ziem halickiej i wołyńskiej w latach 1198 (1199) – 1264*, Kraków 2011, 362 s. [Seria: *Rozprawy Komisji Wschodnioeuropejskiej PAU*, т. 12]), (p. 260-265).

Vitaliy Nagirnyy

*Студентські історичні зошити. Збірник
студентських наукових праць, Івано-Франківськ:
Гостинець, 2010, Вип. 1, 154 с.*

У рамках приготувань до урочистостей, присвячених 70-річчю Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (утворений У 1940 р. як історичний факультет Станіславського учительського інституту), було започатковано наукове студентське видання – *Студентські історичні зошити* (далі: *СІЗ*), – ініційоване студентством та підтримане професорсько-викладацьким складом.

Перший випуск СІЗ, що вийшов друком восени 2010 р., був приурочений 70-річчю Інституту історії і політології. У дебютному номері представлено понад 20 наукових статей, авторами яких є студенти з Івано-Франківська, Львова, Чернівців, Ужгорода, Кам'янця-Подільського та Кракова. Структура журналу репрезентована 5 рубриками з актуальних проблем історії України, релігієзнавства, середньовічної епохи та етнології.

У збірнику вміщені статті, надруковані українською мовою. До складу редакційної колегії видання входять професори, доценти, доктори й кандидати наук, студенти Прикарпатського національного університету (Івано-Франківськ, Україна) та Ягеллонського університету (Краків, Польща). Також варто зазначити, що *СІЗ* є одним із не багатьох самостійних студентських наукових видань, які видаються в українських вищих навчальних закладах, а на західноукраїнських теренах – чи не єдиним студентським журналом такого типу. Видання *СІЗ* зорієнтоване на популяризацію науки серед студентства. Перспективні молоді науковці мають чудову змогу опублікувати тут результати власних досліджень за тематикою курсових, дипломних чи магістерських робіт.

Андрій Живачівський, Андрій Стасюк

Студентські історичні зошити. Збірник студентських наукових праць, Івано-Франківськ: ПП Третяк Ігор, 2011, Вип. 2, 142 с.

Видання другого випуску СІЗ відбувалось у тісному зв'язку із підготовкою і проведенням в Івано-Франківську II Міжнародної наукової конференції із циклу *Colloquia Russica* на тему *Князівства Галицької і Волинської земель в міжнародних відносинах XI – XIV ст.* Саме тому значна частина цього випуску збірника представлена матеріалами конференції. Зокрема, тут уміщено детальну програму названого наукового заходу. Також опубліковано трьома робочими мовами конференції (українською, російською та англійською) тези молодих доповідачів з України, Польщі, Литви, Словаччини, Угорщини, Росії та Німеччини, які отримали дане видання як презентаційний матеріал.

Наступна частина журналу традиційно присвячена вивченню різноманітних цікавих і актуальних питань вітчизняної та всесвітньої історії доби середньовіччя. Вперше редакцією введено рубрику *Наукова хроніка*, де опубліковано студентські оглядові екскурси про наукові події, що відбулися протягом року. Друге видання СІЗ має не менш широку географію авторів. Окрім тез учасників II *Colloquia Russica*, свої статті в журналі опублікували студенти з Івано-Франківська, Львова, Луганська, Кракова та Варшави.

Випуск № 2 СІЗ започаткував хорошу традицію співпраці Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника з міжнародними науковими центрами Центрально-Східної Європи. Завдяки тісній співпраці в рамках згаданої вище конференції, примірники другого випуску СІЗ потрапили до багатьох університетських бібліотек України, Польщі, Росії, Словаччини, Угорщини, Литви та Німеччини.

Андрій Живачівський, Андрій Стасюк

nformation about authors

1. **Adamovič Viktor**, student, Faculty of Philosophy (Filozofická fakulta), Comenius University (Univerzita Komenského), Bratislava, Slovakia

2. **Blaňár Dominik**, M.A., PhD candidate, Chair in Slovak History (Katedra slovenských dejín), Faculty of Philosophy (Filozofická fakulta), Comenius University (Univerzita Komenského), Bratislava, Slovakia

3. **Dąbrowski Dariusz**, Professor at Kazimierz Wielki University, Chair in Auxiliary Sciences of History and History of Historiography (Zakład Nauk Pomocniczych Historii i Historii Historiografii), Faculty of Humanities (Wydział Humanistyczny), Kazimierz Wielki University (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego), Bydgoszcz, Poland

4. **Dovgan Yurii** (Довган Юрій), PhD, Chair in Historiography and Source Studies, (Кафедра історіографії та джерелознавства), Institute of History and Political Science (Інститут історії і політології), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника), Ivano-Frankivsk, Ukraine

5. **Fedoruk Andriy** (Федорук Андрій), PhD, Chair in History of Ukraine, (Кафедра історії України), The College of History, Political Science and International Relations, (Факультет історії, політології та міжнародних відносин), Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University (Чернівецький Національний університет імені Юрія Федьковича), Chernivtsi, Ukraine

6. **Font Márta**, Professor, Department of Medieval and Early Modern History (Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történeti Tanszék), Institute of History (Történelmi Intézet), Faculty of Humanities (Bölcsészettudományi Kar – BTK), University of Pécs (Pécsi Tudományegyetem), Pécs, Hungary

7. **Herucová Angelika**, student, Faculty of History (Filozofická fakulta), Comenius University (Univerzita Komenského), Bratislava, Slovakia

8. **Homza Martin**, Professor, Chair in Slovak History (Katedra slovenských dejín), Faculty of Philosophy (Filozofická fakulta), Comenius University (Univerzita Komenského), Bratislava, Slovakia

9. **Jankauskas Vytautas**, PhD, Department of History (Istorijos katedra), Faculty of Humanities (Humanitarinių mokslų fakultetas), Vytautas Magnus University (Vytauto Didžiojo universitetas), Kaunas; Vilnius Kolegija, Vilnius, Lithuania

10. **Jusupović Adrian**, PhD, The Institute of National Remembrance (Instytut Pamięci Narodowej); Institute of History (Instytut Historyczny), University of Warsaw (Uniwersytet Warszawski), Warsaw, Poland

11. **Kamińska Monika**, Archeology graduate, student, Institute of East Slavonic Studies (Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej), Jagiellonian University (Uniwersytet Jagielloński), Krakow, Poland.

12. **Koval Igor (Коваль Ігор)**, PhD, Chair in Religion Studies and Theology, (Кафедра релігієзнавства, теології і культурології), Faculty of Philosophy (Філософський факультет), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника), Ivano-Frankivsk, Ukraine

13. **Kumięga Marcin**, student, Institute of History (Instytut Historii), Institute of Archaeology (Instytut archeologii), Faculty of History (Wydział Historyczny), Jagiellonian University (Uniwersytet Jagielloński), Krakow, Poland

14. **Lompas Mykola (Ломпас Микола)**, student, the Head of the Scientific Historical Students Association (Наукова Історична Студентська Асоціація), Institute of History and Politology (Інститут історії і політології), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника), Ivano-Frankivsk, Ukraine

15. **Mesiarkin Adam**, M.A., PhD candidate, Chair in Slovak History (Katedra slovenských dejín), Faculty of Philosophy (Filozofická fakulta), Comenius University (Univerzita Komenského), Bratislava, Slovakia

16. **Myroniuk Ivan (Миронюк Іван)**, Profesor, the vice-rector of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Прикарпатський Національний університет імені Василя Стефаника), Ivano-Frankivsk, Ukraine

17. **Nagirnyy Vitaliy**, PhD, Chair in History of Eastern Europe (Zakład Historii Europy Wschodniej), Institut of History (Instytut Historii), Faculty of History (Wydział Historyczny), Jagiellonian University (Uniwersytet Jagielloński), Krakow, Poland

18. **Orságová Zuzana**, M.A., PhD candidate, Chair in Slovak History (Katedra slovenských dejín), Faculty of Philosophy (Filozofická fakulta), Comenius University (Univerzita Komenského), Bratislava, Slovakia

19. **Papa Ivanna (Папа Іванна)**, M.A., PhD candidate, Chair in Archeology and Auxiliary Sciences of History, (Кафедра археології і спеціальних історичних наук), Faculty of History (Історичний факультет), Ivan Franko National University, (Львівський національний університет імені Івана Франка), Lviv, Ukraine

20. **Polańska Ewelina Lilia**, M.A., PhD candidate, Institute of History (Instytut Historyczny), Faculty of Humanities (Wydział nauk humanistycznych), John Paul II Catholic University of Lublin (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II), Lublin, Poland

21. **Srodecki Paul**, M.A., PhD Candidate, Chair in History of Eastern Europe (Osteuropäische Geschichte), Institute of History (Historisches Institut), Justus Liebig University (Justus-Liebig-Universität), Gießen, Germany

22. **Stasiuk Andriy (Стасюк Андрій)**, M.A., PhD candidate, Chair in World His-

toru (Кафедра всесвітньої історії), Institute of History and Politology (Інститут історії і політології), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника), Ivano-Frankivsk, Ukraine

23. **Stefanyshyn Volodymyr (Стефанишин Володимир)**, student, Institute of History and Politology (Інститут історії і політології), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника), Ivano-Frankivsk, Ukraine

24. **Suchar Roman (Сухар Роман)**, student, The College of History, Political Science and International Relations (Факультет історії, політології та міжнародних відносин), Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University (Чернівецький Національний університет імені Юрія Федьковича), Chernivtsi, Ukraine

25. **Sygydyn Mychailo (Сигидин Михайло)**, PhD, the vice-director of the Institute of History and Politology (Інститут історії і політології), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника), Ivano-Frankivsk, Ukraine

26. **Šedvydis Laurynas, M.A.**, PhD candidate, Department of History (Istorijos katedra) Faculty of Humanities (Humanitarinių mokslų fakultetas), Vytautas Magnus University (Vytauto Didžiojo universitetas), Kaunas, Lithuania

27. **Tomenchuk Bogdan (Томенчук Богдан)**, PhD, Chair in Ethnology and Archeology (Кафедра етнології та археології), Institute of History and Politology (Інститут історії і політології), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника), Ivano-Frankivsk, Ukraine

28. **Valyavska Kateryna (Валявська Катерина)**, student, The College of History, Political Science and International Relations (Факультет історії, політології та міжнародних відносин), Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University (Чернівецький Національний університет імені Юрія Федьковича), Chernivtsi, Ukraine Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

29. **Voloshchuk Myroslav (Волощук Мирослав)**, PhD, Chair in World History (Кафедра всесвітньої історії), Institute of History and Politology (Інститут історії і політології), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника), Ivano-Frankivsk, Ukraine

30. **Voytovych Leontiy (Войтович Леонтій)**, Profesor, Chairman of Chair in General History and Byzantine Studies (Кафедра історії середніх віків і візантології), Faculty of History (Історичний факультет), Ivan Franko National University, (Львівський національний університет імені Івана Франка), Lviv, Ukraine

31. **Zhyvachivskyy Andriy, M.A.**, student, East European Studies (Studium Europę Wschodniej), University of Warsaw (Uniwersytet Warszawski); PhD candidate, Tadeusz Manteuffel Institute of History (Instytut Historii im Tadeusza Manteuffla), Polish Academy of Sciences (Polska Akademia Nauk), Warsaw, Poland

Colloquia Russica. Series I, vol. 2: Principalities in lands of Galicia and Volhynia
in international relations in 11th-14th c. Publication after 2nd International
Conference, Ivano-Frankivsk, 20-22th October, 2011, ed. Vitaliy Nagirnyy,
Krakow 2012, 292 p.

Publication co-funded by:
Rada Kół Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego
Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego

Druk:

P. H. U. Multikram,
ul. Mławska 20 D,
87-500 Rypin